

נחמה קראו

כאילו זה יומי האחרון

יומן

אשל
האגודה לתכנון ולפיתוח
שירותים למען הזקן בישראל
נוסדה על-ידי ג'וינט מלב"ן ונתמכת
על-ידי ממשלת ישראל וג'וינט ישראל

נחמה קפלן
כאילו זה יומי האחרון
ימן

נחמה קפלן

כאילו זה יומי האחרון

י'אן

אשל
האגודה לתכנון ולפיתוח
שירותים למען הזקן בישראל
נוסדה על-ידי ג'ינט מלבין ונתמכה
על-ידי ממשלת ישראל וג'ינט ישראל
www.eshelnet.org.il

As If It Were My Last Day
Nechama Kaplan, Diary

הוועדה להוצאה לאור, אשל

פרופ' חוה גולנדר, יו"ר
שמואל באר
מרים בר גיורא
פרופ' יצחק בריק
בן-ציון כרם
ד"ר מאיר פרץ
ד"ר עירית רגב
פרופ' ארנוולד רוזין
ורה שלום
טוביה מנדלסון, מרכז הוועדה

עריכה: איתי דרור
הכנה והבאה לדפוס: עודד קפלן, מרים גרינשטיין
קלדנות: דורית גנות-לוינגר
מזכירות ותיאום: סיגל ברזילאי
עיצוב וביצוע גרפי: דנון הפקות דפוס
הפקה: מוסד ביאליק - ירושלים
הוצאה לאור: טוביה מנדלסון, אשל

הודפס בירושלים, 2005

מספר קטלוגי: 212813
965-7073-27-8 ISBN

© כל הזכויות שמורות לאשל, האגודה לתכנון ולפיתוח שירותים למען הזקן בישראל,
מייסודה של ממשלת ישראל וג'וינט ישראל

פתח דבר

בשנים האחרונות גודל בהתמדה מספר הספרים העוסקים בזיקנה על היבטיה. אשל רואה ביצירת הספרות המקצועית הזאת, בפיתוחה ובטיפוחה מרכיב חשוב במכלול פעולותיה לקידום ענייני הזקנים בארץ. למרבה השמחה הוצאות לאור אחרות זיהו בשנים האחרונות את מרכזיותו של נושא הזיקנה והתוצאה היא מדף ספרים בעברית עשיר, ההולך ומתרחב בכותרים חדשים המיועדים לקהלי יעד מגוונים: זקנים ובני משפחותיהם, רופאים ומטפלים, אנשי מקצוע, סטודנטים ולמעשה כל מי שמתעניין בפן זה או אחר מתחום הזיקנה והגרונטולוגיה.

קשה להגזים בחשיבותו ובייחודו של "כאילו זה יומי האחרון", יומנה האישי של נחמה קפלן. כשמלאו לה 90 הורעה בריאותה, היא הוגבלה בהליכתה ומיעטה לצאת מהבית אפילו בליווי הסייעת שטיפלה בה. נחמה קפלן, שמאז ומעולם פעם בה יצר הכתיבה, החלה בכתובת יומן אישי. היא עשתה זאת במשך שנתיים, ממש עד יומה האחרון.

אין נושא שנחמה קפלן לא מתייחסת אליו ביומנה בפתיחות ובאומץ מעוררי השתאות. באותו גילוי לב שבו היא מבקרת תכנית שראתה בטלוויזיה או מתארת אירוע חדשותי שהסעיר את המדינה היא כותבת על מצב בריאותה, מכאוביה, תקוותיה. היא מספרת על מזג האוויר ועל התנודות במצב רוחה והיא מתארת את בניה וקרובי משפחתה, לעיתים פונה אליהם ישירות ביומנה, ולמעשה – נפרדת מהם.

התוצאה הוא מסמך מדויק וצלול, שנכתב על ידי אשה שברגעיה הקשים ביותר היתה ערנית לכל הנעשה סביבה והגיבה בחיוניות, בביקורתיות, באמפתיה, בהומור ובעצב. בשונה מספרים אחרים שבהם אנו מציעים לזקנים ולבני משפחה דרכים וכלים להתמודד עם מצבים שונים – לפנינו עדות ממקור ראשון. זהו ספר חובה, פשוטו כמשמעו, לכל העוסקים בזיקנה ולכל מי שעובדים ומסייעים לאנשים זקנים. אולי בלי שהתכוונה לכך – נחמה קפלן העניקה לנו הזדמנות נדירה להיכנס לעולמה הפנימי של אשה המתמודדת בתבונה, בפיוח ובגבורה עם מצבה הגופני והנפשי, ומתוך מודעות היא מכינה את בני משפחתה וסביבתה הקרובה וכמובן את עצמה – לימיה האחרונים.

פרופ' יצחק בריק
מנכ"ל אשל

הקדמה

כאשר נפטרה אמנו, נחמה קפלן, ב-31.12.2002 והיא בת 92 שנים, השאירה אוסף של שמונה מחברות וקובץ ניירות כתובים בדלים, בהם כתבה יומן מאז מלאו לה תשעים שנים ועד יום מותה.

היומן המתפרסם בזה אינו הדבר היחיד שכתבה. שנים קודם לכן ובעיקר מאז מלאו לה שמונים שנים ואילך ביטאה בכתב את דעותיה, הרגשותיה ורגשותיה, זיכרונות מילדותה ומשפחתה, תגובות לאירועים שונים ותמונות מחייה היום-יומיים.

ספר בשם "דעתי – מחשבות וזיכרונות" – אוסף נבחר מהדברים שכתבה בתקופה זו נערך, הודפס והוגש לה כמתנת המשפחה ליום הולדתה התשעים, והתקבל על ידה בהתרגשות ובשמחה רבה.

נוסף לכך גם כתבה את זיכרונותיה מילדותה, מנעוריה ומחייה בארץ במחברת גדולה, שקראה לה "סיפור חיי" ואשר לא פורסמה.

קורות חייה שיתוארו להלן מבוססים גם על כתיבתה זו.

אמנו, נחמה קפלן לבית לוין נולדה בדצמבר 1910, בעיירה טלחן הקרובה לעיר פינסק (כיום בדרום בילורוסיה). סביב העיירה היו יערות עבותים, נחלים וביצות. אביה היה יערן בשירותו של בעל קרקעות באזור, אמה ניהלה את משק הבית. משפחה יהודית-דתית טיפוסית בסביבה כפרית במזרח אירופה דאז.

בת ארבע שנים הייתה, כאשר הגיעה לעיירה מלחמת העולם הראשונה – קוזקים מזוינים על סוסיהם, שריפת בתי העץ של התושבים היהודים, גירוש ונדודים בעיירות אחרות באזור, כיבוש גרמני ומצוקה כלכלית.

שנות מלחמה אלה, שגזלו את חוויות הילדות הטבעו חותם עמוק על מחשבותיה, זיכרונותיה והשקפת עולמה עד סוף ימיה. לזה נוספו, כמובן, גם השלכותיהן של כל המלחמות האחרות שהתקיימו בשנות חייה – מלחמת העולם השנייה ושואת העם היהודי בה, מלחמת העצמאות בה נהרג בקרב אחיה הצעיר ומלחמות ישראל האחרות מאז ועד עתה בהן השתתפו בניה ובני משפחה אחרים.

לאחר שנגמרה מלחמת העולם הראשונה חזרה המשפחה לעיירתה ובנתה מחדש את ביתה, כמו משפחות אחרות שחזרו מגלות.

בשנות נעוריה החלו לנשוב בעיירה רוחות חדשות – חילוניות, ציונות, השכלה. אמנו נחמה, בעקבות אחותה הגדולה ממנה בחמש שנים, נתפסה לרוחות אלה. את חייה מילאה אז חוגי-נוער, נשפי ריקודים, אהבות נעורים, קריאה בספרים ודיונים פוליטיים, נהייה אחרי חזון הסוציאליזם ואחרי חזון ארץ-ישראל שהובא לעיירה והופץ על-ידי פעילי מפלגת "פועלי ציון שמאל" ו"החלוץ הצעיר". כדבריה "תקופה חדשה החלה בחיי!"

בשנת 1928 נבחרה לציר והשתתפה בכנס ארצי של פועלי-ציון שהתכנס בוורשה. בשנת 1929 נסעה אחותה עם קבוצת ההכשרה שהשתייכה אליה לארץ-ישראל, להקמת קיבוץ. את התסיסה והפעילות של הנוער, את החלומות וההתארגנות סיכמה נחמה: "התלהבנו, פעלנו והאמנו שאנחנו עושים את הנכון והנחוץ. זה היה טוב ומועיל, בעיקר לעצמנו".

באוגוסט 1932 עלתה אמנו נחמה לארץ כתיירת. ביקור חטוף באתונה, שלושה ימים בבירות ומשם במונית דרך מטולה לארץ-ישראל.

המקום הראשון בארץ, בו שהתה כשנה, היה קבוצת ההכשרה "שחריה" במושבה מגדל ליד טבריה, שם פעלה אחותה הבכורה כמנהלת גן הירק. חוויות ראשוניות רבות חוותה שם, החל מהתפעמות מנוף הכנרת וסביבתה ומחיי החברה הצעירה והנלהבת שהצטרפה אליה ועד לקשיי העבודה, החום המתיש וקשיי קליטה חברתית והתערות.

כשהתפרקה הקבוצה וחבריה עברו לקיבוץ גבעת-חיים, לחולדה ולשאר מקומות בארץ, עברה לגור בתל-אביב. מקום עבודתה הראשון היה כעובדת שכירה בבית-חרושת למרצפות, שם עבדה עבודה פיזית מפרכת "ככה נעשיתי פרולטרית ממש" כתבה עשרות שנים יותר מאוחר.

בנסיעה באוטובוס פגשה את אבינו, מרדכי קפלן שעלה לארץ מאזור פינסק בשנת 1926. כך תיארה אותו: "צעיר, יפה, אהב לבלות והבנות נהו אחריה, הייתה לו הצלחה רבה אצלן... מאז שהכיר אותי חיזר במרץ רק אחרי..."

הורינו, נחמה ומרדכי התחתנו. כמו רבים אחרים גרו בדירות שכורות בנות חדר אחד, או בדירה שכורה "גדולה" בת שני חדרים, שאחד מהם הושכר לדייר-משנה. בפברואר 1935 נולדתי אני עודד בכורם – וטופלתי במסירות ובאהבה בתנאי מצוקה כלכלית קשה, שהלכה וגברה בשנות המרד הערבי הגדול בשנים 1936–1939 ("המאורעות") ובשנות מלחמת העולם השנייה מיד אחר כך.

אבינו, מרדכי קפלן, עבד בשני מקצועות לחלופין: טפסן בעבודות בנייה וסדר־יד בבתי־דפוס. היכן שנמצאה לו עבודה שם עבד. אנחנו, המשפחה יחד עם סבא וסבתא הזקנים מאוד שעלו לארץ בשנת 1935 נדדנו אתו, מאזור תל־אביב ורמת־גן לירושלים ומשם בחזרה לבני־ברק, לצריף הרעוע של אמה של אמנו.

אמנו, נחמה עבדה באותן שנים בעבודות שונות – במלצרות, בבית־חרושת לנעליים, בקטיף הדרים, באריגה ובעבודות אחרות.

בתקופה זו התפתחה השקפת עולמה המעמדית־חברתית־פוליטית, שהביאה אותה יחד עם אבינו מרדכי לפעילות איגוד־מקצועית וחברות במפלגות שמאל. כך תיארה זאת בזיכרונותיה:

”באותו זמן ראינו את עצמנו מחויבים, כמו הרבה אנשים טובים להשתייך למתקני־עולם... רצינו לחדש, להיטיב, לעקור כל רע כלפי העם העובד, המשועבד... אחרי שעזבנו מאחורינו את כל העבר על אמונותיו, המסורת, התפילות, את השמיים, רצינו ליצור את גן־העדן עלי אדמות ומהר! בעוד גם אנו נמצאים בעולם הזה!”

הרבה טלטלות ואכזבות קשות מ”מתקני עולם” ליוו אותה ורבים כמוה בעשרות השנים שחלפו מאז, אבל עד סוף ימיה החזיקה ביסודות של השקפת עולם זו והאמינה בצורך לחתור ולהאבק לתיקונו של העולם, לצדק חברתי, לשוויונם של בני־אדם ללא אפליה כלשהי ולשלום.

הרבה שנים לאחר הלידה שלי, בשנת 1946, ילדה את אחי, בנה השני – דוד. מאז נולד חדלה לעבוד מחוץ למשק ביתה והתמסרה לגידול.

מבני־ברק עברה המשפחה בקיץ של שנת 1948 לגור בשיכון באחת משכונות רמת־גן, בדירה קטנה שהייתה כארמון לעומת תנאי המגורים בצריף הקודם.

בתחילת שנת 1951 קנו הורינו, נחמה ומרדכי יחידת משק מוזנחת במושב כפר נטר שליד נתניה ועברו לשם להקים משק חקלאי לפרנסת המשפחה. לאף אחד מבני המשפחה לא היה ידע או ניסיון בחקלאות. הקמת המשק התבססה על עבודתם של הורינו ועל עבודתי, עזבתי לשם כך בגיל 16 את לימודי בבית־הספר התיכון.

את תחילתו של פרק זה בחייה והמשכו תיארה נחמה כך: ”היה שם בנין קטן שהיה מיועד מטעם הסוכנות לרפת [ה”בנין” היה מבנה טרומי מחלקי בטון דקים בשטח של 24 מ”ר, ללא שירותים וללא מטבח כלשהו. ע.ק.], אבל מחוסר ברירה זה שימש למגורים למתיישבים, בלי נוחיות מינימלית. נעשה לי חושך בעיניים ומר על הנשמה. אחרי כל טלטולי המגורים כשסוף־סוף הייתה לנו דירה, קטנה אמנם,

אבל אנושית, שוב לעזוב אותה ולהיכנס למבנה שבאמת לא היה ראוי למגורי אנוש... לא היינו בין מייסדי הכפר, אבל הספקנו לטעום בו חיי בראשית ככל היתר – ללא תחבורה, ללא כביש גישה לנתניה או אפילו לאבן־יהודה הקרובה, ללא צרכניה, הולכים בגל עד כביש החוף ובחול עד הברכיים לקניית צורכי יום־יום באבן־יהודה. בחורף לעבור מצד אחד [של הדרך הראשית בכפר, ע.ק.] לצד שממול היה בוץ עד הברכיים.

למזלנו מצאנו בכפר אוכלוסייה חרוצה, עמלנית וצנועה שעזרה לנו להיקלט בעצות ובידע. שנינו – מרדכי ואני – לא היינו צעירים, הנעורים מאחורינו ובידיים ריקות... אבל בלהט ובמרץ, ובכל כוחנו התחלנו לבנות משק. עשינו וניסינו לעשות הכל – ירקות, לול, נטיעות. גם הרבה שגיאות, מי לא שוגה? נטענו ועקרנו, כל מיני ניסיונות שלא תמיד הצליחו, הלוואות בבנקים וכו'.

בסופו של דבר, בעבודה קשה ומפרכת בלי חשבון של שעות וימים, הקימונו משק לתפארת".

אחי ואני התחתנו והקימונו משפחות מחוץ לכפר־נטר. הורינו, נחמה ומרדכי נשארו לבדם במשק שהקימו.

בשנת 1974, כאשר תש כוחם אחרי 24 שנים בכפר, מכרו את המשק, קנו דירה בנתניה ובה חיו עד מותם.

אבינו, מרדכי נפטר בפברואר 1988, בן 83 שנים. אמנו, נחמה נפטרה בביתה בדצמבר 2002, בת 92.

יומנים אלה שכתבה מאז שמלאו לה תשעים שנים, שונים מאוד ממה שכתבה קודם. בעשור השנים שקדמו ליומנים אלה כתבה בצורות שונות על מגוון גדול של נושאים – זיכרונות, דעות על עניינים שברומו של עולם וגם על עניינים זוטות מסביבתה הקרובה, סיפורים דמיוניים כמו ארבע גרסאות לשיחות עם מלאך המוות, חוויות של התרשמות מהטבע, ביקורת ספרים ותיאורים והתרשמויות מאירועים שונים בהם נכחה או השתתפה. בכתביה זו תיארה והגיבה לשובב אותה וגם למתרחש במעגלים יותר רחוקים כפי שנודעו לה מספרים, מטלויזיה ומעיתונים.

כך, בין היתר, כתבה רקוויאם לעץ שגדל בחצר וגם הגיבה על הדחת גורבאצ'וב ברוסיה הרחוקה, הביעה את התרגשותה למראה שקיעות אדומות שצפתה בהן ממרפסת דירתה וגם כתבה דברים לזכרה של טליה שפירא שהכירה אך ורק מצג הטלויזיה, תיארה לילה בחדר־מיון של בית־חולים "מאיר" וכתבה על יחסי האדם עם אלוהים.

בשנתיים האחרונות לחייה, הורעה בריאותה. היא נזקקה וקיבלה סייעת פיליפינית שהתגוררה בביתה, כושר הליכתה פחת מאוד, היא נעזרה בהליכון כדי לנוע בדירתה והשתמשה, בעל כורחה, בכיסא גלגלים במקרים המועטים שיצאה לרחוב עם הסייעת. כאבים שונים הטרידו אותה יותר ויותר. בשנתיים אלה כבר לא ניהלה דו־קרב אפוף הומור עם מלאך המוות, לפעמים אפילו ייחלה לו וקראה לו לבוא.

יומניה משנתיים אלה, המוגשים בזה, מבטאים היטב את השוני מכתירתה הקודמת. הם מבטאים את הקטנת המעגל המקיף אותה, את הצטמצמות קשת העניינים המעסיקים אותה, עד כדי התעניינות, התעסקות והתמקדות בעצמה, ולפעמים בעצמה בלבד, במשאלותיה, ביחסיה עם הסייעת השוררת בביתה ובה, בכאביה ובפחדיה.

היומן מופנה בעיקר אלינו, שני בניה, היא משוחחת דרכו אתנו והוא משמש לה כלי הביטוי העיקרי למה שהיא רוצה להביע. לפעמים הוא מבטא אותם רגשות שהעדיפה לכתוב אותם מאשר לדון בהם בשיחות. תמיד היו מחברות היומן על שולחנה, מוכנות להמשך הכתיבה. קראנו בהם מפעם לפעם בעת כתיבתם, עודדנו אותה לכתוב ואנו קוראים בהם גם אחרי מותה.

עודד קפלן

אני נמצאת כרגע אצל דוד ונועה. אני באה בימים ובאים לי כל מיני מחשבות וזיכרונות, ובמיוחד געגועים לאמי, שכבר נפטרה מזמן, גם היא מרובת שנים אפילו יותר משהיא יכלה לשאת, כי שנותיה האחרונות היו בחולי וכאבים עד כדי כך שכל רגע ביקשה למות. בסוף נפטרה שבעת שנים וייסורים, ואני מתגעגעת לחיבוק, נשיקה שלא היו מנת חלקי בגלל שילדותי נפגשה במלחמת עולם ראשונה ואכזרית, שנות הגליה מהעיירה ומביתנו, ורעב מכיוון אחד, וגם בגלל שאמי גדלה בתור בת יחידה אצל אבא ישר דרך, טוב לב אבל קשה־יום שעבד בתור פקיד במפעל, ואמא חולת סרטן שד, שהיום מנתחים, מרפאים, אבל אז זה היה גזר דין מוות, ולא היה זמן לפינוקים לילדתם היחידה. ואומרים כי משהו שבן אדם בעצמו אינו מקבל בחינוכו, אינו יודע לתת לילדיו, וכשגדלנו, עולמנו זאת אומרת שלי ושל אחותי נפרדו מדרכה ומחייה של אמי באופן קיצוני בלי פשרות. היא הייתה בעלת אמונה באלוהים בלי הרהור, ואנו ההפך, התפקרנו בקיצוניות. וכך הייתה התנהגותנו כלפיה לא הוגנת, ובסוף כשאחותי גמרה חייה, שזה גם סיפור מיוחד שלא אגע בו כרגע, אמא חזרה אלי למרות הכול. ואני עכשיו לא ששיניתי את דרך חיי, אבל במחשבתי והרהורי שאפשר היה אחרת, מאוד מתגעגעת אליה, ואין שום אפשרות להחזיר את הזמן אחורה. גם אבא שלי פעם דיבר אליי גלויות, כי רצה מעט להוריד מלבנו, ולא היה לו בפני מי, רק אני יכולתי להבין לנפשו. והוא סיפר: בנעוריו אהב מאוד נערה מסוימת וחשבו להתחתן. אבל אבא, שעבד אז בסחר מקנה, קיבל פעם נגיחה של שור בין רגליו והלשונות הרעות הוציאו שמועה כי הוא נפגע עד אי יכולת להוליד ילדים, ונערתו, שרצתה חיי משפחה מלאים, עזבה אותו ונישאה לאחר. ואז אבא רצה להתחתן, גם מרצונו במשפחה וגם בתור הוכחה שאלו שמועות כזב ורכילות, ופנה לשדכן וכך נשא את אמא, שילדה לו שמונה ילדים. נשארנו ארבעה בחיים בתנאים ההם. יש לדעת, שזה היה כמעט לפני מאה, אולי קצת פחות, שנים.

להורי נולדה ראשונה בת, ואבא אהב אותה אהבת נפש. ראשית, כי הייתה ילדתו, ושנית, תשובה לכל המלעיזים. הוא לא ידע שדווקא היא המריצה אותו מאוד, שאבנה משפחה, כי למרות שהיו לה הרבה מחזרים ואהבים, מאיזושהי מחשבה שלה, לא נישאה. הוא חשב כי אני אולי הזקתי לה, שנישאתי לפניה. וכך

אחרי שאחותי הסתלקה, שלושה חודשים אחרי מותה, הוא בעצמו נפטר. אלו בקיצור מאוד מעט מחיי.

נחמה, 31.12.2000, סוף שנת אלפיים.

אחותי, אהובה שמה, כך גם הייתה עליי. אני רוצה לספר מעט על אודותיה, עד כמה שהכרתיה. בנעוריה, מילדותה עד מעט בגרותה היא הייתה מאוד עמלנית, עשתה בבית את כל העבודות, קשות כקלות, ידעה אפילו לתפור מבלי שלמדה את זה. אבל הגיע זמן לסיים עם הבית כשהצטרפה ל"החלון", כשהייתה צריכה להיפגש עם חבריה לקחה בזרועותיה את אחינו הפעוט יעקוב. אחר כך נסעה עם החברים להכשרה, זאת אומרת שהם בחברותא עבדו באיזה מקום וחיו ביחד כדי לנסוע ארצה, גם קיבלו בגלל זה סרטיפיקטים, ועלו יחד לארץ. פה התמקמו במגדל על יד טבריה בקבוצה שיתופית קטנה, ועבדו כדי להתפרנס בכל עבודה שהזדמנה. איני יודעת איזו עבודה נמצאה לגברים, הבנות על-פי רוב עבדו במשק בית של הקבוצה שקלטה גם עלייה, מכל סוג וכל כיוון אידאולוגי. אחר כך באו כל הפילוגים, מי שהלך לקיבוץ המאוחד, מי לגורדוניה ומי לכל כיוון שרצה, אחותי הלכה לקיבוץ המאוחד בגבעת חיים. היא הייתה נערה יפה. לא היינו דומות אחת לשנייה, לכל אחת מאתנו יופי שלו, אחר. היו לה הרבה מחזרים ואוהבים, יעידו על כך תמונות שהוריש לי ואני אחדים מהם גם הכרתי. היה בחור אחד שהשתגע אחריה, אבל מה לעשות? בה זה לא נגע. והיו כאלו שמצאו הד בלבה, ולא צלחו, אחד טבע באסון בכנרת, ואחד אני אפילו הכרתי, שזמן מסוים היו ביחסי קרבה, ואחר כך עזב אותה למען אחרת. אני פעם אחת ויחידה דיברתי אתו, רציתי לוודא את הסיבות, והוא בגילוי לב אמר לי כי היא נבונה ויפה, אבל היא מדי רצינית עבורו. הוא מעוניין באחת שיודעת טוב לרקוד, לשיר, לספר בדיחות תפלות ולצחוק על כולם ומכולם, ואהובה אינה בנויה לכך. הבנתי אותו. הם באמת לא התאימו. אבל זה בזמנו כאב לה מאוד. היא החלה לעבוד במרץ בקיבוץ בכל יושרה, דרשה גם מאחרים מסירות ויושר, עד שהסתכסכה עם מישהי והיא בגסות רוח אמרה לה: עיזבי, בתולה זקנה שכמוך. היא בסך הכול הייתה אז אולי בת 27-28, ונפגעה עמוק. היה לה בקיבוץ צריפון קטנטן למגוריה לבד, והיא ביקשה ממני לשלוח אליה לשבוע ימים לארח את עודד, אז כבן 7, רצתה נפש קרובה על ידה, ואני בטיפשותי ובאנוכיות בלתי נסלחת סירבתי. ראשית, היה לי קשה להיפרד ממנו, ושנית לא הבנתי טוב את הצורך שלה. הוא בטח היה מקבל טיפול טוב ומהנה ולה היה מספק צורך נפשי, גם להראות לכולם כי היא לא לבד בעולם, ואצלי

ההבנה באה מאוחר מדי עם שנותיי הארוכות ועם הכאב על זה. היה לה ידיד וחבר ביחסים אפלטוניים והוא ביקש ממנה גם אהבה פיזית, והיא אמרה לו: עזוב, אל תקלקל ידידות, אתה תפסיד יותר משתרוויח. וכך נשארו ידידים, עד שלבסוף היא לא מצאה איזון בחייה, והלכה. שלושה חודשים אחרי זה, אבא שלנו גם הלך. הכאב עליה המית אותי. יש לי עוד המון מה לכתוב עליה, אבל אני מסוגלת לשאת את הכאב והלחץ בזה.

כותבת בהיותי אצל דוד. נחמה, 1.1.2001

אני בבדידותי כבר שנים, אני יוצאת בין אנשים, אבל קולטת את המצב בארצנו המפולגת לעדות אין ספור, יוצאי כל מיני תרבויות וחינוך ושפות. אנשים שקובצו מכל העולם בעשרות השנים האחרונות. אנו בארץ מדברים עברית וחשבתי כי השפה וגם ערבוב האוכלוסייה ייצרו אחידות בעם, והנה קמו אנשים מסוימים בעלי יוזמה לרווח ושליטה והתבדלו ויצרו כת עצמאית המדברת בשמם (וזה פילוג שאינו מבשר טוב), ממש מגדל בבל. כמו כן חי אתנו עם שכן הרבה שנים. אני יודעת בדיוק כמה, יש אומרים יודעי דבר כי למעלה מאלף שלוש מאות שנים, בנו לעצמם, לאמונתם, כל מיני מוסדות, מקדשי אמונה ורוצים לקיים את עצמאותם כמו כל עם. אבל אנו, בני העם היהודי, מסתמכים על כתבי קודש, על הבטחות אלוהיות כביכול, מלפני יותר מאלפיים שנים ואיננו רוצים שום שותפויות ונוצר מצב של תיאבון מוגבר אצל הצדדים וכל אחד אומר "כולה שלי" ובינתיים נשפך דם, הרבה דם מכל צד. אני יודעת כי אין צדק אבסולוטי ואני יכולה לחשב למי מגיע יותר ומי הכי צודק בדרישותיו. דבר אחד אני מרגישה – כי זה בנפשנו. חרב נצחית תהרוס את כולנו. אנו על אף הכול, אם חפצים חיים אנו, מוכרחים למצוא את שביל הזהב, את ההבנה איך להתקיים בארץ יחד בשלום! בלי חשבון על מה כל אחד נדרש לוותר!

נתניה 1.1.2001

אני מסוגלת לדבר כל מה שאני חושבת, אבל המצב מלחיץ אותי אז אני רושמת כל מיני אירועים, מחשבות, שבאות לי באופן ספונטני ביודעי ברור כי זה יישאר במגירת, דיברתי עם עצמי להקלתי. והנה בניי היקרים והאהובים אספו את נירותיי, וחלק מהם הדפיסו, והגישו לי שי ביום הולדתי ה־90. חיים ארוכים, נכון! ואני בחברת משפחתי – הבנים, הכלות, הנכדים, נשותיהם והנינים סביבי וההפתעה!

התרגשתי עד דמעות גיל. יבורכו כולם, משפחה נהדרת! ואנו מחלקים את קורותיי ודעותיי בין ידידים וחברים, וראה זה פלא – מה שכתבתי לעצמי גם נראה לאנשים. קיבלתי תגובות בכתב ובטלפון ומשבחים, אם לא את דעותיי, וישנם כאלו שאינם מזדהים אתן, זכותם, אבל עצם כתיבתי מוצאת חן בעיניהם. לשמחתי ישנם גם כאלו שמסכימים אתי! זה גורם לי שמחה.
לעודד תודה, תודה לעודד ולדוד בניי!

2.1.2001

האֶרֶץ סוּעֶרֶת. אנו בתקופה קשה מאוד. יש רושם מבוסס שאנו עומדים בפני הכרעות גורליות. שמעתי הערב ב־7:30 בטלוויזיה כמה דעות מנוגדות ואני בתור אחת מפשרי העם רוצה להבין. שמעתי אודות הצעות קלינטון לכל מיני ויתורים בכדי להגיע לאיזושהי הבנה עם העם השכן שלנו. אפשר להתווכח, לדחות, לקבל, אולי רק חלק מהדברים אבל יש על מה לדבר. שמעתי דברים מלימור לבנת ואחרים, כי ברק עומד לוותר על כל המדינה, בזמן ששרון יביא שלום עם ביטחון מבלי לחלק את ירושלים (דרך אגב, חלק המיושב רובו ככולו על-ידי ערבים, יהודים מזמן כבר לא עוברים שם) לא יוריד שום התנחלויות ועוד כל מיני לאווים והכול יבוא על מקומו בשלום וביטחון, קודשי ישראל בכל אתר ואתר. ואני תוהה האם רק אני המטומטמת שאינה מבינה, איך זה ייתכן? האם רק בגלל עינינו היפות יותן לנו כל זה, או בגלל שאנו חזקים ויש לנו "הצבא החזק בעולם" ונכריע בכוח? אנו נהרוג בהם כפליים מיכולתם להרוג בנו? ונחגוג!

ומי חושב על חיילינו שלנו, זה הרי הצבא שמיועד לניצחונות, ואבוי! למה הם מדברים בשם כל העם וכוללים גם אותי? לא רבותי, טעיתם. אני בכל נפשי מתנגדת לדרך ללא פשרות ואני חושבת ומקווה כי עוד רבים כמוני. אני בארץ 70 שנים, אני מכירה את מעלליו של שרון. אולי הצעירים בני ה־18 צריכים קצת ללמוד עליו!

נחמה קפלן, נתניה, 9.1.2001

האֶזְנִיתִי הַיּוֹם ל"ערב חדש" ולבי מאוד קשה עליי, על הופעתם של צלי רשף מ"שלום עכשיו" ונציג של העבודה (לרגע שכחתי שמו) אלי גולדשמידט. שניהם באותה מחשבה ורצון בהסדר שלום. צלי חושב שבעשרה ימים לפני הבחירות אם יחליפו את ברק בשמעון פרס יש יותר סיכוי לנצח את שרון. צחוק הגורל, איך אנשים מפוכחים אינם רואים את ההתאחדות של הריאקציה הימנית כולה, שאינם

מוכנים לויתורים באגורה אחת או בשעל אדמה, ותעמיד מולם את מלאך אלוהים אפילו, הם יגידו, ישירו דברי חיבה לפרס ויצביעו שרון. בכוונותיהם לפלג את מחנה השלום ברגעים אחרונים, קריטיים ככל שהם. גם אני אולי הייתי חושבת לשנייה בהתחלה, ואולי גם זה לא, כי עם כל השגיאות של ברק, אני מרגישה שבו בוער רצון השלום עם העם השכן בכל עוזו וכל נפתולי הדרך שלו הם חיפושי דרך, שבילים שיובילו לזה. אני רואה כי הוא אינו נרתע מסקרים, מדיבורים נגדו אפילו במחנה שלו, וזה לא מצביע על תועלת אישית או רצון לכיסא ממלכתי דווקא לעצמו. מי לא עושה כל מיני שגיאות כשנתקל בכל כך הרבה אבני נגף? אני חושבת שמחנה השלום צריך לתמוך באהוד ברק באחדות, בתמיכה, בתקווה ובעבודה קשה. גם רוני מילוא ודן מרידור חזרו לביתם, כור מחצבתם, והבלון הנפוח לוי מריח תמיד לאן נושבת הרוח כדי לעוף אתה. אני אף פעם לא האמנתי להם. יש אמרה שאומרת: "בבית של תלוי אסור לדבר על חבל". כך באוזני חברי ליכוד לשעבר אסור לחשוב על ויתורים תמורת שלום.

נחמה קפלן, נתניה, 14.1.2001

אני חייתי וגדלתי עד גיל 21 בעיירה יהודית קטנה וענייה, מעוטת אוכלוסייה ורבת בעיות ככל העיירות הפזורות והמאוד דומות אחת לשנייה בסביבה הלא-יהודית והמעורבת בין ה"גויים", זאת אומרת כפריים, גם כן מאוד עניים ונבערים. איני מדברת על אוכלוסייה עירונית, שאותה בזמני לא הכרתי ולא ידעתי כלל. אנשינו התפרנסו אחד מהשני. כמעט בכל בית יהודי הייתה חנויות קטנה שהיו בה חבית דגים מלוחים, גפרורים, מלח. נפט (מצרך חיוני כי חשמל לא היה), וגם כוסית וודקה. והאיכרים, שלא היה להם כסף והתקיימו מחקלאות זעירה היו ביום ראשון מביאים את תוצרתם לחנויות היהודים לחליפין – כמה ביצים, מעט גרעיני תבואה, מעט פירות, שערות חזיר המיועדות למברשות, פטריות טריות ומיובשות שליקטו ביערות מסביב, וכמו כן להתענג על כוסית. והיהודי ה"משכיל" כביכול רימה את האיכר במשקל, וגם היה מתפאר בכך לפני היתר כי "טעות גוי מותר". את זה ראיתי במו עיניי כמו היה זה אתמול. אני ראיתי גם דברים אחרים בעיניים ילדותיות וצעירות מבלי שהבנתי אותם, והפנמתי את זיכרונם החזותי וכעת אני רוצה להיזכר ולדון בהם בהכרה בוגרת.

נושא שונה לגמרי שאני מתכוונת לדון בו, מצבה של האישה ותפקידיה בתקופה כמעט ה"פרהיסטורית" בעיירה היהודית מלפני שבעים שנים בזמן שאני – ילדה עזבתיה, אבל זוכרת. אבל קודם המצב הכללי כרקע: כבר אמרתי – עוני. ובכן היו

בעיירה בעלי מקצועות שונים כגון סנדלרים, חייטים, נגרים, נפח אחד, רב שוחט, גבאים, שמשים ושאר כלי קודש ואל יקטן ערכם בעיניכם כי היו שלושה בתי כנסת, אלוהים לא קופח, אבל לרוב המקצועות כמעט לא היה ביקוש. נניח חייט, מי תפר אצלו בגד חדש? רוב עיסוקו היה להטליא, כי בגד עבר מאבא לבן, לנכד, עד שהיה במצב שכבר לא היה מה לתקן, ואז שאריותיו שימשו לטלאים. לאנשים היה בארון במשך שנים בגד שלם, חגיגי, להזדמנויות חג ומועד ולשמחות. לא הזכרתי עוד הרבה עיסוקים כגון לומדי תורה, הולכי בטל ועוד ועוד. גם מצבם של הסנדלרים בדומה לחייטים לא שפר, והגברים בעלי המשפחות במצבם העגום באמת שהיו מוכרחים להתנהג בחוץ ככנועים ומדוכאים, כמו שאומרים "להוריד את הכובע" בפני כל פרחח וכפתור מהרשויות, חיפשו מקום איפה להרים במקצת את כבודם.

ואם אי־אפשר להתבלט בחוץ, הם חיפשו את כבודם ועליונותם בתוך המשפחה, אצל האישה והילדים. שם היו הגבר הבעל, האב המלך בגדוד, השליט, הכל יכול, וניצלו את זה בתקיפות וגם באכזריות, היכו קשות את הילדים ולא חסכו את ידם גם מהנשים ביום, כי בלילות תפקידם אחר, כי הרי אלוהים ציווה: "פרו ורבו". איני יכולה להגיד במלוא הפה כי כולם בלי יוצא מהכלל היכו, אבל רובם. בעיירה הקטנה הכירו אחד את השני בשמו, וכמעט ידעו איך מתנהג כל אחד בביתו. ופה אני מגיעה לרווח והצלה שעמדה לאישה, במקצת דווקא מבחינה דתית דאז: מחזור חודשי של האישה, שנקרא בשם גנאי "הנידה". שבועיים בחודש הייתה אסורה לבעלה עד שלא נוקתה כראוי וטבלה במקווה. ובזכות זה היא זכתה כל חודש באמבטיה חמה לפני המקווה בבית המרחץ היחידי שהיה במקום. בבתים לא היו מים זורמים וגם לא חשמל ולא כולם הגיעו לאמבטיה חמה כל חודש, וזה כשלעצמו זכות גדולה.

והאישה קיבלה בשקט ובהכנעה גם את המכות היומיומיות וגם את האהבים בלילות. חלקם אולי בהנאה וחלקם מתוך מילוי חובתם כלפי הנישואים וכי הייתה להן ברירה אחרת? קורה גם כי גברים עזבו את נשותיהם לצמיתות וברחו לעולם הגדול. נשים נשארו עגונות ולא יכלו להתחתן מחדש בלי גט שאפילו לא ידעו איפה לחפש אותו, והדת לא עמדה לצדן. לבי, לבי לנשים דאז.

אני מקשיבה לוויכוחים אודות מצב האישה במציאות המודרנית. נשים בעלות השכלה גבוהה, בעלות עמדות מכובדות בחברה, בכל מיני מוסדות, שותפות בכל תחומי החיים המודרניים, אבל אינן מקבלות שכר שווה לעמלן כמו הגברים, לא בכל המקרים אני מקווה. יש שדורשות, מעמדת קיפוח מקובלת עליי, מלחמת

מעמדות, אבל ישנן כאלו שמבקשות ונלחמות להכרה בשוויון הנשים לגברים. ועצם הביטוי שוויון מקומם אותי מאוד.

זה אומר לי, שהנשים האלו בדרישתן לשוויון כאילו הן מסכימות שהן נחותות. אני חושבת שבכל מקרה אנו אנשים שווים, רק שונים אחד מהשני. שני זנים בעלי תכונות אופי ואחרות ובעלי זכויות טבעיות שונות. אל לנו להתכחש לזה ולהמעיט בערכנו בחברה, למשל האפשרות ללדת ניתנה אך ורק לאישה שהיא מקיימת את החיים, אמנם זקוקה לזרע הגברי, אבל היא הקרקע לקליטתו הבלעדית. הזרע לכשעצמו יכול להתפזר לכל רוח מבלי ליצור כלום. היא המזינה אותו בדמה, בסבלה, בסכנת עצם הלידה, וזאת זכות גדולה. אם האישה דוחה את זה לזמן המתאים לה, בכדי קודם לרכוש השכלה או מקצוע, יש לכבדה על כך. הגם לדעתי זה מוטעה, כי ילדים בריאים יותר נולדים לאמא יותר צעירה, ויש להחליף את התהליך, אבל לא זה העיקר. נשאר את זה לשיקול עצמה. ויש גם שוני פיזי, וגם את זה יש לכבד.

שוני זה אינו גורע מערכה. אני, למשל, סולדת מאישה שהולכת ברובה שלוח קדימה בידה. זה לא תפקידה, ועוד מקצועות גבריים כאלו, שכדאי ורצוי להשאירם בידיהם, מבלי להרגיש בזה נחיתות לעצמן. ובכן, מאבק לשוויון בשכר עבודה, מלחמת מעמדות – כן. מלחמה לשוויון בכלל – לא. כי איננו נחותות, רק שונות, וזכותנו להתקיים בכבוד ובהערכה עצמית בתור שכאלו.

נחמה קפלן, נתניה, 8.3.2001

לפני לא מעט שנים, לא זוכרת תאריך, הרגשתי לא כל כך טוב, וביקרתי אצל ד"ר שוורץ הנהדרת. היא, אחרי שבדקה אותי, שלחה אותי לבדיקת א.ק.ג., שם חיכיתי בתור יחד עם עוד הרבה חולים לאותה בדיקה, וברוח טובה התבדחנו מי זקוקה יותר מהר להיבדק ואני הייתי בין האחרונים. כשהגיע תורי האחות עשתה לי את הא.ק.ג., חזרה על הבדיקה פעמיים בחשבה אולי טעתה, אבל כשזה הראה אותו דבר הזמינה עוד אחות ושתייהן שאלו אותי אם אני לבד. איכשהו הגעתי חזרה לרופאה עם התוצאה והיא אמרה: "את מזמינה מונית ולא נוסעת הביתה, כי את נוסעת ישר לבית חולים מאיר". הזמנתי מונית הביתה, צלצלתי לבני דוד והוא הסיע אותי לבית החולים. שהייתי כמה ימים במחלקה, כל יום א.ק.ג. וצילומים ורופא קרדיולוג שאל אותי מה דעתי על ניתוח? לא נבהלתי, נדהמתי. עניתי רק שאני רוצה להתייעץ במשפחה שלי. אמרו קודם נעשה צנתור. אני לתומי אפילו לא ידעתי מה זה, רק התפלאתי למבטים האוהדים ומלאי רחמנות של כל שכניי לחדר.

אחרי כל הבדיקות המקדימות השליליות, הצנתור שחרר אותי הביתה, ואני פה! הרגשתי אחרי זה לא הייתה משופרת, כל צילום וא.ק.ג. תמיד העידו לא טוב: צל הלב מורחב, דופק לא סדיר, א.ק.ג. לא תקין. ואני אחרי כל זה בולעת כדורים, כי אני ממושמעת, אבל אני פה! כי אני עקשנית, משתדלת לא להיכנע. אני עושה תמיד למעלה מכוחי, אבל גם לא עושה לעצמי הנחות. אני נלחמת על קיומי והגעתי לגיל כזה שאין לחכות למחר, כי אין כזה. ואם אני פונה לעזרה רפואית זה לא להחזיר אותי לבריאות, כי אם לשחרר אותי עד כמה שניתן מסבל כאבים, כי הרי כל מכונה מתבלה ואדם לא כל שכן, ואני את כל זה יודעת ברור. זה דרכו של הטבע.

נחמה קפלן, נתניה, 3.4.2001

ל זיכרה של אמי היקרה!

אמא שלי נולדה כבת יחידה להורים צנועים וישרי דרך במאה הקודמת. את סבתי לא הכרתי. כידוע לי היא חלתה בסרטן השד, ובשנים ההן זה היה גזר דין מוות, וגם לא ידעו באם זה לא מידבק, ולכן מרוב אהבתה לילדתה הקטנה והיחידה היא גידלה אותה בריחוק, בלי חיבוקים ונשיקות ואותות אהבה, מתוך זהירות. אמי חונכה לכיבוד הורים, לאהבת אלוהים, למשמעת ולצניעות, וקיבלה הכול בלי שום הרהורים. כשלה בעצמה נולדו ילדים, נהגה בם באותה מתכונת, מוטעית לדעתי. היא ידעה קרוא וכתוב אבל קראה רק ספרי תפילה. אנו, בייחוד הבנות, קראנו כל מיני ספרים והחכמנו ורצינו אחרת, וחשבנו לתומנו כי אמא אינה אוהבת אותנו ושילמנו, לצערי הרב, באותו מטבע. כשהתחלתי לחשוב נכונה ולהבין ולראות כל אותות אהבתה, כשבזמן מלחמה היא חסכה מפיה כל פירור, ברעב עמוק, למעננו ולמען אהבתה אותנו היה לכאב לבי הרב מאוחר! על זה, אמא שלי, אני מבקשת סליחה ומחילה, שאלייך כבר לא יכולה להגיע, ואני מתייסרת. בהבנתי כמה את רצית לחנך אותנו בדרכך לצניעות, ליושר והכול מתוך מסירותך ואהבתך ורצונך לטובתנו.

ומתוך הבנה מאוחרת מאוד כלפיך אני עוד הפעם מבקשת את סליחתך אפילו בסוף חיי אני.

בתך נחמה, נתניה, 12.4.2001

בא לי לתרגם שיר מיידש, קטן ונחמד, שאני בטוחה כי כל אלו שחונכו ביידש יודעים אותו בעל־פה:

אויפן פריפעטשוק ברענט אפייערל און אין שטוב איז הייז (חס)
און דער רעבע לערנט קליינע קינדערלאך
לערנט דעם אלף־בייז (אלף בית)
זאגטשע קינדערלאך, זאגטשע טייערע
וואס איר לערנט דא!
זאגטשע נאך אמאל און טאקע נאך אמאל
קאמאץ אלף א.
בעברית:

על הכירה אש, ובבית חס,
והרבי מלמד ילדים קטנים, מלמדם את תלמודם
הגידו נא ילדיי, הגידו פעוטותיי,
מה אתם לומדים פה
שננו היטב וחזרו עוד פעם.
קמץ אלף – א.

באחד הימים ישבתי מול הטלוויזיה וראיתי והקשבתי לדברי הבלע והרשעות של גדול התורה ורב הטיפשות הרב עובדיה יוסף. נדהמתי. כמעט לא רציתי להאמין, אבל הדברים נאמרו! וכל העולם שמע אותם. ואנשי הנבונים, וישנם גם כאלו, גם הם הבינו את הנזק מדבריו, אבל הם חיים על־פי חשבון תועלתם ומאוד נוח להם לא להחליט בפומבי כל דבר על דעת עצמם, ולהסתמך על חכמי הדור וביניהם החכם דלעיל. מה לעשות? במשך חיי הארוכים שמעתי אי שם כי: "כסיל שזורק אבן לבאר, עשרה חכמים אינם מסוגלים להוציאה". והם מתחילים להאשים את כל סביבתם – הקרובים והרחוקים, כלומר: הדברים הוצאו מהקשרם, הוא לא התכוון, לא ידענו להבין את כוונותיו, והנה אנו הטיפשים. מילא. בעיתון "ידיעות" מיום 13.4.2001 כותבת סילבי קשת ומצטטת עוד הרבה אמרות נבונות וזדוניות שלו, וקוראת את הילד בשמו. כלפי הרבה אנשים ומעשים, ואנו לא רוצים להיקרא מטומטמים, שמענו וראינו ודי לנו בכך! עבורנו הוא רשע, לא נבון ולא גדול. וככה נתייחס אליו. ולדאגתנו גם העולם שמע וראה ואוי לבושה! כי המלך עירום. וכאלו הם "חכמינו".

נחמה קפלן, נתניה, 13.4.2001

קראתי את דעותיה של אופירה הניג ב"שבעה לילות" וכמובן ששמחתי מאוד שקיימים אנשים כמוה, שלא רק חושבים אלא גם מתבטאים בנוסח שלה, והלוואי שאי-פעם נגיע לפתרון הבעיות הכאובות האלו וגמר הסכסוך. ושאיפתי לא למדינה דר-לאומית רק למדינה שוויונית אחת ליד השנייה **בשלום!**

מפני השנאה הקשה המושרשת מאות שנים בין העמים, ומי יודע אם אי-פעם תסתיים. לדוגמה, חברי כנסת ערבים שנבחרו והגיעו לכנסת על-ידי אזרחים ערבים בזכות, לא פעם מוזכרים על-ידי נבחרינו ובכלל כאוכלי לחם חסד. והלוואי ונגיע אי-פעם לשוויון מדיני משני עברי המתרס ואסתפק בזה, כי ליד שולחן אחד יגבר חלילה התיאבון לאכול אחד את השני. לו יהי כבר פעם שלום בינינו. בכל צורה ומצב.

אפריל 2001

בית חולים מקום מציל נפשות ויחד עם זה מקום מאוד עצוב. כל החולים הסובלים מחכים לעזרה והקלה מהירה שאינה אפשרית, והם גם לפעמים מאוד לא סבלנים. הצוות הרפואי מצומצם, עושה לפי יכולתו עבודה קשה לא נעימה והכרחית, לנקות אחרי כולם כי החולים באין ברירה עושים את צורכיהם תחתיהם. לא נעים, אבל עובדה. שגיתי בהגידי צוות רפואי זה עתה, הרופאים עושים בחיפוש לאיתור המחלות ואני מודעת לכל הבדיקות, הצילומים וכל היתר שאיני יודעת לקראם בשמם ומודה להם מקרב לב, תודה.

כשהגעתי לבית החולים לא יכולתי להניע אבר, לא יד ולא רגל, וחזרתי הביתה בהכרה ובהקלה. אני בהשגחת מטפלת, בהליכון, יורדת לשולחן האוכל, מתהפכת מצד לצד וזה במצבי עצום. עובדה, מגיעים להכרת הטוב אחרי שמתנסים בגרוע יותר.

סוף מאי 2001

שאלות לרופא:

יש לי ליחה בגרון לא לבלוע ולא לירוק. אני כמעט נחנקת אני בולעת מוקוליט, בקושי מתגברת.

אני שוכבת על צד ימין מפני שיש לי כאבים בחזה וביד שמאל ואני משתמשת בקורדיל. פעם קיבלתי כדורים לפודגרה, יש לי כאבים באצבעות הרגליים ולצערי ולבושתי אני בחיתולים, כי אני לא שולטת בצרכים. אני חושבת כי מספיק לי. אולי

תברר את התרופות אם אין צורך משהו לשנות. בבית חולים שכבתי עם קטטר, עכשיו יוצאים לי מים. יש לי כאבים חזקים. תודה.

ישנם דברים שלא כדאי שיהיו נכונים, אבל כדי לקבל את העזרה שאת זקוקה לה מבקשים ממך להודות בדברים מסוימים שלא תמיד הם נכונים, אבל לעזרה את זקוקה.

סוף מאי 2001

ביום ל"ג בעומר הרגשתי מאוד לא טוב. אני חולה כרונית, אבל איכשהו תפקדתי ולא נכנעתי כל זמן שזה ניתן, עד שלא יכולתי יותר וטלפנתי לבני שיביא אותי לבית חולים לניאדו. שם הכניסו אותי לטיפול נמרץ והחלו לעבוד עליי! ייאמר, בכל המרץ, האמצעים והמסירות. על-ידי מצד אחד שכב אדם שלא היה בהכרת מצבו. כמובן שמצדי לא יכולתי, במצבי אני, להקדיש לו הרבה תשומת לב אבל לצדי האחר שכב יהודי ששמעתי אותו כמובן רק שמיעה כי הרי לא יכולתי לזוז, אך הוא נשמע לי איש מהיישוב, נחמד, נבון. ראיתי כי באו אליו מבקרים – בנים עם נשותיהם, הוא דיבר עם כולם, נפרד מהם לשלום ושכב לישון. אני, אחרי שנמנממתי מעט, התעוררתי להתקהלות רופאים ואחיות, צוות מלא ליד מיטתי, מדברים בלחש והאיש שותק. אני הייתי בטוחה כי האיש נרדם במיתת נשיקה. מצד אחד הצטערתי בגינו ולרגע גם קינאתי בו. לא כל אחד זוכה לסוף כזה.

נרדמתי שוב ופתאום בערנות מלאה ראיתי רגלי האיש זזים מתחת השמיכה, נורא נבהלתי מאיזושהי טעות קטלנית והאחיות אומרות לי: חולה אחת אושפזה במקום, החולה הקודם הועבר לחדר אחר. לא השתכנעתי עד שהביאו אותי בכיסא גלגלים לראותו. בבית חולים הרי באים כל מיני אנשים עם כל מיני סיפורים ושמות. כמובן שלא יכולתי במצבי לקלוט הרבה אבל נפל לאוזני שם של בחור צעיר, רון ארד. זועזעתי. איך הורים מלבישים וכובלים אדם בתוך סמל? ויהיה הכי יקר ונעלה? הוא רוצה וצריך לחיות ככל אחד, לשמוח, להתעצב, הכול כרגיל בחיים ולא כסמל שאין יודעים איך להתייחס אליו וסביבו וצר היה לי עליו.

נחמה, 25.5.2001

לאהוד ברק שלום!

מה שיש לי להגיד לך, איחרתי את המועד, כי אינך במצב עכשיו שיאפשר לך לפעול, אבל אני בכל זאת אביע את דעתי. מאוד שמחתי כשנבחרת. תליתי הרבה תקווה שתהיה אמיץ להביא לעם הדווי את השלום שאנו זקוקים לו כאוויר

לנשימה, בסיכון גדול לעצמך ולמשפחתך ואני מאחלת לכם כל טוב. אבל ההכרזה שלך, "ראש ממשלה של כולם" אינה במקומה, כי אי-אפשר לאכול את העוגה ולהשאיר אותה שלמה. נחוץ היה להבנתי לעשות באומץ ובנחישות, בניגוד לכל הצעקנים שרוצים הכול, להוציא כמה התנחלויות קטנות שגדודים של חיילים שומרים עליהם, לוותר על קודשי ישראל בהר הבית. אלוהים לא היה נפגע מזה וגם ירושלים השלמה לא הייתה חסרה וקטנה בלי החלק הערבי, שבמילא איננו מרבים לבקר בו. ופה אני מגיעה לעיקר. שיהיה ברור, איני אוהבת את ערפאת אבל אם הוא הנציג שלהם יש לדבר אתו. הוא אויב אבל עם ידיד אין צורך בשלום. את זה עושים עם אויב. אני שומעת מכל צד: "הם רוצים הכול". על זה צריך ונחוץ לנהל משא ומתן, ויארך כמה זמן שנחוץ, אפילו הרבה מאוד, עדיף על מלחמה. אני יודעת, מכירה את העם שלי, היו רוגמים אותך באבנים, אבל לשם כך נבחרת ונדרש ממך אומץ רב. ועכשיו אלו רק חלומות שלי, כי שרון בשלטון ומי יודע מה הוא יביא עלינו ואני קיימת בסיוט ופחד מלחמה שתדרוש הרבה דם והעוינות לא תיפסק.

נחמה קפלן, 3.6.2001

תבורך אלזה שזוכרת הכול. העט שלי אבד והיא מצאה אותו מהר. אני מתחילה לפקפק בחכמתנו דווקא, ישנם גם נבונים כמונו, אבל נשאיר את זה, העם אומר: כל מיני דגים נמצאים בים. איני יודעת מה נשמע בחוץ, אבל כל זמן שאין מלחמה "רשמית" אני פחות סובלת. כמוכן שאני דואבת על כל אדם שנפטר קודם זמנו. מי יכול להבטיח את זה. אני מכירה גם את שרון. ידיו עד כה מלאות דם וגם השקפת עולמו, אבל אולי גילו במשהו תרם להתאפקותו ויבורך גם על זה. הרי גם אלו מהעם שחושבים כי הכול בשבילם, עבורם, זה לא תמיד מציאותי. ואני רק מייחלת לעבור בשלום את חופשת ילדינו מהלימודים שלא יאונה להם שום רע, הלוואי. שבעתי, מאוד שבעתי קרבות.

נחמה קפלן, נתניה, 20.6.2001

זה אצלי כל כך לא ממשי, כמו חלום. האם באמת זכיתי לנישואיו של אורן עם לימור? הם עדיין צעירים וזו זכותם להינשא מתי שנוח להם, אבל אני זקנה, שבעת שנים ואם הגעתי לכך, זה עבורי הישג! מזל טוב לכל המשפחה לזוג הצעיר, לדוד, נועה וכל הקרובים שתהיינה שמחות בארצנו. ואני נוסעת להשתתף, אמנם בכיסא גלגלים, אבל הגעתי למסקנה שבגילי גם זה טבעי. מזל טוב לכולם.

סבתא, סבתא רבא, בזכות עודד ועופרה והעתיד. נחמה, האוהבת את כולכם.
הנה באמת הייתי בחתונה שלהם ומאוד מרוצה מזה.

25.6.2001

אתמול הייתי בחתונה של נכדי. נפגשתי עם הרבה אנשים שהכירו אותי מקודם וזיהו אותי אפילו עכשיו בזיקנתי. אני חוזרת על הרגשתי ומנתחת אותה לעצמי למה אני כאילו חולמת? והמסקנה אולי שהיו בחיי הרבה "כאילו" כאלו. ילדותי הייתה קצרה מאוד בגלל מלחמה. אחרי זה עוד הספקתי לשחק מעט משחקי ילדות, וכשנסעתי ארצה נסעתי לשלושה ימי שהות בתור תיירת ונשאיתי לכל חיי. הארץ הייתה בשלטון אנגלי ומרדכי שחזר אחרי סיפר לי כי מגרשים עולים לא לגלים וכדי שלא אגורש שאנשא לתושב קבע ואקבל אזרחות. חתונה כהלכה, אבל חיים פיקטיביים, ועובדה עברתי גם את החיים לטוב ולרע, כי בחיים הרי יש הכול. וכל היתר ידוע ואני בגיל מופלג ואני פה, וזכיתי זכייה גדולה, גם לבנים אהובים ומשפחותיהם, נכדים ונינים יקרים וקורת גג לעצמי ואלך לדרכי גם זה כמקובל.

נתניה, 26.6.2001

אני רוב חיי עבדתי בכל מיני עבודות בכל מה שהזדמן לי, חוץ ממשק בית, זאת אומרת לשרת אנשים שהרגילו את עצמם לבטלה ולהסתכל על העובד אצלם כתת־אדם. תאמינו לי שהיו נותנות עבודה כאלו ואני בחרתי לעבוד בבתי חרושת, עבודה פיזית קשה, ואחרי זה כשקנינו משק בכפר נטר כבר לא חסרה תעסוקה לאף אחד, אפילו הרבה פעמים למעלה מכוחי הפיזי. אבל אני יכולה אולי להיות הוכחה שמעבודה אין מתים. ועובדה, הגעתי לגיל מופלג לכל הדעות, אני למעלה מבת 90 ואני עדיין פה. בכושר ירוד, אין לי רגליים וידיים, איני מסוגלת לקחת לעצמי כוס מים לשתייה, רוב הזמן אני שוכבת במיטה. הדבר היחידי המעניין אותי עדיין, קריאה בספר מעניין. אבל החיים לדעתי יותר מדי ארוכים, ויסלחו כל אלו שאני באמת אוהבת וחושבת שגם אוהבים אותי. אני מאוד עייפה! למזלי יש לי אישה צעירה, פיקחית, שעובדת ויודעת לבשל ולנהל בית ואני אסירת תודה, אבל אני כשלעצמי מרגישה כאורחת בביתי. תאמינו לי שזאת האמת והיא מאוד לא נעימה. אני מבינה שזה כורח המציאות, אבל זה גורם לי אפילו לבכות לתוך הכר. מצטערת. ייתכן שזה נובע מכך שתמיד ידעתי להסתדר לבד בלי עזרה מבחוי.

נחמה, 5.7.2001

איני פוגשת הרבה אנשים כיושבת בית או יותר נכון לאחרונה, כשוכבת רוב זמני במיטה. אבל כל אלו שנכנסות אצלי אלזה, חן המטפלת בי לעתים, תמיד אומרות לי שאני טובה. הייתי רוצה להאמין להן להנאתי, אבל במחשבתי איני רואה את עצמי ראוייה לכינוי, אולי הוא אפילו לא נאמר בכנות. לדוגמה: אלזה הנמצאת אצלי כל הימים מבוקר עד למחרתו חוץ מיום ראשון שזאת חופשתה, סיפרה לי כי מגיעים ארצה בן דוד או גם דוד שלה ושאלה רשות לארח אותם ביקור יומי רגיל בדירה שלי ואני, אולי ברשעות, סירבתי. אמרתי שהיא יכולה להזמין כל מיני חברות אבל לא גברים, כי אם אני אסכים, איני יודעת מה יבוא בהמשך. איני יודעת מי הוא מי, אמרתי לה כי אני מסוגלת להישאר קצת זמן לבד והיא יכולה לפגוש אותם איפה שהיא רוצה מחוץ לדירתי. נימקתי כי אני הרבה פעמים מסתובבת בביתי רק בכותונת וזה נכון, אבל לא זה העיקר. תשפטו אתם. אני רוצה לשמר מעט את הרגשת הבעלות בביתי.

להגיד שלא הצטערתי, זה יהיה קצת לא נכון, אולי אין לי לזה זכות. אבל חשבתי לעצמי, כי אני בכל זאת בסוף הדרך שלי, והטרדה נוספת לא מוסיפה ולא גורעת. אסביר את זה: אמנם איני נשאת לבד לכך, כולכם דאגתם, גם אתם וגם אלזה החמודה, באה עכשיו בת דודה שלה להיות אתי עד מחר, כשחן תבוא. אבל הרי איני נמצאת הרבה בחוג משפחתי ויכול היה להיות לי הרבה יותר נעים אילו מישוהו מכם מקריב לי את קרבן הזמן הזה. איני מרירה, רק גלוית לב ותסלחו לי על כך, כי אני מתגעגעת אליכם. כידוע אני הרבה מדי זמן עם עצמי.

נתניה, 7.7.2001

אלזה שעובדת אצלי הלכה מטעמי לקופת חולים ונשארתי לכמה שעות לבדי בדירה, דבר שלא מקובל במשפחה בזמן האחרון, כי אין סומכים על תקינותי. אני באמת חלשה עם כאבים בכל מיני חלקי גוף, אין עוררין שאני לא מסוגלת לשום מאמץ ותפקוד, אבל באופן רגשי הרגשתי מעין שחרור, כאילו שחרור רגעי כי הנה נשארתי לבד ונשארתי בחיים! הדאגה המובנת של כולם סביבי הנה הוגנת ונחוצה אני מודה לכולם, אבל זה לא משחרר אותי מהרגשתי הקשה באפסותי. איני מאחלת לאף אחד מכל יקירי וידידי להתנסות במעין זה. אני מקווה כי עד סוף ימיכם בעתיד הרחוק תוכלו לבצע את תפקודיכם כמו ידיכם ולהרגיש בבית בביטחון אתם, כי אני לפעמים מרגישה את עצמי כאורחת וזאת הרגשה לא נעימה. באהבה, אמא, נתניה, 12.7.2001

והנה אני לבד כי אלזה הלכה לקניית תרופות ומצרכים עבורי. טוב שיש על מי לסמוך ואני מרגישה גם מעט משוחררת, כי מאוד מקשה שכל חצי צעד מבוקר ונשמר, ואל תלעגו לי.

אני ממש איני מוצאת את האופן איך לנהוג כדי שכולם, ובייחוד אלזה תהיה מרוצה. היא הלכה לקניות לפי רשימה, בסדר. והיה לה מרשם לתרופות, לא כל מה שהרופא רושם, שאפילו אינו רואה אותי, ואני מחקתי פריטים מסוימים, והנה היא הביאה אפילו בכמות פי שלושה. לא התרגזתי, רק התפלאתי ואמרתי שזה בכלל אינו שימושי. היא התעקשה ללכת לקניון להחזיר. אני לא רציתי. חשבתי בלבי, שמוכן אם לא יכולים להסתדר לבד תמיד עולה יותר, והיא בכל זאת הלכה. ואני כואבת, כי מצד אחד אני מודעת כי אתם משלמים את מה שמיותר, ומצד שני אני היא הגורם!

מחיר התרופות היה יקר מאוד אבל לא החזירו לה, כי הרופא רשם אותם אפילו מבלי לראות אותי.

12.7.2001

אני מצטערת על הוויכוח בינינו. זה אמנם היה עליי ואודותיי, לטובתי, אבל לצערי דבר אחד אתם שוכחים והוא, כי גם אני עצמי עדיין קיימת. בוודאי, קיום עלוב לכל הדעות, אבל איך אמרתי בהזדמנות אחרת: אני פה! ותבינו כי מה שלא יהיה, אפילו לדעת רבים הכי גרוע יקרה אפילו אם ימצאו בבית מאה איש, אל תנמקו, אני יודעת מה שאתם רוצים להגיד. וגם זה עודד, אמרת כי אלזה אדם חופשי ומותר לדבר אֶתה. וכי אמרתי אחרת? אבל נושא השיחה שוב "אני". הרי לא תדבר אתה על בעיות אחרות, פוליטיקה. ותבין עוד פעם, כי איני איזשהו חפץ נטול מחשבות, ואולי לצערי זה כואב לי מאוד, דברו אתי ולא אודותיי. בבקשה, לא ליטול ממני את מעט הכבוד העצמי שאולי קיים בי.

15.7.2001, נתניה

אני רוצה ואין לי יסוד להחשיד מישהו אפילו ברמז, אבל מצערת אותי עצם אי-האפשרות שלי לעקוב לפעמים אחרי ניהול הבית, שאני בעצמי מרגישה אורחת בבית שהיה ביתי, וזאת הרגשה לא נעימה לי.

התלות שלי באחרים בכל התחומים, מלבד שהיא מרגיזה אותי מורידה את ערכי גם בעיני עצמי. אני מחוסר ברירה ומשיעמום, קוראת ספרים שאחרי שאני גומרת אותם אני מרגישה את טעם תפלותם, אבל אלה שמגיעים אליי, איני בוחרת אותם.

איני מתיימרת לביקורת, אבל לכל אחד טעם משלו, וגם אצלי לטוב ולרע, ועדיין אני סומכת על עצמי וטעמי בהרבה תחומים כמו שאני מבינה וחושבת אודותם. להזכירכם, אני עדיין צלולה! ולעתים לא תמיד טוב לי עם זה.

דוד ומשפחתו בחו"ל ואני שמחה בהנאתם בדיוק כמו ששמחתי שאתם, זאת אומרת עודד ועופרה, נסעתם גם להנאתכם, ואתם, כידוע, נסעתם. עיני אינה צרה בזה, להפך. אבל עד כמה שלי ישנם חיים ארוכים, אפילו יותר מדי, אי־אפשר תמיד להעריך את החיים רק בקיום הפיזי, עם זה שיש לי כמעט הכול, קיומי מספיק עלוב. שכיבה תמיד במיטה אינה מספיקה כדי להיות מרוצה, וכמעט איני יכולה אחרת! וגם זה בקרוב ייפסק כי לכול, בכל זאת, ישנו סוף. נפגעת מזה שאמרת כי אינכם רוצים לבוא בשבת. מוטב היה להתבטא אחרת. סליחה על כנותי. אם עודד, היית מסביר לי כי באים אליכם חברים או שיש לכם איזושהי תכנית, הייתי מבינה את זה, אבל אתה אמרת: לא רוצים.

ועכשיו באמת קשה לי בהיעדרותם של דוד ומשפחתו כי אני בת 90+ וזוכרת שאמי, בסוף חייה שבאמת היו הרבה יותר קשים משלי, כמעט לא ידעה בסוף מי אני, ואני מאוד מפוחדת להגיע למצב כזה, אבל מי יכול לערוב לי? החושים לפעמים נעלמים בלי שאלות ועובדה כי גם הכתיבה קשה לי, מצטערת!
נחמה, 23.7.2001

אני בלילה לא יכולתי, משום מה, לישון וזה וגרם לי הבוקר לכל מיני מחשבות, אולי תאורטית נכונות אבל לפעמים המציאות היא לא הכי נעימה, אך לא תמיד כדאי להתעמק בה ולחשוב עליה, יקרה מה שבמילא יקרה.
אני מאוד מתגעגעת למשפחתו של דוד, הגם שלא ראיתי אותם לעתים תכופות גם כשהיו בבית. אבל המרחק מפחיד אותי, ועודד ועופרה נמצאים בקרבת מקום, ואני איני מסוגלת לספק את געגועי להם, אני מבינה את קשייהם. עודד עובד ועייף אבל אני, אולי באנוכיות, רוצה לראותו.
אני מתקשה בשמיעה ומגיבה לדעתי לא בצורה ברורה לכל מיני שאלות כשפונים אליי (אולי משמיעה לא תקינה) וזה מדאיג אותי מאוד. כל חיי ידעתי בצלילות להגיב לכל מיני דברים, ומפוחדת מאובדן החושים.

1.8.2001

אלזה אישה אינטליגנטית יותר ממה שחשבתי אודותיה. היא כותבת, כמובן באנגלית, ואני שאלתיא אם זה מכתב למישהו, והיא ענתה שאלו רשמים, כדוגמתי

בזמן שהייתי מרבה לכתוב. אני מאוד מעריכה אותה ומצטערת שהיא נזקקה לנדוד כל כך רחוק מארצה ומשפחתה בכדי לעבוד פה בעבודת שירות. מגיע לה אולי משהו יותר טוב ומשתלם יותר. יחד עם זה נתקלתי במשך הזמן בקווי אופי לא סימפטיים כי אני איני מעבירה אותה בכוח והיא בורחת לצעקות על הערות מוצדקות, מה שלא מגיע לי.

ביליתי חמישה ימים בבית חולים לניאדו. כמובן שראיתי כל מיני אנשים, גם מבין החולים וגם מהמטפלים. אישה שכל השעות עברו עליה בקריאת תהילים, שכנתי למיטה שלי לצערי, עבדה על ידה בחורה מרוקאית בתור מטפלת. "גבירתה" לא נתנה לה רגע מנוחה ורגע שקט עד מאוחר בלילה. גם צוות בית החולים הרגיש בזה והגישו לה ארוחה. לשמחתי העובדת עזבה אותה. בבוקר נכנס עובד שעשה בדיקת לחץ דם. אומר: בוקר טוב. שכנתי לחדר עונה: שלום. לא שלום, הוא אומר, רק בוקר טוב! אין זה מקום לוויכוחים אבל לא יכולתי. קראתי: למה לא שלום? לא בכול אני בביטחון מסוגלת להשתמש בזיכרוני, הרבה פעמים הוא בוגד בי. נגיד כתיב איזשהו שידעתי. פולנית, למשל, שעשרות שנים לא השתמשתי בה ואיני זוכרת בדיוק את הכתיב. אין זיכרון ברזל שנחרט בו לבל יימחק. וגם שלי כזה. נתניה, 10.8.2001

חלמתי שני חלומות. אולי טיפשי לרשום חלומות, אבל מכיוון שאני זוכרת אותם בכל זאת ארשום. הנה הראשון: בחלומי הופיעה יונה צחורה ואני בקניבליות הכנתי ממנה ארוחה. אני מציצה בסיר הבישול ואין כלום. הוספתי מים והנה הופיעה התכולה. אכלתי מרק תפל וחלמתי חלום אחר: הנה אני עומדת במעבר חצייה מחכה לאור ירוק כשהוא הופיע אני מתחילה ללכת, אחרי שני צעדים שוב אדום ואני לא יודעת איך להתנהג. מכוניות מחכות ברוגז לעבור ואני נסוגה ונופלת בצעקה ומתעוררת אך הצעקה קיימת בתוכי גם בערנותי.

נתניה, 11.8.2001

הזו לי כאבים בלתי נסבלים ביד שמאל, מהכתף לכל האורך. דוד הביא אותי לחדר מיון בבית החולים לניאדו. להפתעתי השאירוני לאשפוז. שהיתי שם חמישה ימים. נעשו לי בדיקות בכל פיסת גופי וביום שישי בא אורתופד והזריק לי קורטיזון ושלחוני הביתה מבלי לחכות אפילו לתוצאות. אין לי כרגע כאבים אבל יש בי פחד ואי־ביטחון.

לאורך היד נרגע הכאב אבל כף היד כואבת ויש צורך לחיות עם זה. קשה אפילו
לי עצמי לראות את כתיבתי. אבל זה מה יש!
נחמה

שבת, 111.8.200

עכשיו דיבר אתי עודד בטלפון, הם עסוקים בהכנות לטיול למרחקים למשך חודש
ימים ואין זמן בגלל ההכנות וקוצר הזמן לבוא לראות אותי. אני שמחה בגינם
לברוח מהגיהנום שבו אנו נמצאים בארצנו הדוויה והמסוכסכת ואיני רוצה
להפריע להם, אבל איני יכולה להבטיח שום דבר שלא ביכולתי לקיים. ויהיה מה
שיהיה!

המרחקים מצטמצמים, בטיסה אפשר בשעת הכרח להגיע לכל זמן וצורך!
שיהיה לכם בהצלחה ובהנאה!
סעו בשלום!

אמא, נתניה, 12.8.2001

ישנם דברים שנחרתים בנפשו של אדם, בייחוד זקן, ואינם מרפים וזקוקים להבעה
ואני בדמיוני כל כך הרבה חושבת ורוצה לכתבם, כי הזמן מועט, אבל המציאות
עגומה ופיזית לא מאפשרת לי לכתוב וזה מכאיב לי מאוד אבל אין לי ברירה. הרי
האמת החזקה והאמינה היא כי אתם בניי הייתם אושרי הכי גדול ואור חיי היחיד
ולא אוסיף כי די לחכימא ברמיזה ואני חושבת כי גם אתם רוחשים לי רגשות חמים
אבל כל דבר צריך להיות במידה ואני עברתי את הזמן והמידה הנכונה! לא באשמתי
ויכולתי. ייתכן שאין לי מספיק שכל ואומץ, בשקט מבלי להקים רעש ומבלי לבייש
אתכם, גם לטובתי, להירדם ולנוח! כי למען האמת עייפה אני, מאוד עייפה! ואני
עד רגעי קיומי האחרונים אוהבת אתכם עד כלות! ורוצה בכל נפשי את טובתכם
והלוואי ויקוים עבורכם כל מה שאני מאחלת לכם!

אני הגעתי ארצה מעיירה יהודית ענייה מהמאה הקודמת, נערה צעירה ללא
מקצוע, ללא השכלה, תמימה, ואני חושבת מספיק טיפשה כדי להאמין לכולם, וכך
נמצאו יותר חכמים ממני שסובבוני בכחש לתומתי ועשו את חיי לא הכי מעניינים
וקלים. אבל הם עברו ואיך אומרים, אין בוכים על חלב שנשפך, אבל לקראת סופי
אני רוצה להעז מעט בגילוי לב, שאולי לא ינעם למישהו: התחלתי ואני נסוגה.
תמיד כיבסתי את הכביסה המלוכלכת בבית וכדאי אולי לטובת כולם שגם תישאר
שם!

ואני גם בסופו של דבר לוקחת בהבנתי עכשיו ובמבט לאחור את כל האחריות על חיי על עצמי, כי לא נהגתי אחרת והם עברו! ואני כל חיי שיחקתי משחק אכזרי כלפי עצמי ועכשיו הכול אבוד.

אני מרגישה כמה תכונות שעברו אל בני משנינו, למי יותר ולמי פחות, כאלו שאני שמחה בהם וכאלו גם שאולי לרצוני הייתי מוותרת עליהם, אבל זה מה שיש ואני מאוד מאוד אוהבת את בני כפי שהם!
תבורכו!

נתניה, 14.8.2001

לזכותו ייאמר כי אבא מרדכי כיבד את אביו שהיה לכל הדעות אדם קשה אופי, פנטי, שעשה לכולם חיים מאוד קשים, אבל אבא מאוד אהב עמוק את אמו. בתנאי חיינו שלא אפשרו את מה שהוא רצה להעניק לה, הוא עשה את המקסימום – רחץ אותה ודאג לה והעיקר באמת אהב אותה אהבה שמעוררת קנאה לדוגמתה. אותי רוחצים כל יום, דואגים לכל צרכי, אין על מה להתאונן! אבל איני יכולה להתגבר על הרגשת החובה שבדבר – הכול בתשלום. חסרים לי מאוד רגשי חמימות. אתם בוודאי תכעסו, תכחישו, אבל חושיי עדיין בהכרה ואיני יכולה אחרת.

אמר לי עודד בעיניים לחות: אני ודוד עושים את המקסימום האפשרי למענך, וזה נכון! אולי לא לרצוני החיים עשו לי מהתלה צינית להרבות בשנים שאני סובלת כאבים פיזיים וגם סבל נפשי, ואני מודעת מאוד כי היה הרבה יותר קל לכולם אם הייתי בין החיים "לנצח", אבל זה צחוק הגורל, ואני פה. תסלחו לי משפחתי היקרה באמת.

נחמה

נתניה, 15.8.2001

אני שוכבת במיטה והייתי רוצה מעט מנוחה, אבל למרות רצוני מוחי קודח בכל מיני מחשבות, כמובן מהעבר, כי הרי אין לי עתיד ואיני רוצה בו אפילו! ואני יודעת כי לא נתתי לבנים שלי מה שצריך ונחוץ ומגיע להם. לדאבוני נתתי מה שיכולתי וזה היה מעט מדי וגם לא תמיד ידעתי להתעקש ולעמוד על דעתי, תמיד שמרתי על שלום בית, אולי יותר כלפי חוץ, איני רוצה להאשים בזה את אבא אבל אני רוצה להבהיר לכם וגם לעצמי את המצב לאמיתו. כשמכרנו את המשק לא דאגנו בגלל הוצאה מיידית, להכנסה כלשהי בעתיד – הכנסה שוטפת בכל חודש.

מה שהיה לנו זה שקנינו דירה בלי משכנתא והתחלנו לחיות בצניעות, כל פרוטה שיצאה המעיטה את כספנו, ואבא מאוד פחד מיום המחר, ובינתיים שמר בקפדנות על כל פרוטה ובזה הכביד, אם להתבטא בעדינות. יותר נכון מירר את קיומנו היום-יומי.

ואני התחננתי: תן לחיות בנחת כל זמן שאפשר, ואם ייגמרו המזומנים נמכור את הדירה ונחיה בשכירות, וסוף כל סוף הרי אין אדם חי לעולמים, לא עזרו לי טענותיי. לצאת לעבוד לא רציתי, כידוע עבדתי הרבה וקשה, ורציתי לנוח! ועכשיו למרות רצוני נגד כל היגיון, כשאני לא מסוגלת אפילו לשרת במינימום את עצמי ותלויה בעזרת כולם ונשמרת כל דקה ביממה ואני מרגישה את עצמי כל כך מיותרת, וכמו להכעיס החיים עושים לי מעשה ליצנות ומחזיקים אותי, באמת כנה בניגוד לרצוני, במקום לנוח מנוחת עולמים ולשחרר את כולם מעולי, ואיני מוצאת מוצא, אולי שוב אייכולתי למעשה נבון והחלטי ואני מבקשת סליחה מכולכם! אוהבת אתכם עד כלות, אמא, סבתא וסבתא רבא תברכו!

נתניה, 16.8.2001

והנה אני ששוכבת כל זמני במיטה עד כאב עצמותיי, ולא מעיזה לחשוב אפילו אודות יציאה מהמיטה, גם בגלל חולשתי ומצבי הפיזי וגם בגלל מראי, כי אני אולי יותר מכולם זוכרת כי גם הייתי פעם במצב אחר, אני מודעת לגילי ולחוסר הברירה ובכל זאת קשה להתנחם למה בכל זאת הגעתי. כשדוד בני הציע לקחת אותי אליהם בשבת וביודעי את תכונותיה הכנות של נועה, הסכמתי ומאוד נהנית, שינוי מבורך עבורי אפילו אם זה אולי הקשה עליהם. היום הייתה אתי המטפלת חן בגלל חופשתה של אלזה. אני מטופלת ומוגנת יומם ולילה זה כורח המצב אבל איני מאחלת לאף אחד את הרגשתי, ואין לי מוצא מהמצב כאמור כאילו מישהו או משהו מתגרה בי על לא עוול בכפי. נחמה,

נתניה, 19.8.2001

כשאני שוכבת נדמה לי שכשאקום אני אמלא דפים שלמים במחשבותיי, ואחר כך אין לי רצון להחיל מרה שחורה על מי שיקרא, ואין לי לצערי משהו יותר מעודד. מצבי הפיזי הרי ידוע, מבלי להתאונן זה מה שיש! להרבה אנשים בגילי, ומצב רוחי

בהתאם. והמצב הכללי בארץ, כידוע וברור לכולם יותר מאשר לי, בלתי נסבל. ואני שמחה לכל יקירי שבורחים למעט זמן לסביבה אחרת, אבל אז נדבקת לדוד וכל מה שזקוק לטיפול מטילה עליו, כי הרי אני חסרת אונים בעצמי ואני אמנם אולי למורת רוחו התנפלתי עליו בנשיקות, כי לא יכולתי אחרת, ואני מתנצלת על הרגשות שלי.

היו ברוכים משפחתי היקרה והאהובה שלי.

נתניה, 21.8.2001

עודדיק יקירי, ייתכן שמה שיש לי להגיד לא ינעם לך, אבל במקום לכעוס, מה שאני איני רוצה בהחלט, אגיד! חמודי, אתם הרי לא תכננתם את הטיול שלכם תוך הימים האחרונים, בטח הרבה זמן קודם. הייתם צריכים, אם רציתם כמובן, לקחת בחשבון זמן לבוא אליי להיפרד. אף אחד לא יכול להבטיח בביטחון שאני לא אסתלק קודם, נניח אפילו יום אחד ואני כל כך רציתי לראותכם, לחבק ואולי אפילו לנשק. את ה"אפילו" אני מדגישה כי אני יודעת שאתם אינכם אוהבים את נשיקותיי.

בכל לבי,

אמא

נתניה, 21.8.2001

דודי שלי, אני בצער רב יודעת כי אני עול גדול והכול, מחוסר ברירה, נופל עליך. הנה אתה גם מוכרח להגיע אליי כי ישנם דברים לסדר, והנה אני גמרתי את כל הכסף שנתת לי. היום היינו בקו־אופ ועשינו קנייה גדולה ואתה הרי מבין שאני אוכלת כפול, ואתה דיברת אתי בטלפון מה שאני כתבתי.

עכשיו אתפנה למצב הכללי שעדיין מעניין אותי. הפרדוקס הגדול שמדברים עליו שבארץ ישנם מובטלים, איני יודעת מספרים, אבל באותו מספר ישנם עובדים זרים העובדים פה! ואני מבררת ביני לביני – למה? והנה לדוגמה, עובדת אצלי נערה פיליפינית, נמצאת אצלי עשרים וארבע שעות ביממה, עושה הכול – מבשלת, מכבסת, מנקה, בקיצור – הכול! בנאמנות ובידע ויוצאת לחופשה פעם בשבוע ליממה. האם תמצא נערה מקומית שתעשה אותה עבודה באותם תנאים? ולמה? קורת גג יש לה בכל מקרה במשפחה, או אחרת.

הרי לכם דוגמה, ואני מתפלאת לזה שארצנו הקטנה, המסוכסכת שנמצאת בקונפליקט עם העם השכן ותמיד במצב כמעט מלחמה, והנה היא אבן שואבת לכל

מיני אנשים שמחפשים בה את קיומם וגם באים בהמוניהם ומוצאים את מקומם
וזה הפרדוקס, שלי אין עליו תשובה.

נתניה, 23.8.001

אני כידוע יודעת לדבר עברית. אלזה העובדת אתי מדברת יותר קל באנגלית, גם
לא שפת אמה אבל גם בעברית המגומגמת שלה אנחנו משתדלות להבין אחת את
השנייה, ואנו, כך אני חושבת, גם מיוחדות ואני שמחה על כך!
אני הגעתי ארצה בשנת 1932 בתור תיירת לשלושה ימים. הארץ אז בשלטון
אנגלי והרי ידוע עד כמה שהארץ הייתה סגורה לעלייה ליהודים, תמיד התחכמו
והגענו בכל מיני דרכים ואני עוד לא שמעתי אודות גירוש כלשהו. אני באתי למגדל
על יד טבריה, שם הייתה לי אחות בקבוצת "שחריה". אנשים קיבלוני כאחת
משלהם, אחותי ארגנה וניהלה גן ירקות על יד הכנרת ואני עבדתי על ידה. היא
עבדה קשה, במסירות ויושר, וכך דרשה מעובדיה בלי משוא פנים, ואפילו פעם אני
ועוד נערה התפרפרנו, החום היה כבד מאוד, עשינו לנו פיקניק לנוח ולאכול
אשכוליות. וכשהובנה ז"ל תפשה אותנו, ננזפנו קשות ובבושת פנים חזרנו לעבודה.
עברה שנה, בין הוותיקים ממני בקבוצה היו כל מיני אידאולוגיות, שלי לא היה
מושג מהן וכך הקבוצה התפלגה לכל מיני כיוונים. אני, בלי שום מקום ללכת,
נסעתי לתל-אביב שם גרה בת דודה שלי נחמה, בעשר שנים מבוגרת ממני בעלת
משפחה עם שני ילדים. אני, בלי מקצוע וידע מה לעשות עם עצמי, לבושת עכשיו,
התמקמתי אצלה לחודש ימים. קיבלוני יפה, גרו בדירה שכורה, שני חדרים ברחוב
פינסקר, אחד מהם נתנו לי והוא – זליג (זליקוביץ) היה מראשי ההגנה דאז, בבית
שלהם היו נכנסים ויוצאים כל היום כל כך הרבה אנשים צעירים שהיו בעניינים.
כאמור קרובי קיבלו אותי טוב אבל באכילה, בחדר, שלא היה אצלם מיותר. זה לא
היה מספיק עבורי, הם לא הכירו ביני לבין כל הנכנסים והייתי מאוד בודדה, לא
ידעתי איך לחפש עבודה, איך לפגוש אנשים שנמצאו בעיר, אפילו מכרים מקודם
שגם היו שם לרוב. כנראה שכילדה מעיירה קטנה, ענייה, הייתי תמימה מדי
הגובלת בטיפשות, כשפגשתי במקרה נערה מעיירתי שעבדה בבית-חרושת,
בשמחה גם אני קיבלתי שם עבודה קשה ומזיקה ולא הייתה מאושרת ממני. ביום
עבודתי הראשון הלכתי ביחד אתה לאכול במסעדה וחטיפתי מקום לגור בו,
מצאתי חדר שגרו בו אחות ואח ואני קיבלתי פינה באותו החדר. אלו היו התנאים
אז. פה גם התחלתי לפגוש מכרים, גם כאלו שראו לפנייהם נערה יפה, והתחילו

לחזור אחריי, ופה ידידיי, התחילה מנת חיי הקשה ואפרט בלי משוא פנים בהמשך.

אני מפסיקה, כרגע עייפתי מאוד אבל ממרום 90 שנות חיי אני רואה אותם נכונה והם עברו בצער, בכאב ובמעט, מעט מדי עניין. הפיצוי היחידי והגדול באמת הם שני בניי היקרים והאהובים ואולי בגלל זה לבד חיי מקבלים צידוק.

אחרי שנה ויותר בארץ בהיותי בלתי לגלית, אף אחד לא פנה אליי ולא חשב עליי ולא הטריד אותי, ומרדכי נזכר כי אני בסכנת גירוש ובא בהצעה למען ביטחוני כמובן לאזרח אותי, מכיוון שהוא אזרח לעשות חופה כאילו למראית עין. זאת הייתה מלכודת שהכתיבה את חיי! ואני שלא ידעתי את החוקים הדתיים הדרקוניים הממשיכים עד היום והתמימה, אולי הטיפשה, הסכמתי. לידידים, שאם ישנם כאלו לא נזקקים לאויבים. והנה בסוף חיי דוחף אותי משהו לספר עליהם ואולי זה מיותר, אבל כאמור דחף אחרון! מרדכי, אבא, אחרי תקופת זמן מסוימת הציע לי חיי משפחה. אמרתי לו ביושר ובגילוי לב כי רציתי שידע את האמת שאני מאוהבת, לא בו ולא במישהו אחר. חיפשתי באופן נואש אהבה בלבי למישהו, אבל לא מצאתי בינתיים. ובכן, אם יהיה כיבוד הדדי, אמון ויחס הוגן מאחד לשני, אולי גם האהבה הרצויה תופיע, והסכמתי. לא נחוצים היו שום טורח, הכול כבר נעשה מקודם. ואז או אז הייתי "רכש". אתם תרצו להכחיש, אולי לכעוס, להגיד שאני מלעזזה, אבל אני הרי יודעת את האמת והכלל הידוע שמכבסים את הכביסה המלוכלכת בבית כבר אינו חל עליי כעת. ואני מבקשת את סליחת מי שאולי לא יאמין לי ואולי ייפגע ויכאב לו, אבל זה הרי כבר היסטוריה והיא במבטי גם נכונה. איני מכתובה את תגובתכם, איך שאתם רוצים! והיו לי בריאים, אוהבת אתכם בניי, משפחתי כמו שלא אהבתי אף פעם!! מעולם!

נתניה, 24.8.2001

איני יודעת אם הקשר שלי עם אביכם לא היה מגיע לסיכום כמו שהתקיים אבל בלי טריקים, בלי התחכמויות, בגלוי ובכנות היו חיי אולי יותר קלים! אבל עוד פעם הזכות הגדולה שדרכה אתם ישנם וקיימים, ישנו צידוק! ואני רוצה גם לזכותו. אני הייתי מאוד נאמנה בכל מצב כל חיי, טיפלתי בכל כוחי בכל מצב, כי אבא היה חולה כל חייו. איני רוצה להגיד שעול פרנסה חל עליי, הוא עבד לשם כך בכוחו הדל. גם היה מאוד ישר ולא חיפשנו דרך כלכלית יותר קלה חוץ משכיר יום וזה היה על סף העוני, עד שעברנו לכפר נטר ועבדנו שנינו מאוד קשה, סיפור ידוע, אבל החילוני

לאכול לשובע. אל תצחקו לביטוי שלי לחיים אבל ככה הם עברו. אבא אמר לי לפני מותו: את האיש הטובה בכל העולם! כנראה שהיה לו על מה להסתמך.

נחמה

נתניה, 25.8.2001

זה היה בשבת. התדפקו היום בדלתי שתי נשים צדקניות משוכני הבית, איני מכירה אותן אבל זה לא משנה, ובקשתן שאלזה תבוא לסגור אצלם משהו. לרגע לא תפשתי כי היום שבת והן באו לחפש אצלי "גוי של שבת" ולא ויתרו, התווכחו אתי הרבה, לצערי אפילו התרגשתי וצעקתי עליהן עד שלא, שישבה אצלי, עזרה לי להוציאן מהבית. פעם כבר היה מקרה כזה ואז מבלי להבין מה הולך פה נתתי לאלזה ללכת, מה שאני מצטערת עד היום! הן חשבו כי מצאו אצלי "גוי של שבת" תמידי. שיחקו מעט, כי אני לא אסכים בשום אופן. ולמה הן אף פעם לא התעניינו בי? אולי אני נזקקת לאיזו עזרה קטנה, הגם שבאמת איני זקוקה ובלאו הכי זה לא היה משנה!

נחמה

25.8.2001

עודד ועפרה, אני שוכבת וחושבת עליכם. אתם נוסעים, מטיילים הרבה בעולם ואני חושבת, האם יש בזה ההנאה הרגעית בלצאת לראות נופים חדשים, פנים חדשות, צורת חיים אחרת תחת שמים אחרים, בסביבות אחרות, או זאת מין בריחה רגעית מהארץ, וכידוע יש ממה לברוח, אבל תמיד חוזרים לאותו הבוץ – וכי איך אחרת? הרי השורשים שלכם לטוב ולרע הם כאן, וגם המשפחה, הבנים, הנכדים ואתם שוב אורחים בביתכם, מתכננים כבר את הטיול הבא. שיהיה ברור, איני מגנה. אתם אנשים מבוגרים ואינכם זקוקים לשום עצה או רשות ממישהו. אני בשביל עצמי, למען עצמי מנסה לברר את זה ואל תכעסו עליי, אין בזה שום התנגדות למעשיכם, תהיו בריאים, כרצוני עבורכם תמיד. יש לי זמן למכביר, והמוח שלי עדיין חושב בכל הכיוונים.

אוהבת תמיד,

אמא

נתניה, 2.9.2001

אלזה הלכה היום לבנק להוציא עבורי מעט כסף להוצאות יום-יומיות. היא מתנהגת במסירות, עושה את עבודתה בנאמנות ואני לא מפקדת עליה שום דבר, אבל כמובן שאני נזקקת בכול לעזרתה ואני מבינה שזה הרי תפקידה, קל או קשה, אבל היא הרי עושה את כל זה מהכורח שלה, ובתשלום! יחד עם זה היא משתדלת לא לעשות איך שאני מבקשת, ותמיד לפי שהיא חושבת לנכון. אני לא מפגינה שום מורת רוח, אבל אני יכולה לוותר על מינימום שבמינימום עצמאות, בזמן שאני בכל זאת שולטת בהכרתי וגם מבינה את הסובב אותי ומאוד קשה לי עם זה. אני חושבת שאיך שהוא היא צריכה לדעת כי עדיין כל זמן שאני קיימת אני בעלת הבית ולא להפך! אולי אני בכל זאת בשקט איך שהוא אסביר לה את זה. ובין דיבור ודיבור הגעתי למשהו אולי לא הכי נעים עבורה אבל הכרחי להגיד. שמתי לב לתופעה לא נעימה, שחסרים לי מצעים כגון סדינים כפולים. מאוד התלבטתי ובסוף הבנתי כי אין לדבר סוף בשתיקה, חשבתי מה שיהיה, ואני דיברתי בשקט שחסרים דברים, אפילו היו לי סימנים מסוימים ממה שחסר, היא כמובן ניסתה להתנגד, להרים מעט קול, "אני לא יודעת, לא ראיתי, לא שמעתי, מה? אני לקחתי?", ואני בשלי, לא אומרת שאת לקחת, אבל יודעת במאה אחוז שזה נמצא בארון בזמן שאת הגעת ומישהו שנכנס אצלי לא לוקח חוט בלי לשאול אצלי. ברור, נכון? אחרי איזה זמן קראתי לה ואמרתי: "אם נעלבת, זכותך, וזכותי להגיד. תעשי איך שאת מבינה". ואז היא אמרה: "סבתא, את רוצה להיפטר ממני?" "כמובן שלא!" עניתי, "ובכן נסיים בזה – אצלי הכול פתוח, אני סוגרת שום דבר במנעול ואני מבקשת להתנהג בהתאם. מה שהיה נגמר ונשכח". וסוף פסוק וכך אני מקווה זה יימשך, כי מצדי מה טעם להחליף אותה באחרת? ולהתחיל הכול מחדש ומי יערוב לי? אבל נתתי לה את הברירה ואם היא הסכימה, אז סוף פסוק! הרי שום דבר בכל מקרה לא יוחזר, אני דאבתי לא את חסרון הדברים, מה שלא יהיו, הם לא קובעים חיי אף אחד, אבל האמון שנתתי באדם ונתבדיתי כאב לי מאוד ועכשיו אני מקווה ליחסים הוגנים.

תוספת: מעט מהדברים שחסרו לי נמצאו היום בארון למעלה כשאלזה סידרה את הארון מחדש. אבל זה לא משנה הכמות כמה ומה. יחד עם זה אני מרגישה בה איזו עוינות סמויה כלפיי, גם מעט אי-הוגנות בניהולה וחושיי עדיין צלולים וצר לי על כך!

נתניה, 3.9.2001

עודדיק שלי ועופרה!

אני סופרת את השעות, את הרגעים, מקווה, בעיקר רוצה בכל מאודי לראותכם, לחבק ואפילו לנשק, אם תרשו לי, העיקר חיזרו בשלום!

אמא

נתניה, 4.9.2001

כשאני שוכבת חצי רדומה, חצי ערה אני חושבת כל מיני מחשבות וכותבת אותם על דפים שלמים בדמיוני, ועכשיו כאילו הכול מתעופף מראשי, ונחוץ להתרכז כדי להיזכר. אנסה בחלקם, בעיקר כשאדם דואג מאוד למחר, עד כדי כך שהוא שוכח את קיומו של היום, וכך יוצא לדוגמה, אם יש על השולחן לחם והאדם שומר אותו למחר, הוא היום רעב ולמחרתו אוכל אותו עבש. אני מבינה שמבחינה ציבורית יש בהחלט צורך לראות תוצאות של כל מיני מהלכים מהיום שקובעים את העתיד, אבל מבחינה אישית יש צורך וראייה נכונה איך אפשר לכל אדם לבלות ולעבור את יומו מעניין, כמובן בהתחשב בגילו, התחייבויות משפחתיות ואחריותו להם. יש צורך לבדוק את כל האפשרויות ולחלק את הזמן לכל מיני אירועים יום-יומיים אבל לא לדחות את הכול למחר, כי הזמן יש לו האכזריות לברוח מתחתינו אפילו מבלי להרגיש, עד שזה אפילו נעשה מאוחר!

אנא שלא יגיד לי מישהו שזו פילוסופיה. לצערי יש לי דוגמאות אישיות, אולי אפילו אפרט אותן בהמשך. כשהגענו לגיל הפנסיה אחרי חיי עמל רב וכוח מועט ורכשנו קורת גג צנועה ומעט מזומנים שכבר כתבתי אודות זה פעם, והכול ידוע לכם, קיוויתי למעט הנאה ומנוחה, ופה נפל על אבא פחד המחר, מה יקרה כשהמזומנים ייגמרו? והחל כל יום לחשבן ולספור. לא עזרו טענותיי: אם כך, נמכור הדירה ונחיה בשכירות, גם שאיננו כל כך צעירים יותר ואף אדם אינו חי לנצח, בוא נחיה ונהנה מהיום, אבא לא השתכנע ובסוף עברו ימינו בפחד, רוגז וגם כעס, אבא נפטר בגיל 82 ולא חס וחלילה מרעב, הדירה לא נמכרה ואני, אולי אפילו לא לשמחתי, בגיל 91 עוד מעט, וקיימת ואיני רעבה, אולי מעט בעזרתכם כי אני זקוקה להרבה טיפול.

בלי כוונה מלכתחילה עברתי לנימה אישית, נגד רצוני. העיקר מה שרציתי להביע זה, כי היום חשוב מאוד, כל יום בעתו ואחריו בא המחר! אולי הכתיבה שלי לא מרוכזת מספיק, ובכן מעט בלבול אולי טבעי לנו! היו לי בריאים כל משפחתי היקרה.

סבתא, סבתא רבא ואמא

נתניה, 4.9.2001

אין אדם שיכול להגיד: "אני לא שגיתי, הכול עשיתי לרצוני תמיד, לפי שיקול דעתי", ואם יגיד ככה זאת לא תהיה כנות אלא התרברבות. ובכן אני לא אפרט את כל שגיאותיי, ואני יודעת שהיו רבות בכל הכיוונים, הרי שנותיי מרובות, אבל אני רוצה להתוודות על שגיאות חינוך ילדיי. בעיקר מי שסובל מזה, זה תמיד בכל משפחה, הראשון. ואני לא משכילה, נוהגת לפי אינסטינקטים אימהיים וגם לפי מסורת מסביבתי בילדות שאינם נכונים להבנתי עכשיו. למשל אמרת העם: "חוסך שבטו, שונא בנו", ואם הייתי מבינה ונוהגת אז לפי הכרתי עכשיו היו נחסכים ממני הרבה ייסורי מצפון! אך כאמור אי-אפשר להחזיר את גלגל הזמן אחורה! ישנם גם מקרים של נוהג לא נכון בשנים יותר מאוחרות וזה כבר לא היה תלוי רק בי ואולי לא ידעתי, לא העזתי לעמוד על שלי כי נקרעתי בין חובתי לבניי, לבין שלום בית שגם כך לא היה מאה אחוז. ראיתי ושמעתי פעם בטלוויזיה את דודו דותן, בחור נחמד להערכתו, והוא אמר בכנות כאובה: "אבא שלי היה פושע", הרי להוליד זה אינו תמיד מחייב הוגנות! גם פושע מוליד. שלא תהיה פה טעות, אבא שלכם היה הישר וההגון באדם, אבל ייתכן שדווקא פה "הקוץ שבאליה". איני יכולה לפרט כי זה יותר מדי כואב לי. אולי אינכם יודעים כי מה שרכשנו והגענו לרכוש היה בכסף שאמי חסכה מפיה ונתנה לי באומרה: בתי, תשמרי על זיקנתך שלא יחסר לך, ואני כל פרוטה שבאה לידי מסרתי לאבא, ולי עצמי לא הייתה אף פעם פרוטה בכיס, לא הייתי רשאית לזה.

אולי לא הייתי צריכה לכתוב אודות זה, אבל נשבעת אני, כי אין פה אף מילה רכילות או לא אמת ויש לי עוד הרבה להגיד אבל די, לא אוסיף, ועוד פעם אני מבקשת סליחה, אבל זה יותר מדי לחץ עליי מבלי לספר מעט! נחמה

נתניה, 6.9.2001

אין סוף לתדהמתי, שפתאום נזכרתי באדם שלא הכרתי אישית, לא פגשתי אף פעם חוץ מזה ששמעתי עליו וראיתיו פעם לפני הרבה זמן בטלוויזיה, והעמדתי אותו בתוך דוגמה, והנה שלושה ימים אחרי זה נרעשו רבים בארץ ממותו בגיל צעיר, מוות פתאומי. דודו דותן, אדם לדוגמה ולמופת, ואני פתאום זכרתי. נחמה

נתניה, 10.9.2001

עודד ועופרה יקיריי!

אני חיכיתי בכליון עיניים לשובכם ביום רביעי, ומאוד כואב לי כי נתקלתם בסוף טיולכם, שהיה כולו כמו שאני מקווה מענג, וגם מעייף, והגעתם להשקיף על זוועה עולמית שאיני יודעת באם קרתה אי־פעם כמוה לרשעות ולאימה, ונפל בי לבי בפחד איום לדעת מה עולה בגורלכם, ורווח לי לשמוע כי ניצלתם! אין מה לעשות רק באומץ להמשיך, דוד מתעדכן על־ידי קשר עם כל המשפחה וכמובן מודיע לי, ומתוך כל הצער והכאב על הכלל, זאת נחמה פורתא לי. כתמיד אני מאחלת לכם כל טוב ממה שיש, היו בריאים ואני מלאה תקווה לראותכם.

באהבה, אמא

נתניה, 12.9.2001

אני חושבת הרבה אודות המעשים הנפשעים לאחרונה והייתי מבקשת באם נמצא מישהו שיכול אולי במעט להסביר לי אותם, מעשים שנהגו ותוכננו זמן רב מראש באיזה מוח, או מוחות מעוותים. לשם מה? האם הרס והרג אלפי אנשים, אבות, בנים מבוגרים, צעירים, כל האנשים האלו שנרצחו על לא עוול, שלא הכרתם, שלא עשו בטח שום דבר ספציפי למי מכם (מי אתם בעצם?) האם סיפק למי שלא יהיה איזה ניצחון, איזו נקמה? האם אמריקה האויב שלכם נהרסה? טעות! במובן טכני הכול ייבנה מחדש, חוץ מקרבנות הדמים והזוועה של אלפי האומללים שירבצו לעולם על מצפון שהגה אותם. האם מצפון כזה יכול אי־פעם להימצא? האם אתם, מי שלא תהיו, מסוגלים לשמוח ביניכם? ראיתי כמה נערים ערבים שכאילו רקדו בשמחה, אני לא מאמינה להם, לא ולא!! זאת לראווה בלבד, כי איך אפשר אחרת? נחמה

14.9.2001

אני מרגישה די חלשה כרגיל, ואולי אפילו יותר כי עברתי עוד יום קיום, יחד עם זה יש לי גם מעט מועקה, מפני שהיום ערב ראש השנה, ואני איני מחשיבה את החג במתכונתו הדתית אבל את המסורת בת שנים רבות של השתתפות ופגישות משפחתיות יחד, אני מכבדת, את הרצון בנו לחגוג בלי לנתח למה, מדוע, פשוט לחגוג. אבל לצערי אני מבחינה פיזית איני מסוגלת לזה כרגע, הנה זהר צלצל אליי והציע לבוא אלי עם משפחתו כדי שלא אהיה מבודדת, ואני לצערי דחיתי את כל האהבה והרצון הכן והיקר לי, כי גם לזה איני מסוגלת. התרגלתי לאכול את ארוחותיי בשולחן לא מכוסה, לבד, כי אלזה חוץ מזה שהיא נוצרייה, שזה לי לא

משנה, היא מסיבות שלה כמעט אינה יושבת לאכול יחד אתי, ובכן נמנעתי לבקש ממנה לסדר לי מעט שבמעט חג עבורי, ואני חושבת כי אין בה ההבנה הזאת. אין טעם לצפות את זה ממנה ואני משאירה את האפרוריות והחול של יום-יום. בכיליון עיניים אני מחכה לשובם הביתה של עודד ועופרה בריאים. שמחה, לבראות משפחתי כולה, שכולם זכרו אותי היום באיחוליהם, וכמובן שאני מאוד מוקירה את זה, ומאחלת לכולם חג שמח וכל טוב וזה כשלעצמו עושה לי חג. מנשקת בדמיוני את כולכם! סבתא, סבתא רבא ואמא!

נתניה, 17.9.2001

ערב ראש השנה,

נחמה

והנה עודד צלצל מלוד, תכף שירדו מהמטוס וירדה לי אבן כבדה מהלב. תבורכו!

אחרי לילה קשה של חוסר שינה וחולשה, קמתי מוקדם, עשיתי אינהלציה, בלעתי כדורים, זאת אומרת תרופות, אכלתי ושכבתי, וניסיתי לישון. למזלי נרדמתי עד שהילדה העירה אותי בטלפון, אני לא הבנתי אפילו את הצליל מהו, עכשיו אני צריכה להתרחץ ופוחדת להחמיץ את הטלפון אולי יהיה מעודד. אני רוצה לצלצל, אולי אתם עודכם ישנים?

השעה 11 בבוקר יום שלישי, 18.9.2001

אמא

היום יום כיפור. אכלתי בלי שום נקיפות מצפון, והרי זהו יום שיהודים מסורתיים והרבה כאלו אפילו שאינם מאמינים באל עליון, נחרדים ביום זה מעונשו, צמים, מתפללים, מענים את עצמם, ומחכים לכפרת עוונותיהם של כל השנה! ואני לא פעם מתקנאה בהם, לי אין בפני מי להכות על חטא, לא שאני חושבת את עצמי נקייה מהם, כל אחד עושה את שגיאותיו מכל מין, ואין מישהו שיכול לשנות את העבר, בצומות ותפילות. הוריי האמינו בתום לב ובפחד תמידי וחייהם לא היו קלים כלל! לא קלים!

נחמה

נתניה, 27.9.2001

חבל לי מאוד שאיני זוכרת תאריכים, אולי כמה שנים שאני חסרת אונים ונוזקת לעזרה מקסימלית בכול, לצערי הרב! אבל אני גם יודעת כי הייתי די עצמאית פיזית

וכלכלית, התקיימתי ממה שהיה לי ושירתתי את עצמי. תקציבי הספיק לי לפי הצורך, צרכי היו מועטים, ויכולתי להשתמש בכספי לרצוני החופשי! כי אף אחד מכם לא ידע איך היה אצלנו. אני תמיד גיליתי טפח וכיסיתי טפחיים ונשאר את זה לעבר. ועכשיו נציץ מעט להווה.

עודד יקירי, אתה אמרת כמה פעמים כי אתה ודוד עושים למעני מעל ומעבר! ובכן מה זה אמור להביע? לו ידעת איזו אמירה קשה זאת! האם אני צריכה להפסיק לחשוב בעצמי, לנהוג רק לפי דעתכם? עייפתם? אתה אומר כי אינך מסכים עמי בכול, בטח, אני מהמאה הקודמת, ואתה אדם מודרני, אבל האם אני הפרעתי למשהו מעשייתכם? ובכן תגידו במה אני נאשמת? ביחסי עם אלזה לא שגיתי. לא שגיתי, הכול חזר לקדמותו. אני לא הוספתי לה שום עבודה, שום טרדה נוספת, אבל היא עושה מה שמוטל עליה באמירה אחת, לא שאני זקוקה לבקש שלוש פעמים! אני עייפה מאוד! וזה טוב לשתינו. וסוף פסוק, השאירו לי מינימום להיות אני! אני עדיין צלולה למרות גילי וחולשתי!

נתניה, 4.10.2001

הכול חזר לתיקנו, סוף פסוק!

תודה רבה לעופרה ועודד שהביאו לי מתנה יקרה מפז, את נועם ניני החמוד! את חיבוקו אני שומרת לרגעים לא נעימים לפעמים, והוא מחמם את לבי! תודה לך חמודי, אני מאחלת לך כל טוב והצלחה בכל מעשיך בחיים! באהבה, סבתא נחמה

נתניה, 5.10.2001

ליאור ואסנת ולכל האורחים שלכם! מזל טוב מקרב לב! אני פיזית לא יכולתי להגיע אליכם. כמובן שאיני יכולה במצבי, אבל מדמיוני אני אתכם ומאחלת לכם את כל הטוב שרק ישנו ומה שאולי עוד יגיע! אתם תגיעו, היו בריאים!

סבתא האוהבת אתכם, נחמה

נתניה, 5.10.2001

לא מרפה ממני הרגשת העול הכבד שאני מטילה על בניי בקיומי, ועודד נתן לזה ביטוי ממשי באומרו ולא פעם, כי אתם בניי עושים עבורי מעל ומעבר! נכון! ובכן, מי יכול לעשות זאת? ומה אני יכולה, במה להקל עליכם? עד כמה שאני מתאמצת הרי למעני אפילו הייתי רוצה שינוי ולא ניתן!

אני מכירה אמירה, בקשה אוניברסלית "אל תעזבוני לעת זיקנה! ככלות כוחי אל תשליכוני!"

אתם מממשים את הבקשה הזאת אבל האזכור התמידי צורב בנפשי! וכי חשבתם שאיני יודעת את זה בעצמי? מה אני יכולה, צריכה לעשות בתמורה? אני מבינה שכתובתי זאת תכאיב אבל גם אני מוכרחה במעט להוריד את הלחץ מעצמי, ואתכם הסליחה!

כתמיד אוהבת, אמא

נתניה, 9.10.2001

אני חברה בקופת חולים הכללית משנת 1932. איני מבקשת התייחסות מיוחדת אליי אבל אני חושבת שמגיע לי יחס כלשהו, אני אמנם זקנה מאוד וחולה והרופא אולי, אם היה בודק אותי, יכול במשהו להקל עליי והנה רופא המשפחה שלי הבטיח כמה פעמים לבקר אצלי ולא מגיע! כתבתי בשליחות המטפלת שלי תיאור של חלק ממה שמציק לי מאוד ועל סמך זה הרופא נתן לי תרופות, אולי לא כל כך מתאימות, כי הדיאגנוזה שלי באמת לא מוסמכת, ובכן מה עליי באמת לעשות? אני בכאב ובחוסר נשימה, שאיני יכולה אפילו להביע מה אתי, נאבקת בעזרת אלזה בכל האמצעים האפשריים העומדים לרשותי ומבקשת באמת שזה ייגמר!

נחמה

נתניה, 15.10.2001

הנה קמתי משנתי ללא שינה ומחשבתי הראשונה עליכם, משפחתי היקרה, ואני נאחזת באמונה טפלה כי קיומי הנו במעמד של העומד בשער ושומרת עליכם מכל רע שלא יאונה לכם! ומפללת לטוב, אמן כן יהי!

לא שמעתי עדיין חדשות איך עבר הלילה בארצנו הכאובה המזינה את עצמה בשנאה ורצון נקמה כתירוץ להכות בערבים כאילו "גנדי" רחבעם זאבי היה נעלה ומרומם מכולם. אינני שמחה במותו, זה לא מוסיף ולא גורע, להפך – מי שהרגו עשה שגיאה שעשתה ממנו קדוש מעונה וסיבה נוספת לטירוף הקיים והאומלל, מי ידע לאן זה יגיע! אם לא יישמע אי-פעם ההיגיון ויצעק הרף! לא זו הדרך!

ואני רוצה לקוות שזה בסוף יגיע, כי אין דרך אחרת!

נחמה

נתניה, 20.10.2001

היידד! הרווחתי עוד יום חיים, עודד דיבר בטלפון ואמר כי היום יום רביעי. אני הייתי משוכנעת כי יום חמישי היום. ובכן, מציאה כזאת לא כל יום מזדמנת ואולי זאת שמחת עניים! כי מה ההבדל יום יותר או פחות, אבל תסכימו אתי, כי מותר לי פעם גם להתלוצץ!

היום שמעתי כי הניה חנילוביץ נפטרה במות קדושים, אחרי בילוי משפחתי נעים, כשכולם הלכו לביתם היא סגרה עיניה. ממש מעורר קנאה, כי למות מוכרחים והמדאיג הוא האופן. ואיך? אני חושבת כי אדם הסובל מכאבים, ומודע למצב, וכי אין אפשרות הקלה, וגם שבע שנים כמוני, אינו מוכרח לשנות את כוס הסבל והכאב עד תומו. למי זה מוסיף? הלוואי והיה לי אומץ.

25.10.2001

איני יודעת מה קרה שקפצתי לדף במחברת אחרי הרבה דפים ריקים? זה יוסדר רק בתאריכים.

אלזה הלכה בערך ב־10:30 לקנות עבורי תרופות במרשמים ועכשיו 12:45 והיא לא חזרה ולא השאירה שום מספר איך להתקשר אליה. אני לבד בבית, לא בהרגשה הכי טובה, אני חושבת שצריך לברר אתה אם היא מרגישה לא טוב, נחוץ למצוא עצה, אני יכולה להישאר לבד מעט זמן, אבל אני זקוקה לעזרה! ועכשיו אני אובדת עצה.

אלזה חזרה בשעה אחת! היא מתעקשת לבקשתי שתקרא לעצמה רופא ואיני יודעת מה לעשות אתה. אני רואה ומרגישה כי היא זקוקה לטיפול רפואי, והיא אומרת כי היא בסדר. אני לא יכולה לבקש את עזרתה למה שאני זקוקה ומפחדת להישאר בבית עם אדם חולה! לטובת שתינו.

הקשבתי וראיתי בטלוויזיה היום את סיפורו של אודי אדיב, שסופר על-ידי הוריו, ורותקתי בעניין רב. זה סיפור מדהים על טעות נעורים שאדם תמים ותוסס שחשב כי הוא יכול לשנות סדרי עולם, שילם בחלק חשוב מחיי נעוריו. חברתו הנאמנה שחיכתה לו בימי הכלא, עכשיו בהקימם משפחה ללא יכולת ללדת, והחברה האטומה אינה מאפשרת להם אפילו לאמץ. על טעות מחשבת נעורים, אולי שגויה בחלקה, לא סולחים בחברה שלנו, פושעים למכביר עושים חיים טובים בינינו!

נחמה

נתניה, 27.10.2001

נזכרתי בהקשר למזלנו הגדול בזמן שפרצה מלחמת סיני הפושעת כמו רוב המלחמות ועודד בחור צעיר, בישרות ובאומץ בהיותו במדים הופיע באמונתו הכנה נגד המלחמה, שבאמת הפסיקה. והוא נעלם לנו, ואנו מודאגים התרוצצנו בכל מיני משרדים לחפשו וכשנודע לנו כי הוא בגלל הופעתו יושב בכלא חודש ימים, חי וקיים, לא היה מאושר כמונו ועודד, שיהיה בריא, אתנו.
אמא

נתניה, 28.10.2001

והנה לעודד יש חום גבוה זה כמה ימים, והיום נסע לרופא ואני בתקווה רבה ובדפיקות לב יושבת ליד הטלפון, מחכה לתוצאות הבדיקות, מה ימצא הרופא. שתהיו לי בריאים ילדי היקרים.
קיבלתי טלפון. הרופא לא מצא משהו ספציפי, הממצא התמידי, וירוס. נקווה לטוב מכל הלב.
בדיקת דם מראה דלקת כלשהי בגוף, החום ירד בחלקו, גם זו בשורה טובה. לכשתימצא הסיבה, ימצאו ריפוי.

28.10.2001

הקשבתי בטלוויזיה לזיכרו של רבין ביום הירצחו. בורג נשא נאום ארוך ונגע בכל מיני זוויות, בעיקר בשינוי מחשבתו של רבין ובשאיפתו לשלום, להבנתי הערכה נכונה לדמותו. אחריו נאם שרון והוא לעומת קודמו ציין במיוחד את ביצועיו וכישורו של רבין בניהול מלחמות ובניצחונותיו בהם, גם זה נכון, אבל שרון לא רצה להסכים ולספר כי מחשבתו של אדם משתנה בהתאם למצב, וכשרבין ראה והבין כי שפך דם הדדי רק ינציח את האיבה, פנה לדרכי שלום ולחלוקת אזורים מסוימים וייתכן אם רבין חי, אולי היינו נראים אחרת. שרון רוצה להנציח בכוח מה שלא ניתן וככה הוא גם מסלף את זיכרו של רבין.

30.10.2001

במשפחתי עצוב עכשיו, לא תמיד מתנהל הכול לפי מאוויך כי אז אינך יודע לקבל את הרגיל והנורמלי בשביעות רצון. הנה לעודד יש דלקת ריאות אחרי שהיה לו חום חזק בהרגשה קשה, ואני מעט יותר רגועה עכשיו, בגלל שמצאו את הסיבה והחום פוחת ואני בטוחה שבטיפול נכון הכול יעבור לו ויהיה בריא. וזה עוד לא מספיק, נוסף לכך נועה נפלה היום ונפגעה קשה בקרסול רגלה ובכאבים, ורתוקה

לבית לחודש ימים. לבי לבי אתכם יקיריי! ואני בהרגשתי הייתי רוצה להיות על
ידכם אולי אפילו לעזור במשהו ואני כידוע לכם מסוגלת רק לדאוג חזק ולקוות
לטוב שבהחלט יבוא! וקשה לי!

30.10.2001

אלזה מאוד אוהבת סדר, הכול במקומו עד כדי כך שאני לפעמים שואלת איפה
היא ממקמת אותי ואני מחפשת את עצמי, איפה אני?
הבוקר הייתה לי הפתעה משמחת, גם זה ישנו, תמרי נכדתי היקרה שנמצאת
אלפי קילומטרים בפרו בטיול נעורים, צלצלה אליי וגרמה לי טוב על הלב. תודה
חמודה! אני מאוד צמאה לדעת מה שלומם ומצבם של החולים במשפחתי, עודד
ונועה והמטפלים בהם, אבל איני יודעת מתי נוח להם ולא מפריע לטלפן אליהם,
לכן אני מחכה בתקווה רבה שהכול לאט יבוא על מקומו! ואדע.

31.10.2001 נתניה, בוקר

ישנה אמירה עממית שחוקה: "החיים זה לא פיקניק", ואכן כך הוא, ואני
שמתקיימת בכל עזרה אפשרית מכל הבחינות, ולא פעם מבקשת בלי סוף את
מנוחתי שתגיע בהקדם, רוצה בכל כוחי לזכות להבראתו השלמה של עודד יקירי,
שנועה'לה תעמוד איתן על רגליה! ושלא יאוננו להם שום תקלות, לכל משפחתי!
העם אומר גם, כי מה שעובר על האדם, תקלות ומחלות, חלילה, מחסן אותו
בעתיד, יוצר נוגדנים. חוץ מזה שאני עכשיו מדברת אולי כמו איזו "יכנע" אני גם
רוצה להאמין בזה!! והיו לי בריאים כולכם!
דוד סיים אתמול את יום עבודתו האחרון בתור שכיר כדי להיות עצמאי
בעבודתו. בהצלחה בן! והיו לי בריאים!

1.11.2001, אמא

נושא לא נעים אבל עובדתי ולכן ארשום: לילה קשה עבר עליי, אחד מרבים וכיוון
שלכמה דברים חיכיתי, הקדמתי תרופה למכה, ואכן זה פעל, וכשהשתחררתי
חשבתי הנה אנוח לי קצת הלילה, אבל יתר הכאבים גם תבעו את זכותם לכאוב,
ופה החלה היד השמאלית להטעים לי כאבי תופת בלתי נסבלים, לא מצאתי במה
להקל, וחיכיתי לאור הבוקר. לא יכולתי לשכב, וכידוע לא עמדתי על רגליי כדי

להסתובב ובזה להקל מעט, ואכן גירשתי בסוף את הלילה והמיחושים ואני כשגרתי רושמת גם את זה.

נתניה, 2.11.2001

איני יכולה להשתנות! היה אצלי החשבון מהדואר של שיחות אלזה הגדולות ואני לא יודעת אם הם אצל עודד או נעלמו מעיניי? אלזה ראתה כי אני מחפשת ומצאה אותם!

לרענן את זיכרוני החלש: הניירות שחיפשתי נמצאים בשקית על השולחן, לא לשכוח!

גם אני על יד השולחן! אם לא להתלוצץ לפעמים, אפשר למות! ובכן, אני פה!

3.11.2001

הקשבתי היום בטלוויזיה לחדשות, ב"ערב חדש". ונצבט בי לבי בזעקה רמה: עד מתי? אחרי הפיגוע בירושלים, איני רוצה וגם לא יכולה להגיד מי האשם בכל, כולנו אשמים! שכחנו שפת אנוש, ומדברים רק החרב והרובה, ועד שלא נתאושש ונתעשת ייכלו כולם, ואלו אינם דברי סרק! אני מרגישה כך. אנו רוצים תמיד לקלוט מה שיותר, לרכז את כל יהודי העולם אפילו אלו שאינם מעוניינים, אפילו את פיסת הארץ כבר מתחנו לרוחבה ולאורכה, צופפנו את משכנותינו, אנו עולים לגובה, בונים קומות על קומות עד מחנק וחוסר אוויר ואפילו סוגרים עלינו את השמים, כי צריך לקלוט!! מבלי לחשוב על זה שגרים פה המון שנים שני עמים, ויש גידול טבעי ולהם יש צורך קיום לראשונה במקום הזה, ובצדק! נחמה

נתניה, 4.11.2001

בימים אלו הלך לעולמו (שפת דיבור) הרב שך בן 103 או 107, בטח תתפלאו: מה לי ולו? ובכן, קודם כול האדם, בהגיעו לגיל מופלג כזה, ככל אדם בטח שכב במיטה ונזקק ככל אחר לכל מיני שירותים וטיפולים וחיו לא היו חיי הנאה בכלל, אפילו זכה לטיפול הכי מסור מסביבתו. כולם נשאו תפילות לחייו, ולבסוף בדרך כל אנוש נפטר. הבכי והכאב היה רם ואולי אפילו כן. ופה באה אצלי שאלה ותמיהה: הרי מאמינים כי לאיש טוב, מאמין, צדיק (אני מציינת את זה בכנות כי לא הכרתיו) ישנו גמול למעשיו הרבים, פתוחה הדלת ישר לגן־עדן! ובכן, למה הבכי?

שאלתי אליכם: מה קרה לכם?! אני אדם מציאותי וחושבת כי בגמר החיים מטמינים את הגופה באדמה, בעפר! כי "מעפר באת ולעפר אתה הולך". אין זה אומר כי אין גן־עדן, וגיהנום יש ויש אבל פה במציאות, בין החיים! בעולמנו על האדמה בעודנו חיים, וגם אתם כולכם יודעים את זה, אבל אתם מתחזים או משקרים ואני אני מאמינה לכם, דמעותיכם כזב! והרב שך מקומו וכבודו שמורים לו כלכל אדם. ולכן אני כותבת אודותיו **כאדם** בגיל מופלג בלתי מצוי.

אני גם יודעת כי בהתנצחות בקול תשובותיהם הן כי הגוף, החומר נקבר באדמה ולגן־עדן, למי שמגיע לו אותו, אליו נשמתו נכנסת. גם זה אחיזת עיניים, כי נשמתו, זאת אומרת הנשמה זה אוויר שמתנדף כמו רוח, אבל מקומה נשמר בזיכרוננו. זה נכון! אנחנו משמרים, יש לזה אפילו שם מפורש: אזכרת נשמות.

נחמה

נתניה, 5.11.2001

אתמול בערב הייתי בטוחה כי הגיע זמני. לא נבהלתי, אני מחכה, אבל זה לא עיתוי נכון כרגע, בגלל שעודד חולה בדלקת ריאות, מקבל טיפול שמשפר את מצבו וזקוק למנוחה, והוא בוודאי לא היה מוותר על ללוות אותי בפעם האחרונה. אני כשלעצמי הייתי רוצה כי ישמור על בריאותו אבל אז אני כבר לא אוכל לקבוע, ועכשיו בוקר יום חדש ואני רושמת את המקרה שהיה: אלזה הלכה לשוק לקנות משהו לעצמה, ושאלה אם גם אני מעוניינת במשהו. אני חשקתי בדגים חיים שאינם נמצאים בקר־אופ. והיא לצערי הביאה דגים במשקל, שלוש חתיכות במחיר יקר, אבל לא זה הקובע. אחרי הבישול אכלתי לי חתיכה ואמרתי לה לזרוק את היתר. אבל מה שאכלתי הרעיל לי את הקיבה, אני התחלתי להקיא את נשמתי, וגם שלשלתי בהרגשת סוף דרכי, שתיתי הרבה תה חם, שכבתי ואני כנראה חזקה דיי, התגברתי ואני ממשיכה.

נחמה

נתניה, 9.11.2001

יש לי דבר לא נעים ואני מתלבטת איך לנהוג. חן שבאה אליי ביום ראשון, חופשתה של אלזה, להיות אתי, מראה תכונות לא נעימות, לא סימפטיות לי במיוחד. לא חס וחלילה שהיא גונבת משהו, אבל כשאני שוכבת במיטה היא מחפשת בכל פינה בבית, בארונות במטבח, שואלת אצלי על הכול בשביל מה הא ודא, מה אני עושה עם זה? ויש שהיא מציעה הצעות לקנות ממני דבר זה או אחר

עד שלפעמים אני לא מוכרת, כמובן, אבל נותנת במתנה אי־אלו דברים שאינם חסרים לי. השיטה שלה מאוסה עליי, למשל, ראתה אצלי שלוש צנצנות דבש סגורות. צריך להבין – לי דבש אסור, לבטח יש להן מטרה, היא לא שאלה, קודם פתחה, אכלה, אחרי זה שאלה בשביל מה הם אצלי. כשאמרתי שעודד ביקש לקנות עבורו אמרה, "אוי, אכלתי מאחת", ואז שילמה כמה שעלה ולקחה את הפתוחה. היום שאלה למה הם עדיין אצלי, אמרתי כי עודד חולה לצערי ואיני יכולה להעביר לו.

ודבר פעוט אחר. לאלזה הייתה בבית חפיסת שוקולד. חן התפללה שחצי נאכלה ובדאגה לבריאותי אמרה לי: "סבתא, זה עלול להזיק לך!" ואני כמובן לא ידעתי אפילו שזה היה בבית! ועוד כהנה וכהנה. בטח תצחקו לי, תגידו: קטנות! כשחן מגיעה והולכת היא מנשקת אותי, קוראת לי: "את מלאך!" תאמינו, זה נמאס עליי. אני לא נכנסת לחדר של אלזה ללא צורך, ועכשיו היא שואלת אצלי אם חן חיפשה גם אצלה. איני יודעת, אני בטוחה עכשיו כי כן. מצטערת, שואלת עצה איך לנהוג כלפיה, אני לצערי איני יכולה לסבול אותה מעכשיו והלאה. עוצו לי, אני אקבל עצתכם! לצערי, אני מבינה כי עוד אזדקק לה ואיני יודעת איך לדבר אתה, אבל איני מסוגלת להשאיר בלי בירור ולעשות הצגה של ידידות מזויפת, לא אני!

ואחרי שחשבתי אודותיה, החלטתי בסוף לא להגיד לה כלום, כי לאן זה יוביל? איני יכולה לשנות את אופיה ואם תעזוב תבוא במקומה אחרת, ומה אני אדע איך תנהג? מילא, יש לעבור גם מצבים כאלו. זה לא סוף העולם!

11.11.2001

ראיתי את המקרה הטרגי בניו־יורק, ולא יכולתי לעכל ולהאמין שזאת היא מציאות ממש, זה נראה כמו איזה סרט, הצגת אימים בקולנוע שמזעזעת מאוד, אבל לצערנו המציאות לפעמים עוברת את הדמיון במוראותיה.

12.11.2001

היום עשיתי מבצע – לקחנו מונית ונסענו לקר־אופ. לקניות. התחלתי לנסוע בכיסא גלגלים וטוב שתכף אלזה ראתה כי גלגל אחד לא פועל. היא רצתה ללכת לבד, אני לא ויתרתי, מאוד רציתי לצאת מכלאי ההכרחי. בזבזתי למונית לשם ובחזרה, לקחנו את ההליכון שלי ויחד עשינו את הקניות. התעייפתי כמובן, אבל

הנה חזרנו, ואני מרוצה מאוד מעצמי. תארו לכם, עשיתי קניות! ואלזה תכף התחילה לעבוד, מכינה צהריים!
אתם רואים, צדיקים מלאכתם נעשית בידי אחרים! ואני התיישבתי לרשום ולנוח.

13.11.2001

שכחתי לגמרי למען ההיסטוריה לרשום את הגיבור הלאומי שלנו דני נווה שפחד להישאר בשטחים (ובצדק), לקח אשתו וילדו למקום פחות או יותר בטוח, אבל למה רק הוא? ואיפה כל היתר שרוצים ולא ניתן להם? חוץ מהפנטים המטורפים שבאמת חושבים שיוכלו לעולם לבלוע מה שלא ניתן? איני מסוגלת לעקוב אחר כל הופעותיהם בטלוויזיה, מעניין לי מאוד לדעת אם דני נווה עדיין מופיע פומבית בלהט כמו לפני בריחתו? מעניין!
נחמה

14.11.2002

כשעודד היה בן שנתיים בערך (אני חלשה בתאריכים) מצבנו הכלכלי היה בכי רע. אפשר לומר כי חיינו מתחת לקו העוני דעכשיו, ולא ידענו איך למצוא את פרנסתנו, ואז מרדכי עלה על מחשבה גאונית – נעשה חנות מכולת, לאכול אנשים תמיד זקוקים, ויימצא גם לנו. אבל לא לקח בחשבון כי בשביל זה נחוץ גם להיות חנווני, מה ששנינו לא היינו. ניסינו, מרדכי היה טרוד הרבה בחוץ לכל מיני סידורים ואני עסוקה בחנות. זה היה ברחוב רנ"ק בתל־אביב, הרחוב היה שקט, צדדי. בכלל – בימים ההם הכול היה יותר שקט, פחות תנועה ואני אמא לא מנוסה, לצערי נתתי לילדי הקטן והאהוב להסתובב, כמעט עירום, ברחוב. זה היה בקיץ, הוא הפסיק לאכול כמעט לגמרי, ואז בבהלה הלכנו אתו לרופא. הוא אחרי בדיקה גופנית, קבע כי באופן אורגני הוא בריא, אך הורה לנו איך צריך לנהוג אתו: קודם כול, משעה עשר בבוקר עד ארבע אחר הצהריים לא לתת לו לצאת החוצה, להתחיל להאכיל אותו כל חצי שעה כפית לֶבָן, ובהדרגה להגדיל את המנה ולעבור למזון נורמלי. את החנות חיסלנו או מסרנו למצליחנים יותר, ואנו נאבקנו הלאה למצוא לחמנו. עודד הבריא וגדל לאושרנו לילד חמוד, וכשנחמה בת דודתי יעצה לנו שלא טוב להיות בן יחיד, אמרתי לה כי איני יודעת באם אני אוכל לאהוב עוד ילד כמו שאני אוהבת אותו. כמובן שהזמן עושה את שלו, ולמזלנו וגם למזלו יש לו אח יקר. דוד שלנו צעיר ממנו בשנים־עשרה שנים אבל איך, ולמה הבדל כל כך בשנים, זה כבר סיפור

אחר! איני בטוחה שימצאני הכוח לספרו, זקנתי מאוד, נראה!

אמא

נתניה, 22.11.2001

כמו שאיני מבינה הרבה תופעות או דברים שקורים אצלנו, אני ממש לא מבינה את הציבור, שלא מפסיק לזכור את גדולתו של אריה דרעי, ומדברים אודותיו היושב בכלא, כאילו הוא נמצא באיזה מקום עינוגים, או יותר נכון בשליחות קדושה, ולא בתור עונש בעבור אי־ניקיון כפיים, אם להתבטא בעדינות, ומחכים לשובו הביתה, וכבר חושבים באיזה תפקיד מרכזי בחיינו הוא יעסוק?! ומה יטיל עליו גאון הפיקחות הרב החכם עובדיה יוסף (ואוי לנו כי אלו עומדים אצלנו במרכז) ואין פוצה פה וצועק, הרי הוא מעל, גם מי שחושב אחרת, שלא יבולע להם. והם שותקים.

יש ואנשים יושבים כלואים עבור דעותיהם שמגיע להם אפילו כל הכבוד, אבל לא דרעי, שידיו ותחכמו עזרו לרווחתו על חשבון הכלל ויש גם הזוכרים! שלא יחשבו את כולם למטומטמים, הוא אמנם משלם על זה בכלא אבל שיתעסק בתפילות בלבד ויעזור לו האל!

נחמה

22.11.2001

הנה קורים אצלי גם לעתים דברים משמחים. אתמול דיברתי עם עודד, אחרי ביקורו אצל הרופא אחרי דלקת ריאות קשה והצילום קובע כי זה נגמר, והוא בריא! מזל טוב בן! שמחתני!

אמא

נתניה, 29.11.2001

דוד סיפר כי שוחח עם תמר במחשב, היא סיפרה כל מיני רשמים מחיים אחרים, גם חיי עוני ומצוקות. הוא ציין באלו מקומות היא ביקרה אבל איני זוכרת, רק חשבתי כי לאדם צעיר שנכנס לחייו מאוד יעיל להתוודע שישנם בחיים כל מיני צורות ומצבים, גם להנאות ולפעמים להיאבק על הטוב כשה איננו, רק אף פעם לא להוריד ידיים. תמרל'ה חמודתי. מאחלת מקרב לבי כל טוב!

סבתא נחמה

29.11.2001

הלילה עבר עליי מאוד קשה, בכאבים קשים. אני לא מצאתי לי מקום, קמתי אחרי חצות, אכלתי משהו, ישבתי על יד השולחן, קראתי מעט בספר, ובאותו מצב חזרתי למיטה וחיכיתי לבוקר. אין לי אפשרות, וגם אין לי רצון ללכת לרופא. בוקר הגיע, עשיתי אינהלציה, תרופות ומקלחת חמה ובהקלה שכבתי לישון. לא האמנתי לעצמי, ישנתי שעותיים בלי הפסקה ובלי כאבים, קמתי לאכול צהריים, ומצאתי לעצמי צידוק לרשום מאורע כזה ומותר לכם לצחוק לי.

אמא נחמה

נתניה, 29.11.2001

אני בת 91. זקנה מספיק כדי לדעת, כי איני יודעת הרבה, אבל מתנחמת כי גם פרופסורים, מלומדים חסרים הרבה ידע מחיי יום יום. והנה הגעתי למסקנה כי כל אדם מכיל הרבה תבונות ופנים, וכך לקבלו על הטוב וגם מה שנראה לנו אחרת, ואחרי הפילוסופיה הזאת באופן קונקרטי. כתבתי אודות חן המטפלת בי בכל יום ראשון קווי אופי לא מחמיאים ביותר, והחלטתי לא להתעסק בזה. והנה ביום ראשון האחרון ישבתי ליד השולחן ופתאום רציתי להשתין, וכשקמתי, לבושת, לא הספקתי לגשת לשירותים והרטבתי בבגדים. איני יכולה לתאר לכם את צערי ובושתי, בכיתי ממש באזלת יד, וחן הרגיעה אותי בחום ובכנות, ממש אמהית כמו לתינוק. לא יכולה לשכוח את הנחמה והרוגע ששפעו ממנה. נישקתיה ולא אשכח אותה עד רגעיי האחרונים. תודה, תודה חן!!!

נתניה, 30.11.2001

איני יוצאת בין אנשים ובכל זאת אני רוצה לדעת אפילו בפינתי הביתית מה קורה, והנה ישבתי הערב לראות ולשמע בטלוויזיה ואף מילת נחמה אחת לא הייתה. זה החל בהלוויות, ורצח פוליטי ומשפחתי, ומצב כלכלי קשה, בחוסר עבודה וייאוש, ואם בסוף, באמצע "מבט" יהודה פוליקר ניגן ושר, גם את הייאוש, וכי אפשר אחרת? אבל הראו גם את עלותה של לשכת נשיא המדינה, ופה לא החזקתי יותר מעמד, סגרתי את הטלוויזיה והבעיות קיימות, וחוסר האונים יחד עם הכאב והבושה ואין מושיע!

30.11.2001

דזיה לי תור לרופא שלי לקבל זריקת וולטרן בגלל כאבים חזקים בידיים. אין עושים זריקות בבית, רק במרפאה, אני הייתי מעוצבנת – איך אגיע למרפאה? שם

יש מדרגה או שתיים לעלות ולי במצבי גם זאת בעיה, הלכה אתי חן – מטפלת יום ראשון וגם אלזה נלוותה, כי רצתה לדעת איך אני ארגיש. כמובן נסענו במונית אבל גם לקחנו את כיסא הגלגלים שלי, קיבלתי את הזריקה והרגשתי בסדר. מזג האוויר היה נהדר, וחן הציעה אחרי שאלזה עזבה לחופשתה, ללכת הביתה בכיסא. לא העזתי לבקש את זה מחן, אבל שמחתי לטייל ואז הייתי במצב רוח מרומם, אחרי שכיבה במיטה הרבה זמן, וכשבאנו הביתה ופתחנו את הטלוויזיה, חשכו עיני שתינו, בכל הפיגועים שהתרחשו, ממש בכיתי מכאב, על המצב, באין אור נראה לעין. בהמשך כבר שכחתי ממנוחה, וכך נראה לי שגם לכאבים בידיים לא נמצא מרפא, הכול כואב חזק, פיזית ונפשית! כנראה שוולטרן לא עוזר לי.

30.11.2001

הקשבתי מעט למקור הידע שלי, כמובן – הטלוויזיה, שאני שומעת דיבורים וגם בין השורות, כל מיני מומחים, ונותני עצות. אני מדברת אודות נפגעים שמדברים מתוך כאב עמוק, מהלב, ולא תמיד מהמחשבה, אלא מומחים מלומדים היודעים כל מה שצריך, וזה אומר: גדר הפרדה, להכניס יישובים של ערבים לגטו, אין יוצא ואין בא ושלוש על ישראל! וכשנשאלו, מה לעשות עם המתנחלים, לא ולא, אין צורך וצידוק "אנשים גרים עשר-עשרים שנים, אין להזיזם". אפילו לשם ביטחונם, כי גם מרכזים כמו תל-אביב וירושלים מוטרדים בטרור, נכון? אבל לדעתי הכול נובע מאי-שקט כללי. למצוקות אין גדרות! התשובות: "לסמוך על הצבא, לתת להם יד חופשית והם כבר יידעו מה לעשות!" או לעצות כאלו ומי ומה שעומד מאחוריהן!

1.12.2001, נחמה,

היה לי לילה קשה מאוד, לא עצמתי עין מכאבים וחיכיתי באי-סבלנות שיגיע בוקר, ואני קמה מנומנמת, שותה חם, אוכלת, עושה אינהלציה. ואלזה רוחצת אותי במים חמים, ואז אני נשכבתי וישנתי כשעתיים, ורווח לי מעט. אלזה ממש מטפלת בי במסירות שאין תחליף לו. אני חושבת כי מגיע לה לקראת סוף שנה, עכשיו שזה אצלה גם חג, מתנה ואני איני יודעת מה. ואיך לסדר את זה, אני הרי כידוע לצערי חסרת אונים, אבל אני מאושרת כי אתם, בני היקרים, קיימים ובטוח שתסדרו את זה. ואני כותבת כאילו אתם שומעים מרחוק, אבל תהיה לי הרי הזדמנות לדבר אתכם בלי טלפון, כי אלזה מקשיבה, וטוב יותר מעשים מדיבורים.

6.12.2001. אמא

אתמול, שבת, עודד ועופרה באו לקחת אותי לדוד ושם חגגו את יום הולדתי ה־91. כשהחזירו אותי הביתה בלילה, אחרי שגם נחתי שם, בכל זאת הייתי כבר עייפה, וקיוויתי לשכב במיטתי הנוחה תחת שמיכת הפוך שקיבלתי מתנה ממשפחתי, לנוח וליהנות מליל מנוחה ושינה טובה.

רק הספקתי להירדם, וכאבים חזקים בידי השמאלית העירוני, וסוף למנוחה המקווה. עשיתי כל מיני התעסקויות, שתיתי תרמוס תה, אכלתי לחם בחמאה, טיילתי בתוך הבית, הכרחתי את עצמי בכוח לשכב, אבל הכאבים הקפיצוני והשעון מעל ראשי אינו זז! קמתי עכשיו בשעה שלוש וחצי בלילה, ואני שופכת את מצוקותי על הנייר, וראה זה פלא, היד כרגע נרגעה, אבל איני מעיזה לחלום שיתאפשר לי מעט לישון, הלוואי! ובאמת לא ישנתי!

הערב אלזה חזרה מחופשת יום ראשון מדוכאת. חברה שלה, נשואה ואם לילדים ובעל בפיליפינים, גם אני מכירה אותה, עבדה בטיפול אצל אחת שעברה לבית אבות. התמימה פגשה אחד שהבטיח עבודה, לקחה לביתו ואנס אותה שם. בארץ הכול הפקר ובייחוד כלפי זר ותמים.

אלזה מאוד לא אוהבת את חן, שמטפלת בי בימי ראשון. היא אינה אומרת עליה או כנגדה אף מילה. אבל חושיי ועיניי עדיין צלולים ורגישים. אני יודעת וחושבת כי אין שלמות, בשום דבר, וכמובן באנשים, ואני משתדלת ככה להתייחס, לא לפסול בגלל משהו שאינו נראה לי (חוץ מאנשים פוליטים – אולי פה אני גם קיצונית). אני חושבת כי חן יודעת את אי־חובתה אליה ממנה, אבל פיקחית דיה לא לדבר אודותיה, וגם לי מספיק!

אני תכף הולכת לישון, ומפחדת מהלילה, מהחושך, מתפללת (למי) שאוכל לישון!

9.12.2001

היד כואבת לי מאוד, בייחוד בלילה. הרופא שלי היה בחופשה ולא פניתי לעזרה. הוא חזר, ויש עליו לחץ חזק במרפאה, אבל הוא מכיר את הבעיה שלי ואינו יודע בדיוק איך לעזור לי, ולכן הוא מכונן אותי למיון בבית חולים. דוד ייקח אותי ואני עדיין איני יודעת אם יאשפזו אותי. וכעת אסע לבית חולים. הייתי במיון, עשו לי כמה בדיקות. קיבלתי זריקת קורטיזון, שעזרה לי וחזרתי הביתה בשמירתו של דוד שלי.

14.12.2001

אני כמעט מיואשת מהמצב בארץ. יש לי הרגשה לא אמיצה, כי הכול הולך לאבדון. משתלט הימין הקיצוני בכנופיה אחת עם הדתיים למיניהם וביחד אווזים את האלוהים בזקן ושולטים בעם. ואיפה השכבות היותר מתקדמות, בעלי הכרת המצב לאמיתו? הריאקציה טוענת כי הארץ ניתנה ליהודים למען היהדות, מנקודת ראותם – הדת והאמונה האלוהית. הם משכיחים את הראשונים, מכל שכבות העם שייבשו ביצות, נטעו עצים, ממש הפריחו שממה, ואלו לא היו הם! אני מבינה ששום דבר אינו עומד במקום, הכול זז עם הזמן, ומשתנה, מתברגן, אבל הרי לא כולם הולכים לכיוון אחד, וישנן שכבות ועמדות שונות, גם כוחות צעירים, איפה הם? אני שומעת קולות רמים, לעתים קולות אי־פה אי־שם, לא מספיק. כאילו לכולם נדבק הכיסא לישבן ואינם רואים יותר רחוק מאפם, בכנסת ובכל מקום ציבורי שמשם נחוצה להישמע הקריאה השפויה. ייתכן כי לי אין רשות לדבר. קודם כול זקנתי מאוד, ושנית, אולי מתוך פינתי אני רואה ואני יודעת מה באמת קורה. הלוואי והיה אחרת. לטובה! אבל בלאו הכי הרי אני קוראת במדבר, אין שומע אותי.

נחמה, 18.12.2001

אני מתייחסת לחלומות, הגם שלעתים הם משקפים איזושהי מציאות, לא הפעם. חלמתי משהו הלילה בלי שום קשר למשהו אבל מכיוון שאני מאוד זוכרת אותו, ארשום: והנה אני נמצאת בדירה עם אמא שלי, לא ילדה, מבוגרת. אני מוצאת בתוך סל של בד סכום גדול של כסף, שואלת למה הוא חבוי ממני, אני לא רוצה להיות סטטיסטית בבית אלא שותפה בכול. אמא עונה: "נכון, לא הספקתי לידעך", אחרי זה אני אומרת כי את הדירות – יש לנו שתיים – אני רוצה למכור. רק להוריש, אמא מסכימה אתי בכול. אני מתעוררת במיטה במצבי הנוכחי!

19.12.2001

אני שמחה על כך שאני בכל זאת אמות בקרוב. הרי אין אדם חי לעולם, טוב שככה. לכל הפחות לא אדע ולא אשמע עד היכן הסתאבנו. קראתי בעיתון ואוי לעיניים, ש"פרופסורים" ואנשי השכלה מתיימרים לדבר אמת, וביום השנה השישי לרצח רבין ז"ל מעיזים ללכלך וממש לומר כאילו רבין בעצמו רצח את רבין. נותנים פרס מיליון, לא משנה מה, מי שיגלה באמת מי רצח!!! והבושה והכאב אצלי הם מעל כוחי והעם רואה את עזות המצח ו...שותק! עד מתי, ועד היכן הם יצליחו להוביל אותנו באף. האם אנחנו, זאת אומרת העם השפוי, אבל שותק, נתנהג כמו

מת'חי ולא נקום על רגלינו? תצחקו לי בוודאי, כי לי כבר בכלל אין זכות לרשות דיבור! אבל אני עדיין צלולה וכל זמן שאני נושמת אני אצעק את הכאב, ואולי בכל זאת לא צריך לאבד תקווה, ונכניע מתיי שהוא את הימין המכוער.

נחמה

23.12.2001

ובעניין אחר לגמרי, אחרי שיש לי כאבים חזקים ביד שמאל שמדירים את שנותי אפילו אחרי זריקת קורטיזון, הלכה היום אלזה לרופא עם מכתב בית החולים ובקשתי לעזרה ממנו. הוא לא התייחס כלל, לא השאיר אצלו את מכתב בית החולים ושלח לי מרשם לאלגולוזין, תרופה שאולי כבר איבדה את השפעתה עליי, מרוב שימוש בה. בעיניו אני כבר כאילו לא קיימת וסוף פסוק, איני יודעת ממי לבקש עזרה בכאבי, ומאוד קשה לי והכאבים מציקים לי. אני פוחדת לשכב לישון.

27.12.2001

אני מגיעה למסקנה כי בכל זאת עם השנים מגיעים לחשיבה יותר רציונלית, אצלי בכל אופן. מדובר בזה שאני בהתנגדותי לכל מה שמריח בדת, מבינה עכשיו כי לא תמיד צדקתי. העיקר, ביחסי כלפי אמי ז"ל כמה כאב גרמתי לה, בהתייחסותי לכולם באופן שווה. אמא הייתה מאוד דתית, האמינה עמוק, כנה בנפשה, בלי פקפוק וערעור, וראתה לצערה את אופן חי, ולא שיכולתי לנהוג אחרת, אלא לכבודה יכולתי מדי פעם בדברים חלקיים לא משמעותיים לגביי, לבוא לקראתה מבלי להישבר. אבל אותה שברתי וצר לי אמא מאוד על כך. לדוגמה, כשגרתי אצלה, או בקרבתה, יכולתי בלי נזק להימנע מלכבס בשבת וכדומה. מה הוכחתי בכך? רק טיפשות ורוע ולהכעיס. פעם חשבתי, באם בן שלי ייתפס לאדיקות ולצדקנות דתית, אחרים אותו, וזה שקר לעצמי ולא נכון. למזלי זה לא קרה, אבל באם כן, תמיד היה זוכה לאהבתי כאם! בכל מקרה ומצב, וזה היה אצל אמי כלפיי! ויהי זכרה ברוך!

אני אפילו לא ידעתי כי גיל 13 אצל בן זה מה שנקרא בר־מצווה, יום הולדת מיוחד במינו וכשהזכרתי לאמי כי זה יום הולדתו של עודד ועמדו לה דמעות בעיניים לא הבנתי מדוע. כמובן שבתמימותי לא ידעתי את כאבה, ולא יכולתי גם לנהוג אחרת, אבל יכולתי אולי בטקט להסביר לה את עמדותי ולבקש הבנה. אולי! אבל שום דבר לא חוזר אחורנית ומה, ואיך שעבר, עבר.

30.12.2001

כעת אני זקנה מאוד וחסרת אונים, ועובדת אצלי אלזה שהיא מאוד מסורה לי, ואנו ממש אוהבות הדדית, אבל היא פיליפינית נוצרייה ועכשיו אצלה חג והיא זקוקה כרגע ליומיים חופשה מובנת ומקובלת עליי, אבל בעיה – אין משאירים אותי לבד, ואין מי שיהיה אתי. מובן, לכל אחד מבניי בעיותיהם ומשפחותיהם, ודוד יבוא לקחת אותי ליומיים אליו, אליהם. הרי זה מקובל להתארח אצל בן, אבל לא אני במצבי הנוכחי, שזה רק עול עליהם ועל מצפוני, וקשה לי מאוד!
נחמה, 30.12.2001

עוד ועופרה באו לדוד לקחת אותי הביתה. שמחתי להגיע למיטה שלי ולא לזה שלי. היה לי טוב מאוד אצל דוד עם כל הנוחיות, אבל תמיד, למרות הכול, טוב להיות בבית, ותודה לשניהם, גם לדוד על האירוח, וגם לעודד העייף מעבודה ולעופרה שהחזירו אותי הביתה, תודה, תודה, בניי היקרים לי מאוד. בביתי לכאורה הכול בסדר, אבל היום השתבש לי הסדר, נפסק החשמל בבית, ועמו כל הפעולות, כגון כביסה, בישול ואור, אור! ואני חסרת אונים, לא יודעת למי לפנות לעזרה, ושוב פונה בכאב לב ובבושת פנים אפילו מרחוק למי? מובן שלבניי, בשביל זה קיים טלפון ואני המטרד, בעיני עצמי באמת! אבל למי? חיפשתי את החברים של עודד בַּרְצו וורדה, השארתי להם פעמיים במזכירה אלקטרונית הודעות, בקשות ומתברר כי הם באילת. ואני פקעת עצבים ובוכה בלי בושה כל היום, עד שדוד הזעיק אליי חשמלאי שעבד די הרבה, שילמתי לו 360 ₪ בתודה וכרגע אלזה עושה מכונת כביסה ואני רושמת, והולכת לשכב בתקווה כי אוכל לישון.
לילה טוב לכולכם, היו בריאים.

אמא

2.1.2002

ועכשיו בוקר טוב!
קמתי אחרי לילה ארוך, שהספקתי בו גם לחשוב ולהרהר הרבה עליכם בניי ומשפחותיכם. וראשון, כמובן עודד יקירי. איני רואה אותך הרבה, אבל מספיק כדי לראות עד כמה הנך עייף ומודאג ונוגה! ואני שואלת – למה? אני יודעת כי הנך עובד הרבה, למדת הרבה, בכוחותיך לבד, אבל הספקת גם מעט ליהנות בחיים. טיילתם אתה ועופרה בהרבה מקומות, אי־אפשר להקיף את כל העולם, גם לא נחוץ. יש לכם משפחה נהדרת עם נכדים נחמדים. אם לפעמים ישנן גם בעיות זה טבעי, כולם נורמלים לשמחתי. תיהנו! ואני כל כך אהבתי את הצחוק שלך, ואיני

שומעת אותו יותר. גם אני איני צוחקת, כי לבכות אפשר בכר, לבדי, אבל כדי לצחוק נחוצה חברה, שותפות. צחק בני, צחוק זה בריא! ולך יש משפחה גדולה, גם חברה אינה חסרה לכם. החיים מתקדמים. זה טבעו של העולם! איני רוצה לחשוב כי בי יש משהו מהסיבות. אני באמת מטרידה, אני יודעת, וגם זה בסופו של דבר ייגמר. בני, עוד פעם אני מבקשת מכל הלב, תסתכל קודם בכוס המלאה למחצה, הרי היא ראשונה!

גם כמה מילים לדוד יקירי ומשפחתו. יקירי, לך עוד ישנם אתגרים רבים. יש לכם להשיא את תמר ואלון בשעה טובה ובנחת ולזכות לנכדים מאוחר ולימור וכל היתר, והלוואי יקוים בכם כל מה שאני רוצה ומאחלת לכם בתקווה ולו יהי כן. אמא, סבתא וסבתא רבא נחמה

נתניה, 3.1.2002

עודד יקירי, אתמול כשחשך בביתי האור וכל מה שהוא מפעיל, הייתי כל כך מפוחדת והיסטרית. ובכיתי לשניכם, זאת אומרת לך ולדוד, והוא גם ברגע הראשון לא ידע איך לעזור לי מהר משם. אמנם מגוריו יותר קרובים לנתניה ממגוריו, אבל גם אתה אינך זר בנתניה, ואתם שניכם עושים למעני את כל האפשרי, אני מודעת לזה. ופה אמרת בכעס מסוים: "ימה עם אחי". אני יודעת כי אכעיס אותך אם אספר לך אודות כל הדברים שדוד נענה לפנייתי מבלי שאתה אפילו יודע עליהם. והנה אחדים מהם: אם באמבטיה התקלקל ברז, או נסתם ביוב, זה מתוקן על ידו או אם צריך להחליף אצלי נורות חשמל והרבה זוטות שאיני זוכרת כרגע מהם. אתה רואה מכתב ידי שאפילו לכתוב שכחתי, איני עושה חשבון למי מכם מגיע יותר ממני, שניכם יקירי אינכם יודעים כמה אני חסרת אונים כלפיכם, מכל המסירות שאתם מתנהגים, שניכם שווה בשווה כלפיי. תבורכו, ואם אני אולי מדברת ועושה שטויות, גם תסלחו לי.

אמא

נתניה, 3.1.2002

שנה אזרחית חדשה, שתהיה טובה על כולם.

עברו שלושה ימים נוספים בקיומי, קר בחוץ, גם בבית, אי-אפשר לחמם את הדירה בתנור קטן, גם לא טוב לחמם חלק וללכת לחלק השני איפה שקר. אבל זה יעבור. היום יום ראשון, אלזה יצאה לחופשתה הקצרה, נמצאת אתי חן. אלזה מאוד לא אוהבת אותה. במפגש הקצר ביניהן, היא מתנהגת בטקט מאופק, אבל כשיצאה

את הבית, היא סגרה את דלת חדרה במפתח אבל השאירה את המפתח תקוע מבחוץ. הרמז ברור. היא מאוד פיקחית, להגיד ברמז את רצונה, בינינו אין צורך, זאת אומרת ביני ובינה שוררת הסכמה.

מחר יש לי תור לד"ר יוספסברג, אורטופד מטעם קופת חולים, בשעה 11 בבוקר בביתו, בקשר לכאב ביד, שקיבלה כבר שתי זריקות קורטיזון, והכאב אינו מרפה, בעיקר בלילות. לכן אני שונאת את הלילה והחושך, גם במובנים אחרים, זה בעצם מיותר לרשום אבל אני רוצה מעט לדבר, ובאין נוכחותכם הנייר שומע אותי בסבלנות.

דוד אמר לי היום כי הוא מתכוון להגיע אליי לנסוע אתו לרופא. מאוד ייתכן כי אני אולי יכולה בעזרת אלזה להסתדר לבד, ופה אנוכיותי גוברת, ואני מחכה לו, לא רק מסיבה זו, כי כל מפגש שלי עם מי מכם הוא עבורי נוחם וחג, ואל תצחקו לי, כי זיקנה ובדידות היא גם מחלה ואני איני יכולה לקבל אתכם כמו שהייתי רוצה, אך זה אתם יודעים לבד!

אמא

6.1.2002

והנה דוד הגיע. נוכחותו אצל הרופא הייתה חשובה.

הנה זה כבר יום אחרי הרופא, איני פוסחת על כל טיפול, משחקת את האדם שכאילו יכולים להבריא, אני יודעת את האבסורד אבל משתדלת. אני מודעת כי אין תקנה לבגד ישן, שפעם גם אני במצוקות הזמנים שמתי טלאים, אבל את לא שמה לב כי תכף נקרע קרע חדש, אבל העשייה וההתעסקות נותנות גם סיפוק מה, וכך אני נוהגת עם עצמי. מכאיבה לי גם המודעות שאני, לא כהרגלי כל השנים, גם כותבת בשגיאות כתיב ואין לי ברירה אחרת. איך אומרים: זה מה שיש!

הזיכרון שבוגד בי, מכעיס אותי עוד יותר. אני שוכבת במיטה ובראשי רוחשות כל מיני מחשבות, כנמלים בכוורת, ומתכוננת להעלותן על הנייר, ובקומי שוכחת אותן. לא שהן מועילות למאן דהוא, או חסרות, אבל אצלי ישנו רגש החיפזון, להזדרז, פן יהיה מאוחר, למה? למי?

נחמה, 8.1.2002

אני קיבלתי גם הפעם זריקת קורטיזון, במקום הכואב. הכאב חלף, לעומת זאת התחושה באצבע איננה, אבל זה ביד שמאל.

אני עוקבת אחרי עבודתה של אלזה במשק ביתי, אבל לעתים נדירות כשירדתי ממטיתי לשולחן, שמתי לב לתופעה מוזרה בעיניי. היא מנקה כל פינה אפשרית מגרגר אבק אבל כלי האוכל אינם נקיים מספיק. למרות דעתי לא לעשות מזה עניין, בכל זאת הערתי, והראיתי לה מה שראיתי. הרגשתי בה כעס ואי־הסכמה. מבחינתה זה נקי.

אני, באין ברירה, מגיעה למסקנה כי נחוץ לא לראות מה שלא רצוי לי, ולקבל את העבודה כמו שהיא עושה. וכי אני יכולה לצערי אחרת? אפילו שאני יודעת כי אפשר אחרת, זה לא באפשרותי. התחלופה מידוך לידי זרים תמיד כרוכה בתופעות אלו ובאי־נעימויות.

8.1.2002

נזכרתי בעובדה קטנה משכיבה בבית החולים הדסה בהר הצופים לפני עשרות שנים: שכבתי שם חודשיים בשל מחלת טיפוס הבטן בחדר עם ארבע מיטות, ועל מיטתי שמו פתק אדום להזהיר מלגשת אלי שלא להידבק. אני בשכיבה על הגב באיסור מוחלט להתרומם, והזמנים ימי צנע וחוסר. אחות הגישה לי קערית דייסת קוואקר, להאכיל אותי בכף. אבל בכל מצב איני אוכלת מבלי לראות מה נמצא בצלחת.

הזיכרון שלי, אם הוא קיים, ויזואלי ונכון, בדייסה שהגישה לי היו, מעורב בקוואקר, המון תולעים מבושלות. אני כמובן דחיתי בגועל, קיבלתי משהו אחר, אך האחות רמזה לי לשתוק והגישה אותה דייסה לשכנה במיטה שלידי, שדווקא אכלה במו ידה. אכלה אותה לבריאות! היא לא הציצה לצלחתה! זה אמון. אני רואה את זה כאילו זה קרה רק עכשיו.

נחמה, 8.1.2002

בוקר.

התעוררתי הבוקר משנת לילה רגועה וטובה שמזמן לא חוויתי כמות. שנת מנוחה ללא כאבים. ואיך אומרים, חלומות פז. ואני שוב צעירה ויפה, מתגוררת בבית יחד עם אמי ואחותי והן אוהבות אותי ומטפלות בי. אני עומדת לצאת לאנשהו, כאילו מקום עבודה, אפילו זוכרת מה שלבשתי, חצאית שחורה, רחבה וחולצה לבנה בפנים. אני רזונת כמו האידאל של בנות עכשיו, אבל במידה נכונה כדי להתלבש כרצוני, נועלת נעלי עקב גבוהות. תקלה ראשונה – עקב אחד נופל וכך הלאה, ואני

מתעוררת למציאות כמו שהיא, ואיני רוצה לקלקל לעצמי את הנועם של רגעי מנוחה נדירים, אבל באומרי בוקר טוב לאלזה, שדווקא לא ישנה טוב ועונה לי במענה זועף – הכול הלך! אבל מותר לה להרגיש כמו שיוצא לה, ויחלוף ויהיה בסדר, ואני משתפכת בפניכם. בינתיים בנייר! אבל למי, אם לא לפניכם? היו בריאים יקרים שלי.

נזכרתי פתאום עכשיו בחברת נעורים נאמנה שהייתה לי, רוזה אברמוביץ שמה, נערה פיקחית מאוד, אבל לא יפה. אפשר לומר מכוערת מראה, אבל תמיד היה מקובל לומר כי היפות טיפשות והמכוערות חכמות, אבל לא זה היה המקרה. פשוט היינו חברות טובות, כנות, מספרות אחת לשנייה כל הקורות אותן, הייתה לה אחות מבוגרת בקיבוץ רמת הכובש, שבכדי להביא אותה, שלחה איזה בחור מפה, לנישואים פיקטיביים אתה, זאת אומרת עם חברתי רוזה, והגיעו ארצה ונשואו זוג, נולד להם ילד, אבל לביש מזלה חלתה בטרם הלידה בשחפת שכנראה הייתה אז בארץ בשנות ה-30-40, ולא זכתה להחזיק, לחבק את ילדה! זמן מה אחר כך נפטרה. לפני זה באה אליי להיפרד! זכורה לי לטובה.

נחמה, 10.1.2002

קראתי עכשיו בשבת בבוקר בעיתון מוסף לשבת של "ידיעות אחרונות" שבמקרה היה מונח למול עיני כתבה של אורי אליצור. איני מחפשת אותו דווקא, אינו מעניין כשלעצמו, כאמור – במקרה, ונדהמתי עד היכן מגיעה גסות הלב ורוע הפה כשהוא מגן על חבר הכנסת הנדל בהתנפלותו על קרצר שראה, שמע, והעז לומר מילה בקשר לזעקת הנכים וההתנחלויות. וכי מה חשבת, אליצור? העולם אינו רואה את כל זה, אפילו תשימו קיר בטון, להסתיר? הממשל שלנו השובע וגם מושחת, וגם יודע! אבל אינו רוצה לקלקל את תיאבוננו לכל טוב לעצמו ופונה עורף, עושה חשבון בגדול כמה זה יכול לעלות לו, חס וחלילה. לזה הם יודעים חשבון. ואני בושה ונכלמת למה שותקת כל האוכלוסייה ואינה יוצאת לרחוב להפגין אהדה לעוול זועק לשמים, וכי גם אנו עד כדי כך חירשים, אילמים או מדוכאים, בלי כל תקווה. רבותיי, שלטון בסופו של דבר מתחלף, אנא קומו.

נחמה, 11.1.2002

והנה קמתי הבוקר אחרי שינה טרופה. קמתי כמה וכמה פעמים וטיילתי, ולא מכאבים רבים ביד אלא מאי־שקט נפשי, ומחלום שחוזר אליי בכל פעם בווריאציות שונות. הרי איני מאמינה גדולה בחלומות, אבל לפעמים משפיעים כשהם חוזרים

על עצמם מדי פעם. והנה אני יוצאת מאיזה אירוע, והולכת כאילו באותו מסלול כמו תמיד בכיוון הבית, ופתאום נמצאת באי-שם, בלא דרך, בין אנשים לא מוכרים לי, בלי ידיעה איפה נמצא ביתי. אני מתחילה לשאול, לחקור ואין יודע אפילו להגיד לי סימן דרך. ואם מישוהו כן יודע זה אמור להיות מרחק עצום, ואני הולכת וטועה זמן רב, עד שאני מתעוררת בהקלה ששוב אני במיטתי ובכובד, והרגשה של אובדן וכובד!

13.1.2002

אני רוצה לציין פה משהו מצחיק אודותיי. איני קוראת עיתון מתחילתו עד סופו. בוררת פחות או יותר מה שמעניין אותי ודי, אך כשאני עושה אינהלציה זה נמשך רבע שעה, ולי אין סבלנות סתם לשבת ואז אני קוראת במה שמזדמן לעיניי. והנה מונח נגדי "ידיעות אחרונות" בדף מספר 25, שלא עלה בדעתי אי-פעם להציץ בו, אבל כרגע מחוסר ברירה אחרת קראתי, ונהניתי מחוש הומור הכותבים למשל: "מדרש ביתי היה או לא היה" מאת יעקב ג'קי לוי. מה זה נהניתי, אפילו צחקתי בקול לעצמי! וכרגע אם תקראו את מה שכתבתי גם אתם מוזמנים לצחוק לי.

צלצלתי להילדה, ידעתי כי לא אשמע משהו מרענן, אבל ממה ששמעתי אני חושבת: או שאנשים בכלל שכחו את שפת אנוש ביניהם, או שמחשבתם פועלת בכיוון איך לגרום מה שיותר כאב לזולת? כל אחד בנקמתו מעוניין במותו של השני, ובכל זאת נמצאים תחת קורת גג אחת, מבלי לזוז, מכל מיני סיבות אבסורדיות שהרי ייעלמו יחד אתם. אני חסרת אונים לעזור לה במשהו ומסיבה זאת שותקת, כי היא גם אינה מקשיבה לעצותיי, עד כמה שאני מבינה ליעץ לה, ולעצמי אני יודעת כי למטבע שני צדדים. היא צועקת באוזניי לאלוהים שיעזור לה ואם אינו נענה רק לה, אולי אינו קיים! ואני שותקת. וכי מה, במה אני יכולה לנחמה, והיא נשארת בכאבה, ואני מרוצה לגמר השיחה. לרווחתי.

13.1.2002, נתניה

נמנמתי בכורסה במרפסת ועברתי במחשבתי על חיי העומדים בגמר. עשיתי לי מבט אובייקטיבי וצלול. לא עשיתי לעצמי הנחות, שום הנחות. כמו שהם היו ראיתים והסיכום די עגום. חיים ארוכים, מלאי עמל ויזע בלי הרבה הנאה, רק אור אחד גדול שמכפר בוודאי על הרבה מכשולים שיכלו להימנע, ולא נמנעו, ואלו הם, בלי שום פקפוק, בניי ומשפחותיהם ויש להסתפק בזה. אבל באיזו פינה חבויה בנפשי, בכל זאת, ממלמל איזה פקפוק, האם אייאפשר היה אחרת. חייך שעברו בלי

חזרה, לא יכלו להניב גם עוד משהו? לעצמך, להנאתך בלבד? ובסוף אני חוזרת בי מלחטט, מלחפש, מה שהיה אינו חוזר לעולם, וכמאמר הנדוש, כי אין בוכים על חלב שנשפך, ואוסיף, גם יבש מזמן, וסוף פסוק! ותכף הכול נגמר. איני רוצה לייאש משהו, זוהי דרכו של עולם ואי-אפשר לשנות!

אולי אני באמת טרחנית, שאיני מרוצה משום דבר, אבל באמת שאיני כזאת. הרי אני מתקיימת במצב של חוסר עשייה מינימלית עצמאית, ויש לי עזרה, ואני במצב שאני מוכרחה לקבלה ולהיות אסירת תודה, וגם מקבלת אותה. אולי אני רגישה לניואנסים, איך שזה מגיע אליי, ואני לא יכולה להבהיר במילים פשוטות, בלתי פוגעות, כי זה לא יובן נכון, ואני מדברת רק עם עצמי, ולפעמים זה קשה. הנכון, ההגיוני הוא שאם אדם בחוסר אונים פיזי מוחלט וזקוק לעזרה מהזולת, צריך לא לראות, לא לשמוע, ועד כמה שאפשר גם לא להרגיש, וככה אני משתדלת וחושבת שאני עושה! ומדברת הרבה מאוד (כמובן לא בקול רם) עם עצמי, באין משהו על-ידי.

בוקר, 15.1.2002, נחמה

ורק בוקר, ולפני עוד יום ארוך!

גם יום זה עברתי, ככל הימים, בכל מיני מחשבות ודיבורים במחשבתי עם עצמי, עם עופרה, מפני שעודד ישן, ועם דוד שלי והיה לי טוב, וטוב שהיה. כמובן טרטרתי לבן אודותיי כל מיני דברים שטותיים כדי להאריך את השיחה אתו. אנא לא לצחוק עליי, כי חסרה לי הקרבה הפיזית. קשה לי מאוד להידבר עם אלזה, לפעמים היא חביבה, מקשיבה, משתתפת, ולפעמים זועפת, שממש אסור לפנות אליה. למשל היא באה מקניות, היא מקבלת חשבון כתוב בעברית שאינה יודעת לקרוא את מה שרשום, ואני מסבירה לה בלי שום טענות ממנה, או כלפיה והיא רוגנת אפילו על לא כלום, או למשל אני מראה בפליאה באמת, כי מלפפונים עכשיו יקרים, לעומתן ממש זולות העגבניות. איני מתנגדת שקנתה גם מלפפונים, אבל היא מתעססת למה שאמרתי, ואני צוחקת לה, כי התכוונתי לומר שכדאי לי לאכול עגבניות, שאני דווקא אוהבת אותן יותר. כמו כן, בהכנה של איזה דבר, אני קוראת את ההוראות הכתובות ומסבירה לה, לא מתכוונת ללמדה, רק לקרוא את מה שהיא לא יכולה ואינה מוכרחה לדעת, והיא עושה כפי שהיא רוצה ומבינה, והתוצאה אינה מתקבלת טוב, וחבל לי. בפעם שנייה אשתדל לא לבקשה משהו מיוחד. לא נעים גם לשלם הרבה, להכביד עליה, ולא ליהנות.

הבית שלי אינו נהוג כפי שהייתי רגילה וכפי שאני רוצה. תמיד נהגתי בחסכנות,

בחשבון. ידעתי ממה אפשר להחסיר ומה שיש צורך להוסיף. כן, ידעתי, אני גם עכשיו יודעת אבל אין לי שליטה. לפעמים ממש מחזיקה את עצמי בכוח, כדי לא להעיר שום הערה, מפני שזה לא ישנה, רק יעורר רוגז. אבל למען האמת זה מעצבן אותי, דברים שבאמת בלי קושי אפשר לשנות בלי נזק לאף דבר ולאף אחד, ואני שותקת!

קשה לי גם עם זה שהיא מסתובבת תמיד עם הטלפון באוזן. היא יודעת כי אני מתקשה לשמוע, ומדברת אלי ממרחק. תגידו בוודאי כי זקנה (את זה אני יודעת בעצמי) כמוני ושטוב לה, בעצם נטפלת סתם, ללא הצדקה, אבל אם אלו חיי כל יום, יום יום, זו אינה הלצה. ואולי סתם קפץ עליי מצב רוח ברגע זה, אז תסלחו לי, אני הולכת לשכב לישון, מנוחת צהריים.

17.1.2002

הבוקר דיברה אתי בטלפון יעל אחרי שחזרה עם דודו, ממנוחה ונופש באיי סיישל, כמובן שאיני יודעת אפילו איפה זה, אבל זה לא משנה. אני שמחתי בשמחתם, וגם מזה שזכרו אותי. גם זהר צלצל ואמר שהם נוסעים לבלות את השבת יחד עם משפחתו של ליאור. מאוד אני שמחה ומרוצה מקרבתם של נכדיי ביניהם, שתהיה להם נחת הדדית, כל טוב לכם נכדיי וניניי היקרים לי. גם אצלי היו היום אורחים יקרים, נועה ודוד. ביליתי אתם זמן מסוים וכשהלכנו, אכלתי ארוחת צהריים. רושמת את יומי והולכת לשכב ולנוח כאילו עבדתי ועייפתי. אבל כל אחד והרגליו, ואני לא כל שכן! יומי יהיה שלם אחרי שעודד עוד ידבר אתי היום.

19.1.2002

אתמול היה לי יום חג. עודד ועופרה נסעו לליאור, וביקרו גם אותי. אני תמיד שמחה לראותם! סיפרו לי כי ליאור מתכנן לנסוע לסין. בכדי לראות, עד כמה שיכול להבין תוך מספר ימים, איך מתנהלים החיים שם, כי ממקום עבודתו פה מעבירים אותו לסין יחד עם משפחתו לזמן בלתי מוגבל, אולי לתקופה ארוכה. אני כבר מתגעגעת, אבל איחוליי וברכתי תמיד מלווה אותם בכל מקום שיחיו בו. שיהיה להם טוב! עודד אמר היום בטלפון כי רעיון סין ירד מהפרק. אני מקווה לקיימכם בבריאות ובטוב פה!

סבתא נחמה

25.1.2002

אני תמיד מתלוננת על הא ועל דא, והנה ישנם גם דברים טובים שבאים אליי. אחד, מיוחד כזה היה שהטלפון צלצל ועל הקו הייתה תמר החמודה, יקירתי שמטיילת בעולם וזכרה אותי מרחוק, וזה מחמם לי את הלב. תודה, תודה חמודה! מקווה עוד לראותך כשתחזרי בשעה טובה הביתה!

סבתא האוהבת נחמה

27.1.2002

שכבתי היום לנוח אחרי הצהריים מאוחר, מפני שדיברתי עם חן שנמצאת היום אתי, איחרתי לחדשות של שעה חמש, אבל קיבלתי הלם כששמעתי אודות הפיגוע היום בירושלים. כמובן, צלצלתי תכף לעודד, הגם שהוא גר במבשרת ציון, אבל לעתים מזומנות עובד ונמצא בירושלים, ולבי עדיין דופק חזק מפני שלא קיבלתי תשובה ברגע, ולא פסקתי מלצלצל עד שקיבלתי תשובתו כי רק חזר מעבודה בתל-אביב. כאבי גדול עם הכלל, אבל איך אומרים? שכונתך קרובה יותר אלייך, ואני נרגעתי כששמעתי את קולו ואני שואלת עד מתיי! מתיי יגיע סוף לאיבה האוכלת בנו בכל פה? מתיי?

27.1.2002

גמרתי לקרוא ספר. "אפיפיורית יוהנה". אודות אישה שבכדי להגיע לאיזו עמדה גבוהה בחברה הופיעה הרבה שנים בתור גבר וגם הצליחה מאוד. בשכלה והשכלתה עברה את כל הגברים בתקופתה, שהיו אנאלפביתים ובורים, זה בימי הביניים. כתבה את הספר דונה וולפולק קרוס.

נחמה

נתניה, 27.1.2002

בוקר טוב!

התעוררתי הבוקר בהרגשה לא נעימה וסחרחורת. לא נבהלתי, אבל בהסכמה חשבתי, אולי בכל זאת הגיעה שעת. שתיתי כוס קפה וביקשתי להמתיק עם כפית סוכר. אליזה בהתחלה ניסתה למנוע ממני את האסור עליי. אבל זה באמת אושש אותי מעט. עכשיו אני אוכלת דייסת סולת ואני עדיין פה! להתראות.

אמא, 30.1.2002

הערב צלצל אלי ליאור. שמחתי מזה שנכדיי היקרים לי אינם שוכחים אותי. התעדכנתי אודות משפחתו, זאת אומרת אשתו ואסנת וניניי שחף, גיא וארד, שכולם עברו את השפעת, כמובן בחודשי החורף, שיהיו בריאים. תודה ליאור חמודי.

גם עודד צלצל מהמכונית הביתה. כמובן, עייף אחרי יום עבודה ארוך. ינוח! מחר יום חדש, וטוב שכל זמן שאדם מסוגל לעבוד נזקקים לעבודתו. היה בריא חמודי.

כמו כן דיברתי עם דוד יקירי. הוא הזכיר לי כי ביום ראשון אלון הולך לצבא. שיחזור בריא הביתה. הרי אצלנו כל הארץ חזית, וכולנו בחזקת חיילים לצערי הרב, זאת מציאות חיינו בעולם העכשווי. אני מאוד מקווה שיגיע גם יום של שלום ושקט, שלא ירצה אדם לאכול את משנהו, ונוכל לנשום אוויר נקי, ולחבק איש את רעהו בלי לבדוק את מוצאו. הלוואי, אמן! נחמה.

נתניה, 30.1.2002

גם הבוקר בהשכמה במיטה, חשבתי אודות אלון נכדי הקטן, שגדל והוא ביום ראשון יוצא לשירות, זאת אומרת להיות חייל. אני שונאת צבאיות, אבל המציאות מכתיבה את כלליה.

אני קיבלתי גירוי חזק בכל גופי וכדי להירגע התחלתי לנבור בילדותי הרחוקה מאוד. נזכרתי בהשכלתי דאז. ראשונה, אצל רבי יהודי זקן זכור לטובה, כבר הזכרתי פעם. וכשחזרנו אחרי גירוש לעיירתי, הילדים הקטנים למדו אצל מורי המקום היהודים, וגם בבית ספר עממי פולני. נזכרתי בשמותיהם של המורים ודווקא את שם המורה היחידה שאהבתי מאוד, והיא אותי, שכחתי. הזיכרון מהתל גם הוא לעתים. זוכרת תלמידה יפהפייה בעלת שיער שחור ועיניים כחולות חזק, וגם טיפשונית אחת בלונדינית שמה אנינה, גרה בקצה הרחוב של ביתנו, שם המורה ז'יקוב, גוי חסון, התחתן עם השרתת שלו וגר וחי עם בתה (קצת רכילות מאז). מורה צעיר בלונדיני, שמו פאולדינה, אנשים צעירים, אפילו צעירים מאוד, שבעינינו נחשבו באותה תקופה זקנים. אני נזכרת בנער שגרנו אצלם בדירה, נוצרי. בתור ילדים עלינו על התנור בחורף להתחמם. זה קשה להעביר בכתב. אתם לא תוכלו לדעת איך זה היה. ובכלל, ודאי תחשבו כי אני לא שולטת במחשבותיי אם אני כותבת את כל זה, אבל האמת היא שאני כותבת למען עצמי, ולא יותר, ואתם

תתייחסו לזה איך שאתם רוצים וזה הכול חבוי בראשי אפילו ויזואלית בזיכרון
שהיה גם צעיר!

עכשיו אני מודעת עד כמה מעט למדתי השכלה פורמלית, וכמה מעט אני בעצם
יודעת, וזה כבר אינו משנה לי!

עכשיו 10 בבוקר, דוד צלצל כדי לדעת איך אני מרגישה. תודה בן.

31.1.2002

זיקנה היא מחלה מדבקת חשוכת מרפא. בעיקר היא פוגעת במי שחי הרבה שנים.
נפגעות העיניים, האוזניים ושאר חלקי הגוף. לפעמים גם הראש נפגע וזה גורם
סבל רב, בייחוד לסביבת החולה, ואל תנסו לברוח ממנה, כי אין מנוסה. זאת
מדברת אליכם נפגעת וחולה בעלת ניסיון. אני בת 91, מספיק זקנה בכדי להבין את
מחלתי.

צחוק בצד, זאת עובדה.

נחמה, 1.2.2002

לצעיר נכדיי אלון יקירי.

מחר אתה יוצא לשירות המדינה. זה צו ממשלתי ואין מנוס. אתה גדול והלוואי אל
השלום יגן עליך מכל רע ופגע ותחזור למשפחה בריא, ולחיך הפרטיים לרצונך,
אמן ואמן! מעומק לבי אני מאחלת לך חמודי כל טוב.

סבתא נחמה, שבת, בוקר 2.2.2002

(מצטערת, במקרה נקרע הנייר, אבל ברכתי שלמה!)

כשאלזה הגישה לקינוח בצהריים תפוז חתוך לחתיכות, הבלית אצלי זיכרון רחוק
מילדותי, מן הבית הקדום שלי בטַלְחֶן, שלא יצאנו את גבולותיה יותר רחוק מאשר
לעיירה השכנה מוֹטְלָה, לאן שהוגלינו בפרוץ מלחמת העולם הראשונה. מאז לא
זזנו ממנה, זאת אומרת מוֹטְלָחֶן, אבל אבא לפעמים נסע לבית מרפא רחוק בפקודת
רופא, או עסקים. היה תמיד מביא לנו משהו לא מוכר ואקזוטי לטעימה, והנה
נזכרתי בתפוז שקילף וחילק לכל אחד פלח. איני זוכרת את צורתו של אבי, רק את
אצבעותיו שחילקו את התפוז או חתיכת אבטיח אדום שאת טעמם לא היכרנו.
כאמור, זיכרון מזמן שגם אני הייתי פעם ילדה קטנה.

נתניה, 2.2.2002

אלזה מראה לי כלים מהמטבח אחרי שחן הייתה אצלי, בעלת־הבית, ביום ראשון, והנה כלים מלוכלכים, שרופים לבלי הכר, והיא שואלת אותי: סבתא, מה זה? למה זה כך? אין לי תשובה כי אני לא נכנסת למטבח בזמן שחן אצלי. זה בטח אינו צריך להיות כך. מה אני יכולה לעשות, יכולה לבקש להחליף אותה, אבל אני נמנעת מלרכוש לי אויבים. למה לי? ואין לי תשובה לאלזה. היא מאוד לא אוהדת את חן, שנמצאת אצלי יום בשבוע, ואתה אני נמצאת כל הזמן וביחסים מאוד טובים, אבל אני לא אשנה את הסדר הזה. זאת אינה שאלת חיים. (דרך אגב, כלים שאלזה רוחצת כדאי לי גם כן לא להסתכל וכך אני עושה, ומה שאיני מסתכלת איני רואה, ודי לחכימא ברמיזא.)

אשתדל להסביר לה את זה. אני משתדלת למנוע מחן להיכנס לחדרה בזמן היעדרותה וזה הכול.

4.2.2002, נתניה,

אמת. מה היא אמת? משבחים אותה, מדברים בשמה, רוצים שידברו אליך אמת, בבתי משפט שמים ספרי תנ"ך, קוראן, כל אחד לפי אמונתו ונוהגו. אתה שם ידך על הספר ומבטיח לומר אמת. את כל האמת, ורק האמת! האם באמת ובתמים מתכוונים לזה? לא! כל אחד מרמה אפילו את עצמו, וכל שכן בהרבה מקרים אין רוצים אותה, כי היא לפעמים מאוד לא נעימה. כל אחד משתדל להחביא איזשהו פגם שרק הוא בעצמו יודע אודותיו. מי שצורתו אינה כל כך מושלמת אינו רוצה שמישהו יגיד לו את זה בפניו וכך הלאה והלאה. ובכן, למה אנו מרמים את הזולת וגם את עצמנו? אין צורך ולא רצוי לשקר, אבל לא להגיד תמיד את כל האמת! ואני חושבת כי כל אחד יודע את הסיפור הלקוני כי אדם הלך לחפש את האמת, ולאן שהגיע כולם סגרו בפניו את דלתם, רק אישה זקנה מאוד, מקומטת, מכוערת אמרה לו: נכון אני האמת, לך בני בין אנשים ואל תספר את האמת. נחמה.

4.2.2002

הבוקר התעוררתי משנתי במצב רוח עכור, "על הצד השמאלי", היו אומרים בביתי הקדמון. הגם שאני תמיד ישנה בצד הימני כי אחרת אני מקבלת כאבי חזה, אבל אין מתווכחים עם אמרות עם, ולא יכולתי, בלי סיבה מיוחדת, להשתחרר מעצבותי במשך כל היום. והנה באה חן לקבל חתימה על יום שהייתה אתי, וסיפרה כי ביום ראשון הבא מישהי תחליף אותה אצלי במקומה. הסיבה, כי היא הולכת לבית

חולים לניתוח. אני מאחלת לך חן החלמה ובריאות וכל טוב. ובהיפרדה מאתנו היא לא כהרגלה נשקה לאלזה וכמובן לי. הצלחה ובריאות וכל טוב ולהתראות.

נחמה, 6.2.2002

הלך לעולמו, כך אומרים על אדם שמת, ישראל. שם משפחתו איני יודעת אפילו, רופא במקצועו, ערירי, שלא נשא מעולם אישה, הסיבות שלו, בן 70 אני חושבת. אדם נחמד, התגורר בבית אחד עם קרוב משפחה, גם אדם מאוד נחמד, בן 94 במלוא שכלו, אווז מקל ביד, ובעזרתו עדיין עומד על רגליו, תבורך בוריס. אבל בהיותו אלמן, שחלק את בדידותו בדירה עם ישראל, נשאר עוד פעם לבדו. איני יכולה למיין בדיוק את קרבת הקשר שלי עם כל האנשים שאני מזכירה פה, ביחוד מפני שהם קשורים למשפחתו הענפה של אבא, אבל לבי לבי עם האנשים הבודדים לעת זיקנתם, ואיני יודעת מה יעלה בגורלו של בוריס עתה. יש לו אחייניות, אבל אני מאוד משתתפת בצערן, ומאחלת לו בשנים שנשארו לו, נוחם עד כמה שזה אפשרי, ובריאות.

נתניה, 8.2.2002

דוד יקר שלי!

אתמול כשהיית אצלי, רציתי מאוד לחבק אותך, לנשק, אבל לא הרשיתי לעצמי את מילוי רצוני זה, ביודעי כי זה לא כל כך מקובל עליך. אז אני עושה את זה בדמיוני, כאילו!

נזכרתי בפגישה אתך בשדה התעופה כשחזרת מנסיעה מארצות הברית, נועה, אני ואורן הקטן. אתה, קודם לפני כולנו חיבקת את אורן, ולא שבעת ולא חדלת מלנשק אותו. אנו מאוד שמחנו והוא לא התנגד. כמובן עוד היה קטן, זאת אומרת צעיר. אף אחד לא נפגע מזה שהוא היה ראשון בתור.

בכל אהבתי,

אמא נחמה

ציינתי את זה לזיכרון, משהו שהציק לי עד היום. אני אחרי חודשיים שכבה בבית חולים לפני עשרות שנים רציתי לחבק חזק את עודד בפגישה ראשונה ונדחה על-ידי מישהו שגם אהב אותי ותבע את זכות הבכורה, כאילו זה קובע. הרגע נשאר ביזכרוני, לא לטובה דווקא, ואני מוכרחה לציין את זה.

נתניה, 8.2.2002

מזל טוב לך ולעופרה.

אני חוגגת אתכם ומאחלת לכם קודם כל בריאות תקינה לאורך כל החיים, ביום ההולדת שלך, עודד יקירי. זה גם חג שלי שילדתיך (סלח לי על שגיאות כתיב). שמח במשפחה הענפה שהקמת – בנים, נכדים, נכדות, שיהיו מקור לשמחה ונחת. כן יהי. אוהבת את כולכם. תשורתי לחג שלך – איחוליי!

תבין שאחרת בכל רצוני הכן איני מסוגלת, וכל טוב מעומק לבי!
אולי אפילו תכעסו עליי למה אני כל דבר מוכרחה לכתוב, אבל זה באופיי. אולי לא לזכותי, כי זיכרון שמבליח אצלי אני תכף כותבת, רושמת. אבל אין לשנות אופי בגילי!

אמא, סבתא, סבתא רבא נחמה, נתניה, 9.2.2002

אני יודעת כי אני זקנה, חולה, חלשה ונחוץ מטעם זה לעזור לי, לעשות הכול במקומי, בכלל לנהל את משק הבית בעזרת הזולת. ואמנם הכול נעשה כדרוש בידי עובדת חרוצה, יעילה, אין טענות. בכל זאת אני עדיין מבינה ורואה לפעמים שאפשר באותה מידת יעילות לעשות גם אחרת, דברים פעוטים, ואני בשקט בלי להרים קול אומרת לה. למשל, כל אוכל, גדול כקטן, מתבשל בכיריים בלהבה הכי חזקה. אמנם זה בשנייה יותר מהר, אבל למשל דיסה לבוקר על אש חזקה נדבקת, נשרפת בתחתית הסיר, וזה לא יקרה באש יותר נמוכה. אני מעירה על כך, ואז היא מרימה קול, לא צועקת, אלא כועסת, ועושה שוב לפי שהיא רוצה. זאת דוגמה קטנה. עוד אחת – היא שוטפת את הרצפה עם מברשת, עם פוליווקס, על רגליה הכפופות, וכלים במטבח אינם נקיים דיים. אני לא מעירה על הכלים, אלא אני אומרת כי הרצפה אינה זקוקה למאמץ יתר, הייתה נקייה גם במים, קצת סבון וסמרטוט במים, לטובתה, והיא לא מבינה את העדיפות שלי, אבל זהו. נבונים ממני אומרים כי מה שנעשה בידיים אחרות, יש לקבל בתודה ובהשלמה. אשתדל. אתם בוודאי אפילו תכעסו על טענותיי. אולי איני רגילה לזה שמישהו יעשה את זה, שאני עבדתי אולי ביותר חשבון, גם בקניות. אני תמיד חשבתי מה נחוץ ומה אפשר בלי זה. ולכן אף פעם בתקציבי המצומצם לא ביקשתי עזרה, כי הסתדרתי. הקפדתי שיסיפק לי למה שאני רציתי וצרכתי, אבל עכשיו הכול מתנהל אחרת, לצערי.
איני נותנת מתנות אפילו קטנות לנכדים בהזדמנויות. אתם הרי יודעים, אבל הקטנים אינם יכולים להבין. חבל לי. אני סובלת גם מזה.

נתניה, 10.2.2002

אלון חמודי, שלום לך.

חושבת עליך הרבה, ויציאתך עכשיו מהבית לא לתקופה קלה בחייך. תאכל הרבה חול באימונים, ילמדו אותך שימוש בכלי משחית, נשק. הלוואי שלא יהיה צורך להפעיל אותם. אני מאחלת לך כוח, בריאות ושיבה בבריאות טובה הביתה. מחבקת אותך ואוהבת, סבתא נחמה

עודד יקירי!

לפני הרבה שנים הייתי אם צעירה שחיכתה לילדה הראשון בשמחה והתרגשות. אבל בהגיע המועד וצירי לידה החלו, לא הלכתי תכף לבית חולים. חיכיתי בבית וספרתי את ההפסקות בין כאב לכאב. לא רציתי להקדים. רציתי כי יציאתך לאוויר תהיה לך יותר נוחה, יותר קלה. בינתיים הייתה לי הסבלנות לקרוא ספר, של רומן רולן, טרילוגיה – "אנט וסילבה", הייתי צעירה אז. כשנולדת – שתקת, בלי להגיד לי שלום, ועל זה המיילדת הענישה אותך במכה על הטוסיק. או אז פרצת בצעקה, ואני הייתי מאושרת. היית עבורי מתנה גדולה וחיוך ממך לא קיבלתי אף פרח! פשוט לא מצאו לנחון. הסתפקתי. אתה היית זר גדול עבורי. זה היה 12 בפברואר והיה באותו יום חמסין חזק (אינך זוכר?) נולדת לחום, חום לבי.

גידלתי אותך בחדר אחד קטן לכולנו, בתנאי דוחק ועוני. לא היו לי אפילו מספיק חיתולים, בטח לא חד-פעמיים כעכשיו. אבל בני, אף פעם לא נתתי לך לשכב ברטיבות. שמתי תחתך סדין ממיטתנו, שהרתחתי בדוד גדול על אש בחצר, בעצים, וגם חינכתי אותך לניקיון. עכשיו הפסיכולוגיה אומרת שאסור לנהוג ככה, מותר לתינוק לשכב גם ברטיבות, להתייבש מחום גופו. אני לא ידעתי פסיכולוגיה, וגדלת לשמחתי בריא בגופך וברוחך. גם צעצועים, משחקים לא היו לנו לתת לך. ביום הולדתך השלישי קנינו לך פטיש עץ קטן (דווקא לזה איני מוצאת צידוק) אבל עכשיו אני כותבת לפי זיכרוני הוויזואלי, את מה שהיה ואתה היית מודע למצבנו הדחוק כי כשצפינו בחלונות ראווה, שאלת: "אבא, כשיהיה לך כסף, תקנה לי את זה?"

אני נזכרת בכול בנוסטלגיה ובכאב, ורושמת את מה שיש בלבי. זקנתי, ילדי. אני שמחה שמצבכם החומרי מעט יותר משופר ממה שאני עברתי. אולי אפילו מיותר להזכיר את כל זה. אבל על אמיתותם של הדברים אני חותמת.

האוהבת את כולכם ומאושרת בכם!

אמא נחמה.

דודיק חמודי, בינך לעודד יש הבדל שתיים-עשרה שנים ולא דווקא ברצוני אני, אלא מסיבות אחרות, שלא אפרט פה. מאוד רציתי להיענות לרצונו של עודד, לבל יישאר בן יחיד. הוא תמיד היה אומר: "באין ברירה תביאי הביתה אפילו חתול, העיקר שיימצא בבית עוד מישהו חי". ואתה נולדת במשקל של ילד בן חודש, ארבעה ק"ג מאתיים, אם איני טועה, והיית רעב, ואני נהגתי לפי הוראות של אחיות טיפת חלב שהן בעצמן לא כל כך ידעו. נולדת ב-19 ליוני. לי לא היה מספיק אוכל עבורך, כי אני לא הייתי בעצמי ניזונה במשובח. ופה שוב חוסר ידע שלהן. "הוא ילד גדול, מקבל חמישים גרם למשקלו. זה בינתיים מספיק. שלא תקלקלי את קיבתו בקיץ בתוספת מזון". ובכן, אתה בכית ללא הפסק שישה שבועות, ולא עזרו זרועותינו – שלי, של עודד ואפילו של אבא, שלא היה רגיל בכך. עד כעבור שישה שבועות הורשיתי להוסיף לך מזון, ואז באורח פלא נרגעת וגם אני חדלתי לבכות. אתה יכול לכעוס שהרעבתך. זכותך המלאה. ושהיו צריכים כמו לכל ילוד יהודי, למול, אני אמרתי, התעקשתי, כי זה ייעשה בלי צרמוניות, איני מוצאת ביטוי אחר. כך זה ייעשה בידי רופא ואחות בלי נוכחות עוד מישהו, באופן סטרילי, למרות ערעור והתנגדות חריפה של אמי שחשבה כי בזה אינך יהודי מלא וכשר. אבל בכל הנוגע לך, עמדתי על רגליי האחוריות בכל תוקף, ולצערי אמא ז"ל לא דיברה אתי ואפילו לנכדה שישה חודשים, עד שבסופו שאלה מישהו מוסמך: מה נחוץ לברית? והוא ענה לה בפשטות – ילד בן זכר. ואמא השלימה אתנו ומאוד אהבה אותך. למרות תקלות לגביך מצדי, לאושרי ולשמחתנו גדלת והנך מה שהנך ואני שמחה בך, במשפחתך. שיהיו לכם שמחות וכל טוב, אוהבת כתמיד, אמא.

נתניה, 11.2.2002

מזל טוב לעודד יקירי ביום הולדתו! עד מאה ועשרים!!! בריאות ונחת!

אמא האוהבת, 12.2.2002

לנועה ולדוד יקיריי! לאורן ולימור! מזל טוב וכל טוב ליום ההולדת, אורן חמודי! איני מסוגלת להגיש לכם עכשיו מתנה חומרית, אבל בכל חום לבי אני מאחלת לכם כל טוב והנאה בחיים, בבריאות טובה ונחת הרבה להורים! האוהבת את כולכם מאוד מאוד,

סבתא נחמה, נתניה, 13.2.2002

לאלזה החמודה בביתי!

ליום הולדתה היום. רצוני ותפילתי עבורה לכל טוב וחיים טובים. היי מבורכת!
אוהבת אותך, סבתא נחמה,

נתניה, 13.2.2002

עם כל כישרונותיה, פיקחותה, ישנם גם צדדים אחרים באופיה (כמו לכולנו), כאלו שמפריעים לי. היא תמיד בכול צודקת ומבטלת לגמרי את דעתי. אם אני אומרת משהו לא כמו שהיא רוצה, היא מרימה קול. פעם לפני הרבה שנים, בביתי ההיסטורי, ואני צעירה, אימפולסיבית, איש חכם אמר לי בוויכוח על משהו, כשאני לא דיברתי בשקט, וכה הוא אמר, דווקא בשקט, אדם מבוגר ממני: "בתי, את יודעת, מי שמדבר בקול צעקני מעט, תמיד סימן שאינו צודק". וכמה הוא צדק! ודי לחכימא ברמיזא.

נתניה, 17.2.2002

פעם כשהייתי נערה צעירה ויפה, ביקר בעיירה בחור בשירות צבאי, בחור יהודי נחמד שהתיידד עם נערות העיירה. כמובן שלא פסח עליי, ופעם סיפר לי כי חלם בשנתו עליי. התרעמתי. איך אתה בכלל מעז את זה? ואז הוא אמר: "גבירתי, בחיים נמצא כל כך הרבה רוע, ואודות הטוב חולמים". ובכן אני שכבתי היום לישון מעט כהרגלי, וגם חלמתי, תצחקו אודות מה, והנה אני שוב צעירה ונמצאת יחד עם אמא, והיא מגישה אוכל לקרוב כלשהו ובצלחתו אני רואה דג מלוח שמן וטעים, וריר נוטף מפי. אני שואלת את אמי, אולי יש גם עבורי חתיכה דג מלוח? קיבלתי ונהניתי. כנראה באמת שאני יכולה להיות צעירה וגם זקנה, אפילו בחלום, אם הגשמתי עם חתיכת דג מלוח! נחמה.

17.2.2002

הבוקר קמתי משנתי בהרגשה לא טובה, חולשה כללית. שתיתי כוס קפה בסוכר, זה תמיד מאושש מעט. בשעה עשר אלזה רחצה אותי במים חמים, חזק, כי היה לי קר. שכבתי וישנתי שינה טובה. אחר כך ביקרה אצלי שכנתי לאה. פטפטנו מעט, אכלתי ארוחת צהריים ואני רושמת דו"ח מיומי והולכת שוב לישון, בלי לדעת מה באמת קורה בעולמנו המסוכסך. לפני כמה דקות צלצל אליי איציק להזמין אותי לחתונת בתו, שיהיה במזל טוב,

בעוד שבועיים. בטוחה שאתם תהיו בה, תבלו בנעימים ובשמחות, הלוואי
שתהיינה שמחות. שלום.

אמא, נתניה, 18.2.2002

לא רשמתי עד היום משום מה. איני יודעת מדוע. בטח היו כל מיני דברים
מסעירים, וכי יש אצלנו בלי זה? אבל ידיי כנראה לא נשמעות לי תמיד.
מחר יום זיכרון לאבא. גם חשבון איני יודעת, כמה? גם זה לא העיקר. עברתי
אתו כברת דרך ארוכה, רוב חיי, ועכשיו אני בסוף דרכי. לשון העם אומרת –
הולכת אליו, זה לדעתי מאוד לא נכון. אדם שמת, איננו! או זוכרים אותו או לא!
אחרי זה, לא קיים! ואם אני מתה, זה סופי! אין לאן. האדמה מקבלת בלי שאלות.
אני, כהרגלי תמיד, מדליקה נר לזיכרו, כל זמן שאני עוד פה!

נחמה, 19.2.2002

שמתי לב במחברתי, כי עד היום עדיין לא רשמתי את ברכותי שלבי מלא בהן,
ליום הולדתו של עודד בני היקר ב־12 בפברואר וגם של נכדי היקר לי מאוד, אורן,
ב־14 בפברואר.

יקירי ויקירי!

היו ברוכים בכל מעשיכם! בכל שתעשו ותפעלו. אני שכחתי גם לכתוב נכון,
ללא שגיאות כתיב, אלטע זאכען. אין מה לעשות!
אמא, סבתא נחמה

19.2.2002

שכבתי לישון הבוקר, אחרי הרחצה, ואחרי נדודי־שינה בגלל אי־הבנה וסכסוך
מיותר עם אלזה, השלמנו, אבל נשארה בי חולשה וכשהצצתי במקרה במראה,
ראיתי פני מת. אני עיקשת, ועדיין קיימת! עד מתי?

שני בנים לי, במרווח של כמעט שתיים־עשרה שנים בין האחד לשני, ולא חשוב
מדוע ריחוק הגילים, זהו זה!

מיהם בניי? כמובן הילדים הכי יפים בגן! תשובת כל אם, אבל לאמיתו של דבר,
בכל האובייקטיביות הם באמת יפים ומוכשרים שניהם! גידלנו אותם בדוחק
כלכלי, אפילו בעוני. בייחוד קשה במובן כלכלי היה בתקופת עודד בכורנו. שניהם

אקדמאים, עודד בהתחלה באופן אוטוידקטי, אוניברסיטה גמר כשהיה כבר אב לשלושה, אבל הוא לא הפסיק ללמוד כל מיני מדעים רוב זמנו. כרגע פנסיונר, אבל עדיין עובד לבקשת מעבידיו. אשתו עופרה עבדה ארבעים שנים בתור מורה, גמרה כמנהלת בית ספר לחינוך מיוחד, עכשיו בפנסיה, עוסקת בכל מיני תחביבים, בייחוד ציור. יש להם שני בנים ובת, כולם נשואים. כמו כן, יש להם שמונה נכדים, זאת אומרת, לי שמונה נינים!

לדוד ישנם שני בנים ובת. אחד נשוי, בת לפני אוניברסיטה, מטיילת לראות עולם, ובן שגויס עכשיו לצבא! דוד מהנדס, עובד כרגע כעצמאי בבית. נועה מנהלת בית ספר. זאת בקיצור משפחתי, שיהיו בריאים! ואני מתברכת בהם כל יום ושעה בחיי!

הוריה של עופרה נפטרו, אביה באסון טרגי בנופלו מקומה חמישית בבניין שנבנה בניהולו, ואמה מזיקנה מוקדמת.

הוריה של נועה חברי קיבוץ יקום, חיים בקיבוץ עד היום. אביה מנצח מקהלות עד היום – הנרי קלאוזנר. גם הם אינם צעירים עוד, ואינם פעילים במקצועם, באין כוח וברירה.

אני בגיל מופלג בת 91. איני מתפקדת בשום דבר, תלויה בכל בעזרת בניי, בביתי עם מטפלת פיליפינית מסורה, שמנהלת את ביתי. אני אלמנה שש-עשרה שנים עכשיו. היום יום זיכרון למות מרדכי, שעברתי אתו כברת דרך ארוכה! אלו בקצור חיי עד היום, בלי להזכיר איך ומה הם היו, פרק חיים קשה, קשה מאוד, שאין לי כוח וחשק לנגוע בו. הם עברו, כך או אחרת וסוף פסוק. אני עובדה שאורך של חיים אינם תלויים בקלות או בקושי, ואני איני מעוניינת בסוף דרכי לקטרג ולשחזר, פשוט בא לי מעט לרשום!

תכננתי גם לרשום עד כמה שידוע לי, את התחלותיהם של בניי, אבל כרגע עייפתי ואת זה באם ירצו, יכתבו בעצמם, אולי יותר טוב ומהימן ממני. איך אומרים בטלוויזיה? תודה על שהאזנתם לי, כי אני בטוחה שתקראו מה שאני רושמת.

באהבה רבה ממש, אמא, סבתא, סבתא רבא, נחמה

נתניה, 19.2.2002 (איני בטוחה אם רשמתי נכון תאריך)

בוקר טוב!

עבר עוד לילה שחיכיתי לאור הבוקר והוא הגיע. היה קר לצאת ממיטה חמה אבל יצאתי, שתיתי קפה חם ועכשיו אני עושה אינהלציה, בעזרת אלזה כמובן. למה אני כותבת? משיעמום. אני רוצה להעסיק את ידיי ואת מוחי לבל יחלידו. אמר לי פעם

רופא, באם תפסיקי ללכת, לא תוכלי ללכת. אני נשמעתי לדברי חכמים, לא הכול ניתן, אבל מה שאפשר איכשהו אני עושה.

בוקר, 20.2.2002

חבל שאין לי ספר מעניין לקרוא. גמרתי "צבע המים", מאוד מעניין למי שמעוניין. זה של ג'יימס מקברייד. אני ממליצה.

היום בבוקר מאוחר הגיע דוד. שמחתי לקראתו מאוד. אני כל כך רעבה לקרבה משפחתית, זאת אומרת נוכחות פיזית, כי בניי אינם שוכחים אותי, מדברים בטלפון כל יום, אבל טלפון הוא קצר ונגמר. אני מבינה, אני מקטרגת, באמת, אבל כשהוא הגיע והוציא אותי החוצה משיבתי תמיד בבית או שכיבה במיטה, שמחתי! שינוי מבורך משגרה. היה יום שמש, ממש חום קיצי כזה ואור, כל כך הרבה אור שמש, לא חשמל. לקח אותי לשפת הים, שאני אוהבת מאז ומתמיד. ואוויר נקי כזה, נשמתי עמוק. תודה רבה בן! היה לי יום כיפי כזה, כמו שמדברים עכשיו הצעירים. באתי, זאת אומרת הביא אותי הביתה, שתיתי, אכלתי וישנתי במנוחה וטוב. קמתי, שתיתי שוב, כל היום אני אוכלת ושותה, והאזנתי לחדשות, מקווה תמיד לטובות. לדאבוני, מקבלת מה שיש. זאת מציאות. אני איני זוכרת עכשיו מה שסיפרו בשעה חמש, בשבע וחצי אקשיב עוד פעם.

20.2.2002

לצהריים היום אלה טיגנה דגים. קנינו ביחד. נכון, נסעתי אתה לקניות. סלמון פרוס, תאווה לעין בעודו באריזה. הייתי אוכלת אותם חי. מובן שלא אעשה את זה, אבל טיגנה, השתדלה מאוד, ואני בקושי בלעתי אותם. שמחתי שגם היא אכלה מהם ונהנתה. כל אחד וטעמו. זה אפילו לא יפה אולי לרשום, אבל מה לעשות, אוכל זה חלק מהחיים. אמנם לא על הלחם לבדו יחיה אדם, תנסו בלעדיו ותראו. ואני רושמת, פשוט העט בידי! כמובן שלא אמרתי לאלזה שזה לא היה טעים לי. היא מאוד משתדלת. עדיין לא יודעת איך עבר עלינו הלילה והיום, עד שאשמע חדשות, ובלי לדעת, אני מפחדת לשומעם! הלוואי ויפיגו את פחדי. נחמה

נתניה, 21.2.2002

רישע דיברה בטלפון, סיפרה שמגיע "מזל טוב" לקני וברברה, הבת התארסה. מזל טוב! אני מחבבת מאוד את קני ושמחתי בשמחתם. היא הייתה פעמיים בארץ

בחיפושיה, בסוף מצאה בחור ישיבה באמריקה, כל אחד ודרכו וייעודו. יבושם להם!

הקשבתי בחמש ל"ערב חדש". לא יכולתי הרבה לשמוע כי רישע הפסיקה אותי באמצע. לא חשבתי שהפסדתי הרבה, רק סיפרו כי נתפשו רוצחיו של זאבי. כמו יוסי שריד, גם אני חושבת כי יש להענישם, לא בגלל חיבתי המרובה לזאבי, אלא כפי שיש אמרה מרחוב יהודי בעיירתי, איפה שגדלתי, בה אמרו תמיד אמרות עם חכמות, כמו: איש אחד רואה צעיר נותן מכות ליותר מבוגר, שאל אצלו, בגלל מה? וסיפר הצעיר את סיבתו. אמרו לו, נכון, הכלב שווה מכות אבל איך אתה מעז להכות אבא? רוצחים שנתפשו בפשעם, יש להעניש!

נחמה

נתניה, 21.2.2002

מעניין, אחרי שאני כותבת אני מבחינה בשגיאות כתיב בעצמי, אבל עוד פעם כותבת שגוי.

לפני רבע שעה צלצלה אלי תמר נכדתי, שנמצאת בברזיל בטיול תענוגות. יקרה שלי, שימחתי, כי זכרת אותי גם ממרחקים. כל טוב לך יקירה! סבתא נחמה. להתראות.

21.2.2002

עכשיו אני הולכת לקלקל לאלזה להסתכל בטלוויזיה, מפני שהיא מעוניינת בדברים אחרים ממה שמעניין אותי. אין מה לעשות. היא מעכבת אותי עד כמה שהיא יכולה, כדי לא להעביר לתוכנית אחרת, עד כדי כך שאני מאחרת לפעמים את תחילת החדשות. בנינוחות, בחיוך, כי אני מבינה, שזה הרי כמעט הבידור היחיד שנמצא לה! אבל אצלי זה הקשר עם כל הסובב אותנו. לא תמיד מספרים לנו נכון! אבל אני מעט קוראת בין השורות.

עוד לא היה לי טלפון מעודד. איני רוצה לצלצל, כי אולי הוא ישן, נח אחרי העבודה, ואני מחכה.

ולא לשווא. עודד צלצל כשקם ממנוחתו. שמחתי שאצלם הכול בסדר!

אני מעט מתביישת. אני כותבת שגיאות כתיב. כנראה הזדקנתי מאוד!!!

בוקר טוב חדש!

קמתי משנתי. אלזה מגישה לי כוס קפה, מדליקה לידי תנור חימום, מכינה לי

אינהלציה, ארוחת בוקר ומתחיל יום שגרתי, לא כל יום פורים. עוד מעט היא תרחץ אותי ותלך לקנות לי עיתון. פעם בשבוע מספיק לי. לאה שכנתי הטובה הביאה ספרים לקריאה ואני מודה לה על כך. וזהו לעת עתה, וכל זמן שאצבעותיי העקומות עדיין מאפשרות לי את זה, אני רושמת כל מיני דברים לא מעניינים אבל זה מה שיש. אלזה יוצאת לקניות.

22.2.2002

עכשיו שבת בצהריים. כל הערב אתמול אמרו בטלוויזיה שהיום יהיה חם מהרגיל. אפילו אמרו חמסין, ולי קר. אולי אצלי בבית, או לי במיוחד קר. לא שמעתי חדשות ואיני יודעת מה נשמע. בכל מקרה הרי איני יכולה לשנות. אתמול בין אלזה וביני עבר בריצה חתול שחור. אין זה מאורע שיש לדבר אודותיו, אבל זה חלק מהווייתי, ואלו הדברים, אמנם פעוטים, היא הלכה לקנות עיתון כהרגלי פעם בשבוע. בינתיים עשתה רשימה קטנה מהנחוץ בבית, ויצא לה מעט יותר משחשבה. באה הביתה במונית. לא אמרתי דבר, אף-על-פי שאם אני הייתי מרכזת הכול בסלים, אפילו בשני סלים, הייתי באה ברגל. המרחק מהקו-אופ לביתי אינו גדול. תמיד נהגתי כך, אבל היא אינה נוהגת להחזיק משהו בידיים. מפני שהיו לה חבילות חבילות קטנות באה במונית, ונתנה לי את רשימת הקנייה. אני אוהבת לבדוק מה קנתה ואני בין היתר רואה שתי חלות פרוסות (עוד מעט אפילו ילעסו עבורנו, הכול פרוס מוכן לפה), חלה בשני שקלים שבעים וחמש ושנייה בחמישה שקלים שבעים. התפלאתי: למה שתיים? אנו בקושי אוכלות במשך השבת חלה אחת? תשובתה, כי את האחת היא אינה יכולה ללעוס, כי יש בה קרום קשה! זה (לצערי אולי) הכעיס אותי והגבתי בשקט אבל בתקיפות. היא חופשייה לאכול הכול, איני מגבילה אותה. אבל מה שטוב בשבילי אינו טוב גם לה? פינוק מיותר לדעתי. היא ענתה לי בכעס במרידות, והיא שמה בארנק שלי את הכסף עבור חלתה, מה שהתנגדתי כמובן. לא הפרוטות הרגזו אותי. אחר כך היא בכתה, כשלאה באה אליי אלזה אמרה שהייתה אי-הבנה. אני בסופו של יום אמרתי: די, נגמר. נשים נקודה והכול צריך לחזור לתקינות. הסכימה, אבל היא מתהלכת במצב רוח, מתאוננת על כאב ראש ואני חושבת לעצמי אולי בסופו של דבר לא היה צורך להגיב. ייתכן כי היא מפצה את עצמה על דברים שחסרו לה לפני שנפגשה אתי. אבל את הנעשה אין להשיב!

עודד, אני מעוניינת בדעתך בעניין. לא אכעס אם תגיד שאיני צודקת, כי באמת,

אם אני לא מסוגלת לעשות משהו בידיי אני, ונזקקת לעזרת הזולת בכול וגם מקבלת אותה, איני רשאית להגיב על דברים שאינם נראים לי. הא?
נחמה, כן, אני! 23.2.2002

בוקר טוב, קמנו, שתינו, לא ישנתי טוב בלילה. היה חם מהרגיל אבל היחסים בין שתינו בסדר גמור. כאילו לא קרה שום דבר, ואני מרוצה שזה כך! גם מטילה על עצמי איפוק, אפילו שיש לעתים צורך להגיב. אתם רואים, אני עדיין לומדת, לעולם תלמד!

נחמה, 24.2.2002

ריום חג פורים. בילדותי וגם בנעוריי, בעיירה הענייה, בלי הרבה שמחות ועינוגים, חגגנו בכל הזדמנות. גם פורים היה חג, והשתדלנו לשמוח עד כמה שהתאפשר לנו. מצרך אחד היה לנו בשפע: זמן. היום גם נגרמה לי חגיגות! בבוקר ביקר אצלי עודד, וכשהוא עמד לצאת מדירתי, הגיעו זהר עם משפחתו ושמחתי! דיברנו מעט נוסטלגיה, גל צריך להגיש עבודת "שורשים" בבית ספרו, לכן סיפרתי לו את מה שידוע לי על מה שהוא שאל. אולי אפילו שיעממתי אותם, אבל אני לא התכוונתי לנבור בעברי, בלי שנדרשתי וזהו זה. הם הלכו! אני אכלתי ארוחת צהריים, והולכת לישון. אולי יגיעו אליי עוד מישוה מהנכדים, וכל הבא ברוך הבא! אשמח ואוסיף לרשום.

הערב ישבתי מול הטלוויזיה, הקשבתי לחדשות, צלצל הטלפון, עניתי ומישהו דיבר דברים לא ברורים. סגרתי, וחשבתי סוף פסוק, טעות כלשהי. אחרי דקות מספר שוב טלפון. בלי להזדהות מישהו שוב דבר דיבור לא ברור, כבר בכלל לא עניתי, וזה המשיך בהפסקות ודיבר מישהו מוקלט. גם אלזה התחילה להתעצבן. טלפנתי לבזק והם לא יודעים מה זה יכול להביע. יעצו לנסות כוכבית 42 כדי לדעת מי זה. לא שכבתי לישון. הייתי לא שקטה. זה פסק לעת עתה, ואני אוציא את התקע כדי לישון במנוחה!

28.2.2002

בוקר טוב! ישנתי, בלי שהעיר אותי איזשהו צלצל. אבל הבוקר קמתי במעט הרגשה לא כל כך טובה. אבל אחרי ששתיתי כוס קפה עם צנים, עשיתי אינהלציה, השתפרה

הרגשתי, ואל דאגה, אני עדיין פה! עכשיו אלזה בישראל עבורי דייסה לבקשתי ויהיה טוב!

אתמול גמרתי לקרוא ספר, מעין בלש כזה. אני לא אוהבת סוג כזה של ספרים: "בסימן ונוס". כבר השם אמר לי משהו, מכיוון שלא היה תחת ידי משהו אחר, קראתי. זאת הייתה שטות. אני רואה כי זה אפילו השפיע עליי לכתוב בסגנון לא נכון, כמו בשלוש שורות לכתוב שלוש פעמים: כזה, כזה, כזה. אל תחשבו כי אני כותבת לא לעניין, אני פשוט מתבדחת על עצמי. עכשיו אלזה הולכת לרחוץ אותי, והנה יצאתי מהמקלחת ואני עושה עוד פעם אינהלציה, וכל חצי שעה רושמת את הקורה אתי. גם בזמן האינהלציה, חבל על הזמן. עוד מעט אוכל ארוחת צהריים ושוב אשכב. הבוקר חשבתי כי היום יום שישי והסתבר לי כי היום יום חמישי והרווחתי יום. לעסקיי המרובים גם זה רווח. מותר לכם לצחוק עליי! להתראות. קמתי משכיבה, שתיתי כוס קפה עם עוגיות והלכתי לטלוויזיה לראות "ערב חדש". באמצע השידור היה לי צורך להשתין. התרוממתי כדי ללכת לשירותים ונפלתי. הפלתי את הטלוויזיה ומסביב ולא יכולתי לקום מהמקום. בקושי אלזה הרימה אותי והביאה אותי לשירותים. עכשיו אני על יד השולחן. אלזה שמה לי משהו קר על צד שמאל בפנים שהתנפחו אצלי. הזעקתי את בני. אין מה לעשות. למזלי אני חושבת כי חוץ ממכות לא נשברו לי עצמות. מה יהיה בהמשך, הזמן יגיד. אקבל הכול בלי טרוניות. אני בת 91. כל מה שיבוא הוא בזמנו!

אני בטחתי בעצמי יותר מדי. חשבתי כי אני עוד יכולה. אבל אין גיבורים. ועכשיו אני לא מפחדת, אבל אני, בעזרת אלזה, נאבקת על שארית ימי, כותבת בשגיאות אבל בהכרה מלאה. צר לי על ההכבדה שאני גורמת לכולם! אבל אין ברירה. אני מפסיקה לרשום. אולי אחר כך אמשך.

אני חשבתי כי דוד ילון אצלי הלילה. והנה דוד בא, ניסה לתקן את הטלוויזיה ולא הצליח ונסע הביתה בעשר וחצי בלילה. אמר שלא נעים להסתובב בבית כשאלזה, נערה, נמצאת ולא יהיה נעים לשניהם לקום אליי. אני מבינה כי זה נכון. אני מקווה ללילה שקט וכבר מחכה לבוקר. בכלל אני שונאת לילה וחושך, כי באור בוקר יותר נוח לי. נראה, שיעבור כבר הלילה.

אמא, 1.3.2002

עבר לילה. אני התעוררתי מדי פעם להטיל מימי בכלי על יד המיטה. לא רציתי להעיר את אלזה ולא יכולתי ללכת בעצמי עד השירותים. אני מקווה שמהנפילה

אין אצלי שברים בעצם כלשהי, הגם שיש לי כאבים בגב עליון. היה רצוי שרופא יבדוק אותי, והנה רופא המשפחה לא עבד אתמול והמחליפה אותו אמרה כי היא עמוסה בחולים ואינה יכולה להגיע אליי. יעצה ללכת למיון, אבל איני במצב שיכולה להתרוצץ. מה שיהיה יהיה. הצורה שלי איומה. עין שמאל כחולה, גם הלחי על יד הפה! אבל איני מתכוונת ללכת לבחירת מלכת יופי, אולי פעם אחרת. מה דעתכם?

צלצלתי לרופא. סיפרתי לו איך המצב, אבל הוא אמר כי הוא עמוס ואינו יכול להגיע. אבל אמר כי אסע למיון ויעשו לי צילומים. אמרתי כי איני מסוגלת להתרוצץ. "אז קחו אמבולנס". נותני עצות תמיד חכמים. איני רוצה לבזבז את מעט הכוח שאולי באמת אין לי ויהיה מה שיהיה. בינתיים אני הולכת לשכב במיטה.

2.3.2002

דוד דיבר עם מתקן טלוויזיות. יגיע לבדוק אם כדאי לתקן. בכל מקרה זה יעלה 100 ₪ בעד זה שיבוא. אני מבינה שזמן של כל אחד חשוב, ואינו חייב לבזבזו לריק, צודק. אבל הארנק שלנו מתרוקן, והכול בגלל הכישלון שלי וככה אני נראית! מצטערת. נחמה

עכשיו יום שישי, 4.3. בשעה 11:00 בא טכנאי טלוויזיה שדוד הזמין אותו בטלפון, אמר שהוא מכשיר טוב וכדאי לתקן, לקח אותו למעבדה והשאיר קבלה, אמר שביום ראשון או ביום שני יביא אותה. אני חושבת כי זה יהיה בסדר. מקווה. התרחצתי. אלזה הולכת לקנות עיתון ומצרכים ואני אשכב במיטה.

שבת בבוקר. עבר לילה, קמתי, הלכתי בעזרת הליכון, אכלתי דייסת קוואקר, גם שתיתי קפה. אלזה רחצה אותי והילדה באה לבקרני. היא הורידה לפניי מקצת צרותיה, ויש לה הרבה. בן יחיד להם, אבל יחיד במינו, ששני ילדיו גדלים אצלה. הוא גרוש, התחתן פעם שנייה ואין לו בית. מגיע לאמא, מתחצף כלפיה. גם בביתו המסוכסך ישנם שלושה ילדים. לי ממש קשה לתפוס בהכרתי את המצב, ודי לי לכתוב רכילות, אבל זה מצב קיים, שידמה לכם שאתם קוראים איזה ספר קלוקל. לצערי זאת מציאות עגומה מאוד, והיה לי צורך לכתוב.

אכלתי ארוחת צהריים, ואני עוד פעם הולכת לשכב. אני נראית נורא, פנים כחולים ממכות נפילתי וגם כאבים בהרבה חלקי גופי. זה מה שיש! אבל עצמותיי שלמות. תמיד אנו מנחמים את עצמנו כי יכול היה להיות יותר גרוע. נחמה פורתא.

נתניה, 5.3.2002 אם איני טועה בתאריך. אני לא בטוחה בשום דבר.

הערב ביקרו אצלי אורן ולימור. שמחתי באמת. הם היו מאוד חמודים. אחרי שאני התגברתי על הבושה, איך שאני נראית, ואני באמת נראית נורא, חצי כחולה בפנים וכואבת, אבל אין מה לעשות! ככה אני נראית. לכל הצרות ממראה הזיקנה נוספה הצורה שלי אחרי שנפלתי. מה לעשות? זה קרה, ואצלי בבית מאוד עגום. הטלוויזיה אצל מתקן, אחרי שהיא נפלה עליי בנפילתי ואני עם אלזה לבד בבית, ובשקט. והנה ישבתי בחברתם והיה לי נעים מאוד. הם הלכו לשלום. עודד דיבר בטלפון ואני הולכת לישון. מחר צריך לקום יותר מוקדם מהרגיל, אלזה תרחץ אותי ותאכיל לפני שהיא תצא לחופשתה ביום ראשון. זהו דו"ח מיום שבת.

2.3.2002

אתמול בערב הייתה לי עוד הפתעה נעימה. אלון החייל שלי החמוד התקשר מהבסיס לשאול לשלומי, וחימם לי את הלב. תהייה בריא ותחזור הביתה בשלום חמודי!

תודה. סבתא נחמה.

היום נמצאת אתי אביבה, אישה מאוד חמודה, עד הערב שאלזה תחזור. מכינה לי צהריים, כי דווקא תיאבון יש לי, ואני מנצלת את כולם בחוסר האונים שלי. מה לעשות כי אינך מסוגלת לבד. טוב שיש מי שעוזר לך! אין ברירה, זה מה יש. הטלוויזיה חזרה במצב טוב.

ראיתי "ערב חדש" ואוי לעיניים ולאוזניים מה שיש לספר לנו, ואיני יודעת מה יוחלט בממשלה, יצר הנקם או צורך להרגיע את המצב. איני יודעת במה ואיך. ראשי הקטן אינו יכול ליעץ, וגם אף אחד אינו שואל אצלי, ואיני יודעת איך לקוות להרגעה. מה יגידו מנהלי המדינה? איני יודעת מה יבחרו לעשות ומה שיהיה הלאה. שמעתי עצות אחיותופל להרוג, להשמיד, אחר כך לדבר. אני בעד קודם לדבר, לפי ההיגיון, להוציא את המתנחלים למקומות שמתאימים להם יותר ולהפסיק את שפיכת הדם ההדדית. אבל מי שומע לי?

הידיים עכשיו לא נשמעות לי, ואני בקושי רושמת את מחשבתי. אכלתי ארוחת

ערב שאביבה הכינה. עוד מעט תחזור אלזה ועכשיו אני הולכת שוב לטלוויזיה, לראות ולשמוע מה יגידו חכמים.

נחמה, 6.3.2002

זה לא כל כך חשוב. טעיתי ברישום תאריכים ואיני מתקנת כי שוב אטעה.

בוקר טוב!

חיכיתי רוב הלילה לבואו של הבוקר. היו לי כאבים בגב, בידיים, בראש. כשאני קמתי, הוקל לי. אני באמת לא חושבת שיש צורך לרשום כאב. לצערי זאת היא מציאות ואני כהרגלי מצטטת את הקורה אצלי. לבושת, כמו הרבה דברים, אני גם שוכחת לכתוב ללא שגיאות, מה שזיקנה מעוללת לי. ממש כואב לי. אני נאבקת בהרבה דברים, אבל איני מסוגלת להצעיר!

שילמתי בעד תיקון הטלוויזיה 468 ₪. בדקתי במעמד הטכנאי, נראה הכול תקין. אבל אני מתקשה לשמוע בלי אוזניות, והוא היה צריך משהו להתקין לזה. דוד אמר לו, אבל כנראה הוא שכח, ויש צורך לטלפן אליו. אני גם בזה מתקשה, ושוב אני צריכה אפילו דבר פשוט כזה מדוד. אווילי, אבל אין לי ברירה אחרת. צלצלתי לדוד. אמר לי כי זה בעצם אינו שייך למתקן, פשוט חסר איזה דבר קטן שנחוץ לקנות. מתי שיתפנה יקנה ויסדר את זה. תודה בן.

קמתי הבוקר אחרי שינה לא מרעננת במיוחד. כרגיל כאבים בייחוד ביד שמאל, אבל בבוקר שתיתי קפה עם פרוסת לחם, עשיתי אינהלציה וקוראת עיתון של שבת. דברים מעניינים אודות חקר המוח. מובן כי איני מתקרבת אפילו למקצת הבנתם, אך איך שאני מבינה, מעניין לי לקרוא.

איני זזה מהמקום. אלזה עוסקת במטבח, והנה היא מביאה אלי להראות כי במקרר נשברה אצטבת זכוכית. היא בטח לא נשברה סתם מעצמה, אבל מה יעזור לי לחקור איך ומה, זה לא ידביק אותה בחזרה. אמרתי קרה מה שקרה, תזרקי, היזהרי לא להיפצע מזכוכית. זה יכול לקרות גם למישהו אחר. אולי חוסר זהירות כלשהי. היא תיזהר להבא, בלי שאני אגיב.

כבר אמרתי דבר חכמה ידוע, בעבודת זר, לא בעצמך בידיך, יש לקבל מה שיש. עוד מעט היא תרחץ אותי ותלך לקניות צורכי בית. הנה דו"ח מפורט מתחילת יומי.

נחמה, 5.3.2002

אלזה חזרה, קנתה, הכינה צהריים, אכלתי. היה לי צורך לעשות עוד משהו ולא צלח לי, וזהו.

אני לא מחסירה לראות "ערב חדש", ומאחלת לעצמי לבל יהיו חדשות, כי אוי לאוזניים מה ששומעות, בכל השידורים מתחיל ונגמר בבשורות איוב, אודות הרוגים, פצועים ולויות, שהלב ממש מסרב לשמוע אודותם ולהאמין שאכן זה קרה. אבל אין לברוח מהמציאות. זה היה, זה קרה! ואני כל כך רוצה לשמוע מילה חיה, מילת אהדה אולי, ממי אם לא מבניי?

אני מאמינה שעופרה אמרה לי אמת כי עודד ישן מעייפות, אבל עודד! בטח לא ישנת כל הערב! רציתי מאוד לשמוע את קולך! גם דוד חיכה עוד קצת, עד שלא הספיקה לי סבלנות ואני התקשרתי. כל טוב לכם.

אמא, 5.3.2002

קמתי אחרי לילה כבד שינה. לעתים התעוררתי במחשבות אודות מה קורה בארץ. אין לי אינפורמציה, אבל הד בלתי ברור אומר לי לא טוב! הלוואי אתבדה! בטח מישוה לועג לי, מה אכפת לה?

אבל כל זמן שאני עדיין בהכרה, ובדעה צלולה, ואני באמת מתעניינת בכל הסובב. אני רוצה לדעת מה קורה. הרי בתוך עמי אני יושבת וגם מצבם של כל בני משפחתי מאוד חשובים לי. אנא, אנא תעשו את זה למעני, עוד מטרד לכל היותר.

אמא, בוקר 6.3.2002

אלזה מטפסת על סולם לנקות את הספרייה, כל ספר לחוד. זה מלא אבק. ביקשתי כי תרד מהסולם. אני פוחדת מנפילה, אבל היא ממשיכה בעבודה, עושה לי ניקיון פסח. היא מאוד חרוצה ומסורה. בקרוב נוסעת לביקור מולדת בפיליפינים. אשמח לזכות לראותה בחזרה. אינשאללה!

אני יושבת על יד השולחן, מחכה בכיליון עיניים לקולו של עודד והנה הוא צלצל ושמחתי מאוד!

עודד גם אמר לי כי מחר בערך בשעה שלוש אחרי הצהריים יעברו בדרכם למפגש עם משפחתו של יהושע, אחיה של עופרה, וייכנסו לראות אותו. ברוכים הבאים, אשמח!

אני חושבת כי גם דוד אולי יבוא מחר. זאת מתנה עבורי!

אני רושמת כל מיני קוריוזים מילדותי הקדמונית. לא הכול אני זוכרת, אבל שנזכרתי, אני ממש רואה אותם והנה נזכרתי: אז היו מבשלים בסירי חרס על יד אש בוערת בתנור לבנים, והיה וסיר נסדק, לא זרקו אותו, לא אז. היו קולעים סביבו בחוטי ברזל דקים (דרוט בידיש) שתי וערב, מחזקים אותו והשתמשו בו

עוד ועוד על יד האש הפתוחה בתנור והוא החזיק מעמד. לא להאמין עכשיו בימינו, אבל אני רואה את זה בעיניי ממש, זה ככה היה אולי רק בעיירות העניות הקטנות. בעיר גדולה לא הייתי אז. התושבים היו עניים וחיפשו כל מיני דרכים להתקיים במה שיש!

הערב צלצלתי לחן. היא כבר בביתה, לא בבית חולים. עדיין שוכבת וחלשה ומקווים לטוב. אני מאחלת לה מכל הלב בריאות!

נחמה, 6.3.2002

ראיתי הערב חדשות בטלוויזיה והרגשתי איך זורים לנו חול בעיניים. מילה פה ושם, ממה שקורה באמת בארץ. מדברים כל הערב על ספורט, כאילו זה בראש מאויינו, ואין לנו שום עניין אחר. הלוואי וזה היה באמת ככה, אבל לדאבוני כמו שאמרתי, חול בעיניים, וכל הארץ רועשת וגועשת, ופיגועים ופיגועים מנגד ואין לדבר סוף. עד מתי?

בסוף לפני שאני הולכת לישון אני רוצה לקנח במשהו טוב ומרענן הגם שזה היה לפני "מבט". עודד ועופרה היו בדרך ליהושע למפגש משפחתי בביתו החדש ובדרך גם ביקרו אצלי. מאוד שמחתי לראותם. גם דוד צלצל. אלון בבית עד יום ראשון בבוקר. קיבלו מכתב ותמונות מתמר. בשבת אורן ולימור יהיו אצלם. אני שמחה לכל מפגש משפחתי של בניי ומשפחותיהם. שיהיו רק בריאים ושיהיה טוב! באהבה, אמא וסבתא, 7.3.2002

רשכמתי קום, כרגיל שתיתי קפה. רחצתי במים חמים, אפילו חמים מאוד. זה במעט מאושש אותי. כרגיל אכלתי ואני יודעת כי אורן ולימור נכדיי היקרים מתכננים להוציאני מהבית לשפת הים. פעם שדוד עשה את זה מאוד נהניתי, אבל לדאבוני כשהצצתי במראה וראיתי את פרצופי, נוסף לזה שאין לי כוח, החלטתי להישאר בבית. אני בכל לבי מודה לנכדיי אורן ולימור על רצונם הכן, אך איני מסוגלת לעשות את זה. אם לי קשה לראות את עצמי, למה להבהיל את מישהו? אולי עוד יגיע לי כעבור זמן, אם תימצא לי צורה קצת אחרת זקנה, מקומטת, אבל נורמלית לגילי, אשלים אותה! אני רואה את המצב בעיניים פקוחות, ובהכרה צלולה. זה מה שיש.

נתניה, 9.3.2002

אתמול בערב הקשבתי לחדשות והנה פיגוע בנתניה. כמובן שאני מוגנת אישית בקורת ביתי, אבל לבי ער וכואב וקול הנפגעים נשמע בכל צליל ברדיו, בטלוויזיה ואין מנוס, וגם הפיגועים בירושלים. אני יודעת כי בני משפחתי אינם נמצאים במקומות הבילוי האלו, אבל התגעגעתי לקול אנושי, וחיכיתי. עצבני מרוטים. כל רגע היה אצלי שעה, ולא הספיקה סבלנות, וכשבשעה שבע עדיין לא היה טלפון אליי לא מעודד וגם לא מדוד, התפרצתי בטלפון לעופרה, וכשהיא ענתה לי כי אצלם בסדר, ועודד יושן, עייף מעבודה וגם דיבר בשעת צהריים עם דוד נרגעתי, לרוב בושתי בבכי. עד כדי כך אני מתוחה, אין לי ברירה אחרת. כזאת אני כל חיי ובייחוד עתה. לשיחת דוד כבר חיכיתי ביותר סבלנות וגם עודד קם משנתו ודיבר אתי. אתם תבינו ותסלחו לי, במצב כללי מתוח אני הזקנה מחכה למילה חיה מכם. הרי מי ומה יש לי חוץ מכם?

אמא, 11.3.2002

היום מהבוקר ובמשך כל היום היה חם מאוד אצלנו. ייתכן בגלל זה ואולי בכלל בלי סיבה מיוחדת, הרגשתי ועדיין מרגישה לא כל כך טוב. איני גיבורה בדרך כלל, והיום במיוחד. אני מקווה כי הלילה יעבור בסדר. עכשיו דוד הגיע. במשך הערב התאוששתי מעט. שכבתי לישון מבלי לחשוב שום מחשבות. היה לי לילה מטריד קצת. קמתי הרבה פעמים ובסוף קמתי לגמרי. עכשיו אשתה, אקח תרופות ואמשיך להיאבק. אני עקשנית. מעניין, אני בודקת מה שכתבתי וכמו מורה מתקנת שגיאות כתיב של עצמי, מבלי שמישהו יגיד לי, ואחר כך שוב כותבת לעתים שגוי. מזל טוב לנועה יקירתי! אתמול מלאו לה, איני יודעת בדיוק כמה, אבל מה זה חשוב? יום הולדת שמח, שנים טובות ושקט בארצנו, ונחת מהילדים וכל טוב! ביחד עם דוד בני היקר, שיהיה טוב ושמח. אמא נחמה,

נתניה, 12.3.2002

דיברה אתי הילדה, תינתה מעט מצרותיה. זה אפילו אין צורך לרשום, אבל היא דיברה אתי, ואני מדברת עם המחברת, זה טבע האדם. אני חושבת רוב בני אדם לא עוצרים את מחשבתם רק לעצמם, ואני כמוהם, ומה שיש בפיה זה נושא לרומן טרגי. אולי מה שאנשים זורעים, ככה קוצרים. יש להם בן אחד ויחיד שחיכו לו

הרבה, וכשהוא הגיע הוא מספק להם "נחת" עשרת מונים. התחתן פעם, התגרש, שני ילדיו גדלים אצל הילדה. נישא שנית, יש לו שלושה ילדים. אמנם אמא שלהם מגדלת אותם באהבה אבל הוא – שוב ביתו אצל אמו, ופה אינו מתנהג כאורח אלא בגסות, ומעט שלום הבית, כשזה קיים אצלם, מופר על-ידי הבן. אוי לחיים כאלו. הילדה חולה. דוד בעלה עבר ניתוח לב ומטביע את צרותיו בבקבוק. שמח! אין לי עצה עבודה! ולמה, לשם מה אני רושמת את כל זה? כי גם אני לעצמי מחפשת הקלה מצרות רבות של אחרים.

מציאות אחרת. פיגוע פה, פיגוע שם והתלהטות מכל צד, כעס וכאב גם אצלי. הרי כל דם שנשפך הוא אדום, לא משנה מאיזה צד, והכי מרגיז אותי הופעות ליברמן וחבריו – עוזבים את הממשלה! איני זקוקה להם, אוי לא! מספיק לי ויותר מי שנשאר. אבל ליברמן מנסח את הסיבות וזה כבר מכעיס אותי מאוד! הוא לא מזמן הגיע בכלל, אבל הוא פה בעל הבית והרכוש (קיבל ירושה). הוא רוצה למגר את הרשות הפלסטינית, לגרש, להשמיד, "ארץ שלו", ושרון הבטיח ואינו מקיים. גם שרון כידוע צדיק גדול, אבל לפי ליברמן מדי הומני! ואיני יודעת, לצחוק או לבכות! ואיני צופה מוצא, ושואלת: "מניין יבוא עזרי". והעדר, לצערי, שִׁרְת־ק! ייתכן כי לי באפסות כוחי אין רשות אפילו להביע דעה, אבל בלאו הכי אף אחד אינו שומע לי, ואני צועקת! נחמה.

נתניה, 12.3.2002

בוקר טוב, הלוואי!

לילה קשה עבר עליי. כאבים חזקים ביד שמאל מהכתף עד שורש היד. פעם קיבלתי זריקת קורטיזון וזה עזר לי אז אבל הלילה חזרו הכאבים. לא מצאתי מנוחה ומרגוע. שכבתי, קמתי וחוזר חלילה. גם קורדיל לקחתי. חיפשתי עזרה, לא כל כך רצונית, אלא באינסטינקט של כל חי. איני מתנצלת, אבל רושמת את הרגשתי. קמתי, שתיתי קפה עם כפית סוכר, עשיתי אינהלציה, אכלתי דייסת סולת. עכשיו אלזה תרחץ אותי במקלחת חמה ואתחיל קיום יומי רגיל, אולי. אני גם רוצה לדעת איך עבר הלילה בארץ ולזה אחכה עד שעה שתיים בצהריים. ישנתי עד שעה 11:00. אלזה הלכה לקניות בקראופ. גם הם עושים לעצמם פרסומות חינם ברמאויות שונות, בכתב מחלקים מתנות לקונים, ואין נותנים מאומה. איני מחכה למתנות שלהם, אבל מתנגדת לכזב!

קמתי משנת מנוחה, לעת עתה בלי כאבים.
נחמה

13.3.2002

צפיתי בטלוויזיה. הקשבתי לדיונים בכנסת, בשעה שתיים בצהריים עברתי לשמוע חדשות בטלוויזיה ופתאום הרגשתי שאיני יכולה לנשום. קראתי לאלזה. היא תכף הייתה לידי, עשתה לי אינהלציה. שמתי מים קרים על הראש. הבהלתי את דוד וגם את עודד. לא איבדתי את העשתונות. צלצלתי לקופת חולים ואין אף אחד. אני חושבת כי הוטב לי מעט, ואני עכשיו אשתה תה עם סוכר ואשכב קצת לישון בלי פחד. מה שיבוא יהיה בזמן. חושבת עליכם ואוהבת.

אמא, סבתא וגם סבתא רבא.

אף אחד לא יוכל, בכל מקרה, לומר כי הלכתי טרם זמני.

שעה שלוש, קמתי ואני אשכב.

שכבתי קצת, אפילו הסתכלתי ב"ערב חדש". אין הרבה נחת גם בטלוויזיה, ולי קשה לשבת שם. שוב שכבתי. עכשיו אני יושבת על יד השולחן והילדה דיברה אודות בעיותיה, ויש לה מספיק. הבן היחיד שלה, לא מספיק לו שהיא מגדלת את שני ילדיו והוא גר אצלה, כבר שוב גרוש ואם הוא מרוויח משהו, מוסר לילדיו החדשים וסוחט מאמא שלבעלה אסור לדעת אודות זה. מי שמכיר את הסיפור אודות "אבא גוריו" (ספר מאת בלזק) זאת דוגמה מעט דומה. אני יותר מדי מדברת אודות בעיותיה, אבל כשהיא סיפרה, אני הקשבתי ורשמתי, העסקתי את ידי. ואני באמת משתתפת בצערה. יש לה הרבה והיא זקוקה לאוזן קשבת.

עכשיו אני יושבת על יד השולחן באפס מעשה. אכלתי ביצה, תפוח אדמה עם לבן. דו"ח מלא! ואני רוצה לשבת מה שיותר, בכדי להקטין את הלילה שאני פוחדת. איני יודעת איך יעבור עליי.

נחמה, 13.3.2002

דוד מסגר תמונה שלי שתישאר אצלם למזכרת. מצער אותי במקצת שהצילום, שעודד צילם אותי יותר מדי מקרוב, מראה אותי יותר מדי מגושמת. הרי הדור הצעיר במשפחה לא הכיר אותי כשהייתה לי צורה אחרת. מבלי להצטנע, הייתי פעם יפה. אבל מצד שני, מה זה אכפת לי? שטות של אישה, שאני עדיין!

נחמה, 13.3.2002

בוקר טוב! הלילה עבר. אני אפילו קמתי בעצמי כמה פעמים, העזתי, אחרי הרגשתי הקשה אתמול, אבל לא רציתי להעיר את אלזה. היא אתמול שמרה עליי כל דקה, ובוודאי הייתה עייפה, גם מפחד. גם אני לא הייתי רוצה להיות במקומה במצבים כאלו. נחוצים עצבים חזקים או אדישות טוטאלית למה שקורה סביבך, והיא הייתה מסורה ונחמדה. אני מודה לה. הודעתי גם לבניי לכל מקרה, הרי הם לא גרים בנתינה. התעניינו כמה פעמים. טוב כי ישנו טלפון. דוד צלצל מדי פעם. בטח גם עדכן את עודד. באמת, לעת עתה לא היה צורך שיבואו. אכלתי דייסה, שתיתי קפה, עשיתי אינהלציה. משתדלת לא לנשום עמוק. רושמת מעט את הקורה אתי והולכת לשכב, בתקווה כי יהיה בסדר. עמדתי מעט ליד חלון פתוח לנשום חמצן. את רחצתי דוחה לשעה יותר מאוחרת. מעשה בחתולה. סיפור אמיתי!

גרנו בכפר נטר. היה משק של מטעים, ללא בעלי חיים חוץ מלול עם תרנגולות. כמובן, מדי פעם קנינו אפרוחים ממישהו לגדלם, סוס ועגלה, וגם כלב קשור לשרשרת ארוכה. חוץ מזה התאזרח אצלנו חתול אשפתות ממקור לא ידוע. מילא, שיהיה. הכלב קיבל מזונו באופן קבוע בזמנים מדויקים. גם את החתולה לא הרעבנו. היא גם מצאה מזונה בשפע בעצמה. עד שהתחילה להמליט יותר מדי. לא השתמשה באמצעי מניעה. ומכיוון שלא תכננו לגדל חתולים, שמנו אותה על גוריה בשק סגור לבל תלמד את דרכה חזרה ועודד הסיע אותה בכבוד, רחוק מהמשק, ובשדות אודים הוציאה לחופשי, שתדאג בעצמה לפרנסתה, וחזר הביתה. הפסקנו לחשוב אודותיה. לא ידענו מאיפה הגיעה ולכן שתגיע, היו לנו מספיק טרדות אחרות לדאוג. לא ככה חשבה החתולה. כשאדם שוכח מהר, אומרים עליו: "יש לו מוח של חתול". החתולה הזאת הוכיחה אחרת. באין הדרכה ובמרחק די גדול מהבית שלנו, כעבור שבועיים, החתולה חזרה ברגל, מורעבת, והתדפקה על דלתנו. בכפר נטר היה אצלנו גם תרנגול הודו אחד. מפני שזה היה לקראת פסח שמרנו אותו לסעודת הסדר, ומישהו מעוברי אורח בכפר חמד אותו. הוא הסתובב חופשי, וזאת היה כנועה, עם כל אחד מתיישבת על אחוריה. אז עובר אורח הרימה. התגברנו. גם עוף אחר השביע אותנו. נזכרתי וסיפרתי. אולי לא הכי מעניין, אבל ככה זה היה ורשמתי.

נחמה, 14.3.2002

קמתי מהלילה ואין אפילו צורך לומר איך עבר, באור בכל מצב יותר קל, לכן אני שונאת את החושך בכל גוניו. שתיתי, גם אכלתי ואיני יכולה אפילו מעט לכתוב

ממה שחשבתי במשך חוסר השינה. כולם עברו בראשי. כל קרובי ומיודעי על שמותיהם עד כמה שידועים לי, בני, נכדי. את קורות חייהם, בזמנם יכתבו בעצמם. ארצה הגעתי לאחותי היחידה שהייתה לי בארץ, וחייתי על ידה שנה. בשנת 1935 ואני כבר אם לילד – בני עודד, הגיעו הורי. הם לא מצאו תעסוקה מתאימה לכישוריהם. היו להם שני בנים. בן אחד, איני זוכרת בדיוק את גילו, עדיין בגיל העשרה, והוא עסק בחלוקת חלב מבית לבית. הצעיר, עדיין קטן, למד בבית ספר. אבא איש מוכשר, עדיין צעיר במושגים של עכשיו, אבל לא הייתה לו תעסוקה במקצועו והוא נעשה רועה פרות אחדות שקנו. אבא לא היה ספטר, בזה אפשר היה להרוויח יותר, אבל לא הוא. אחותי מסיבות שלה התאבדה. אבא נפטר מיגון. מאוד אהב את בתו הבכורה.

אחי מרדכי נשא אישה, עבד כל חייו. נולדו להם שתי בנות – דליה, יוספה ובן – יצחק. כשהגיע לגיל הפנסיה אחי חשב אולי קצת ינוח וייהנה בחייו אבל עישן הרבה, שרף את הריאות ונפטר. גיסתי אסתר נפטרה צעירה גם היא. דליה, שהייתה נערה יפה, עמדה להתגייס לצבא בגיל 18, אפילו באה להגיד לנו שלום טרם גיוסה, פגשה בטיול קודם לכך את פנחס ונישאה לו. בחור עושה רושם טוב. אני חושבת כי באמת היה כזה. אבל היה לו ג'וק בראש: להתעשר! ומהר. החל לחפש את העושר בכל העולם, נדד לשם זה לכל מקום שחשב בו להשיגו, אפילו לסיביר הקפואה הגיע, ועייף ויגע ומדוכא הגיע חזרה הביתה אל חיקה של דליה (לא נמצא לו מכרה זהב!) גם שם אין הרבה נחת מהילדים, שלושה בנים להם ובת. אין לי הכוח לדבר אודות כל הדאגות והצרות, הגם שאני מצטערת באמת בשביל דליה. קצת נחת נראה לי אצל יוספה, מרחוק נראה לי, הלוואי שהרגשתי תהיה נכונה. יש להם, ליוספה ואל, שני בנים ובת. יוספה בילדותה הייתה מעט מרדנית. פעם בהיותה תלמידת בית ספר לא חזרה הביתה ונרדמה על ספסל עם הילקוט תחת ראשה בגן ציבורי. אנשים טובים אספו אותה הביתה והיא לא רצתה להגיד כתובתה. הלינו אותה, וכשישנה חיפשו בילקוטה ומצאו את כתובת אביה, טלפנו אליהם, וההורים המאוד מודאגים באו בשמחה ובתודה לאנשים שאכפת להם, פעם היו כאלו, ולקחו אותה הביתה. אחר כך הייתה לה גם אכזבה באהבה. זה קורה! אהבה מישוה לא רצוי ובסוף נישאה לאל. פגשה את אלי, בחור טוב לב ובעל משפחה טוב. שני בנים להם נשואים וגם בת, ונכדים. ואני אפילו מרחוק שמחה בהם.

איציק היה ילד דיסלקטי. לא למד טוב, היה ילד קשה בבית. נער יפה. נפגש למזלו עם נערה אחת משתי אחיות שלאביהן הייתה חנות. העסיקו אותו בחנות,

בנה משפחה וחי חיים נורמליים ונדמה לי טובים. נראה לי כי אביה של אשתו אינו עובד יותר בחנות, ולא יציק אין דאגות פרנסה. פרטים בדיוק איני יודעת. מסתפקת במה שאני כן יודעת.
ועכשיו אני כבר מאוד עייפה.

נחמה, 15.3.2002

היום שבת. סדר יום כרגיל. אכלתי, שתיתי. לאה ביקרה כהרגלה כל שבת. דיברנו אודות כל הקורה בארץ. אני בדעותיי. היא רואה מעט אחרת, אבל היה נחמד. היא גם הביאה לי ספר לקריאה, סיפרה של ג'יהאן סאדאת. דפדפתי בין דפיו. נראה לי קריא ומעניין. ייתכן כי אתחיל ואם אצליח, אולי גם אסיים אותו.
אכלתי ארוחת צהריים, ובכדי לא לשכב תכף אחרי האוכל אני רושמת כל מיני שטויות, ועכשיו אני באמת הולכת לשכב. היה לי טלפון נחמד מאוד מתמר מרחוק וגם מדוד.

להתראות, 16.3.2002, שעה אחת וחצי בצהריים.

בוקר טוב!

קמתי היום מוקדם. זה יום ראשון. אלזה צריכה לצאת ליום חופשה. היא רחצה אותי, נתנה לי דייסה, אינהלציה, הכול כסדרו. הלכה בשלום. הגיעה אליי אביבה. לא משאירים אותי לבד. אביבה הגישה לי ארוחת בוקר מלאה. אוכל ואשכב. היום נראה לי מעט קריר. מה חדשות? איך עבר הלילה איני יודעת. מקווה לקצת שקט. אני אמשיך בשגרה. מקווה גם כי במשפחתי שלום לכולם, כמו שאני מאחלת לטוב. אני יושבת ליד השולחן. אביבה החמודה מאוד מכינה כל מיני דברים שחלמתי עליהם (באוכל כמובן). אני לא רוצה להדאיג אבל למען האמת, איני מרגישה טוב במיוחד. יש לי כאבים בחזה. לקחתי קורדיל תחת הלשון, ונראה. בינתיים עוד לא פסקו הכאבים. חלשים אמנם, אבל מתמידים. נראה. אביבה הביאה עיתון. מה שכתוב ואיך כל העולם רואה אותנו, ומה שמתבצע בארץ בשעות אלו אינו מביא מרפא ללב דואב. ישנם גם דברים אבסורדיים שכותבים "פרופסורים" בזמן זה, האומרים מילים מכוערות. אפילו כשהמצב הוא שחור ואפל כמו שהוא, הם בטח בעצמם אינם מאמינים בהבלי הבלים, כאילו היהודים מערבבים דם ילדי נוצרים באפיית מצות ומאפה לפורים, אוזני המן. הם סומכים על בורות אנשי קהלם, איני מאמינה לאמירות טיפשיות ואכזריות כאלו. הם לא מעוררים בי כבוד כלפיהם. הם קוראים לפרעות אנטישמיות בכל יהודי באשר הוא יהודי. אני עומדת על זה כי לכל

אדם זכות לחיות כאדם! ההסתה הזאת היא מאוסה ובמיוחד שהיא נשמעת מפני מלומדים וכאילו הומניים, לא! הם לא מה שהם רוצים שנאמין להם. הם פשוט מסיתים שפלים ואני בזה בכל לבי למי שמעוניין בכל ריב בין אנשים במקום להשתדל להסביר ולקרוא להבנה. אני רוצה שיראו בי לאומנית. אני בכל נפשי אני כזאת. ההפך הוא נכון. אבל אני מבינה כל קריאה לטוב ולרע מאין שלא תבוא! מצב בריאותי הוטב!

כן. אביבה הגישה לי ספל קפה, עם עוגה שלה שהביאה מביתה, מעשה ידיה, ועשתה לי כיבוד בביתי במקום ההפך המתבקש, אבל ידועים לכולם כישרי עכשיו, ואין מה לעשות כנגד זה! מחלת זיקנה, מחלה באין תרופה לה. מחלה מידבקת, הלוואי!

נחמה, 17.3.2002

בוקר טוב! עבר הלילה. לא חשוב איך עבר אצלי, איך עבר במדינה אני יודעת, אחכה.

שתיתי, עשיתי אינהלציה, כרגיל בסדר יומי, אפילו משעמם אולי. בוודאי אין צורך לרשום כל זה, אבל ישנה תועלת אחת בכך – אני במעט מפעילה את ידי, גם זו לטובה.

עוד מעט אלזה תלך לרופא לקבל מרשמים לתרופות עבורי. אתם שמים לב, עד כמה אני שומרת את עצמי, מגוחך! האם זה יעזור? אבל זה מעסיק אותי במעט. נחמה, 18.3.2002 בבוקר

והנה עוד פעם בוקר אחרי לילה ללא שינה, וכאבים ביד שמאל. כל הלילה רציתי להירגע וכשבסוף האיר הבוקר וגם הכאבים פסקו, חשבת, אישן מעט. אבל העיניים נעצמו, לא כך המחשבות, לצערי מובילות אותי נגד רצוני, למקומות שאולי לא כל כך רציתי להיזכר דווקא בהם, ואני בכל זאת מנתחת אותם וקשה לי. האם לא מספיק שהיו בעבר הרחוק בפועל? אבל כאמור גם בזה אני לא שולטת במלואי! ועכשיו אני באמת מפסיקה כי אני בטוחה שרצוי לנבור לעומק על כורחי.

ועכשיו אלזה הגישה לי קפה, עשתה לי אינהלציה, ארוחת בוקר לבקשתי דייסת סולת, ושואלת מה לשתות, "קפה", ענית, "ועוד משהו עם ביסקוויט?" "כן!". "אחד או שניים" היא שואלת, אני קצת מותשת מכל השאלות. "תני שניים" – ענית, "או שאוכל את שניהם או שאשאיר אחד". הביאה שניים. אחרי שגמרתי אני

יושבת ורושמת. היא הביאה לשולחן חבילה בסקוויטים. לא כדאי לרשום זוטות מעין אלו, אבל זה מרכיב מהוויית קיומי.

אני קוראת ספר של ג'האן סאדאת. מעניין! במשך היום אוסיף לקשקש! אני מטילה שום דופי באלזה, היא טובה וחמודה, אבל לעתים כמו לכל בן אדם יש לה מצבי רוח, ואז היא מתנהגת לא כטבעה. אשתדל לא לדרוך על יבלות וזה יעבור. שוב אני כותבת שטויות. הגעתי לסיבות מצב רוחה, סיבות ביולוגיות. זה יעבור. איני מתרעמת עליה, מאחלת לה כל טוב.

שכבתי במיטה אחרי רחצה חמה. רציתי מאוד להירדם ולנוח אחרי לילה קשה. לא נרדמתי. מוחי תמיד חושב אודות כל מיני דברים. מנתחת אופי כלשהו ואת הסיבות איך שאני מבינה, ואולי איני מבינה! אני חושבת כי ילד העובר טראומה כלשהי בילדותו, אפילו גם בנעוריו, היא מעצבת את אופיו. לפעמים לרגיש, או להפך מקשיחה, תלוי במי שזה נוגע. וככה היחס של הנדון בזה לסביבתו. אני מאוד מבקשת לא לייחס את מחשבתי למישהו ספציפי, סתם באות לי כל מיני מחשבות. הרי יש לי זמן למכביר וכך אני מעבירה אותו.

איני חותמת, אני הולכת אחרי ארוחת צהריים לשכב, אולי בכל זאת אירדם מעט, ובקומי אמשיך.

קמתי, ראיתי "ערב חדש", קצת משמח אותי. הצבא יצא מכמה מקומות שאולי לא היה מלכתחילה צורך להיכנס בהם. אולי בהשפעה כלשהי, אבל שימח אותי. הלוואי שאי־פעם יהיה לנו מעט שקט פה, איפה שאנחנו חיים. הלוואי! קיבלתי מתמר גלויה משמחת אותי. תודה לך חמודה שלי. להתראות. סבתא האוהבת אותך מאוד.

נחמה, 19.3.2002

אלזה הביאה מהקוראופ, לבקשתי, חבילה קטנה מצות. יהודים דתיים אינם טועמים מהם לפני סדר פסח. בכדי לעשות ברכת שהחיינו. ואני כבר בירכתי היום וטעמתי. נהניתי מחידוש. חג שמח! למשפחתי איפה שהם נמצאים, שיהיה חג שמח!

יש לכם בעיה מי ישמור עליי, כי גם לאלזה ישנם חגים, ואני באמת מצטערת על כל הבעיות שאני גורמת, ואין לי פתרון לזה! בעוד חודש היא גם נוסעת לחודש ימים לפיליפינים לביקור מולדת למשפחתה, אבל עד אז עוד חזון למועד. דיה צרה לשעתה.

קשרתי את הצוואר בצעיף, בגלל כאב גרון. שתיתי לאט מיץ לימון, ומרפאה את

עצמי. איני מתכוונת לחמוק משום דבר, אבל רוצה למנוע כאבים. יש בארץ עכשיו כתמיד מספיק כאב לכל אדם, וגם זה כואב לי מאוד ואני מכורה לחדשות. גם עכשיו אתיישב מול הטלוויזיה. בינתיים אני מחכה לטלפונים מבני משפחתי. השעה שבע בערב. אין לי חום. לילה טוב.

שעה 9.30 בערב

20.3.2002

בוקר טוב!

עד השעה אחת בלילה ישנתי. אחרי זה הייתי ערה בגלל כאבים בידיים, ייתכן יותר מתמיד, בגלל גשם שירד, והוא מעורר כאבים ראומטיים. דווקא בבוקר נרדמתי מעט, אבל צריך להתחיל את היום.

קמתי, עשיתי אינהלציה, שתיתי קפה, אכלתי דייסת סולת, ביצה, כוס מיץ עגבניות. עוד מעט אתרחץ ואשכב שוב במיטה. הכול עשיתי כמובן בעזרת אלזה. חשבתי כי תלך לקנות עיתון של יום שישי והיא אומרת היום יום חמישי, והרווחתי יום, כולו רווח!

אני חשה בגרון ומרפאה בתרופות סבתא, לפעמים יעילות, וזה כמובן מיץ לימון. אם לא יועיל, לא זיק! ויטמין C. אמא וסבתא המדברת שטויות. שיהיה! אפילו חותמת.

נחמה, 21.3.2002

גמרתי מחברת!

מילאתי את מחברתי הקודמת וחוזרת לגדולה שיש בה הרבה דפים. קמתי משינה מרעננת ב־12 בצהריים אחרי ליל נדודים. לא, לא ישנתי רצוף גם הלילה. קמתי דווקא מוקדם, עשיתי הכול כנדרש, אכלתי, רחצתי ואז שוב ישנתי. עכשיו אכלתי ארוחת צהריים ואני יושבת לרשום מעט מה שעולה בדעתי.

והנה קיבלתי לקינוח תפוז ואני חושבת על כבודו של התפוז שחזר אלי, כי לפני שנים, הראשונות שלי בארץ, הפרי הכי נפוץ היו עצי פירות הדר, בייחוד תפוז. תפוחי עץ המיובאים מחו"ל היו בעלי ייחוס, עוד לא גדלו בארץ, וכך התייחסו אליהם. אני עבדתי בקטיף תפוזים, קטפו אותם במקטפה עם עוקץ קטן למשלוח לחו"ל, כי בלי עוקץ היו עלולים להירקב ועוקץ יותר גדול יכול לפצוע אחרים. לנו, הקוטפים, היה אולר בחגורה וככה בחום הרווינו את הצימאון. היינו חותכים אותם לאורך ומוצצים בכמויות, אולי עשרים במשך יום העבודה. שמנתי מזה, אבל מי

דאג אז לזה. זה גם תפס מקום בתזונתנו הלא מי יודע מה. היו זמנים. את הקליפות כיסינו לבל ייראו, בגלל בזבז זמן העבודה. ועכשיו גם מחיר התפוזים הוא ממשי ואין קוטפים מהעצים לבד, קונים בסופרמרקט ונהנים, וכאמור כבודו של הפרי הטעים הזה הוחזר לו. ואני גם איני יודעת אם ישנם עדיין פרדסים, או מייבאים גם אותם. איני בטוחה. הרבה הרבה פרדסים נעקרו, שאת מקומם תופסים אפילו בנינים, איני יודעת.

עכשיו אוכל את התפוח זהב ואשכב שוב למנוחת צהריים. אני קוראת ספר מאת ג'יהאן סאדאת, "בת מצרים". מעניין אותי.

נתניה, 21.3.2002

שכבתי כרגיל בתשע בערב. בלילה השתעלתי חזק, כמעט נחנקתי. אלזה קמה באמצע הלילה, עשתה לי אינהלציה. שתיתי משהו והוטב לי. ישנתי כמה שעות. הבוקר קמתי מוקדם מהרגיל. חילוף משמרות, אלזה יוצאת ביום ראשון לחופשתה השבועית ליום. רחצה אותי, האכילה, ועוד מעט תגיע אביבה ויום חדש מתחיל, ואני כהרגלי רושמת היסטוריה "חשובה". לא שמתי לב כי מישהו נגס מהדף, ולכן אקצר.

כן, שמחתי אתמול בערב. התקשרה חן מהבית, כמעט בריאה אבל עדיין חלשה, ומאוד שמחתי!

נחמה, 24.3.2002

עבר עליי לילה, לשמחתי כמעט שקט. "שמחת עניים". רק בכוחות עצמי ירדתי מדי פעם לשירותים, ובאמצע הלילה אפילו הלכתי למטבח לאכול חתיכת לחם ובננה, וישנתי שוב. גם שתיתי תה חם מתרמוס על מיטתי, וכאמור עבר הלילה בשקט יחסי.

והנה קמתי, עשיתי אינהלציה, שתיתי, אכלתי, כמו כל אדם, ואני מתעדת למען "ההיסטוריה".

טלפנתי לעופרה לדעת מה שלומה, וגם ליעל. כולם קצת חולים. יבראו. זה גם נורמה מסוימת. זמן מעבר מחורף לאביב וצריך לעשות מה שמתבקש, ואני מקווה שכולם יבראו ועולם כסדרו נוהג וינהג!

נחמה, 25.3.2002, בוקר

מחר אני אהיה בערב בסדר פסח עם משפחתי, זאת אומרת אצל ליאור עם עופרה, עודד, דוד, נועה ואלון. אני מפחדת לצאת ממיטתי ומחדרי לאור החוץ, עם צורה כמו שאני נראית. חוץ ממראה הזיקנה, שזה טבעי, יש לי עדיין סימני נפילתי כחולים. אין מה לעשות, זה מה שיש. והעיקר, הרגשתי הפיזית בהתאם. אני מרגישה את כובד כל 91 שנותיי על כתפיי, רואה קשה, שומעת רע ואיני ממש מרוצה מזה שזקוקה לנוכחות משגיחים בכל תנועה שלי. אני מתקשה ממש להביע את תסכול הרגשתי ואין ברירה! כזאת אני עכשיו. אלזה אינה חייבת לבטל את ימי החג שלה בגללי, אבל גם היא מוכרחה לעשות את זה, כמובן בתשלום מיוחד, והכול הבנים היקרים שלי לוקחים על עצמם, ואני חסרת אונים, אבל רואה ומבינה ותאמינו לי עד כמה זה קשה לי!

נחמה, 26.3.2002

קיבלתי טלפון ואיחולי חג מיוספה. אישה פשוטה ולבבית, ומאוד שמחתי. היא מחכה לעוד נכד מבתה, שיהיה במזל טוב. כמו כן יעל דיברה וגרמה לי טוב על הנשמה בספרה כי הבריאה ונוסעת לפגוש את דודו ששב היום מאמריקה. כמו כן נכנסו לחצי שעה זהר ומשפחתו שחוגגים את הסדר אצל הורי רונית. שמחתי עם כולם. חג שמח! עכשיו אני שוכבת מעט לנוח. יבוא אחד הבנים שלי לקחת אותי לליאור. והנה גם אתארח למרות כוחי הדל, ומראי – אוי! שיהיה חג שמח ושקט על כולנו!

ערב פסח, 27.3.2002

הנה הייתי עם עודד, עופרה, דוד, נועה ואלון אצל ליאור. רוויתי נחת. בני משפחתי היקרים מאוד וקבלת הפנים אצל ליאור, אסנת והילדים החמודים מאוד, אין לי מילים. שחף חמוד, לבבי, ילד בוגר אוהב והקטנים, גיא יפה תואר נבון, בעל חוש הומור, יש עם מי לשחק, אבל אני ישבתי כמו מומיה במקום אחד. אני נפגשתי לא פעם עם ילדים שפחדו, או הסתייגו מאנשים מבוגרים כמוני עכשיו, והנה הילדים האלו קיבלוני בסבר פנים ובחום, אפילו ארד. כשעמדנו לצאת לנסוע הביתה בחצות והם היו עדיין ערים, ניגשתי לאסנת להגיד לה שלום כשהוא בזרועותיה, הוא הושיט את ידיו בחיבוק אלי, ואני שמחתי, ואזכר בזה בכל פעם כשהיה לא כל כך שמח בלבי, כנקודת אור. ואני כמו שהתבקש מסבתא, לא הבאתי להם, מחוסר אונים ויוזמה, שום דבר. באתי בידיים ריקות, לבושת, והייתה לי

נחת. והלוואי שיהיה להם טוב בכל דבר כמו שאני מאחלת להם, ותודה, תודה רבה.

סבתא נחמה, 28.3.2002

כבר עשרה ימים לא רשמתי שום דבר, פשוט האצבעות אינן נשמעות לי וגם מצב נפשי עגום עליי. וכי מדוע אחרת? המציאות היא אכזרית, כמוה לא הכרתי בכל שנותיי המרובות פה, והנה עברו החיים ואני בת 91 ומסביב מפעפעת השנאה ההדדית ואיני יודעת אם עומדת אני לצדד במישהו. אין לי צד צודק. לדעתי הכרח למצוא דרך כלשהי למנוע הרג הדדי. זה בטח לא יוביל לשום טוב וסיפוק למי מהצדדים, ועד מתי? אנו נישאר בארץ לא מבחינה היסטורית אלא כי לכל אדם זכות לחיות. כמובן שהתנחלויות מקומן לא בין האוכלוסייה הערבית ועל חשבונם, והתיאבון המוגבר של הלאומנים: "כולה שלי", יעמוד כנגדנו, בהכרח. פה לא יעזור שום כוח פיזי, רק מלחמה תמידית בכל האמצעים, ופיגועים בתוך זה. והלוואי שמנהיגינו יבינו את זה, אבל אין הזאב מחליף את עורו. רק אנו צריכים להבין, זאת אומרת העם צריך להחליף את מנהיגיו וטובה שעה אחת קודם. אני מקווה, אם לא בזמני, כי הוא קצר, אז למען בניי, נכדיי, ניניי והעם כולו.

נחמה, 31.3.2002

אתמול הייתה אתי אביבה. לזכותה יאמר כי בהיכרותה עם אנשי נתניה, חוץ מזה שטיפלה בי במסירות, גם הזמינה טכנאי מכר שלה שבא ותיקן את מכונת הכביסה שהתקלקלה. אני בעצמי לא הייתי יודעת למי לפנות והייתי חסרת אונים. שילמתי 150 שקלים ותוקן, ותודה.

לא שמתי לב כי אני עוד מעט גומרת את חג הפסח. היום טעמתי מצה. דיברתי עם עודד ודוד, ושמחה ומאשרת שהם ישנם, שיהיו בריאים. התארחתי השבוע אצל דוד ונועה. קיבלוני בחום, וגם שמחתי לחזור הביתה. בדרך ניגשנו למקום מגוריהם של אורן ולימור. לא נכנסתי למעונם. לימור הייתה בעבודה מחוץ לבית ואורן ירד במדרגות, שאני לא מסוגלת לעלות, והנה אני בבית עם אלזה שמטפלת בי. אפילו לא ששה להסתכל בטלוויזיה, כי עיקר מה שסופר בה הם שמות והלוויות של קרבנות המציאות המרה שבה אנו חיים, ואני הזקנה איני יודעת כבר אם אזכה לימים אחרים.

1.4.2002

קשה, מזעזע, לשמוע מה שקרה בנתניה במלון פארק בסדר פסח, ואף אחד לא יכול לשכנע אותי ולתרץ מעשה נפשע כזה בשום אידיאולוגיות כלשהן. פשע הוא פשע, וככזה אני רואה ומעריכה אותו!

היום אחרי ארוחת צהריים ואחרי שנמנמתי וחשבתי מה שבא לי, סתם מחשבות סרק, נזכרתי בחתונת יעל, שבה נפגשתי עם פרחיה ובעלה השני, אחרי גירושיה מהראשון, שבזמנו ביקרנו אני עם אבא בחתונתם, כי הוריה, בייחוד אבא שלה מנדל, היו מעיירתי ההיסטורית. אלו נישואים שניים אצלה, הוא מבוגר ממנה, אבל כשדיברתי אתם נוכחתי עד כמה שאני יכולה להעריך, כי באינטליגנציה הוא עובר אותה. עושה רושם כי הוא אוהב אותה וזה עניינם. אולי לא מכובד ממני לדבר אודותם אך לענייני, שניהם אחרי שדיברו אתי דיברו אודותיי, היא אמרה "איזה דיבור, איזו שפה!" והוא אמר: "לא רק איזה דיבור, אבל מה שדיברה!" (תוכן הדברים). ואני רציתי להגיד כמו שהוריי אמרו פעם בנוכחות איכר רוסי, "שֶׁשֶׁ, האיכר מבין כל דיבר", חכמים היזהרו בדבריכם! גם אני מבינה עדיין כל דיבר. למה רשמתי עכשיו? מפני שנזכרתי. ולמה פתאום נזכרתי בדברי בלע? כי בימים טרופים אלו, יש והמחשבה בעצמה מחפשת אפיק כלשהו, כדי לברוח מהמציאות העכשווית העגומה, המצערת והמכוערת! ואיני רואה לצערי הרב מוצא!

נחמה, 2.4.2002

בפחד מפני הלילה שכבתי לישון. לרווחתי ישנתי חצי לילה במנוחה יחסית, והייתי שקטה ומרוצה, אבל אחרי זה היה לי כבר קשה. כאבים רגילים אצלי, ובנוסף כאב חזק במותן ימין ובקושי רב, במאמץ עליון זחלתי לשירותים וקיוויתי לבוקר.

בעזרתה של אלזה המסורה והממריצה קמתי, הכינה לי אינהלציה על יד השולחן, בישלה עבורי דייסה ואפילו לאט לאט גם רחצה אותי במים חמים, ורגועה מעט שכבתי, ונראה היה לי כי גם בקבוק חם למותן יעזור לי, אבל כשקמתי לארוחת צהריים, הרגשתי כי עדיין לא השתקמתי בהרבה ואיך שאתם מכירים אותי בוודאי קצת, אני נלחמת עד הסוף. הגם שהיה לי לא כל כך טוב, לא הזעקתי אתכם, גם לא רופא... כי הוא אינו ממהר לבוא!

עכשיו אלזה הולכת לקניות. ברשימה שהיא רשמה אין לחם, כי אצלנו יש עדיין שני "לחם חי של פסח". אמנם לא היינו בבית, זאת אומרת אני ואלזה, רוב הזמן, אבל גם חבילונת קטנה של מצות לא גמרנו. זה לא חשוב, לא רעבנו. עוד לא שמעתי מה מתרחש בארצנו. אני ממש פוחדת להאזין, כי ממה ששמעתי אתמול

זה ששני הצדדים משתדלים להספיק מה שיותר, לפני שיגיע לארץ שליח מאמריקה שרוצה לרסן מעט את היצרים! ימים יגידו!

צהריים, 5.4.2002

ביקרה אצלי לאה. הייתי בדיוק במקלחת שלא העזתי לחלוש עליה, לולא אלזה. אני מרגישה, לצערי, מאוד לא טוב. שכבתי לישון אתמול בערב עם כאבים חזקים במוחתי הימנית, שאינם עוברים גם בקומי. ממש מייאש אותי. אני התקשיתי לקום כדי ללכת לשירותים. לא רציתי להעיר את אלזה באמצע הלילה וכך, על יד הקירות עם ההליכון, איכשהו גם חזרתי למיטה, ומאוד לא רציתי לקום בבוקר. לזכותה של אלזה, היא דרבנה אותי ועזרה לי. קמתי, עשיתי אינהלציה, אכלתי, התרחצתי ומדברת עם לאה וכך עובר איכשהו היום, ואני בפחד לקראת הלילה. אם לא יוקל לי, אזדקק מחר בבוקר לעזרתכם ושיבוא אליי הרופא שמסרב לבקשתי להגיע, ומייעץ ללכת למיון. אני חושבת לבלתי אנושי את סירובו. אני אמנם זקנה מאוד, אבל לא עשיתי חוזה לפרק או למשך שנותי או ימי, ואני עדיין קיימת וזקוקה כאדם חולה וכואב לעזרה!

נחמה, 6.4.2002

אני מושכת את הערב, שיישאר לי פחות לילה, כי אני מפחדת רק מדבר אחד, שמא לא אוכל לקום לשירותים ואזדקק להעיר את אלזה, כי גם היא זקוקה לשנת לילה בלי הפרעות. אבל בסופו של ערב אני מקווה לעבור את הלילה ומה שיהיה אני יכולה לדעת, ועגום ועצוב לי שאין לי מילת ניחומים לומר. רציתי מאוד לשמוח כשדוד אמר לי כי בעוד שבועיים תמר יקירתי חוזרת הביתה, אבל עבר עליי לילה קשה בכאבים במוחתי ימין, ובזרוע שמאל, ובקושי רב נסחבתי לשולחן, שתיתי כוס קפה עם כפית סוכר, ואני עושה אינהלציה, אחרי שבלעתי תרופות למיניהן.

היום יום ראשון, אלזה יוצאת לחופשת יום. היא עושה למעני הכול. גם קמה הרבה בלילה לעזור לי להגיע לשירותים. אני מקווה כי דוד עוד מעט יגיע אליי ויביא בכל זאת את הרופא שיייעץ מה לעשות אתי. בינתיים אלזה תרחץ אותי במים חמים. אולי זה במעט ירגיע את כאביי. גם לשכב אני יכולה.

דוד דיבר עם הרופא. תשובתו כי הוא בעצמו היה חולה, ועכשיו הוא עמוס בחולים, ולי הוא מיייעץ לבוא לחדר מיון. לא עוזרות טענותי כי כל תנועה גורמת לי מכאוב ואיני יכולה לנסוע. והם לא מבינים אותי, כי אני מסוגלת אפילו לעלות

למיטת הבדיקה הקשה, גם כי אין לי שפה משותפת עם סביבתי. אני אשתדל להיאזר בסבלנות ולחכות לישועתי מכוחותיי עצמם, ויהיה מה שיהיה. אני הרי רגילה להילחם! עד הסוף!

היום ביקר אצלי הרופא. נדמה לי כי הוא הגיע בזכותו של עודד. בדק אותי בסטטוסקופ וקבע כי הריאות אצלי בסדר גמור. טוב! ולמען מה שהוזמן – לכאבים במותן, רשם כדור. אלזה תקנה מחר, כי היום היא בחופשה, ולא אטריד את אביבה שנמצאת אתי היום. אולי יעזור לי גם מחר, יהיה טוב. עוד לא הספקתי להודות לעודד, כי זו זכות גדולה וחסד מצדו של הרופא. דוד בכל זאת רצה שיבדקו אותי במיון. חמודי, אתה חושב שיעשו לאמא שלך "אוברול"? לא כדאי לחלום אודות זה. בכל אופן תודה לשניכם, בניי, שאתם כאלו! היו לי בריאים ושיהיה לכם טוב.

אמא האוהבת אתכם מאוד.

אני המומה ממש איך דברים נשברים, מתקלקלים, ממש בלי יכולתי להשיג על כל מיני פינות. למשל, אני מתיישבת על יד הטלוויזיה בשעה חמש, והנה במשקפיים שלי עדשה אחת – הימנית – שבורה! איך? מדוע? אין יודע! ואני דואבת! אביבה ראתה כי אני רושמת במחברת. "מה את רושמת?" אני: "את קורותי היום".

"גם עלי את רושמת?"

לא, מה יש לי לרשום עלייך? מסתכלת בכתביי, והיא הרי יודעת לקרוא! האמת כי יש לי מה לכתוב אודותיה. אליי היא נחמדה ועושה מה שצריך. אני לא מבקשת ממנה הרבה, אבל בין השורות, זאת אומרת דיבור פה, דיבור שם, היא ימנית קיצונית, ההפך ממני. אני מנהלת אתה שיחות פוליטיות, אבל יודעת השקפותיה. פעם למשל אמרה כי הייתה הורגת את כל הערבים. זה מספיק לי. לא להתווכח אתה. אין תועלת, אבל אתם הרי מבינים איך אני מרגישה בקרבתה, כמו בדיוק בממשלתו של שרון, והכול איך שמתנהל אצלנו במדינה. ולדאבוננו העם המפוכח שותק, אולי רק לעת עתה! אני עדיין מקווה.

נחמה, 7.4.2002

אתמול ביקר אצלי הרופא, ביקור בית. בדק. ראיתי כי כבר רשמתי את זה ולא אחזור. הוא רשם לי לקחת תרופה, ואני לא זכרתי כי גם לפני שנה הוא נתן לי אותה תרופה לכאבים ולא הועילה, אלא להפך. עודד יעץ לי לנסות חצי כדור. עצה טובה, אבל גם זה לא היה טוב לי.

הערב אכלתי מעט פירה תפוחי אדמה. מה יש יותר קל? אך אני כמעט נחנקתי, לא לבלוע ולא לירוק. בקושי התגברתי. אני צריכה לתמרן איך לבלוע טיפת מים. יפה אני נראית! אבל זה מה שיש.

ישבתי כול הערב מול הטלוויזיה. הטכסים אפילו ריגשו אותי. אלו היו אנשים שסבלו סבל בלתי אנושי, והגם שידענו את זה, אני חושבת שכל אדם בעל רגשות מגיב. וליתר הדברים ב"מבט", ונאום ההתחסדות של ה"אבא" של מדינתנו וכנופייתו, ואיך שהם מתחצפים נגד כל העולם, נגד כל שפיות הדעת, גם מצד הידידים היחידים שלנו ואוטמים אוזניים לשמוע מסביב דברי אמת שנאמרים לנו. "אנו עם חזק, יש לנו הכוח", עד שכחה כי אוזניים לכותל ועיניים לקיר. מתאמצים מה שיותר מהר להספיק. אוי, אני מתחילה לפחד מהאבדון והתהום שלא נוכל לצאת ממנה! עד מתי "גיבורינו" תהיו טיפשים ועיוורים? אחרי המעשים, הפשעים תתחילו לצעוק: "כל העולם נגדנו!" שרון חושב כי חיזק את ממשלתנו בעוד אנשים כדוגמתו, ואלו באמת יהיו מסוגלים לעשות הכול כרצונם! טעות מרה ופשע עבור עמנו. נשלם ביוקר רב.

נחמה, 8.4.2002

לא עוזרים לי הכדורים שהרופא רשם לי לכאבים. גם לפני שנה רשם לי אותם הכדורים לכאב בחלק גוף אחר. הפעם לא שמת לי לב שרשם אותו דבר. כמו אז גרמו לי סחרחורת גם הפעם. אפילו ניסיתי לקחת רק חצי כדור. כנראה שהגוף שלי אינו מעכל סוג זה של חומר ואיני יודעת מה לעשות. הכאבים אינם עוברים מעצמם וכאב הוא כאב!

אלזה הולכת אליו, לקבל מרשמים לתרופות. שלחתי פתק עם הערותיי. נראה איך שיתייחס.

נחמה, 9.4.2002

רופא רשם עכשיו: פרדניזון. פעם באמת עזרו לי. אולי יעזרו גם הפעם. אנסה. אלזה שאלה אותו אולי כדאי שאלך למיון. אמר אין צורך, אני מרוצה, אולי יעזרו הכדורים פרדניזון, יהיה טוב! סבלנות! הבוקר ביקר אצלי ליאור. חמוד! אסנת התחילה לעבוד בנתניה (טעות, בבנימנה).

בטלוויזיה חדשות קשות, קשות מאוד! אולי פעם עוד יהיה טוב יותר, אולי! הייתי עייפה מאוד, הסתכלתי בטלוויזיה. אכלתי צהריים ושכבתי לנוח. למזלי,

למרות הכול נרדמתי וישנתי חזק וטוב. עכשיו אשתה כוס קפה, אעשה אינהלציה ושוב אסתכל בטלוויזיה. אינני יודעת מה אראה ואשמע. אני אסתכל בפחד. מקווה. נראה.

10.4.2002

ראיתי: לחימה, שכם (לשמיעתי) אינה קיימת, אוכלוסייה מורעבת. ישנם גם קולות כי אנו עדיין הומנים מדי. ואבוי לאוזניים השומעות ואני מאוד מודעת לכך כי לא יחליף הזאב את עורו, ורוצים להספיק, להספיק מה שיותר. עד שאפילו האמריקאים, זאת אומרת הנשיא בוש, הקול הבודד שעדיין מתייחס אלינו ועדיין מוכן לדבר אתנו. אנו מתעלמים בשקט מאזהרותיו. אנו לא שומעים, פתאום "חירשים". עד שבוש ירים את קולו ואולי נשמע! הרי אצלנו שרון, אפי פיין ועוד ועוד, אנחנו חזקים ויודעים את התורה. ואני בוכה בנפשי, ואיני מסכימה לעלה התאנה שאינם כאילו ממחנהו של הימין, ואנו מכסים מעשיו בישיבה בממשלה, ונושאים בינתיים שיתוף בכל הנהגים המעוותים. האם אני איני מבינה שום דבר מהפוליטיקה, אני שוגה? אני מתחננת: עיזבו את שרון, עיזבו את הממשלה, אפילו למען ההיסטוריה. תציגו קו אחר! אם אתם אינכם מסכימים למה שהממשלה עושה, מה אתם יושבים שם ומעשיהם חתומים גם בשמכם? עיזבו את הספסלים! הרי אין לכם חברי העבודה בממשלה שום השפעה לטובה אלא אפילו בשתיקה מעין תמיכה בשרון ומעשיו. האם אתם רוצים בכך? אני שואלת אתכם בכנות. פעם אחת תציגו מעט אהדה לעניין הרצוי באמת בזמן הזה, לעם! מבלי לחשוב פעם על התועלת לעצמכם אישית, ותשכחו פעם את המשכורות! כסף עגול הוא, לכל כיוון, פעם במילא יברך ותישאר לכם הבושה!

10.4.2002

שכבתי לישון קצת בפחד. לשמחתי או לרווחתי ישנתי עד שעה שלוש בלילה במנוחה, ואז התחילה להטריד אותי השאיפה, זאת אומרת הנשימה. לא הספיק לי אוויר ונאבקתי. ניסיתי ללכת למטבח לחלון פתוח. תרגישו איך אני גם כותבת שגיאות כתיב ואם אני אחרי זה מבחינה בהן, משתדלת לתקן. הזיקנה מהתלת בי וכבר איני בטוחה בכלום. איך אומרים בעם, שלא יהיה יותר גרוע, העיקר שלא אבייש אתכם, זה שיימצא לי המזל למות שפויה. אני כותבת בהחלט במחשבה צלולה, מחכה לי היום יום קשה. אלזה זקוקה היום לנסוע לתל-אביב, בקשר לנסיעתה הקרובה לפיליפינים. הביאה אליי נערה שאינה יודעת עברית והיא

תישאר אצלי בזמן היעדרה. תבינו עד כמה זה לא קל לי. כבר בקושי התרגלתי לאלזה והיא באמת נערה אחרת. אין ברירה. גם לה חיים משלה! אני עכשיו אשכב לישון. אולי אצליח להחזיר לי את שעות הלילה. אני מאוד מקווה כי שלום למשפחתי היקרה, למרות הצרות בארץ, שעדיין אינה יודעת איך עבר הלילה בארץ, לאן הגיע הטירוף. ושיהיה לכם יום טוב. אלזה הגדולה, למרות חפזונה היא רחצה אותי, הכינה את כל התרופות שלי והאכילה.

אלזה נסעה לתל-אביב ונמצאת אתי נערה נחמדה שאלזה הביאה אליי במקומה. צועדת בעקבותיי כל צעד, להוראותיה של אלזה. אינה יודעת עברית, אבל אני בכל-זאת עדיין יודעת להידבר אתה – בכל מיני רמזים. היא תישאר אתי בכל הזמן שאלזה נוסעת הביתה לשלושה שבועות. אלזה התקשרה אליי שלוש פעמים מנסיעתה לתל-אביב: "סבתה'לה, איך את מרגישה?" נחמד, לא?

איני יודעת מי תהיה אתי ביום ראשון. אולי חן שהבריאה אחרי ניתוח. אני חושבת באם היא, נחוץ משהו לקנות לה, משהו סמלי, אולי בקבוק יין. מה דעתכם? דוד קנה! תודה בן. כן, שוב אני מטרידה את בני! עודדיק אתה אמרת כי תהיו אצלי בשבת, אולי אתה יכול לקנות פלורסצנט, מעל השולחן התקלקל ואנו יושבים לאור מנורה של אלזה. אין ברירה אחרת רק לפנות למי מכם שיבוא אליי קודם ונראה שהפעם זה יהיה אתה. יקירי עודדיק. אלזה אמרה שאולי היא תקנה ותשים. אני פוחדת לתת לה לעשות את זה מפחד שתיפול, חלילה, זה חסר לי! עוד מעט היא חוזרת מתל-אביב.

11.4.2002

אלזה חזרה במצב רוח טוב, עייפה אבל נינוחה. היה בטלויזיה שידור מהפיליפינים. קראה גם לי להסתכל אבל אני רציתי לקרוא קצת בעיתון ולשכב לישון. תמיד גם במעט פחד מהלילה. ומה אני אגיד לכם, ממש לא קיוויתי לזנה לילה שקט. בשינה הפעם שום דבר לא כאב לי, אפילו חלמתי, איך אומרים, חלומות פז! נסענו בצוותא לרחוץ בים ביום שמש, הרבה אנשים, אפילו שני תינוקות היו בחלומי, גם עופרה ועודד. עופרה יודעת כי אני איני יודעת לשחות וקראה לי שלא אפגר אחרי האנשים הרבים ואשמור את קרבתה, ואני אמרתי כי אחזיק במשהו ואשתכשך במים, ואז התעוררתי במיטה וקיוויתי לבוקר טוב. ובקומי הכול חזר ומתחיל סדר יום רגיל. ב-20 בחודש, אלזה נוסעת הביתה, וייתכן

ששוב מחכה לי תקופה קשה, כי אנו כבר רגילות אחת לשנייה והיא יודעת הכול, מה שאני יודעת, בקשר לתרופות וכל היתר, אבל אין מה לעשות.

בוקר 12.4.2002

והנה קינחתי את הבוקר בשיחה טלפון עם הילדה. אני יודעת מהם חיים קשים בהרבה מובנים, אבל בסגנון שאצלם, ממש איני יכולה לעכל את זה. אומללות לכל אורך הדרך. לא אדבר על יחסיה עם בעלה, כמו אלה עוד בנמצא, הגם שאפשר גם אחרת, אבל ישנו אצלם בן יחיד שחיכו לו בכיליון עיניים, הוא בור ועם הארץ, והוא קלקל את חייו ומחסל את חיי הוריו. גרוש פעמיים, אב לחמישה, שני הראשונים – ילד בן 14 וילדה בת 8, גדלים אצל הילדה יתומים חיים. יש להם גם אמא וגם אבא, ואין להם! הם גדלים באווירה לא בריאה, כל כך צמאים ליד אוהבת מאבא והוא אבא גם, ישן אצל הילדה באין לו מקום אחר. מה אגיד, אין לי מילים. הוא גם מתחצף לה, ואין מוצא. אביו היה מגרש אותו כמו שבאמת מגיע לו, אבל הילדה אמא, ונגד כל היגיון יש לה רגשות. מתוך כל הסבך רצתה פעם להתאבד, שכבה עשרה ימים בבית חולים וחזרה לגיהנום. אנשים אינם מבינים עד כמה מהר החיים נגמרים ואינם מנצלים אותם, רק בריב ומדון ומזון! מורכבים החיים.

בסוף חיי איני יודעת איך נחוץ לחיות, ואולי אפשר אחרת. צלצלתי היום להילדה. היא מרגישה לא טוב ושוכבת במיטה. בקושי ענתה לי בטלפון. לשמחתי דוד נמצא אצלי היום (נחוץ לאלזה משהו לסדר בקשר נסיעתה לפיליפינים). איני מדברת אתו הרבה, אבל כל כך נעים לי שמישהו מכח על-ידי, הגם אני מודעת כי זמן של כל אחד יקר לו. לעתים יש בכך אנוכיות. וגם אצלי אני מפצה את עצמי על בדידותי הגם שלא משאירים אותי לבד לשעה, אבל אין יותר יקר לי מנוכחותכם. אתם בטח מבינים אותי ותסלחו. אולי יותר מדי אני נטפלת ורגשנית ואולי יותר מדי חושבת על עצמי במחשבותיי וברגישותי. היו לי בריאים ואני מאושרת שאתם קיימים בסביבתי ונענים לכל קריאתי. אני נזכרת בשייר קטן, במקור ברוסית, והנה בעברית:

”שתמיד יהיו שמים,
שתמיד תזרח השמש,
שתמיד תהיה אמא,
שתמיד אהיה אני”.

אני רושמת מה שבא לי, אם משיעמום או מחוסר תעסוקה לידי במעשים אחרים! שיהיה!
דוד נסע הביתה בשלום. אני מחכה לטכנאי חשמל שהבטיח לבוא ואני מחכה. השעה כמעט שש בערב.
נמצאת אתי עכשיו חן, אחרי היעדרות ארוכה, ואני שמחה בה. עוד מעט תגיע אלזה.
עודד דיבר הערב בטלפון. הם יושבים הערב בבית. שיהיה לנו שקט בכל מעונותינו.

14.4.2002

לשמחתי, למנוחת נפשי, ישנתי במנוחה לילה שקט ללא כאבים. קמתי נינוחה, עושה לפי ההרגלים כל מה שנחוץ, שתיית בוקר, אינהלציה, ועדיין אני מתעניינת איך עבר הלילה בסביבתנו. פוחדת, חס וחלילה, ממשהו גרוע, וייתכן כזה. אתמול בערב הגיע חשמלאי נחמד שכבר היה פעם בביתי ותיקן אצלי את האור. לא רצה אפילו לקבוע מחיר. הוא אמר שזה דבר פשוט, אבל אצלי זה היה אור. דבר גדול וחשוב עבורי. בתודה שילמתי בסוף כמה שאמר, באמת מעט – 40 שקל, ואני רושמת את שמו – משה חדד. חשוב לי מאוד שעדיין במקומי, בביתי מזדמנים בשעת הצורך אנשים טובים וקשובים, וכי ישנם כאלו. אז יש תקווה, שלא כולם מושחתים. כי גם כאלו לדאבוני נמצאים הרבה.
קמתי רגועה, אחרי שינה שקטה, ואתחיל את יומי. מה יבוא? הלוואי שקט. שאיפת חיינו.

16.4.2002

ראיתי וגם הקשבתי לבחור צעיר, אתיופי נלהב. הלך לקרבות ישראל, וברגע זה ממש לא חשוב לי זה איך הם נראים בעיני, לא בתור אתיופים, בתור אנשים, אבל ראיתי איך הבחור היה נלהב, מאמין שהוא פועל למען דבר גדול בעיניו, שלמענו בעיניים נוצצות הלך לקרב, ואפשר להגיד – מת מאושר. אביו, אמו מבכים אותו, ואומרים שאחריו נשאר אצלם חלל ריק. מובן, ואין שום תנחומים! ובטח מובן לי, אבל אני שמחה, אם אפשר להגיד ככה, לא למותו, רק לשלמותו, כי הוא מת בשמחה ובהשלמה, ויש לי אליו חיבה והערכה, לא לסיבות מותו, אלא להרגשתו. בוודאי שלא הייתי רוצה נסיבות כאלו. אנשים צעירים מיועדים לחיים!
ראיתי מקצת חגיגות, כאילו לקראת יום העצמאות, ואני רוצה להגיד שמאוד

מאוד רציתי, לשעה קלה למען מעט מנוחת נפש, לשכוח את האמת ולחיות באשליה כי הכול בסדר כפי שרוצים להציג לנו. רציתי! האם לא מגיע לי? אבל אשליה אפשר להחזיק בה כמה דקות, ואין מנוס מהמציאות! והמציאות כפי שהנה. 16.4.2002, לילה

איני מעודכנת איך עבר הלילה. אספיק לדעת יותר מאוחר. בינתיים קמתי משינה רגועה ועושה הכול כמנהגי – שותה, אוכלת פרוסת צנים ועושה אינהלציה. ולמען תרפיה ושמירה כל עוד אפשר על מחשבה צלולה, גם פונה לכל מיני פירות מחיי שעברו עליי בעבריי והם אותנטיים, ולא חשוב מה תוכנם. והנה לידתו של בכורי, עודד, שהיה שמחתי ואושרי, וכל קשוי הלידה לא פגעו באושרי. הרי הייתי צעירה מאוד ולא מנוסה, וחשבתי שככה היא לידה טבעית. לא הבחנתי בפחד של הרופא המיילד, כי שטפתי הרבה דם. מה שהפריע לי כי בני שתק אחרי שיצא ממני בלי שלום, והגבתי. המיילדת נתנה, לצערי ולשמחתי, מכה בטוסיק ואז פרץ בבכי, שפת דיבורו של כל תינוק, ואושרי היה מלא! בהמשך, גם כמעט היחיד. לצערי מצבנו הכלכלי היה מאוד קשה, על גבול העוני, ולא יכולנו להגיש ולעשות לו הרבה, אבל ככל יכולתי, עשיתי את המקסימום. חודש ראשון ישן בעגלה שקיבלתי מחברה שילדה שנה לפניי, משפחת קולטון. כעבור חודש הגיעו מפולניה הוריי ומשפחתי והם קנו לעודד מיטת תינוק גדולה. מצטערת ומתביישת לומר, הוא ישן בה שנים. מה לעשות, אלו היו התנאים שלנו. אבל אף פעם לא שכב רטוב. אני שמתי תחתיו את מעט הסדינים שהיו אצלנו לצרכינו, וגם מנוגד לכל הפילוסופיה שאמרו: הילד צריך בעצמו להגיע לשמור על צרכיו. אני הרגלתי אותו לבקש וזה פעל. איני חושבת כי זה הזיק למשהו או למישהו, ויש לי שני בנים "הכי יפים בגן" ומשפחותיהם, ושהם כולם משוש חיי.

אלזה הפסיקה אותי ברצף מחשבותיי שחשבתי ורציתי להביע ואני כרגע מפסיקה, הולכת להתרחץ. היא רוצה לפני נסיעתה לענג אותי מעט. מתעקשת להוציא אותי בעגלה לטיול בחוץ. אני לא מעוניינת. נראה.

לא הספיק לה גם הזמן לכך. לא יצאנו. רציתי לספר מעט מילדותם של עודד ודוד: וראשון, ראשון, עודד נולד ילד גדול, במשקל 3.8 ק"ג. הכול טבעי, בסדר, לא בכיין אבל בהמשך הפריע לי כי לילד הייתה תנועת ראש לכיוון אחד, ואני כמובן פונה לרופאים "מלומדים" והם אומרים: זה דבר פעוט, בצווארו של הילד ישנה נקודה קטנה שעוצרת את תנועתו החופשית, נעשה "פיק" קטן וזה יסתדר. הייתה לי מכרה רוקחת והיא אמרה: "עזיבי, זה יסתדר מעצמו". ואבא שלי אמר בתוקף:

"את לא נותנת לאף אחד לנגוע בילד, יגדל ואם יהיה צורך נעשה מה שנחוץ בזמן". וככה עודד גדל בראש ישר, מביט לאנשים בעיניים ישר. אם הייתי שומעת בקול הרופאים חלילה, היה אחרת.

גם בעיותיי כעבור אחת-עשרה שנים עם דוד. הוא נולד ילד גדול במשקל 4.3 ק"ג נדמה לי אם איני טועה, והיה רעב וזה היה בחודש יוני הלוהט. לי, בתנאים שחיינו, לא היה עבורו מספיק חלב, אבל פחדתי על דעת עצמי להוסיף לו משהוא כי האחיות מטיפות חלב היודעות הכול והמוסמכות עליי אמרו: "לא! זה חודש חם, את תהרסי את קיבתו וזה יהיה גרוע. מספיק לו כמה שיש לך". ובכן הוא בכה שישה שבועות ללא הפסק. זרועותינו עייפו וכאבו מלטלטל אותו בכדי להרגיע, מבלי להשקיט את רעבונו. עד שעברו שישה שבועות והרשוני להאכיל אותו משהו מזין, והילד נרגע, וכך גם אנחנו. בורות! אבל אני חושבת שזרועות כולנו כבר נחו ודוד אוכל לשובע, אינו שומר לי טינה.

גמרתי לקרוא ספר של ג'והאן סאדאט. מאוד מעניין. סאדאט לדעתי היה אדם גדול, פיקח, והיא לא נופלת ממנו. בעלת השכלה רחבה והבנה טובה, מסתובבת בעולם.

היה לי כרגע טלפון מדוד. בעוד יומיים חוזרת הביתה תמר, נכדתי, אהובה, ואני שמחה לקראתה. בואך בשלום, יקרה שלי! התגעגעתי אלייך!

סבתא האוהבת את כל נכדיה, ניניה, בניה וכלותיה! היום חג. שיהיו חגים שקטים, בריאים ושמחים לכולם. הלוואי שנגיע לשפת אנוש עם שכנינו!!

איני חושבת כי תצחקו לי כי אני רושמת כל דבר פעוט, לא מעניין. זאת אני מדברת אליכם בשקט עם העט בידי, כל זמן שזה עדיין אפשרי לי. אני נמצאת במחשבתי ביניכם. במקרה פסחתי על שני דפים במחברת, מבולבלת כמוני. אני לא אמספר, בטח תתמצאו, מה שיהיה כתוב באיזה מקום שיהיה ותבינו.

עכשיו הסתכלתי בטלוויזיה באין לי משהו אחר לעשות, מה שהופיע, בלי לחפש תוכן כלשהו. ראיתי את חידון התנ"ך, ותתפלאו, נהייתי. לא שאני בעצמי כל כך מומחית בתנ"ך. מה ששימח אותי כל אותם הצעירים שמתעניינים במשהו רציני, שעדיין נמצאים כאלו וטוב! גם הידע שלהם, המומחיות שלהם מראה כי יש עוד נוער טוב!

אולי בעתיד לא הכול קלוקל ואבוד. יתעניינו גם בשאלות קיומיות. אתמול גם שמעתי כל מיני משאלות ממבוגרים, צעירים ונוער, ונוכחתי לדעת מפי כולם – רובן שאיפות לשלום, להבנה. אולי נגיע אפילו לזה. שאיפות צנועות וכל כך חיוניות! אמן יהי כן!

לא חזרתי בתשובה. יש לי רצון כביר לשינוי. קודם כול שהאוירה בארץ
ושליטנו יוסרו מעלינו, ולי ישנם מועמדים, שמות להחלפה! אולי?
אני כהרגלי שכבתי למנוחת צהריים, כאילו עבדתי לפני זה, אבל זהו סדר יומי,
ואלזה עובדת כל היום בלי הפסק לרגע, מנקה, מנגבת כל טיפת אבק, כאילו
בנסיעתה משאירה אותי במדבר, לנפשי, וגם מאוד דואגת למחליפה אותה, שלא
אקפח אותה חלילה, מה שאין צורך לדאוג. אני מאוד מכבדת כל עבודה סביבי והיא
לא יוצאת מכלל זה, אבל מרגשת אותי דאגתה.

17.4.2002

אני רוצה להגיד כמה מילים לאביבה. אני יודעת שהיא לא תקרא אותם כי לא
יזמן לה, ובכל זאת אני אביע אותם. אביבה הגיעה לביתי בתפקיד מהמשרד,
לשמור עליי יום אחד בלבד, בזמן היעדר המטפלת הקבועה, כי לצערי איני נשארת
לבד בבית. מתפקידה באותו יום להגיש לי את האוכל לשולחן, לעזור לי לשכב
למנוחה בשעת הצורך, לקום וכיוצא בזה, ולא יותר, ובזה – להקל עליי, נגמר
תפקידה. נוהגי הבית יתנהלו אחרי עזיבתה כמו לפני בואה, ללא שינויים. סדר היום
בביתי – שלי בלבד, ואינו צריך להטריד אותה. כמובן שאת סדר היום בביתה איני
רוצה אפילו לדעת, זה עניינה בלבד, מה שהיא רוצה ואיך שהיא נוהגת! ביקשתי
מהמשרד בזמן הצורך לשגר אליי מישהי אחרת. איני רוצה לפגוע בה, פשוט איני
מסכימה שיחנכו אותי. זקנתי, ואתנהג עד כמה שצלילותי תעמוד לי, לפי רצוני!
אביבה, כל טוב לך! כל אחד לפי דרכו.

נחמה

בעוד יומיים אלזה נוסעת לביקור בבית הוריה בפיליפינים. היא כמובן מביאה
מחליפה לה, כי היא מעוניינת לחזור אליי כעבור שלושה שבועות. בינתיים אני
מוטרדת. קשה לי אפילו להסתגל לאדם אחר, אבל אין ברירה. הנערה שמגיעה
במקומה, נוסף לכול, אינה מדברת עברית כלל ואני צריכה או ללמוד אנגלית או
לדבר ברמזים. תלמד! גם אני.

17.4.2002

בוקר טוב!

היה אצלי לילה מטורף. בשעה 2 בלילה התעוררתי מריח חזק של גז. הלכתי
למטבח ואצלי היה הגז סגור. הצצתי בחוץ והדף אותי הריח, ממש בכאב עיניים.

לא יכולתי לנשום. אני, שכל כך רגישה ומתקשה בנשימה. נשמתי מעט דרך מסננת בד. זה לקח אולי שעותיים עד שהתנדף הריח, ואז מעט נרדמתי.
מתחילה את יומי המורגל. היום יבוא עודד. מחר אלזה נוסעת הביתה לביקור, חופשה לשלושה שבועות. אני מרגישה במיטבי, אבל אין מה לעשות, זה המצב.
נחמה, 18.4.2002, בוקר

בוקר טוב!

לא הכול שחור. ישנם גם רגעים מאושרים, מעטים אבל גדולים, ואני זכיתי לרגע אחד, שאין שני לו לאושרי. במתח רב, חיכינו לשובה הביתה של תמר, נכדתי, אחרי היעדרות של חצי שנה בלוי נעים ומעניין בעולם הגדול, בטרם תיכנס לעול לימודים והשכלה באוניברסיטה. ואני ערה בלילה, מחכה, בראשי מצלצלים הדי מצב הדמים המיותר לחלוטין, אבל קיים ואין מנוס, והנה צליל טלפון. בקולה ממש על האוזן שלי, שלום סבתא, אני פה, חזרתי. קולה של תמר. אני בכל ישותי יודעת לאן היא חוזרת, אבל זה הבית שלה ורוצה, מקווה ומאחלת לה כל הטוב שיכול להיות. ברוכה היי, לשמחת כולנו. אני רוצה לבשר לעופרה ועודד את שמחתי אבל אולי הם עוד ישנים ואיני רוצה להפריע את שנתם. בכל לבי ושמחתי עם כולם. נועה, דוד יקירי! מזל טוב. ברכתי לבריאותם של אורן ולימור ואלון וכולכם.

ברוכה בשלום!

יקירתנו, חמדת לבי, ולב כל המשפחה, תמר, יקירה!
יבוא הלוואי השלום בעקבותייך ובהיותך בתוכנו, כן יהי!!!
ולכולם, שלום!
אוהבת בלי סוף, סבתא נחמה.

18.4.2002

אלזה הולכת לעת עתה לקוראופ לקניות אחרונות לפני נסיעתה, עיתון לשבת ועוד זוטות. היא כל כך מאורגנת ושקטה ועמלנית. פליאה בעיני שקט נפשי, איך שנראה לי, כי אני תמיד מלאה פחד, אי־ביטחון וציפייה, בלי לדעת בעצמי מה אני רוצה, למה אני מצפה. תמיד ממהרת במחשבותי, תמיד דואגת למשפחתי, למצב בארצנו, ויש באמת למה לדאוג. אם זה עוזר? זאת כבר בעיה, וגם אופי. אולי גם זקנתי ולכן אני ממהרת. בסוף אולי עוד יהיה גם טוב.

נחמה, בוקר, 19.4.2002

ש לום בצאתך! אלזה חמודה!

דרך צלחה! להתראות!

חזרי בשלום!

בידידות רבה, נחמה

נתניה, 19.4.2002

אתמול אלזה נסעה הביתה. השתדלה כמיטב יכולתה לסדר את כל מה שנחוץ לעשות למעני, רשמה כל מיני הוראות איך ומה על הקיר, באנגלית, כדי שהמחליפות אותה יבינו מה נחוץ לי, נדברה אתי שלום אחרון מהמטוס. שלום, חמודה, להתראות.

דיברה אתי בטלפון. יקירה, מתוקה שלי, תמרי, שחזרה ממרחקים והיא, לשמחתי הרבה, עוד מעט תגיע אליי. תודה לך, חמודה. מחממת את לבי הזקן. ברוכה תהיי!

אני כולי פקעת עצבים, אפילו לא מתביישת להודות בכך. שכבתי אחרי הצהריים ונמנמתי. כל כמה דקות התעוררתי בתחינה בנפשי לא לאחר את פגישתי עם תמרי. כל הזמן שהיא הייתה בחו"ל חיכיתי בסבלנות, כמעט בביטחון, והיום שבעוד זמן מועט היא תגיע, ביטחוני אבד ונדמה היה לי כי היא תבוא מאוחר. ישנם נימים מיוחדים הקושרים אותה אליי. אני זוכרת כי אחרי מותו של אבא, משפחת דוד הייתה אז בארצות הברית ואני נסעתי לבקר אצלם. נסעתי לטייל בילוסטון פארק. לנו בפונדק דרכים מפוזר בכמה מבנים. דוד, נועה והנערים בחדר אחד, אני עם תמרי בבניין אחר בקרבת יער וחיות יער. ישנו על מיטה רחבה מאוד, זו בקרבתה של השנייה. אותי זה קושר, ואני זוכרת את הכול בזיכרון ויזואלי ושמור בחיבה רבה, וגם שתינו בשיח בינינו גלויות לב וישרות, ואני הזקנה באמת אוהבת ומבינה את תמר בכול, ככה בכל אופן אני חושבת. עדיין יש בי משהו מנעורים ואולי גם טוב כי זה ישנו. אני מחכה לך חמודה. איני מסוגלת להכין לך קבלת פנים שאת ראויה, אבל את יודעת את אוזלת ידי במובן פיזי ואני מקבלת אותך בזרועותיי הפתוחות, ולבי עוד יותר. זה מה שיש!

סבתא נחמה, 21.4.2002

יקירי. קמתי הבוקר משנת לילה קשה, בהרגשה סופנית, בלי שום טענות, בהשלמה מלאה, והלוואי ולא אתבדה כי אני חושבת שבאמת מלאו ימי וכי שום

דבר לא יחסר. אין אדם חי לעולם וטוב מאוד שזה כך. כל דבר מתחיל מהתחלה וגומר. אני עושה כמובן את הכול לפי הנוהג, ולפי ההרגל.

קמתי, שתיתי, אכלתי משהו קל, עשיתי גם צרכים. ופה ההרגשה כי משהו לא כתמיד. שלשלתי כמה פעמים ויש לי סחרחורת. המטפלת שואלת: הכול בסדר? מה אני יכולה לענות, היא באמת מעוניינת שיהיה בסדר. היא גם חדשה ולא תדע להסתדר בכל מקרה אחר. אין באפשרותי הפעם לעזור. עכשיו אני אעשה אינהלציה. היא גם תרחץ אותי ונראה מה שיתפתח. אחרי שרחצו אותי אני חושבת כי אני מרגישה מעט יותר נוח.

נחמה, בוקר, 22.4.2002

עודד צלצל אתמול ממעלה אדומים. המשפחה חוגגת יום הולדת שש של נועם. מזל טוב יקירי, ללימודים ולחיים טובים, יעל, דודו כמובן נועם ויובל וההורים משני הצדדים.

מזל טוב!

האהבת ורוצה בכל ישותה כל טוב לכולכם,

סבתא נחמה

ניטה המטפלת בי הלכה לקניות לפי רשימתה מה שנחוץ לבית. אני מוכרחה להסתגל אליה, במקום אלזה ולסמוך עליה בכול. מכיוון שיש לי הרגל לדבר עם עצמי בכתובה, אני גם את זה רושמת. לפעמים שמה לב כי רשמתי גם כל מיני שטויות. מותר לכם בהחלט לצחוק לי, ואין לשנותי. הייתה לי הרגשה מאוד לא טובה, אפילו בשנתי, אבל על יד השולחן עם שוחד בפה (אוכל) אני עדיין קיימת כפי שהנכם רואים.

נזכרתי שקראתי פעם ספר של בלזק "אבא גוריו" בטח מי מכם קרא אותו ויודע את תוכנו. במה מדובר? יש דוגמה מעט אצל ידידתי הילדה בבן שנשא פעמיים אישה, הוליד ילדים פה ושם, בנה שתי משפחות, התגרש פעמיים והבית שלו אצל אמא'ה, כי אין לו בית אחר ואין לו מקום אחר לחיות בו, ואצל הילדה עקב זה גיהינום בבית, וסוף סיפור (זאת לא דוגמה ממשית, אני זוכרת היטב את הסיפור אבל הזכיר לי מעט אנלוגיה).

22.4.2002

קמתי בבוקר משנתי. היו לי כאבים ביד שמאל אבל גם זה עובדה של קיומי. גמרתי טיפול בכדורים פרדניזון שתמיד עד כה היו יעילים, וחשבתי אולי כדאי

לפנות לרופא. אם לא, כדאי שירשום עוד כדורים. בסוף, במחשבה שנייה החלטתי עדיין לחכות לראות מה יהיה בהמשכו של היום, למנוע את כל הטורח בפנייה. אני אמנם טרחנית, אבל גם חושבת פעמיים על כל פנייה למישהו לפני שיענה לי, אולי בשלילה. מוקדם בבוקר עשיתי אינהלציה, שתיתי קפה חלש חם, התרחצתי במים חמים, עושה הכול מה שאני חושבת שכל אדם נורמלי עושה בבוקר. גם אוכלת, מסתכלת בטלוויזיה ובלי לחשוב, עד כמה שזה ניתן מכל מיני כאבים, עוברת את היום, ונוסף – אפילו רושמת. ייתכן כי טוב ככה במה שאמא, סבתא זקנה כמוני עוסקת. אתם רוצים לצחוק לי? מותר, מותר. אמרת עם חכמה: צחקו, הצחקו בריא לבריאות, לקיום!

נחמה, 23.4.2002

היום באקראי לגמרי התוודעתי לטעמה של פרוסת לחם אחיד וטוב. ואיך? אני הרי מתקיימת מידי כל מיני שליחים ומטפלות, מה שמביאים אליי ומגישים לי אני בתודה מקבלת ואוכלת. אלזה נסעה לפיליפינים. במקומה נמצאת על-ידי נערה פיליפינית אחרת. אנו מתקשרות בינינו כמעט רק ברמזים. היא עדיין אינה דוברת עברית, ואני איני דוברת אנגלית שהיא יודעת. הלכה לקניות מזון, הביאה לחם אחיד. אכלתי ונהניתי.

עוד מעט אקשיב ל"ערב חדש". מה יספרו? איני רוצה לנחש. הלוואי ויהיה משהו מרגיע, משאת נפש.

23.4.2002

תגיע ועדת חקירה או ועדה שרוצה להגיע לחקר האמת. היש דבר כזה? כל אחד והאמת שלו. ומתכננים, מי ידבר? מה ידבר? ואיך להיראות טובים, חנונים, ישירים – איך להתאפר!

ולבי בתוכי בוכה, ויש לי רצון לומר: רבותי כדי להסתיר כל מיני דברים מה שנעשו או לא נעשו ואולי נעשו אפילו בכורח המצב, בכדי שייראו בעיני זרים כרצונכם, נחוץ לעשות קודם מעשים אחרת, ושום קוסמטיקה לא תסתירם. הסתכלו פעם בעצמכם במראה ולא תעזור טענת השווא "כל העולם נגדנו". ועיניים לכותל ואוזניים בקיר! ואולי זה היה, והכאב גם שלי מפני שהמציגים אותנו, לכאב לבי, הם לא אלו שאני רציתי, ורוצה בהם עכשיו, אבל הרוב בעם שלנו בחר בהם.

אני מאוד מקווה שגם תבוא התפקחות ויבואו לנו גם מייצגים אחרים, אולי.
נחמה, 23.4.2002

מזל טוב לעופרה ביום הולדתה היום! לאמיתו של דבר לא הייתי יודעת בעצמי, לו עודד לא היה אומר לי את זה. אני מסוגלת להתכחש לגילי, שמשכיח ממני את רוב התאריכים החשובים. אני מאחלת לשניכם ביחד כל מה שמהנה. החיים קצרים וכדאי לקחת מהם ככל שניתן. עיקר העיקרים הוא בריאות, ואני מאוד מכבדת אתכם על הביחד. כן יהי! בניתם בית לחיות בו, בניתם משפחה להתהדר בה, בנים, כלות, חתן, נכדים. על כולכם, ברכתי מקרב לב אוהב, ושלוש על כולכם.
אמא, סבתא, סבתא רבא נחמה, 23.4.2002

כרגע גם דוד שלי דיבר ואני מרוצה, הולכת להסתכל בטלוויזיה. אני מאוד רוצה שלום, למשפחתי לראשונה וגם לכל אוכלוסיית הארץ, והלוואי שפעם אולי נשכח את העוינות האוכלת בנו ונקבל כולנו שפה פשוטה, שפת אנשים רגילים.
23.4.2002

ה"ההיסטוריה הפסידה". אני זה כמה ימים לא רשמתי שום דבר. כנראה היו לי באמת דברים יותר חשובים. אתמול בבוקר הרגשתי מאוד לא טוב וחשבת, אפילו לרווחתי, כי הנה מגיע הסוף שבמילא צריך אי-פעם לבוא, אבל מאוד מאוד רציתי לראות את בניי היקרים והזעקתי אותם!
הגיע עודד ודוד והפיחו בי חיים. ישבתי אִתם רוב היום. עודד, שהיה באמצע עבודת יומו חזר יותר מוקדם ודוד שעובד בתור עצמאי המשיך. גם רִישַׁע הגיעה וכמו שתבינו, אני למחרתו כותבת, ובכן אני עדיין פה, ועדיין מחכה לי הסוף. עוד מעט תגיע אחות קופת חולים לעשות לי בדיקת דם, ואני משתתפת בכל המשחק הזה בכל הרצינות (בסוד, אף אחד אינו שומע) וממשיכה עם כל הכאבים וסוחבת הלאה. הרי אני בת 91 וחצי, ולמען האמת לרגע, האם אין זה מצחיק, מזויף? אבל ככה עושים רובם ואיני מוציאה את עצמי מהכלל.
נחמה, 25.4.2002

ניטה העובדת בביתי הלכה לקבל את המשקפיים שלי מתיקון ואני שמתי לב כי אצלי נגמר הכסף שאני זקוקה עבור קניות לבית וגם כדי לשלם לה, בזמן שהיא

הולכת לחופשתה השבועית, כמוסכם – ביום שישי 70 ש' ואם היא נמצאת אתי בליל מוצאי שבת עוד 150 ש'. דוד היה אצלי אתמול כל היום, שאל אם יש לי, ואני מבלי לבדוק חשבתי שכן. עכשיו הצצתי בארנקי והתברר לי כי טעיתי! מה לעשות? היום יום חמישי. בשבת בערב אזדקק. איך יגיע אליי? ואני מאוד כועסת על עצמי. מה לעשות? לא עוזר לי הרבה שאני באמת באמת כועסת על עצמי. העובדות מדברות בעד עצמן.

25.4.2002

ל הזכיר לבנים כי מלבד הוצאות לבית, אני זקוקה לתת לניטה 70 ש' כמוסכם עם אלזה בכול יום שישי, ונוסף אם היא לנה אצלי במוצאי שבת, בעד לינת לילה זה 150 ש', בסך הכול 220, ואני שכחתי להגיד את זה לדוד כשהיה אצלי, או יותר נכון חשבתי כי יש לי, ואין אצלי. עובדה כי אין. אני כל כך מעוצבנת, רועדת ואיני יכולה בשום אופן להירגע.

עובדה. חליתי בחום גבוה ולקחו אותי באמבולנס לבית חולים. ב־2 במאי חזרתי הביתה.

נחמה, 2.5.2002

אני יודעת כי אני מדברת לקיר, אבל אני מוכרחה לכל הפחות להוריד ממני את מה שאני עדיין חושבת, אפילו לעצמי, באין לי אפשרות אחרת, בכתב. איני מסוגלת לקוות למפנה כלשהו ממי שלא יעשה נגד עצמו, והם הנם מה שהם, גם עם נתיניהו בתוכם. אולי בכל זאת משהו מהחוץ ילחץ אפילו לא בעניינים, לטובתנו שיהיה. אני כשלעצמי עבר עלי יום נוסף. יושבתי מעט על יד הטלוויזיה, אוכלת את כל הכדורים בלי חשבון. אני כמו רובוט עושה הכול מה שמצווה עליי, איני עצמאית בשום דבר, כי הרי אין לי ברירה אחרת. מאוד מרגישה את אפסותי, זה מה שיש. הולכת לשכב לישון. לילה טוב.

נחמה, 5.5.2002

דיברתי הערב עם עודד וגם עם דוד מתעדכנת מה נשמע אצלם אני פה ולבי ומחשבותיי אתם, שלא יאונה חס וחלילה לאף אחד מהם שום תקלה. שיהיו בריאים ושיוכלו להימצא בביתם בין משפחותיהם בשלום. אורן נוהג טנק, בינתיים עד יום שישי. חמודי, חזור בשלום הביתה ללימור החמודה ולהוריק היקרים

ולשמחת לבי ולב כל המשפחה והלוואי ייפסקו קרבות, די! די! סבתא האוהבת,
חושבת ומאחלת לטובת כולנו שקט, שלווה ושלום!

נחמה, 6.5.2002

היום קמתי וכהרגלי אכלתי, שתיתי ככל אדם נורמלי, ניטה רחצה אותי, נתנה לי
את כל התרופות הרשומות ושכבתי שוב במיטה, ולשמחתי ביקרו אצלי אסנת
וליאור ביקור קצר, אבל זאת מתנה לי. הם מאוד חמודים ויקרים לי ושמחתי. דרכם
נודע לי כי אתמול היה אצלנו פיגוע, לצער כולנו דבר כמעט בשגרה ונהרגו הרבה
אנשים, ואני בכאב זועקת, עד מתי? הם אמרו כי זה היה בראשון-לציון באיזה
מועדון. צלצלתי לדוד ועונה לי אוטומט ואיני יודעת דבר לאשורו. למה, חמודי?
אני מאוד במתח. אנא, תרימו טלפון, בבקשה!

8.5.2002

אני ברגישות ממה שקורה אצלי, זאת אומרת בסביבה. במקום מגוריהם של
המשפחה שלי, הזעקתי את כולם ומעט נרגעתי. כאבי עצום על כל אדם שנפגע
טרם זמנו בנסיבות שאין הכרח, אבל ראשית בכנות, הרי זה טבעי שאני דואגת
למשפחתי קודם, ובמקרה דוד היום לא עבד בביתו כהרגלו ובראשון קרה פיגוע
ואני צעקתי לקירות, עד שבאמת הזעקתי את כולם, ומעט נרגעתי. עכשיו דיברה
אתי תמר יקירה שלי ונהניתי מקולה וממנה וספרתי את כל משפחתי שיחיו וגם
יגיעו לימי שלום בארצנו. זמן שתקווה לשלום היא תקוות חיינו. הלוואי!

נחמה, 8.5.2002

עכשיו 9:45 בערב. אני גמרתי את יומי. ראיתי טלוויזיה ואני מאוד מקווה ללילה
שקט ובוקר טוב למחרתו, בלי פיגועים חלילה ובלי שמות של נפגעים, מאוויי חיינו
מעט שקט מסביב ולו יהיה!

לילה טוב לכולם, נחמה, 8.5.2002

בוקר טוב. קמתי משנת לילה בבית בסיפוק כי אני ברשות עצמי. איני רוצה להגיד
כי הטיפול בבית חולים לא היה טוב, אבל חולים הרבה, צוות מצומצם, מסור ואינו
יכול להיקרע, אבל עד כמה שאני מבינה את המצב, ישנם כל מיני צרכים
שאי-אפשר לחכות יותר מדי זמן, ולכן בבית מבחינה זאת טוב! יש תרופות חדשות.

עדיין אינם לי, ניטה תלך להביא. ובינתיים אני נוהגת כמו לפני בית החולים ואני מבינה כי משיח לא נולד בדיוק ברגע, ואני לא אמות דווקא בגלל איחור של חצי יום.

ניטה הביאה חלק מהתרופות שרשם הרופא. אני, עד כמה שהתמצאתי בכתבי מלומדים, בלעתי. אני הרי חושבת לחיות לנצח (חלילה). ניטה הלכה עכשיו להביא עיתון ששכחה בהליכה ראשונה. יש מה לקרוא, אם כדאי איני יודעת, אבל הרי אין לברוח מהמציאות, לאן?

10.5.2002

כשזיכרוני חד ואני נוברת בעבר, אפילו הרחוק, מה ששכחתי אינו קיים, אך ממה שאני זוכרת אני רואה ברור כאילו זה קרה רק אתמול, ונזכרת במעט ידידות שנשארו בעיירתי, לא ידידות נפש, כי אני הייתי הנערה או הראשונה או השנייה מהכי יפות, וכמובן הנערים אהבו בסתר כי ידעו שאין להם סיכוי. כולם כל כך מוכרים כאחים לי והנערות איני יודעת בדיוק, אולי היה מין ריחוק מובן. אני לא התעמקתי, כי בגיל 21 עזבתי ונסעתי ארצה. אבל ידעתי ועקבתי, על כל מה שקורה בביתי הקדום והנה נזכרתי בחייטשע לוצק, שנישאה להרשל ברנשטיין אחיו של שמחה, ילדה לו שלושה ילדים והייתה בהיריון ואז פרץ אסון האנושות כשנכנסו לעיירה הגרמנים הנאצים וכל שיכול ברח על נפשו, וכמובן הרשל לקח את רגליו בידי, ברח לאן שנשאוהו עיניו. לא חשב אודות משפחתו. איני דנה אותו, וכי מי אני שאדון. זה למצפוננו. אבל חייטשע עם פעוטתה מה יכלה לעשות, היא רצה גם כן בלי מטרר בהחזיקה סביבה את ילדיה. מה זה ילדים לאמא? הם דמה ובשרה והיא רצה אתם עד שנפלה יחד אתם. נשמע איפה שהוא הד הישארותו של הרשל. נכון, הוא נשאר בחיים. בכתבי עכשיו זה כבר רחוק ואין אף אחד, אבל כאמור, אני זקנה ונזכרת ואני רושמת בלי מטרר, למען עצמי.

10.5.2002, נתניה

אני מוכרחה נגד רצוני לרשום כרגיל את מה שאני מרגישה והקושי הוא בזה, כי עד כמה שאני מחנכת את עצמי הרבה פעמים לא לראות ולא לשמוע מסביב, כי מה שידיים זרות עושות למענך, הן לא ידיך את, בכל זאת, כאשר אני רואה כי האוכל המוגש לי בצלחת אינו נקי, אני מוכרחה להגיב. היא מנסה לשכנע אותי כי אינני רואה טוב, אבל במקרה זה אני בכל זאת צודקת ועומדת על שלי בשקט, אבל

בתוקף. ואני מתגעגעת לאלזה. לא, אני רבה עם ניטה, אבל מעירה לה מה שיש לי לומר. זה לא הכי נעים, אבל בסופו של דבר אולי זה יעיל.

נחמה, 11.5.2002

רצתי לטלוויזיה בתקווה קלושה אמנם, אבל חשבתי לשמוע משהו חדש, משהו מעודד, שמישהו חושב עלינו, מישהו שעומד בראש, ומי שמשתוקק לעמוד בראש. ואני רואה שניהם מיוזעים, לוחטים וחושבים איך לנצח אחד את השני, איך לעמוד ולהנהיג אותנו למען כבודם האישי. אחד – שרון מרגיש כי רוצים להוציא מידי משהו, אולי שאנחנו לא רוצים, אבל בכוח ידיו והן חזקות, הוא יתמיד להחזיק והוא אומר בתוקף "אני" ו"אני" ועוד פעם "אני". ונתניהו אמנם מזיע חזק, אבל גם אינו מרפה מרצונו להחזיק בנו, וכך אנחנו הטרף שהם רוצים, ואוחזים בשיניהם ואפילו אינם מתעניינים שאולי גם לנו יש רצון כלשהו בעצמנו. וחלק גדול עדיין דבוק לכיסאות, נדמה לי גם רק מטובתם האישית, המשכורות והכבוד להיחשב כאילו אנשי ממשל. אני יודעת אם לצחוק או לבכות, ואני כל כך רוצה שפעם אחת אנשים אלו יראו מעט יותר רחוק מאפם הם, יראו פעם מעט כבוד ציבורי ולא רק תועלת עצמית. הם גם במצב זה לא ימותו חס וחלילה מרעב! ידידי התאוששו, ותראו שגם אנחנו קיימים בימים טרופים אלו ואולי עוד נספיק לשנות מזה לטובה. ראיתי "ערב חדש" שלא חידש מאומה. אסתכל גם ב־7:30 בערב. אולי משהו יתחדש. חלילה לא פיגועים ושפיכות דמים!

יש ואני מעט נרדמת כשמוסרים חדשות ואיני תופסת במלואם את חשיבותם, והנה מתברר שכאשר שני גנבים מתקוטטים ביניהם, יודעים מהצד מי יותר גנב מהשני, וזה לא מזכה אף אחד מהם. אני מדברת אודות פרוטות כספיות קטנות, אלא בהנהגה. מי מהם מוביל יותר מהר, יותר חזק לאובדנו, ואוי לי מימיני ואוי לי משמאלי, גם שרון וגם נתניהו, רק בהבדלי מילים, לשניהם אותו התוכן, ולנו אין על מי לסמוך ובמי לתמוך. לשניהם תיאבון חזק לבלוע את העם הפלסטינאי ולנו יש לאכול את תוצאות פרי הבאושים הזה.

13.5.2002

ראיון קראתי מה שכתבתי בכל הדף ב־17.4 וגם מה שאלזה ביקשה. אין פחד שניטה תעבוד יותר מדי. היא יודעת טוב מאוד לשמור על עצמה. שומרת מאוד שלא להתעייף, חלילה. אני חורקת שיניים.

14.5.2002

בשום הקשר לכתוב למעלה, נזכרתי באילו מאורעות קטנים מהעבר והנה אנחנו בארוחת ערב חגיגית אצל --- והגיע בן שלהם לשולחן, קיבל את מנתו וישב לאכול ופתאום קם ברוגז וצעק: "מה זה אצלך כל הדגים בסעודה מורכבים רק מזנבות?" והיא לא הגיבה אליו, ורק בצחוק אמרה לי "די דרעקלאך קענען עסן עקלאך", להגיד לכם כי נעמה לי הבדיחה? לא. האוכל שבצלחתי נעמד לי בגרון. מקרה שני בארוחת ליל שבת במשפחתי, רק שנינו והבנים. שמתי על השולחן מפה מגוהצת יחידה שהייתה אצלי ודוד עדיין ילד קטן ולא ידע איך להיזהר באוכל, נשפך לו משהו ולכלך את המפה. ואני ברוגז צעקתי עליו, עודד הגיב "חג שמח" ואני בחרטה עד היום זוכרת את תגובתי הטיפשית בבושת פנים. כנראה שנחוצים חיים ארוכים כדי ללמוד רטרואקטיבית איך להתנהג בחיים. שתינו היינו אז אמהות צעירות עדיין בלי ניסיון חיים.

15.5.2002

הסתקרנתי לראות מה מראים בטלוויזיה בשעות שאיני רגילה להסתכל בהן. ראיתי כל מיני שטויות ונחרדתי במה שמאכילים את הצופים. ממש פשוט שטויות אימים, מעין דברים לא רגילים שקורים לאנשים רגילים המאמינים שקורים אתם דברים שלא מדרך הטבע. איני מחשיבה את עצמי כל כך פיקחית וחכמה, אבל הייתי רוצה לדבר פעם עם מישהו, האם שידורים כאלו מותרים, אינם מזיקים? עם כל הדמוקרטיה יש גם לפעמים להעיף עין בכל האנדרלמוסיה מסביב, האם באמת הכול הפקר. למשל: ריפוי בחיזורים. מה זה? ואולי אצלי בראשי מוחי מתחיל משהו להשתבש חלילה? אני הולכת לשכב לישון, במשהו מעורפל, ובודקת את עצמי בכיוונים אחרים וחושבת כי לא. הפסקתי אולי להבין את המכשירים מסביב, אך מוחי עדיין צלול.

נחמה, 15.5.2002

בוקר טוב. כרגיל קמתי, זחלתי לשולחן, חשבתי לגשת לטלוויזיה לשמוע איך עבר אצלנו הלילה, ולא הספיק לי מרץ. שתיתי כוס קפה וניטה סיפרה לי כי הבוקר צלצלה אליה אלזה מהפיליפינים, שאלה לשלומי ואמרה כי היא מגיעה ביום שני בערב חזרה. ממש שמחתי לקראתה. ברוכה הבאה. אני מתגעגעת אלייך ומחכה לך מאוד!

נחמה, 16.5.2002

לפני נסיעתה אלזה צחצחה את כל פינות הבית, לא השאירה פירור בשום מקום, וביקשה ממני שלא אטריד את מחליפתה, חלילה, בדרישות יתר לניקיון. התפלאתי לבקשתה. הרי הכירה אותי מספיק לדעת את התנהגותי אתה, והנה לשמחתי אלזה צלצלה כי היא חוזרת ביום שני הבא, וחשבתי כי כבר אעצום עיניים עוד כמה ימים בלי לומר דבר לניטה שמתעצלת אפילו פעם לעשות משהו במלואו, ובכל זאת הוציאה אותי היום מהכלים. היא הספיקה לסתום את הנקזים במטבח ואני גם מבינה איך, לפי עבודתה. ואני מצטערת איך אלזה תפגוש את זה. הרי מובן וידוע, כי אני איני יכולה בעצמי לעשות מאומה ולכן היא נמצאת פה. הרי זה לא פינוק מצדי אלא כורח המציאות ובצרהיים כאשר שתינו ישנו, אני נכנסתי למטבח לשתות כוס מים וחשכו עיני לראות את ביוב המטבח, והיא ישנה, בשקט, ולבי לבי עם אלזה שתחזור עוד מעט ותיפגש עם הבית לדאבוני. אני באמת מצטערת, אבל איני יכולה לשנות. אני חושבת כי אני אולי בפעם ראשונה נאלצת לכתוב כך אודות מישהי שעובדת למעני, אבל זו האמת. אני שמחה שזה עומד להיגמר, זאת אומרת ניטה תעזוב. ייתכן כי זאת סיבת התנהגותה הלא כל כך בסדר – שהיא אמורה לעזוב למען אלזה, אבל לא אני הזמנתי אותה אליי, ולא אני מפטרת אותה מכל סיבה שהיא. זה היה התנאי בין שתינו וכאילו מידידות ביניהן, ובעצם איני רוצה להעמיק חשוב, זה לא ענייני. אני ממש שמחה לשובה של אלזה בעוד יומיים. ברוכה הבאה!

נחמה, 19.5.2002

חן שעובדת נמצאת היום אתי קנתה משאבה קטנה ועוד חומר ניקוי (היום משתמשים בכל מיני חומרים עוזרים שאני בזמנו לא הכרתי) וניקתה את הכיור במטבח ואני אפילו לא שילמתי מה שהוציאה בעדי, כי אין לי מזומנים בבית. היא תחכה עוד שבוע ביום ראשון הבא היא שוב תהיה אצלי.

נחמה, 19.5.2002

כשהגיעה, שילמתי לה מה שהוציאה עבורי. אין לי חובות כספיים.

היום היה פיגוע בנתניה. איני יכולה לשייך את זה לקטגוריה של לוחמה בכיבוש. פיגוע שנהרגים עוברי אורח, כל מיני אנשים שאין להם יד ורגל בהתנהגות הממשלה או מי שלא יהיה במדינה אין בו צידוק לדעתי בשום צורה ואופן. רצח המוני כמו שזה היה, הוא פשוט רצח ואין לו שום צידוק, לדעתי, בכל אופן!

נחמה, 19.5.2002

ואני כואבת עם כל הנפגעים. גם הבוקר צפיתי בחדשות שאינן מחדשות כלום. חושך לי בעיניים גם מבחינה פיזית, והעיקר מבחינת דיבוריהם המאוסים שניתן לאנשים כמו בני אילון להתבטא כאילו הוא פה בעל האחוזה שקיבל בירושה לפני אלפיים שנה, "ארץ שלנו, יש לגרש את כל הערבים ונחיה פה בגן עדן". והוא מדמיון בתקיפות כזו, כאילו הכול באמת בידיו והכול ניתן לו לעשות! אם באמת לא נראה לו את הדרך שלו – החוצה.

הייתה לי פתאום הרגשה לא טובה. ישבתי על הכורסה במרפסת כשעתיים ומעט התאוששתי. עכשיו אלך לטלוויזיה לשמוע בכל זאת מה נשמע בעולמנו. כל זמן שאני עדיין נושמת אני צריכה לדעת מה מסביב. אני באמת לא מבינה למה כל שגיאות הכתיב שלי, כנראה שכחתי אפילו לכתוב נכון. מילא, אין מה לעשות כנגד זיקנה. יחד עם זה אני גם רוצה מעט לקטרג. עובדת אצלי ממלאת מקום במקום אליזה. היום בבוקר בקושי ביקשתי ממנה שתשים אותי בכורסה במרפסת. שכבתי מעט, הייתה רוח, מזג אוויר כזה אביבי, לא חם ואני בקושי רב, מעט מעט התאוששתי אבל פחדתי לזוז מהמקום. עברה כחצי שעה. המחליפה של אליזה במטבח ידעה באיזה מצב הושיבה אותי ולא ניגשה אליי אפילו פעם אחת לראות או לשאול להרגשתי, אז רצתה ללכת לחנות קרובה לקנות חלב שחסר בבית וניגשה להגיד, לבקש כסף. שאלתי אותה: "תגידי, אני עשיתי לך משהו רע? איך זה ככה, האם אין לך כלל לב? ידעת איך אני מרגישה, ולא חשבת לשנייה אולי אני זקוקה לטיפת מים במקרה הטוב, ואולי איני יכולה אפילו לבקש?" היא שתקה. לא היה לה מה להגיד. אחרי זה שאלה אם אני זקוקה למשהו, והביאה תפוז בחתיכות, והלכה לקנות חלב, ולי הייתה נחמה אחת, כי מחר תגיע אליזה. אבל בינתיים היה לי מאוד לא נעים, או קשה, אילו אני הייתי זקוקה לטיפול למשך זמן יותר ממושך, לא יכולתי להחזיק מעמד! קשה אפילו לדמיין שישנם אנשים כאלה, ולמה, למה, הרי אני זקוקה לעזרה לא בגלל פינוק, והיא יכולה למצוא עבודה אחרת אם ברצונה בכך. תאמינו לי שאני משתדלת בכל כוחי להטריד רק במינימום ההכרחי. אבל על המינימום הזה איני יכולה לוותר, לדאבוני.

קשה גם לכתוב את זה. אולי תחשבו לרגע כי אני כבר יותר מדי מפונקת מעזרה שאני מקבלת מהזולת. איני יכולה להכתיב את תגובתכם אבל אני יודעת שאיני ממציאה או מרכלת סתם. ייתכן כי לניטה בעיות שלה, מאוד ייתכן, בוודאי ישנן, אבל לא בי האשם!

מזג אוויר, מזמן איני זוכרת כזה בארצנו בחודש מאי. ישנם גם דברים טובים לציון זה אחד מהם.

כרגע השעה 10 בערב. אני אתמול בערב טרם ששכבתי הרגשתי לא טוב. לא עשיתי שום דבר, מה שאני בדרך כלל רגילה ועושה. לקחת כדורים, לשנות כוס חלב לפני השינה ורגוע לשכב. נפלתי כמו שק ונרדמתי. חשבתי כי עוד מעט בוקר וכשצלצל הטלפון על-ידי עניתי ברוגזה מתוך שינה, "מי זה?" והנה זאת אלזה בשדה התעופה, כרגע הגיעה. אני מאוד שמחתי, ואני מבינה את הרגשתה. היא חזרה לביתה השני בארץ. ולא תאמינו, מזמן לא שמחתי מזה שאני עדיין קיימת לקראתה, וגם מזה שיש לה בית לאן לחזור. ברוכה הבאה!

ועכשיו אני ליד השולחן. שתיתי חלב, אפילו עם פרוסת לחם, לקחתי כדורים הכול כמצווה, ואני רושמת את הרגשתי ואשכב לישון לקראת אלזה מחר בבוקר. גם דוד אמור מחר להיות אצלי. איני יודעת באיזו שעה. ברוך הבא, מי שבא. לילה טוב!

נחמה, 20.5.2002

בוקר טוב! קמתי כרגיל ב־6 בבוקר. שתיתי קפה, בלעתי הרבה כדורים. ניטה מגישה לי לפי רשימה של אלזה, עשיתי אינהלציה. אכלתי דיסה וביצה, דו"ח מלא. ואני עוד מעט אתרחץ אולי אתחזק קמעה לקראת היום. בינתיים אני די "קוּוּטִיש". אין לעשות מאומה, אפילו רצון חזק להיות אחרת לא עוזר, כשאין כוח, הוא איננו! נחמה, 21.5.2002

והנה אלזה באה אליי. לקראת בואה ניטה כאילו עשתה משהו בבית. לא בדקתי, לא הסתכלתי, והיא הלכה בשלום קר מרחוק. מחר תגיע לקבל מה שדוד יביא. אמור להגיע היום, להביא את שכרה וגמרנו.

אלזה, אני חושבת, שכחה מעט עברית. מתקשה להתבטא, אבל נמצא איך לדבר בכל אופן. תיזכר.

גמרתי לאכול ארוחת צהריים. אשב מעט במרפסת באוויר שהנו טוב היום. בשעה שתיים אקשיב לחדשות ואשכב מעט לישון, ואני מחכה לדוד שאמור להגיע היום. עד עכשיו עדיין לא שכבתי. פטפטתי מעט עם אלזה והיום עובר בינתיים כמעט בנחת.

מה שנשמע מחוץ לחדרי איני יודעת עדיין. בתיבת דואר נמצא היום פתק מוועד הבית, "נא להעביר מס תשלומי ועד בית בדחיפות!" נעלבתי. אני נכנסתי לגור בבית כשלא היה גמור לגמרי עדיין. מה הסגנון הזה? האם אי-פעם היו קשיים אתי בתשלומים? כמה אני חייבת עד עכשיו, למה "בדחיפות" לחפש שליח מיד, עד

שבן שלי יגיע כדי לסדר את התשלום? מה! שהמטפלת בי תוביל אותי בכיסא גלגלים, להעביר תשלומי ועד הבית? אני לא ראיתי מודעות שלכם, כי אני לא יורדת במדרגות. מותר גם על זה לחשוב!

במקרה לגמרי הגיע עכשיו בן שלי ומסדר את זה בלי איומים.

מה שכתבתי בדף קודם הכול נכון. לא חשבתי כי את הפתק כתבה לאה. אני באמת מתפלאה עליה, אבל היא כתבה אלי באותו סגנון שכתבה לכולם, ואני נפגעת. יחד עם זה אני לא רוצה לרגע לפגוע בידיות שיש לי דווקא עם לאה. היא חמודה ולרגע בזמן שכתבה לכולם, שכחה להוציא אותי מהכלל. טעות לרגע של שתינו. אני רוצה שהיא תדע את דעתי ובהזדמנות נגמר, לאה חמודתי.

אני יכולה להקיף בראשי את כול שמתרחש מסביבנו, אלא עד כמה שאני תופסת בהגייוני, בהבנתי. אני מתכוונת לשמחה הזו בכנסת בניצחוננו של שרון על ש"ס. מפטר אותם מהכנסת ושישו ושימחו מסביבו. אני שותפה להילולה. אולי אני באמת איני יודעת מה הולך אבל אני מרגישה כי המצוקה קיימת באוכלוסייה של ש"ס. לא שהעסקנים שלהם הם כל כך נקיי כפיים, אבל בעל הבית שלנו מראה את יכולתו, את תוקפנותו, וכולם רוקדים לחלילו. רבותיי, שימו לב עם מי אמור שרון להקיף את עצמו – ליברמן ודומיו. האם זה למה שאנו מחכים? למה תרועות הניצחון? דליה איציק מסתובבת בכנסת כמו תרנגולת שהטילה ביצה ומחייכת. אני מתארת לעצמי את ניצחוננו הגדול של שרון, מצפה לראות מה פעולותיו הבאות, ואיני רואה אור גדול! הלוואי ואתבדה. אני לא באופוריה ממנו. אומרים "יודע צדיק נפש בהמתו", אבל איני יכולה לומר בתוקף כי אני יודעת בדיוק באמת מה הולך שם. קטונתי.

עודד צלצל. הילדים של יעל חולים. ליובל יש אבעבועות רוח ולנועם איני יודעת מה. אני מקווה לרפואה שלמה. ילדים אינם גדלים בלי בעיות. אני בטוחה שעושים הכול מה שנחוץ ומקווה כי הכול יהיה טוב ויהיו בריאים.

במקרה נגמרה המחברת ויצא לי לכתוב בדוחק. אני יודעת כי זה לא קל לגדל ילדים, אבל יעלי שלי, אצל כולם ישנם כל מיני מצבים בגידול ילדים. זהו מס על הנחת שיגרמו לכם כשיבראו. ואני מאחלת לכם כל טוב ובריאות טובה.

נכנסה אליי הערב הילדה. אני מצטערת להגיד שהיא עייפה אותי נורא. אנשים אין להם הבנה לזולת. היא באה עם חבילת צרותיה וראתה, ואולי לא ראתה, כי אני בקושי רב יושבת מולה אבל למען הנימוס החזקתי בקושי רב את עצמי עד הסוף.

אולי לא יפה לומר ככה, אבל מה לעשות שאין לי כוח ואיני רוצה לפגוע בה, ועייפתי מאוד.

נחמה, 22.5.2002

אלזה חזרה לשמחתי, אבל היום איני מרגישה טוב. איזה גוש בגרון כאילו סותם לי את הנשימה. מנסה לשבת במרפסת, מזג אוויר מצוין. קריר, עשיתי אינהלציה. קשה לשבת ואני מפחדת לשכב. לא יודעת אם יהיה יותר נוח. השעה 1.30. נראה מה יראה סוף היום.

אמא, 23.5.2002

כפי שתראו, אני צלולה לגמרי. איני פוחדת ואיני מפחידה אף אחד, אבל הנשימה דרך הגרון מעט סתומה. אני בכל זאת הולכת לשכב. קמתי מעט יותר מאוששת, עכשיו אלזה תבשל למעני דייסה. אוכל ואני ממשיכה. אין ברירה, מאבק תמידי.

23.5.2002

אפילו ישבתי מעט על יד הטלוויזיה ועכשיו להתראות מחר בבוקר, לילה טוב.

בוקר טוב,

חשבתי כי אישן עד מאוחר, ולא היא, כי בלילה בערך מ־12 עד 2 לא היה חשמל בכל העיר. איני יודעת את הסיבה, זה הספיק לי לא להיות שקטה. פתחתי חלון לרווחה וצפיתי בלילה בחושך עד שחזר החשמל ואז הייתי כבר מאוד מעוצבנת. קמתי בבוקר מוקדם והודיעו כי בתל-אביב היה פיגוע. פרטים איני יודעת. גם הטלוויזיה מדברת עכשיו בצורה חדשה, או אני פסקתי לגמרי להבין, ואיני מוצאת את השעות שמספרים מה שקרה בארץ. מדברים כל מיני דברים כאילו הכול מתנהל כמו שצריך. אולי זה אפילו טוב ככה. למרות הכול החיים ממשיכים במסלולם. אלזה תביא עכשיו עיתון ואדע. לקרוא אני עדיין יודעת. עכשיו אלך להתרחץ. דיברתי כרגע עם הילדה. היא אמרה שבמעלית הייתה מודעה כי לא יהיה חשמל, ומפני שאני לא יורדת למטה ואלזה לא קוראת עברית, אני איני יודעת מה קורה סביבי, וכך אני חיה בחושך ממש, ועצוב לי. בגלל אי-ידיעתי היו לי שעותיים כל מיני מחשבות מיותרות.

אני מאוד רוצה לדעת מה קורה אצל יעל והילדים, מה שלומם? ואיני יכולה לבד לצלצל וגם איני יודעת לאן. אני מקווה כי בסדר. אחכה אולי עודד יצלצל אליי. אני

גם משתדלת להתגבר על כל מיני מיחושים. אני כותבת כאילו אני מדברת אליכם. זה אפילו מצחיק, כי הרי אינכם יכולים לקרוא כרגע מהכתוב, אבל זאת היא שפת הדיבור שלי ואיני יכולה אחרת.

אמא, 24.5.2002

עודד דיבר עכשיו אתי ואומר כי הוא חושב כי בסדר אצל יעל. אני מקווה שכן. בעוד כמה ימים הם יוצאים לטיול לספרד לחמישה-עשר ימים בהרים, יחד עם ורדה וברצו. אני מאחלת להם הנאה מלאה וגם מאוד מרוצה שהם נוסעים ביחד עם חברים. תיהנו וחזרו בשלום! צריך למצות כל הנאה אפשרית אם רק ניתנת לכך אפשרות. באהבה, אמא.

נתניה, 24.5.2002

איני מרגישה לגמרי בסדר. מקווה כי זה יעבור. בינתיים יושבת על יד השולחן ומחכה לטלפונים שלכם ואולי הרגשתי תשתפר מעט. מאוד רוצה בזה דווקא עכשיו, אולי היה היום חם מהרגיל, אולי גם זאת סיבה. אני מאוד רוצה קצת כוח, זאת אומרת יותר אוויר לנשימה. עכשיו נמצאת אצלי חן. עוד מעט תגיע אלזה ואולי עוד יהיה טוב. אני מתפלאת שאני עדיין מסוגלת לרשום. אולי אני מתפנקת? הלוואי רק פינוק. אולי? עשיתי אינהלציה, עכשיו ביקשתי מחן לבשל לי מעט דייסה. אני מחפשת תחבולה למלא את הריקנות. אולי למלא את הבטן. היום אני עד כדי כך טיפשה שמאמינה בזה.

והנה הערב כמעט 8:30 ואני אשכב לישון אולי בהרגשה קצת קלה יותר. תמיד אני לפני שינה שותה חלב. עכשיו אשתה מיץ תפוזים. אלזה סחטה טרי ואני רוצה לקוות לשינה רגועה. לילה טוב.

נחמה, 26.5.2002

קמתי בבוקר אחרי שבאמצע הלילה טיילתי למטבח לחלון ועמדתי כרבע שעה לשאוף אוויר. היה מאוד שקט, ואני חיפשתי רוח שלא הייתה. אני כשלעצמי הייתי ללילה פותחת את כל הפתחים, אבל אלזה סוגרת. אולי היא מרגישה ככה יותר מוגנת. ובטח אינה רגישה לאוויר כמוני. היא צעירה, שתהיה בריאה. ועכשיו אני שותה קפה, עושה אינהלציה וגם אוכלת דייסה. בטח תשתעממו לדו"ח שלי, אבל זה מה שיש.

אתמול בערב ביקרה אצלי דיצה. הם חזרו מטיול בברצלונה ואני שמחתי שיש לי עדיין ידידים צעירים, אבל גם חן עדיין הייתה אצלי, ואני לא נהניתי מדיצה כי חן השתלטה עליה וכן יודעת לדבר הרבה ובקצב, שגם עייף אותי לעתים. ישנם אנשים שאינם חושבים שאדם לעתים אינו מסוגל אפילו להקשיב. ייתכן כי אני צודקת, אולי אני מבדילה בין כוונות טובות מהזולת ובין אופיי הלא ידידותי, בעיקר בזמן שאני מרגישה חלשה. ככה אני נטו. לטוב ולרע.

עודד אמר לי שמחר הוא יבקר אצלי. אני שמחה לכל פגישה עמכם בני היקרים לי מאוד יחד עם משפחותיכם. השבוע באחד הימים ביקר אצלי אורן שהזדמן לנתניה, שמחתי לראות אותה. דיברנו על הא ועל דא ונהניתי. אני מאוד אוהבת את כל בני משפחתי. טוב מאוד שהם ישנם, שיהיה להם טוב.

סבתא נחמה, 27.5.2002

אלזה צריכה ללכת לסדר את ניירותיה, במשרד הפנים אני חושבת. אני מרגישה לא הכי בסדר בשביל להישאר לבד, אבל אני מחכה, עוד מעט יגיעו עודד ועופרה ובכן אני לבד לעת עתה ויהיה מה שיהיה. איני מפחדת, כי בכלל מה הפחד? אני חושבת לחיות לעולמים (חס וחלילה, זה בצחוק) כי הרגשות קשות מבקרות אצלי לעתים תכופות והן עוברות ואני פה, והנה אלזה הלכה לסידורים כלשהם. נשארתי לחכות לעודד ועופרה שאמורים להגיע אליי היום, ופתאום הרגשתי לא טוב. מאוד לא טוב. וכשהם הגיעו אני כבר לא הייתי מסוגלת לדבר אתם ולא הספיק לי אוויר לנשימה. אני מאוד מצטערת שזה קרה בנוכחותם. לקח לי זמן להתאושש. אלזה הגישה לי אינהלציה, מעט שתייה חמה, ובסוף מעט חזרתי לעצמי, אפילו ישבתי אתם ליד השולחן והתלוצצנו על כל מיני דברים. בעוד יומיים הם נוסעים יחד עם ורדה וברצו לספרד, אם אני טועה, לטיול של שבועיים. אני מקווה כי ייהנו. טוב לעזוב את הגיהנום שמתבצע בארץ בזמן האחרון, ואני גם מקווה לא להפריע להם. אני כנראה נדרשת לחיי עולם, כי בכל פעם יש סיבה אחרת, אינשאללה! נראה, אתפוס איזשהו רגע להגיד שלום. עכשיו אני כבר מתלוצצת. אלך לשכב מעט לנוח.

נחמה, 28.5.2002

אלזה פיקחית ויעילה כתמיד אבל איננה אותה אלזה שהכרתי לפני שנסעה הביתה. אני מבינה, גם לה יש חיים פרטיים וזה מורגש, והיא מספרת שיש לה חבר בפיליפינים או שיבוא הנה, בטח שיבוא, שם אין לו עתיד והיא מספרת כי הוא

עובד שם איזו עבודה משרדית ופה יעבוד כמוה בטיפול, שירות. אני מאחלת לה כל טוב, אם היא רואה בזה את עתידה, מי אני שאומר לה אחרת, הרי היא קובעת ואני אין לי מה להציע לה. מה שתחליטי אלזה, כל טוב. עבודה בפיליפינים מאוד זולה.

נחמה

עודד העיר אותי היום משנת צהריים להגיד שלום טרם צאתם לטיול של שבועיים. נסיעה טובה וטיול מהנה, חזרו בשלום וכל טוב להתראות, אמא, 29.5.2002

אולי שמתם לב שאני מתקשה בכתב שיהיה בלי שגיאות, לבושת, כי הרי ידעתי עברית טוב. אין מה לעשות, זיקנה.

אלזה הוציאה מהמקרר אשל מתאריך מוקדם שכנראה נקנה עוד לפני שהגיעה מהפיליפינים וחשבה מה לעשות עם זה. זה לא היה מקולקל, אבל לא טעים לאכול מתאריך קודם. אמרתי לה להוסיף ביצה ומעט קמח ולטגן לביבות. מה אגיד לכם? אכלנו ונהנינו כמו שיכולים ליהנות ממשוהו טעים. מומלץ למי שרוצה.

ישנתי שינה לא טובה. באמצע הלילה הלכתי לחלון המטבח לשאוף מעט חמצן. חזרתי, אכלתי שקית במבה (קל לאכול) ונרדמתי. זה היה כבר בסביבות 6:00 בבוקר וחלמתי חלום וזוכרת אותו כמו מציאות ולכן אני רושמת. והנה אני כבר אם צעירה עם ילד לידי ואני מתארכת אצל דודה חסיה ודוד אשר, הורי משה'לה, אבל משה'לה אינו נמצא בחלומי. קיבלוני בחום ובאהבה, ואני צריכה לחזור הביתה, נפרדת משניהם בחום אבל בחוץ קר, סגריר ואני שואלת אולי יש להם משהו ללבוש. מקבלת מעיל בצבע בז' והנה הכול התבהר ונעשה חם ולי אין מה לעשות עם המעיל ופתאום הילד שלי נעלם. הוא מסתכל בשמים על מטוס בצורת בית ממש גם אני רואה אותו בפליאה ואני קוראת לילד לחזור, ואלזה מעירה אותי ואני חוזרת למציאות, לזיקנה ולחוסר אונים ואין מה לעשות ואני מוכרחה לשכוח את החלומות ולחיות במציאות. אבל טוב גם חלום לרגע.

נחמה, 30.5.2002

אולי לא חשוב לבדוק ובטח לא לרשום, אבל אם אני על כורחי רואה פתאום את החשבונות על השולחן, מתעוררות בי אי־אלו שאלות על כמויות של מצרכים, למשל, חלב. אני לפני שינה שותה כוס לא מלאה חלב, במשך יום אולי כוס קפה ברבע כוס חלב, ובכל זאת שמונה קופסאות חלב בתוך שבוע זה די מוגזם אפילו

לשתינו. אני התעוררתי לחשבון מפאת גודלו. אינני יכולה לברר כדי לא לעורר רוגז, אבל השאלה קיימת! מטרידה אותי. חלב זה רק מצרך אחד מרבים אחרים, ואל תגידו כי אני קטנונית, אבל אלו הם חיי!

אני מאוד מצטערת על מה שכתבתי. אם אלו הם חיי, נחוץ לחיותם בלי מילים מיותרות. סוף פסוק! ומה שכתבתי זאת שטות ועזות מצח אבל אומרים "כי הכתוב בעט בגרזן לא ייכרת". ובכן אני מבקשת סליחה. ועוד פעם זו שטות מצדי. לצערי בזיקנתי הייתי צריכה להיות מעט יותר פיקחית, נבונה, כי נחוץ לחיות לפי מה שיש וכו'. אין אפשרות אחרת.

נחמה, 30.5.2002

מצבי אינו משתפר, אלא להפך. התלות בעזרה גוברת ואני נמאסתי על עצמי! תאמינו לי, העול שאני מטילה עליכם, והוא אמנם גדול, אני מודעת לו, ואין לי מוצא מהמצב ועדיין אין לו סוף. אני רואה את מסירותכם לי, את מאמציכם להקל עלי בכל, אני מברכת אתכם מכל לבי, יכול להיות כי זה עוד יותר מכביד על מצפוני ואיני יודעת מה עלי לעשות! מִמ־מה!
אין לי תשובה!

כשאני קמה בבוקר אני יודעת שאני עדיין קיימת. צר לי שאיני מסוגלת לכתוב בצורה יותר אופטימית. אולי נחוץ לקום בבוקר ולפרוץ בצהלה, שלום! בוקר טוב! אני כאן, אבל מה השמחה הזו? האם טוב לי כל כך? לזה נחוצות עינים טובות, שמביטות אחרת ועיניי זקנות ועכורות, כמו כולי. וככה אני רואה ורושמת! תסלחו לי יקירי, כדאי בכלל לא לרשום אבל הרגל נעשה טבע, נדמה לי שאני חוזרת על עצמי, כבר כתבתי את המילים האלו אי־פעם, אבל היד מקדימה את המחשבה. עכשיו אקרא מעט בעיתון. אכלתי ארוחת בוקר, עוד מעט אלזה תרחץ אותי, ואני עוד פעם אשכב.

זה שתאריך הדפים הבאים הוא יותר קודם זה לא שהתבלבלתי, פשוט פסחתי פעם על כמה דפים וחזרתי אליהם, אני חושבת כי אני עדיין שולטת בראשי, ואני יותר מדי מצטדקת. תחשבו מה שאתם רוצים, זה מה שיש, ואל תשכחו כי בכותבי עכשיו אני בת 90, אולי אפילו יותר, כבר לא זוכרת בדיוק.

נחמה, 1.6.2002

אני הרי מתעדת את הרגשותיי. אם זה נחוץ למישהו איני בטוחה אבל לי נראה כי יש לאדם איזושהי הרגשה טובה, או לא כל כך טובה, ישיחנה. לפעמים זה אפילו

מקל קמעה. ובכן לצערי איני מרגישה כל כך טוב, או עכשיו מעט יותר טוב מלפני חצי שעה, שבאמת היה לי לא כל כך טוב. חן נמצאת עדיין אצלי, השעה 6:45, עוד מעט תגיע אלזה, היא תלך. בינתיים עשתה לי אינהלציה, נתנה לי כוס קפה, ועכשיו בישלה עבורי דייסה. אולי ארגיש אחרת אחרי האוכל.

אני גם כותבת מעט מבולבל, חוזרת בכל שורה שנייה על אותן מילים, אבל שימו לב, אני יודעת לבקר את עצמי. זה אולי סימן שאני עוד שולטת בהכרתי עד סוף.

עכשיו אני ממשיכה בהרגשה יותר טובה וגם דיברתי עם דוד בטלפון ולהתראות. אני מאוד רוצה להחזיק מעמד עד שובם של עודד ועופרה מטיוולס. איני רוצה להפריע לשום הנאה של מי מכם. אבל אני די עייפה.

נחמה, 2.6.2002

אני עכשיו חושבת כי אם משהו מרגיש לא בשלמותו כדאי מאוד באותו זמן לא לדבר, וגם לא לכתוב, כדי לא לכתוב מה שאינו צריך לומר. ובכל זאת אני עושה כך! יש לי איזה אי־שקט נפשי, לא יודעת בדיוק סיבה מיוחדת, אבל זה נמצא בי. כל כך רוצה לשמוע איזו מילה חיה מכם, אבל עודד בחו"ל בטיול ודוד בטח חושב כי אני עוד ישנה אפילו. אף פעם אינו מצלצל בשעה זאת בבוקר. אני אלך להתרחץ. אולי אשטוף ממני גם מעט שטויות.

3.6.2002

אתמול בערב עודד צלצל. שמחתי כי בטיול ממרחקים זוכר לשמוע אותי. אני מעוניינת כי ייהנו מהטיול, הרי לשם כך נוסעים, והוא רוצה לדעת איך אני באמת מרגישה. בן יקר! כל זמן שאני קיימת תדע כי מרחוק אני תמיד אגיד כי טוב לי, ולמה שאומר אחרת? סתם לקלקל לך את ההנאה. אני מעוניינת דווקא בכל טוב לכם. ותהיו לי בריאים. אני אקבל את פניכם בשמחה כשתחזרו בשלום הביתה, בתקווה כי זה יהיה כך.

אמא, 4.6.2002

שכחתי לציין כי אתמול דיברה אלי בטלפון אסנת. אני כל כך שמחתי, כי נכדיי זוכרים אותי. התעדכנתי משלום כולם, הילדים החמודים מאוד אחד אחד. שחף כבר ילד גדול באמת, וגיא, ארד כבר גם ילד גדול. חבל רק שלליאור עדיין אין עבודה. המיתון בארץ נותן את אותותיו. נקווה כי גם זה יעבור.

4.6.2002

אני חולמת מדי פעם בשנתי אותו חלום, בווריאציות שונות, אבל באותו תוכן. אני יודעת שאומרים, בעיקר בידיש, כי חלום הוא טיפש. אבל כאשר הוא חוזר מדי פעם, זה משקף איזושהי מחשבה או הרגשה. והנה אני בחלומי הולכת בקרבת הים ושואלת כל מי שנפגש בי בדרכי אולי הוא יכול לכוון אותי לדרכי הביתה, וגם את זה איני יודעת ברור – איפה הוא ביתי. אובדן דרך מוחלט. כנראה שבחיי הארוכים בהחלט, איבדתי כנראה ממש את דרכי. וכך אני שואלת אצל כולם.

5.6.2002

ישבתי בבוקר אחרי שנת לילה. לא חשוב איך שהיה, העיקר שעבר. לא חשבתי משהו מיוחד, וגם לא האזנתי לחדשות, לכן לא ידעתי כי אין אצלנו שקט, כמו בכל מקום נורמלי, שכך נחוץ שיהיה. והאם באמת נמצאים מקומות שקטים כאלו בעולם מטורף כמו שהנו, ואולי אני רק חולמת אודותיו? אכלתי, רוחצתי, ועדיין לא ידעתי כי היה פיגוע ונהרגו הרבה אנשים. לצערי, דבר תדיר במקומותינו. ואכן, דוד שאמור היה היום לבקר אצלי, דחה את ביקורו ליום שישי, וסיפר לי מה שקרה, וקרה משהו, איום, מכונית תופת נצמדה לאוטובוס ופוצצה את עצמה עם כל נוסעי האוטובוס. הרג נורא של אנשים צעירים שנועדו עוד לחיות הרבה שנים. נורא! שמעתי אחרי זה תגובות בכנסת. כולם בלי יוצא מהכלל גינו את הרצח. אבל שמעתי אחרי זה תגובה של אפי פיין, והוא אומר: "אנו צריכים להרוג, להשמיד, לגרש את כל מי שאינו יהודי". ורולטה שתחזור על עצמה, ולא תספק שום מענה למצב הקיים ורק תרבה עינויים.

ולי אין פתרון למצב, אפילו מחשבתית, כי אף אחד גם לא שואל לדעתי. גם עודד צלצל אלי מטיוולס בספרד. הוא יודע מה קורה פה והוא גם מספר על רוגע ויער של עצי לבנה שם. אני מכירה את העצים הלבנים על צמרותיהם הירוקות בהירות מנעוריי, בארץ הולדתי. היינו אז עושים איזה חור בקליפתם ותולים דלי להגיר את עסיס העץ, שותים אותו כמו שהוא, או מתסיסים ומתענגים עליו. הכול פעם. יש פה משקאות בהרבה יותר טעימים, אבל אין כמוהו! גם אין כמונו אז. הרי הייתי צעירה! פעם!

אתמול היה פיגוע נורא. אני הבוקר התיישבתי על יד הטלוויזיה לשמוע איך עבר אצלנו הלילה, כי אני בטוחה כי הייתה מצדנו תשובה. אני רוצה לדעת היקפה. שעתיים ישבתי, בכל הערוצים הקשבתי. דיברו אודות כל מיני דברים, אולי מעניינים לעצמם אבל אף מילה איך ומה, ומי חלילה נפגע. איני מבינה את השתיקה

ואני פוחדת שמא היו דברים שהשתיקה יפה להם. ממה שאני פוחדת ביותר, אולי אדע במשך היום. עכשיו עדיין בוקר. אני הולכת להתרחץ.

5.6.2002

אלזה הולכת לקניון לעשות קניות צורכי־בית, חוזרת במונית. אני תמיד כשעשיתי קניות לא חשבתי שאפשר לנסוע, במקום לסחוב בידיים. אבל כאמור אז עשיתי הכול לעצמי. ספרתי כל פרוטותיי שיספיקו לי. והיא עושה את הכול למעני! ואינה צריכה לעשות חשבונות. אולי אפילו הצדק אתה. רק כואב לי שאתם צריכים לשלם, ואין ברירה.

ראיתי "ערב חדש". אין שום דבר משמח, ההפך הוא הנכון. ולמה אני מציינת את זה? כי שמעתי את סילבן שלום. איני מצדדת בו, זאת אומרת בדעותיו המדיניות. אין לי שום דבר, לא בעדו ולא נגדו באופן פרסונלי, אבל הוא אמר אחרי הדברים הנוראים שקרו אצלנו בהשראתו ובברכתו של יאסר ערפאת כי יש לגרשו מהארץ. איני יודעת אם מחוץ לישראל הוא יהיה פחות מזיק, אבל אני בכל נפשי רוצה לסלקו, לא מפני שהוא מנהיג הערבים, הוא גם רק מתיימר כאילו להיות כזה. הוא אפס מנופח שעושה מעצמו מנהיג. אלו שנלווים אליו בהרבה יותר סימפטיים ממנו. הם בעצמם גם יודעים את זה, אבל הנימוס מחייב והוא מאוס בעיניי ובעיני רבים אחרים. אני אשמח לראות ולשמוע כל מנהיג ערבי חוץ ממנו. ואותו לא לראות אפילו מרחוק.

עודד דיבר עכשיו בטלפון מספרד, מהרים גבוהים מושלגים. היה להם מעט קר, אבל נהנו. אני מרוצה עבורם. היו בריאים.

הערב דיבר אתי דוד חמודי. מחר בערב יבקר אצלי. אני כבר מאוד מתגעגעת לראות מי מכם. אחכה עד מחר. עכשיו אשתה לפני השינה, לא כוס חלב כהרגלי אלא כוס מיץ אשכוליות סחוט טרי, ואשכב לישון. לילה טוב.

אמא, 6.6.2002

קמתי הבוקר לא משינה, אלא מנדודי שינה של כאבים בידי השמאלית מאז ומתמיד. הייתה תקופה של שקט מעט, קיבלתי פעם זריקת קורטיזון שהשפיעה לטובה. אבל אחרי זה כאבה לי באותה יד אצבע. שוב קיבלתי זריקת קורטיזון והיא

יחד עם הכאב שיתקה גם את האצבע. כבר איני יודעת למה לחכות. ואולי בכל זאת רצוי היה לי למות, כי אין לי כבר מספיק סבלנות לכאבים. מובן שלא אגרום לכך בעצמי, כי אין לי מספיק מרץ. אני די זקנה לקוות כי זה באופן טבעי יגיע בקרוב. נחמה, 7.6.2002

הערב דוד ביקר אצלי. שמחתי מאוד. אני מאוד רעבה לקרבה המשפחתית, הגם טלפונית. מתקשרים לעתים קרובות. גם זהר התקשר היום, ואין מה לדבר – דוד כל יום. עודד בטיול עכשיו בספרד, וגם לא שכחו אותי ואני שמחה על כך. אבל אני כשלעצמי לא הכי מרגישה בסדר, הולכת תכף לשכב בפחד מפני הלילה וכבר מחכה לבוקר. יגיע.

היום היה חמסין ומובטח גם למחרת.

נחמה, 7.6.2002

קמתי לא משנת לילה מרגיעה אלא מליל כאבים, וכמובן לא יכולתי לישון. צר לי שאני מציינת את הכאבים, אבל לצערי זאת המציאות שלי ואין לי ברירה, באין לי הרגשה אחרת לציין. זה ממין הלילות שאין מתים בהם, אבל הם משגעים. קיוויתי לבוקר ולרגיעה, אך הבוקר אכן הגיע אחרי שישבתי זמן מה בסלון בכורסה, אך הכאבים לא הוקלו. אני משתדלת לנהוג כרגיל עד כמה שזה ניתן, שותה, עושה אינהלציה, אוכלת דייסה ומיץ עגבניות שאלזה מכינה ומגישה לי. יש לי כאב בחלק הראש מימין מעל הצוואר שאינו נותן לי לשכב. נחכה, אולי יוקל במשך היום. עכשיו השעה רבע לאחת עשרה. ישבתי עד כה על יד הטלוויזיה. אלזה רחצה אותי. אכלתי משהו קל, אבטיח שדוד הביא, ואנסה לישון. אני מקווה, להתראות.

נחמה, 8.6.2002

עודד דיבר אתי בטלפון מספרד. הוא שואל מה נשמע. בטח לא שואל אצלי מה במדינה. את זה כולם יודעים יותר טוב ממני. ואני מתארת שהוא מעוניין לשמוע ממני טובות. הלוואי בן והייתי יכולה למלא רצון זה. אבל אני בדילמה. קודם כול אני הרי מעוניינת בכנות כי תיהנו אבל איני יכולה לשקר, כי אני לצערי מרגישה באמת לא טוב. ובכן, אני מתעגעעת, כי מה יעזור לי שתדעו, אפילו דוד שהיה אצלי אתמול בערב אינו יודע. הוא עדיין לא התקשר ואני לא אגיד לו. אני רק רוצה מאוד לקוות כי הלילה אולי יהיה יותר קל מהלילה שעבר. הלוואי. וזה אני אדע מחר בבוקר.

כרגע דוד באמת התקשר. יש לו קלקול קיבה. הוא אתמול בערב אכל אצלי מה

שבעצמו הכין, אבל לפי דעתי ממה שאכל לא יכול להיגרם לו קלקול. תמיד אני מכינה נקניק, אם אני חושבת שמישהו יגיע לאכול. והפעם לא חשבתי ולא הכנתי. איני יודעת מה גרם לו. אני מצטערת, ממה שלא יהיה. ייזהר קצת וזה יעבור. היה בריא בן. ייתכן כי האוויר השרבי משפיע לפעמים בעיכול האוכל.

8.6.2002

צלצלתי הבוקר לדוד, לדעת מה שלומו, כי אתמול לא הרגיש טוב. הוא אמר כי הוא בסדר. אני רוצה להאמין לו. אני מאוד רוצה שיהיה אצלכם משפחתי היקרה בסדר, כי מה ומי יש לי חוץ מכם? עד כה התברכנו בקיץ נוח, לא חם במיוחד, ועכשיו זה החל בעוצמה וחם מאוד. גם זה יעבור. נחוץ סבלנות, כמו לרוב הדברים. יש שרב ואומרים גם מחר יהיה. פותחת מעט מאוורר ומחכה למשב רוח. היום נמצאת אתי חן. זה יום ראשון ואלזה יצאה לחופשתה הקצרה, לא לפני שרחצה אותי ובישלה למעני דייסה. מטפלת בי במסירות. הכינה לי תרופות שאני אזדקק להן במשך היום ועומדת על כך שאזמין רופא שייתן לי תרופות נגד כאבים, שיש לי הרבה, אבל אני לא ממהרת כי אני יודעת כי לזה הוא צריך לבדוק, לשמוע מה אתי והוא לדבריו עמוס בחולים במרפאה ולא יגיע אליי, ואני איני מסוגלת להגיע אליו, ויהיה מה שיהיה.

נחמה, 9.6.2002

היום הייתה אתי חן. אני הרי לא יושבת כל היום יחד אתה, כי אני הרבה מהזמן שוכבת. על השולחן מונחת המחברת. אתם מכירים את הרגליי, אני רושמת ממה שבא לי, לפעמים את התרשמותי ממשוהו.

פעמים אני בבדידותי מדברת אתכם דרך הנייר, אבל בסוף הדף חותמת גם תאריך. והנה חן אומרת לי: "כתבת תאריך לא נכון", ואני שואלת אצלה מניין היא יודעת, ולמה לך לקרוא מה אני כותבת לבנים שלי?

"לא קראתי, רק ראיתי למטה כי רשמת תאריך לא נכון". תארו לעצמכם, צנזורה עליי. זה די הרגיז אותי, והיא גם לא הייתה ישרה אתי וחשבה אולי כי אני כזאת טיפשה שאאמין לה כי קראה רק בסוף את התאריך. לא היו שום סודות במחברתי אבל הרגשתי מאוד מרומה. לא, לא רבתי אתה ואני מאחלת לה כל טוב, אבל בביקורה השני אצלי לא אָכַפְת לי שתקרא את דעתי. איני מסתרת בעילום שם. בתאריך היא דווקא צדקה.

נחמה, 9.6.2002

בוקר טוב.

קמתי מלילה קשה. מצטערת שאיני יכולה להגיד משהו אחר, אבל זאת היא המציאות שלי. לא ישנתי בגלל כאבים בתחתית הראש שגובל בצוואר, וגם ביד שמאל. השתדלתי להירדם יותר מאוחר כדי להקטין את הלילה, אבל זה לא הועיל לי הרבה. נשאר לי מספיק זמן לכאוב ועם שחר הלכתי להתיישב על יד הטלוויזיה כדי מעט לנוח. אני חושבת בכל זאת לנסות לדבר עם הרופא, ואפילו לא יבקר אצלי, אולי ירשום לי כדורים, פרדניזון שפעם הועילו לי במעט. נראה, אין צורך להגיד לרופא מה לרשום לך, אבל זה בתנאי אם הוא יבדוק אותי, אחרת אני צריכה לספר מניסיוני. כאבים לא חסרו לי אף פעם. אני בכיינית, אבל אומרים כי אף אחד אינו צועק: "אוי" אם לא כואב.

נחמה, 10.6.2002

אני עכשיו צלצלתי לרופא. סיפרתי לו את מצבי וכל הכאבים, אז הוא אמר כי אשלח את אלזה והוא ייתן לה כדורים להרגעת הכאבים. ידעתי מראש את תשובתו, אבל זהו זה. אלזה תכף תלך, וכי יש לי ברירה אחרת? נוסף לכל התרופות אבלע עוד, ונחוץ להאמין כי הם יקלו. יש לי בבטן בית מרקחת עד כה, תהיה עוד אחת. אולי מכאן תבוא הישועה. נחוץ להאמין. והנה אלזה חזרה מהרופא. הוא רצה לרשום לי כדורי ארטופן אבל אלזה זכרה כי הוא כבר רשם לי אותם ואני אלרגית להם, מה שהוא בעצמו צריך לדעת מכרטיס רפואי שלי. מילא לא חשוב, העיקר שיעזרו לי פרדניזון. אלזה היא אוצר!

בצהריים אחרי האוכל בלעתי שני פרדניזון וגם הייתי מאוד עייפה מליל נדודים קודם. נרדמתי וישנתי שינה עמוקה וכשעודד צלצל עניתי לו בחוסר היגיון איך שאני מרגישה, הגם החלטתי כי מרחוק מספיק שאני מרימה טלפון להגיד כי טוב אצלי, הרי איני רוצה לקלקל את הנאתכם, בכל הכנות, אבל כאמור הייתי מאוד רדומה ועניתי לפי הרגשתי ולא לפי הגיוני ואני מצטערת על כך. גם דוד צלצל אבל כבר הייתי יותר ערה. אני כמו גם אנשים אחרים לא תמיד בשליטה מלאה בהתבטאות, בעיקר בקומי משינה ועוד הפעם סליחה עודדיק, לא רציתי לצער אותך.

אמא, 10.6.2002

נראה שבאמת הבהלתי אתכם בלי כוונה. אני עוד לא כל כך מהר מסתלקת "לעולם שכולו טוב" ואני פה. אני עקשנית. העולם הבא מחכה תמיד ומשם אין

חזרה ובכן, איני ממהרת. קודם עוד אתפנק לפניכם קצת. לא מגיע לי? דוד צלצל בפעם שנייה. תודה, בנים יקרים לי מאוד, באמת, לא זאת הייתה כוונתי ברצינות. אני מצטערת.

אוהבת אתכם, אמא, 10.6.2002

בוקר טוב!

באופן יחסי ללילות באחרונה הלילה עבר שקט יותר. קמתי מדי פעם, אבל שכבתי והמשכתי לישון ללא כאבים וזה אצלי הישג ושינוי לטובה. נקווה כי זה ימשיך לטובה ואני ממהרת לרשום כדי שלא אזדקק לכתוב אחרת. עכשיו אכלתי ארוחת בוקר משביעה, גבינה לבנה ועגבנייה. עוד מעט אלזה תרחץ אותי והיא ממריצה ומדברת שאחרי הרחצה היא תיקח אותי בעגלה לטייל מעט בחוץ. היא צודקת במאה אחוז, אבל אני מתנגדת, כי אני כמו עכבר, רגילה למאורתי ופינתי ופוחדת מהחוץ, מעיני אנשים, ואני שכחתי כי אנשים בכלל לא מביטים בי, ומה בכלל יש לי להתבייש, הזדקנתי, נכון, הרי כל אחד רוצה בכך, וזיקנה אצל כולם משנה גם את הצורה ולפעמים גם את ההכרה ואין מנוס. מי קודם ומי כמוני. נדמה לי שאני עדיין שולטת במוחי, משתדלת לא לדבר הרבה. וזה מה שיש. ואפילו זוכרת אמרת חכמים כי "מלה בסלע, שתיקה בתריי". זוכרת אמרות, אבל שכחתי כתיב נכון. כותבת בשגיאות ואחר כך מתקנת, כי בעיניים אני רואה שזה שגוי, ואני מבקשת שתתדלו לא ללעוג לי. אני הרי באמת זקנה מאוד.

אני עכשיו אחרי מקלחת חמה ונכנעת לטובתי, לצאת עם אלזה מעט לטייל בחוץ, נקייה, מלובשת, שבעה, רוויה, מפסיקה לכתוב. כשאחזור אמשיך. והנה חזרנו. ישבנו בגינה בסוף הרחוב. היה נעים לראות אנשים, בייחוד סבתות עם נכדים קטנים. הילדים, חכמתם במשחקם עם אחרים. ישנם ילדים ידידותיים, על-פי רוב, וגם המלווים אותם. והנה שמתי לב שאני עוקבת אחרי אנשים שלא תמיד יש לי הזדמנות לכך. על ספסל בשכונתי ישבה אישה צעירה עם ילד קטן, גם כלבלב עליז, והיא עצובה מאוד. לא פעם מנגבת דמעה. בטח יש לה סיבות לכך. ישבנו בגינה עד שעה 11:00. אחר כך נעשה חם וחזרנו הביתה. שתיתי מים ואני רושמת מעט התרשמויות. אולי אשכב עד הצהריים מעט לנוח, אבל היה טוב וטוב שאלזה המריצה אותי. כרגע אין לי שום כאבים. אקווה להבא.

קמתי, הסתכלתי ב"ערב חדש". כותבת את התרשמויותיי מהיום. עכשיו אלזה הגישה ארוחת ערב, תפוחי אדמה לפי בקשתי, ואוכל גם פרוסת לחם בחמאה – דלק למכונה שתמשיך לפעול, ושוב אשב ליד הטלוויזיה. חבל שאין לי ספר מעניין.

לאה מביאה לי ספרים בכל מיני בעיות לאומיות, פוליטיות ואני רוצה איזה סיפור פשוט, מעשיות, לשכוח בקריאתם את כל הרצינות בכל מיני בעיות. נעשיתי קלת דעת.

ישבתי לשמוע ולראות מה בארצנו, והלוואי ולא היה, אבל מה שיש זה חלום בלהות, פיגוע בהרצליה, מתאבד עם פצצה במסעדה ויש נפגעים. אני נמנמתי ולא יודעת בדיוק פרטים. מה שאני כן יודעת זה מספיק לי למריטת עצבים, מציאות עגומה מאוד בארצנו, בחיינו, ועד מתי אין יודע. נערה בת 15 נהרגה, גם הפוגע, למי פה ניצחון?

נחמה, 11.6.2002

בוקר טוב!

לא להאמין. עבר עליי לילה שקט. ישנתי כמעט ברצף, רק פעם אחת התעוררתי ובפעם השנייה לא האמנתי כי כבר בוקר. אני מציינת את זה כי זה לא קרה אצלי מזמן. הלוואי שהיום יהיה שקט. עוד לא שמעתי חדשות ובחדשות סיפרו: הרגו פלסטיני פה, פלסטיני שם. מצוידים בכלי משחית. הכול אמת ושקר יחד. המצב הוא כזה שלכל אחד אמת שלו, וקשה להאמין לאף אחד. זאת מציאות חיינו העגומה. אני בכל פעם חוזרת על הקביעה הזאת שאין מנוס ממנה. הידיים שלי רועדות ולכן הכתיב הוא כזה. אולי אירגע מעט ויהיה יותר טוב.

היום הייתה אצלי הפתעה, אסנת הגיעה לנתניה בעבודתה וליאור בא אצלי על הבוקר. ישבנו, דיברנו, הזכרנו נשכחות מכפר נטר והיה לי מאוד נעים לשוחח אתו. אני לתומי, לרצוני חשבת, כי הם באים לטייל מעט. אפילו חלמתי שיביאו את ילדיהם החמודים, ואסנת הגיעה למעט זמן, שמחתי ואפילו נהניתי מנוכחותם. הם נסעו ואני רושמת כהרגלי ומחכה כבר לשובם של עודד ועופרה בגמר טיולם. ברוכים הבאים!

דוד צלצל אתמול בערב, סיפר כי אלון הגיע לכמה ימים הביתה ומעבירים אותו ממקומו למקום אחר. יקירי, היו בריאים. תפילתי כי יהיה טוב, שלא יאונה לכם שום פגע ורע, שאי־פעם כבר נמצא יחד במשפחה בשלום ובשמחות, כן יהי רצון. כולנו בתקווה כי זה אמנם יגיע.

סבתא נחמה, 12.6.2002

י'שנתי היום אחרי הצהריים שינה טרופה, אחרי ששכבתי דווקא רגועה, מרוצה מאוד מביקורם של ליאור ואסנת שאני אוהבת אותם מאוד, ובחלומי אני חולמת אודות הליכה בלי מטרה בלי יעד כלשהו. אני אורזת תרמיל על שכמי ומתכוננת לצאת, וחושבת לו היה לי משהו לחברה, ומחליטה כי אפשר גם לצאת לבד, ומתעוררת עדיין הלומת שינה, והנה עודד מצלצל מברצלונה כי הם חוזרים הביתה ביום שישי בלילה, ואני שמחה לשובם כי נהנו. ברוך בואכם הביתה! עכשיו אני כבר מחכה לטלפון של דוד. תמיד אני מרוצה ומחכה לדבר עם מי מכאן. תמיד מחכה למשהו! כל חיי מחכה והולכת לישון. מחר יום חדש, שיבוא בשלום בלי שום הפתעות. שכחתי לכתוב עברית נכון, לעג לרש: כותבת ומתקנת וכבר איני בטוחה מה כן נכון. כנראה זקנתי. לילה טוב.

נחמה, 12.6.2002

ה'תעוררתי ב־5 בבוקר ולא רציתי להפריע את שנתה של אלזה. הלכתי לטלוויזיה ובשקט, עם אוזניות באוזניים הקשבתי לכל מיני דברים ואין לי מה לחזור עליהם, כולם רואים ושומעים ויודעים. ואני העברתי את זמני בשקט, ואלזה קמה והכינה לי כוס קפה עם פרוסת לחם בחמאה. גם אינהלציה, ומתחיל יומי הרגיל. אלון בבית לחופשה לכמה ימים. לאן שיישלח אייחל בלבי עבורו ביטחון ובריאות ושובו הביתה בשלום. דאגת לבנו וראשינו בזמנים טרופים שלנו. במלחמה מתמדת. זה המצב. עכשיו אני כבר מחכה לשובם של עודד ועופרה. ברוכים הבאים! ואני מאוד רוצה לישון. בטח צריך להתרחץ קודם, ואני עייפה כבר מהבוקר כאילו ביום אני עובדת, אבל אני חושבת הרבה אודות כל מיני מצבים וזה מעייף לא פחות מעבודה פיזית. אבל זמני בידי, אוכל גם לישון עוד מעט ולנוח. אלזה מתהלכת רוב הזמן עם הטלפון ליד האוזן. אני מבינה, יש לה עולם משלה ולנו אין דברים בינינו חוץ מעניינים ביתיים וענייני עבודה. לפעמים זה משעמם ולעתים זה טוב, כי גם הדיבור קשה לי.

ישנתי מעט וחלמתי גם משהו שאיני זוכרת, וטוב כי לא יפה לספר חלומות. אני עושה דווקא כך, כי אין לי תעסוקה אחרת. גם ספר מעניין שיכול להעסיק אותי אין לי. לאה כבר לא נכנסה כמה ימים ואין לי ממי לבקש ואני, באין ברירה, מסיימת איזה ספר לא מעניין. ישנם גם כאלו לטעמי.

והנה אני רואה בשעון שהיום 13 ביוני, וב־19 ביוני יום הולדתו של בני "הקטן", זאת אומרת החמוד היקר דוד שלי, שהוא צעיר מעודד הגדול ולכן הוא הקטן. מזל טוב, בן! לעתיד של שלום ורגיעה בארצנו, ונחת במשפחה מהבנים, ולשמחות של

כל המשפחה יחד עם נועה, אורן, לימור החמודה, תמר ואלון. אוהבת מאוד את כולכם. היו ברוכים!

אמא, סבתא נחמה, 13.6.2002

אני תמיד אוהבת להקדים את ברכתי. יותר טוב קודם ממאוחר. ברכתי לכל יקירי!

עודד ועופרה חזרו מהטיול ועודד דיבר אתי משדה התעופה. שמחתי לשמוע את קולו. ברוכים הבאים. יש לי סיפוק שאזכה לראותם. תודה.

היום אחרי ארוחת צהריים קראתי מעט בעיתון כל מיני דברים, ידיעות קצרות, כל מיני זוטות, והנה אדם אחד כותב אודות משהו שנמאס לו והוא כותב באופן ציורי וזו לשונו: "נשבר לי הזין". ואני איני עד כדי כך נקיית לשון ואיסטניסית, אבל זה משום מה צרם לי. למה לכתוב בצורה גסה במקום פשוט להגיד: "נמאס לי מזה!" מה מעניין את מישהו צורת הזין שלו? אולי הוא פשוט רצה להזכיר למישהו מה תכולתו. לפעמים במסיבת רעים לא רצינית במיוחד כשמספרים כל מיני מעשיות, בדיחות, אין צורך והכרח לשמור על ניקיון דיבור ולשון, אבל אני איני מצדיקה את זה בכל סיפור. אולי איני צודקת? אולי?

נחמה, 14.6.2002

אתמול שלא כהרגלי שכבתי לישון ב-11 בלילה. כל ערב אני בשעה תשע במיטה. ואמנם ישנתי עד שעה ארבע לפנות בוקר ואחרי כל רבע שעה קמתי כאילו אני מאחרת למשהו, עד שבכל זאת קמתי קרוב ל-8:00, ומתחיל יום כסדרו, כהרגלו. אין פה מה לרשום שוב, אבל ככה אני מתעדת את עצמי, כאילו אני מישהו שחשוב להיסטוריה. אבל היום באמת יש לי ציפיות. אולי עודד ועופרה יבקרו אצלי ואני מחכה להם. ברוכים הבאים!

אמא

כמה שהייתי שמחה לו גם דוד עם משפחתו שפנויים היום היו יכולים להגיע. מעין כינוס חצי משפחתי. אבל אני מבינה את מצבם, שאינו מאפשר להם, כי אלון מתארח עד מחר בבוקר ויוצא לצבא, היו בריאים יקירי כולכם. אני בנפשי וברוחי תמיד בין כולכם, ושיהיה טוב.

אוהבת תמיד, אמא וסבתא נחמה, 15.6.2002

קמתי משנת לילה טובה ומחכה לאורחיי היקרים. ברוכים הבאים!

עודד ועופרה ביקרו אצלי הבוקר. מאוד שמחתי לקראתם. היה לי היום יום חגיגי. גם תמר החמודה ביקרה אותי בערב, הביאה להראות לי אלבום תמונות

מטיולה הגדול וככה שהיה לי יום מעניין יותר מכל ימי השגרה אצלי כרגיל, ואני גם מתגעגעת לנועה ודוד ולכל היתר. כולכם יקרים לי ואני תמיד מאוד שמחה לראותכם אצלי בבית, כי הרי אינני ניידת בשום אופן, כי אני כמעט צמודה למיטה ובעיקר לבית. זהו, אין לשנות את המצב ואני צמאה לקרבתכם. למותר לציין, זה ידוע לכם כמה אני אוהבת את כולכם!

אמא, סבתא נחמה, 15.6.2002

לילה טוב, אני הולכת לשכב לישון. מחר אני אשאר בבית עם חן. יום ראשון יום המנוחה של אלזה. לילה טוב. נחמה.

בוקר טוב!

אחרי יום מרגש אצלי עם אורחיי היקרים, ישבתי מעט יותר מאוחר. שכבתי לישון רגועה ועבר לי הלילה בשינה טובה. עכשיו קמתי ומתחיל סדר יום כתקנו כבכל יום, והלוואי יום שקט ורגוע.

ביקרה אצלי לזמן מועט ידידה צעירה, דיצה, וזה מאוד משמח אותי ומעלה את ערכי בעיני עצמי, כי אנשים צעירים מבניי עדיין מוצאים את מעוני ראוי לביקור. תודה, דיצה.

גם אחות קופת חולים משום מה בלי שום פנייה מצדי ביקרה אצלי היום. מדדה לי לחץ דם וסתם דיברה אתי ומצאה כי אצלי הכול תקין. אני כנראה אדם חזק והעיקר מודעת לסביבה ומרוצה מזה. מקווה שאגמור בראש צלול מבלי לבייש אתכם יהי רצון!

היום אני בהשגחתה של חן שמטפלת בי במסירות טובה. מצערת העובדה כי אני זקוקה לטיפול מתמיד. אין לעשות נגד הזמן.

והנה שבע בערב. אלזה עוד מעט תחזור וחן אמרה כי בעלה בא במכונית לקחת אותה ושאלה אם היא רשאית ללכת ואני מוכרחה להגיד כי שמחתי (לא יפה), התעייפתי ממנה. היא מדברת הרבה אודות עניינים שאיני זקוקה לדעת, כל טוב לך חן. להתראות בעוד שבוע, אני מקווה.

אלזה חזרה והתרעמה למה חן עזבה אותי לבד. והיא תכף החלה לטרוח סביבי, כדורים, אינהלציה וכו'. תודה, אלזה.

קיבלתי הזמנה לנישואי בתו של קני מאמריקה. אני מאחלת להם מכל טוב וכל טוב. לקני וברברה הרבה נחת ושמחות ובריאות לעצמם, כן יהי!

נחמה, 16.6.2002

אני את כל איחוליי כותבת רק במחברתי על יד השולחן, כי אחרת איני מסוגלת. שליחיי הנאמנים עודד ודוד יעבירו לכתובת המיועדת. כמו כן, בטח רישע לפני נסיעתה לחתונה תיכנס אליי ואוכל למסור לה את ברכתי. מזל טוב להם מקרב לב. הם יקרים לי.

נחמה

בוקר טוב. ישנתי שינה רגילה, טובה, אבל קמתי מעט סחרחרה. קיבלתי כוס קפה עם צנים ועשיתי אינהלציה ונראה מה יגיד יום. אלזה מכינה לי גם דייסה לחיזוק. לא שאני רעבה, אבל אוכל. אולי באמת אתחזק. אחרי זה אתרחץ ויהיה יום חדש. רחצה אותי ואני חושבת אולי נצא מעט לטייל וישתפר לי מצב הרוח. בחוץ היום מזג אוויר נוח. אני בעצמי איני יודעת מה אני מחפשת, את העבר אין להחזיר וגם אין צורך. שיהיה טוב היום הנוכחי.

ובאמת יצאנו לגינה בסוף הרחוב וישבנו על ספסל בצל. היו אמהות צעירות. ייתכן כי אלו סבתות צעירות עם ילדים קטנים, נחמדים, שקטים יותר, ערניים יותר, כל מיני. אני אהבתי להסתכל בהם. ילד אחד ממש שבה אותי בפעלתנותו, אני להנחתי מנבאה לו, לפי התנהגותו, כשיגדל פעלתנות רבה, הייתי אומרת אפילו מנהיגות. בטח תצחקו לי, במה שאני עוסקת, אבל אני אוהבת להסתכל בהם וייתכן כי גם לעתים מעריכה נכון.

חזרנו הביתה ואני רושמת את רשמיי ומחכה למטעמים שאלזה תכף תכין. התחשק לי לביבות תפוחי אדמה, ואני חושבת כי גם אלזה תיהנה מאכילתן, וטוב שיצאנו החוצה וחזרתי במעט מצב רוח משופר. משונה, עוד פעם חושבת אודות הילד שהזכרתי. זאטוט בסך הכול, אבל כאילו מביים ומציג כל מיני הצגות. הנה הוא כאילו מנגן על איזה כלי נגינה דמיוני, קטן חמוד כזה ואהבתי לראותו! עודד צלצל ממעלה אדומים, הם נהנים מילדי יעל ומהנים את הנכדים, כל תקופה ותענוגיה. תהיו בריאים ושיינתן לנו ליהנות בשקט ובנחת, לו רק יהי!

נחמה, 17.6.2002

אנחנו אפילו לחלום אודות שקט ורגיעה איננו יכולים, לאן שאנחנו פונים בעיניים, באוזניים ברצוננו הנפשי למעט מנוחת נפש. אלו מותרות עבורנו. והנה ישבתי להסתכל בטלוויזיה ואוי לעיניים.

עודד עובד בירושלים, צלצל אליי להרגיעני כי אצלו בסדר. תודה, בן. והפיגוע מצמרר, כל כך הרבה הרוגים, פצועים, כאב, כאב עד כאב! האם דבר כזה מסוגל

לספק למישהו סיפוק, שמחה? צריך אדם כלשהו להיות חסר רגש, אטום, חלאה, בכדי להתענג בדברים מעין אלו. אני בשכלי המועט איני יכולה להבין דברים כאלו. למעלה מהבנתי.

נחמה, 18.6.2002

שכבתי לישון ובניגוד למצב רוחי, נרדמתי לשביעות רצוני. אפילו באו לי חלומות יותר טובים מהמציאות הקיימת. ככה ישנתי עד אחת בלילה. חשבתי כי בוקר הגיע שמאוד רציתי בו, אבל עוד נותר לי מספיק זמן, לילה כבר ללא שינה שלא מצאתי לי מנוח לא לשכב ולא להתהלך כי הייתה לי סחרחורת. ובכל זאת, הגיע בוקר. ניגשתי לשולחן ואלזה החלה לטרוח סביבי, כרגיל קפה, אוכל, אינהלציה, ואני מבצעת הכול לפי מה שהיא מכתובה לי. וגם זוכרת, מאוד זוכרת כי לא הכול עגום והיום הוא יום של אושר. היום הוא יום הולדת של דוד שלי, יבורך בכול, בבריאות ובנחת מהמשפחה, מהבנים ומאלו שעוד יגיעו. ואני זוכרת כל רגע מאז, גם העוול שאמא ז"ל גרמה לי באמונתה בכל מיני הבלים דתיים ובנוהגים מיותרים. סליחה, אמא, זה היה חינוך ואת לא ערערת על שום דבר, פסחת על מחשבה עצמאית. זו הייתה אמונה בלי סטייה לימין או לשמאל, וזה היה כוחך. אבל גם את בסוף הגעת, בעצת אחרים, למסקנות נכונות ואהבת אותנו! זיכרך לברכה. סופך היה עגום מאוד, אפילו בסבלך הגעת לכפירה בסוף חיך. למה אני כותבת אודות זה עכשיו, סליחה, איני רוצה להעיב על משהו. בא לי הזיכרון וכתבתי.

דוד חמודי והמשפחה!

הרי איני מסוגלת להגיע אליכם פיזית לשמוח, לחגוג, אבל אני ביניכם. מזל טוב ועוד מילים מיותרות – בריאות ונחת קודם כול.

אמא, סבתא נחמה, נתניה, 19.6.2002

אלזה הלכה לקניות. אני יושבת מול הטלוויזיה. ישנם דברים מעניינים ופחות מעניינים. מעבירה את הזמן שחשבתי דווקא לישון מעט. עכשיו אני כבר מחכה לשובה מהקניות, רדומה באפס מעשה, מחכה. כבר ציינתי באיזה מקום, תמיד אני מחכה (אולי למשיח) – וכי למה? שיבואו זמנים אחרים, טובים, לשמחות. ואני זוכרת כל רגע ושנייה מיום שילדתך. עכשיו אין שום דבר מסתורי. תמיד מהרגע הראשון יודעים מה בקרבך. אין תעלומות. ואני כל כך שמחתי בך. היית ילד גדול במשקל של בן חודש. התרגשתי בך כנגד דעותיה של אמי שחיפשה תמיד את הנוהגים שהיא ידעה והכירה, למענך ולמען מנוחתך.

עשיתי מה שהכי נקי וסטרילי עבורך, למורת רוחה, אבל להבנתי. עכשיו שנחוץ להגיע למקום שהוא, נוסעים במונית. אני אתך בזרועותיי נסעתי תמיד באוטובוס, תחבורה ציבורית. לכן שהייתה לי שאלה לרופא מבילינסון הגעתי בלי שאלות מיותרות מבני-ברק שהתגוררנו בה לבית החולים. לא היה לי קשה מדי, ואולי מתוך זרועותיי, כל כך הורגלת בי והיה קשה גם בשנותייך הראשונות לחייך לנתקך ממני. אין לי טענות, התגברתי בדרך הטובה ביותר ואני תמיד תמיד אוהבת אותך ואוהב עד הסוף את משפחתך כולם וכמובן שאני רוצה לראותכם.

אמא נחמה, 19.6.2002

עכשיו אני מחכה לטלפון מעודד. מי לי ומה לי מלבדכם. אני מאושרת בכם. היו בריאים ומרוצים מחייכם. אני נמנעת מביטוי חזק מדי, זאת אומרת – מאושרים. תמיד יש גם אושר, אפילו בדברים קטנים יום-יומיים. צריך לדעת להכיר בהם, להרגיש אותם.

טלוויזיה עם הזוועות, פיגועים, הרוגים, פצועים, מתאבד, מה היגיון בזה? איזו תועלת למישהו, למשהו, למעלה מבינתי. למה אדם צעיר מאבד את חייו? מה מטרתו בזה. הוא הולך, נעלם ואיננו. האם עזר בזה למי, למה? מה מחשבותיו ברגעי האחרונים? האם בכלל חשב, וזה ששלח אותו האם אינו מתייסר במצפנונו על שדן את האחר לאבדון והוא נשאר ליהנות ממה שבכל זאת יש בחיים? ובחיים הכי קשים יש תמיד רגעים, בעבר, בהווה ובעתיד. יש למה לחכות. אולי יבוא, יגיע, יהיה יותר טוב, יהיה שונה. פגישה עם אישה, צחוק, אפילו בכי של ילד יותר נעים וכדאי ממות קדושים אפילו. במוות רק הבור מחכה, והפושעים הם אלו שמבטיחים גן עדן, חסדי שמים לזולת, ובעצמם רוצים להתקיים ולחיות פה ועכשיו. חושבת חושבת חושבת והולכת לשכב לישון, ובכל זאת לקום מחר בבוקר ליום חדש.

נחמה, 19.6.2002

קמתי, רוחצתי, אכלתי, שמעתי חדשות מאתמול, שמות אנשים שנהרגו ונקברו. וכי מה, מי שמת, נהרג, קוברים, האזניים צוללות מלשמוע את כל זה, ואנחנו בקלקיליה, בשכם ובעוד ערים פלסטיניות. גם אנו יודעים את מלאכת ההרס והשילום, אני כבר לא שופטת, איני יודעת מה לומר, מקבלת בכאב את כל האירועים כמו שמדווחים ומייחלת לאיזה סוף, קץ לדברים האכזריים משני הצדדים. גם ליצר הכיבוש המוגבר.

אלזה הוציאה אותי לשהות קצרה בחוץ. ישבנו בקצה הרחוב בגינה. חזרנו

הביתה, עכשיו היא מכינה ארוחת צהריים ואשכב לישון. השינה לפעמים בריחה מהמציאות. אני מקווה כי אצלכם בסדר. רוצה מאוד לשמוע מה אצל אלון. זה אני מקווה לשמוע בערב מדוד, וגם מעודד, מכולכם.

אמא, 20.6.2002

ואני חושבת איך זמנים משתנים. הנה הגיעה חופשת הקיץ, חופשת חופש מלימודים. ילדים תמיד צהלו לקראתה. גם הם עייפו מבית הספר, מלימודים, וחשבו בקיץ להתפרק מעול, ללכת לים, לכל מיני הרפתקאות והנה המצב, המציאות כופה עליהם להיסגר בבית שוב, לחשב כל צעד שעושים, לא לעלות חלילה על מוקש, לא להיפגע וסוף לחדווה. סוף לכל מיני התחלות חדשות, להתקשרויות לא צפויות, מעניינות. שמעתי בטלוויזיה אם ומנהלת בתי ספר, אדם רציני ואחראי, יודעת נפשם של צעירים ותלמידים, למה יוצאת נפשם בחופשה ובכל זאת זהירה לקיומם הפיזי ובוחרת לעת הזאת לוותר על הרבה דברים חיוניים למען יישארו לזמנים עתידיים טובים שיבואו.

מוקדם הבוקר שמעתי חדשות. כמובן מה שומעים בזמן הזה: הרג, מוות וזוועות. זה בזמן הנוכחי תוכן חיינו. והנה משפחה: אם על שלושת ילדיה ועוד שכן נרצחו, כי הם היו במקום שמהתחלה לא היו אמורים להיות שם, ותגובת הנשאים – צריכים להרוג, להשמיד את כולם. ואני חושבת ושואלת, מבלי להיכנס לעצם האבסורד ומחשבת הרצח, תגידו מכובדיי, מה אתם יכולים לעשות, אתם תהרגו בתשובה על כאבכם ויגונכם מספר אנשים, ערבים שלא דווקא הם היו בין הרוצחים, אתם אומרים את כולם, חישובו על האיוולת של אמרתכם. אני מתווכחת עם הכאב, אלא עם מחשבת הטיפשות, כי מה אתם יכולים באמת לעשות? נקמה מתוקה? והגלגל חוזר, אין את כו'לם. אין! אפילו מעשית, גם לדעתכם.

קחו את יתר האנשים שם, תוציאו אותם למקומות הנחשבים קצת יותר בטוחים, אין בזה שום בושה, כשיש הפצצה, נגיד מהאוור, כולנו נכנסים למקלט. וכי למה לא? אתם תמשיכו לגור בין אלו שחושבים כי זה לא מקומכם, תיפגעו שוב ושוב, תיצרבו גם מכאב וגם מתסכול. אנא תחשבו בהיגיון, לאו דווקא בכעס. באמירות וגם במעשי נקם לא תשנו מציאות, עגומה אבל קיימת. שמעתי אמרה מתחכמת מפיכם, כי אתם נעשים יותר קשים כמו ביצה מתקשה מהבישול, אז אתם יודעים, כי גם את הביצה הקשה, מקלפים וחותכים או שוברים לאכילה. אין בולעים אותה שלמה!

והנה היום יום ראשון ואני בהשגחתה של חן. אלזה יצאה לחופשתה. אתמול בשבת ביקרו אצלי לשמחתי דוד עם נועה. מאוד שמחתי, כי את נועה לא מזדמן לי לפגוש הרבה. היא עובדת הרבה ואין לה זמן לביקורים. והנה הם היו אצלי. נועה הביאה לי לקריאה ארבעה ספרים. נחוץ לי הרבה זמן לקראם. אשתדל כמה שאוכל. גם פרחים, ואני מודה להם על הכול.

אתמול ישבתי בערב עד שעה 11 בלילה, זה לא רגיל אצלי. אני סיימתי לקרוא ספר בשם "נערה עם עגיל פנינה" ואלזה רגזה כי היא הביאה שמרטף אליי ובעצמה הלכה לאן שהוא, חזרה ורצתה לשכב לישון יותר מוקדם ואני לא רציתי להתחשב בזה. זו גם זכותי. הייתי אפילו מרוצה כי יכולתי לקרוא בעניין, וכשהיא מעט הרימה את קולה, העמדתי אותה במקומה, בשקט. אל תחשבו כי רבתי אתה, אבל עשיתי מה שהיה נחוץ. די, אולי כתבתי יותר מדי. אנחנו נחיה גם להבא בשלום כפי שצריך.

אני ביומיים האחרונים טומנת את ראשי בחול, זאת אומרת שאני אפילו יודעת שמסביב רועש וגועש בארץ, אבל אני, שלא כהרגלי, איני מקשיבה לחדשות, הרי איני יכולה לשנות מאומה, אז למען מעט שקט נפשי איני מקשיבה לחדשות.

עופרה ועודד היו אצלי בדרכם לביקור אצל ליאור, ואסנת דיברה אתי בטלפון כי הם מתכננים להיות אצלי עם הילדים. אני כבר מחכה להם. אני שמחה עם משפחתי וגאה להיות כמעט ראש המשפחה. אני חושבת כי אני הכי זקנה מכולם וזוכרת את כולכם, מאל"ף עד ת"ו. שיהיה לכם טוב,

אמא, סבתא וגם סבתא רבא, נחמה, 23.6.2002

כרגיל אצלי קמתי מוקדם, שתיתי, אכלתי, עשיתי אינהלציה, אין שינויים. אני קוראת ספר מעניין שאיני יכולה להינתק מקריאה בו, "האפר של אנג'לה", מאת פרנק מק"קורט. כותב אדם בשם עצמו, מספר את ילדותו, זאת אומרת את שנות ילדותו, שלא הייתה ילדות, קורות משפחתו בצל אב שתיין מכור וכל סבלה של משפחה שנודדת בעולם, מאבדת חלק מילדיה מתוך בורות, עוני, רעב. והילד כותב בכנות ומתאר את הכול בכאב אבל בהומור ואיך הוא שרד. עוד לא גמרתי את הספר כולו אבל מאוד מעניין ואני איני מקשיבה לחדשות אודות מה שקורה בארץ סביבי. אני מרגישה באוויר כשקורים דברים שלא יוסיפו בריאות אבל טומנת ראשי בכתפי ואיני יודעת. מה שאני מאחלת לכולנו זה מעט שקט, שלא ייפגעו משפחתי וכל

האנשים הצעירים שרוצים כי יהיה אחרת, ועל כורחם ייקראו ויגויסו למשימות שלא לפי הכרתם. אני כואבת את זה ויודעת כי אין בסמכותי לשנות. אולי אני רק מדמינת לא נכון.

נחמה, 24.6.2002

הסתכלתי ב"ערב חדש" אחרי שפסחתי כמה ימים, ואני חושבת כי לא הפסדתי הרבה. ייתכן כי לא אסתכל להבא, זה עבורי טורח מיותר. כשיש לי ספר מעניין אני שוכחת לכתוב ויש לי כזה. אני קוראת בו ואיני מפסיקה. שם הספר: "האפר של אנג'לה" מאת פרנק מק-קורט.

בזמן האחרון אלזה החלה להתנהג בזלזול כלפיי, כאילו אני כבר לא מבינה כלום. למשל, הבוקר אני קמתי בכוחות אחרונים, ניגשתי לשולחן. באותו רגע היא קמה מהמיטה, יצאה מחדרה והחלה לטרוח למעני לעשות לי אינהלציה ובוודאי הייתה עושה למעני גם כוס קפה, ואני ביקשתי כי לפני שהיא עושה משהו למעני שתרחץ ידיים. היא החלה לצעוק: "למה אני צריכה לרחוץ ידיים, הן נקיות". אמרתי נכון, נקיות, אבל כל אדם שקם משנתו, לפני שהוא מתחיל משהו לעשות חייב לרחוץ ידיים (בעיקר כשהיא עושה למעני גם אוכל). היא הייתה כמה שעות אחדות במין "ברוגז". בסוף התפייסנו. איני מצטערת, כי אני חושבת שבסופו של דבר המסר נקלט לטובה.

נחמה, 29.6.2002

אני הבוקר קמתי בהרגשה מאוד לא טובה. הייתי רוצה לכתוב אחרת אבל או שאני שותקת או אומרת וכותבת את מה שנכון, מה שקורה אתי, וכבר מאוחר עבורי להתייפות ולסגן את המציאות. בבוקר לא חשבתי כי אני עוד אוכל איכשהו בערב לכתוב, ועכשיו השעה 5:30 אחרי-הצהריים ואני כותבת. איני יודעת מה יביא המחר. לפי הרגשתי מה שיבוא יהיה לא יותר מדי מוקדם. אולי אני סתם דוברת. לא צלצלתי אליכם. למה לעשות מהומה, אולי אפילו לשווא. שיבוא מה שצריך בזמן. אין לי שום טעם לטענות. אני מספיק זקנה ועייפה ורוצה בכנות לנוח. אני מרוצה מזה שאני כותבת לומר לכם שלום, ואם אמשיך עדיין אכתוב עוד פעם, המחברת יש לה הסבלנות גם לחכות, הידיים – איני יודעת. העיקר אני זוכרת את כולכם אחד אחד ואוהבת עד הרגע האחרון. היו בריאים, שיבואו, שיגיעו זמנים אחרים למען כולכם.

היום אני בפיקוחה של חן. עוד מעט יתחלפו המשמרות. אלזה תחזור וכן תלך

לשלום. אלזה יודעת שחן ממחרת לצאת הביתה לפעמים, כמה דקות לפני שהיא מגיעה. ביקשה בבוקר טרם צאתה לא לתת לחן ללכת ולעזוב אותי לבד אפילו דקה. ועכשיו השעה שש בערב ואלזה כבר חזרה וכן עדיין מכינה לי ארוחת ערב.

30.6.2002

אני עברתי את הלילה, ולא חשוב איך. קמתי בהרגשה לא טובה, אבל אני עושה מה שנדרש. ראשונה אינהלציה, מעט לעזור לנשימה. אחרי זה כדורים ודייסה, כוס מיץ עגבניות. אלזה הכינה לי. ועכשיו כל זמן שאני עדיין מסוגלת להחזיק את העט אני רושמת את המציאות שלי, בלי להתבכין ובלי לייפות אותה. ואני עברתי בזיכרוני את שמות כל המשפחה שלי ונדמה לי כי זכרתי את כולם החל בעודד ודוד וכל המשפחה. נדמה לי כי ארד של אסנת וליאור הוא הצעיר בכולם. ואני בלי רצון ובלי כוח ממשיכה כי אין לי ברירה אחרת, אבל אני מאוד עייפה. רושמת לאט לאט ותאמינו לי, בכל הכנות, כי אני מייחלת שזה ייגמר, כי אין לי סבלנות לאוזלת הכוח הזו. אלזה רוצה להוציא אותי לטייל בעגלה בחוץ ואני מסרבת. אשב על הכורסה בסלון ודי לי בזה. אני נעשיתי באמת בכיינית וזה בגלל הנסיבות. תבינו ואל תכעסו, כי אני יכולה אחרת.

נחמה, 1.7.2002, בוקר

ישבתי מעט על יד הטלוויזיה ועכשיו אלזה רחצה אותי ואני אשתה פירות שאלזה הכינה עבורי ואשכב מעט. אלזה מטפלת בי במסירות רבה. תודה לה. דוד צלצל כששכבתי, הרגשתי יותר נוח וככה גם אמרתי לו. עכשיו קמתי וראשי מעט סחרחר ועיניי מעט יותר כהות ואני מרגישה כל שעה נוספת עליי ואיני יודעת, עד מתי?

אלזה עושה לביבות ואני על יד השולחן ונהנית מהריח. עוד מעט אתפטם. אשב מעט, ושוב אשכב. תראו אני מתנהגת כמו אדם רגיל ואני עדיין לא יודעת לאיזה זמן אני שייכת, בכל זאת, בכנות גמורה, הייתי רוצה כי זמני ייתם. עייפתי, מאוד עייפתי. בטח תאמרו: "היא כבר מזמן אומרת זאת", ואני בכל זמן אומרת את האמת, אבל המציאות משטה בי ואיני יכולה לשנות אותה. לא יודעת איך.

גמרתי לאכול הכול, היה טעים. חשבתי לשבת על יד הטלוויזיה מעט אבל אני עצלנית, אחרי שישבתי מעט בשולחן אני הולכת עוד פעם לשכב. אקרא מעט. החלתי לקרוא ספר של דוד גרוסמן "מישהו לרוץ אתו". אני לא הכי אוהבת את כתיבתו, אולי לא לזכותי אפילו. הוא עבורי יותר מדי פיקח. איני אומרת זאת

באירוניה. זה גם נכון כלפיי, אבל אין לי כבר זמן להחכים. מאוחר. אני גם איני אוהבת את הנושא שבספר.

הערב ראיתי בטלוויזיה, רק מעט בסוף, את ועידת מפלגת העבודה. הגם שאיני מצדדת בהם, אבל הם חלק די משמעותי בציבוריות ונחוץ לשמוע מה הם אומרים, אבל שמעתי את נאומו של בן אליעזר ואני, שאיני באה בקהל ואיני נפגשת עמהם מקרוב, לדעתי נאום שמתעטף במילים גבוהות והוא מצטייר בעיניי להבנתי כדמגוגי והוא בעצמו נראה כמשרתם של שני אדונים, כי הוא מדבר לחברי מפלגתו כמתכנן פעולות עצמאיות ומצד שמנגד הוא בממשלתו של שרון ועושה את מה ששרון מחליט. אבל הוא מדבר בלהט והרבה ומזיע והקהל שלו מקשיב ומוחא לו כפיים, ונלכד ברשת כוזבת ומאכזבת. או שאני לא מבינה או שקהל מתרשם מהלהט יותר מאשר מהתוכן, ואולי הם אפילו במשהו צודקים ואני לא מבינה, אולי.

נחמה, 1.7.2002

שמעתי הבוקר כי הם בחרו בו לראש המפלגה. לדעתי "עוילם-גולם".

בוקר טוב!

עברתי את הלילה, מעט ישבתי עם הטלוויזיה. לא היה משהו מעניין לראות, אולי מעט באשמתי, לחצתי על הרבה כפתורים אז אולי מה שרציתי לראות או לשמוע, או הקדמתי או אחרתי, כי אני לא פה ולא שם, אחרת אני גם פה וגם שם, מה שאיני אוהבת – דרך ביניים. תגידו פטפוטים, אולי, אבל אני עדיין צלולה רק לא מוצאת מילים נכונות לבטא את הרגשתי.

אלזה כבר רחצה אותי, עכשיו אני רושמת מעט, אוכלת פעם שנייה ואשכב לישון.

2.7.2002

באמת ישנתי מעט. עודד שלי צלצל אליי. אני עד שהגעתי לטלפון, כי הייתי באמצע הטלפונים, זאת אומרת כי מהמיטה הרי יש טלפון ועל השולחן טלפון, ואני בין שניהם. ובכן, עד שהגעתי מאוד התנשמתי וחבל, כי רציתי שעודד יתרשם ממני יותר טוב. אני צמח עד, בהלצה כמובן, כי אני כמו שכתבתי בתחילת הדף לא פה ולא שם, מצב לא הכי נעים. זה מה שיש.

2.7.2002

עבר עליי לילה קשה. היו לי כאבים ביד שמאל ולא מצאתי לי מקום. חיפשתי עזרה בתנועה ועד כמה שקשה לי לקום משכיבה וההליכה שלי מאוד לא קלה, קמתי כל חצי שעה וניסיתי ללכת עד שהגיע הבוקר. ועכשיו שתיתי כוס קפה עם צנים ואעשה אינהלציה ונראה מה יילד יום. ארשום אולי עוד כמה פעמים, לא למענכם כמו למעני, ואחשוב עליכם כאילו אתם על-ידי. זה לא אומר שיכולתם במשהו להקל עליי ולעזור לי, אבל עובדה שאני תמיד בכל מצב חושבת עליכם כמה טוב שאתם קיימים.

במשך היום מעט הוקל לי. ישבתי קצת בסלון. אלזה הלכה לקניות וזה גורם לי מעט עגמת נפש. היא לא מתמצאת במחירים וקונה לפי מראה האריזה היפה שמייקרת את המוצר ואיני יכולה לשנות את זה וחבל. אבל זה מה שיש, ואין ברירה. אני מעט אומרת לה, אבל אני מבינה כי זה מיותר אפילו. הרי לא אלמד אותה קרוא וכתוב בעברית.

3.7.2002

אתמול ביקרו אצלי עופרה ועודד. דוד בא לבדו, נועה נסעה ליקום. כמובן שהיא צריכה לבקרם, אבל אני התגעגעתי אליה, וכשכולם נסעו ישבתי עוד מעט ושכבתי לישון בתקווה ללילה שקט. עד שעה 2:00 ישנתי ואחר כך, כרגיל אצלי, החלו כאבים, בעיקר ביד שמאל, והכול חזר כהרגלו. בכל זאת קמתי בבוקר, שתיתי, אכלתי ככל אדם חי, אלזה רחצה אותי ורצתה לקחת אותי מעט לטייל. לי כבר לא הספיק כוח לזה. שכבתי כשאני מרגיעה מעט את הנשימה בשכיבה, שוב ישנתי ואפילו קראתי מעט וחשבתי כי הנה אני אפילו עוד קצת אדם, אבל כשקמתי הרגשתי את אפס כוחי ואין לי ברירה אלא לסחוב הלאה.

למה אני כותבת את זה? כי אני רגילה כך, וזו לא בושה בגילי להרגיש כמו שאני מרגישה. עד מתי? איני יכולה להתחייב, זהו זה.

אלזה מטפלת בי במסירות ואני באמת נמנעת מלהעיר לה על משהו, שאפילו לא נראה כל כך בעיניי. קורה גם מעין זה, אלו דברים פעוטים, אבל בכל זאת למרות רצוני יש שאי-אפשר להימנע מכך. הייתי זקוקה למעט מים בשביל לבלוע כדור והמים שבכוס שהגישה לי לא היו טעימים לי. לא יכולתי לשתותם כי הכוס לא הייתה נקייה. שתקתי והיא שאלה למה את לא בולעת את הכדור? אמרתי את הסיבה, זה לא נעם לה. איפה, איפה לא נקי? ואני הראיתי לה. אני מאוד מתפלאת עליה. היא לא תשאיר פירור על רצפה, והכוס בהחלט לא נקייה. ואני בכול הבלגתי ואיני יכולה לוותר. לכאורה דברים קטנים, אבל זאת תכונתי. היא לא הראתה את

כעסה עליי, בטח בלבה כעסה, אבל לא השאירה לי מוצא אחר, ואני קיבלתי מים בכוס נקייה.

ככה אני עד הסוף. שיגעון הניקיון, לא בכול, כלי אוכל וכלי מיטה ותחתונים, תמיד היו אצלי נקיים!

נחמה, 4.7.2002

ישבתי מעט ליד הטלויזיה, הסתכלתי עם אלזה במיני מעשיות שמעניינות אותה. לא רציתי להפריע את תענוגה מהם, ואיחרתי באמת לחדשות, אולי יותר חשובות. מילא, יסתדר הכול בלעדיי. כשאני יושבת, לא מרגישה במלואה את חולשתי, ואני יודעת כי היום יום הולדתה של יעל יקירתי, אבל מברכת אותה בכל לבי (רק בכתב במחברתי) לכל טוב, הרבה בריאות והכול שרק נמצא בעולמנו, אבל אני רק מסוגלת לחשוב אודותיה ומשפחתה היקרה ומעט לרשום במחברתי. ועודד יקירי, אתה תמסור לה מפי את הכול בעל פה. ויסולח לי כי איני יכולה אחרת, יעל חמודה.

מזל טוב לך ולדודו, לנועם ויובל. היו מאושרים. זוכרת ואוהבת את כולכם, תמיד משחזרת את שמותיכם לבל אשכח. מוחי הזקן זקוק לתזכורות, אין מה לעשות. היו, קודם כול, בריאים וכל טוב לכם.

מסבתא, נחמה קפלן, נתניה 4.7.2002

דיברתי הערב גם עם דוד'קה, שאלתי על כל המשפחה, אחד אחד. שלום לכולכם. אני עוד מעט אשכב לישון. אני מושכת ומאריכה את הערב כדי להקטין את הלילה, אספיק לישון, אם ארצה, גם מחר בשעות היום.

לילה טוב, אמא, 4.7.2002

בוקר טוב!

קמתי, יותר אין מה לציין. סיפור רגיל, משעמם, ואני חושבת על דברים שעברתי בחיים, שגם או שכבר מעט כתבתי או שאין מה להוסיף. הרי מזמן שנולדתם אתם רואים ויודעים כמעט הכול, אבל הנה נזכרתי בדוד שישנו או שהיה לי באמריקה. אני מבינה שזה אינו יכול כל כך לעניין אתכם, איזה דוד רחוק, אבל זה סיפור מיוחד ואספר אותו.

סבא שלי, כמו גם שלו, נפטר כנראה צעיר. אני חושבת כך כי בתקופה

הפרהיסטורית ההיא הנציחה כל המשפחה את שמו על-ידי זה, שכל הצאצאים נקראו על שמו. ככה נחמה בת דודתי המבוגרת ממני בעשר שנים, ואני. שמו היה משה נחום ואני נחמה וגם אצל דודה חסיה נולד בן והוא משה נחום, הלא זה משה'לה ברנשטיין הצייר. היה גם אח צעיר בשם אברהם, יתום מאב, בן 13 ולא היה מי שיפרנס אותו. סבתא התקיימה בדוחק מאפיית כעכים ולא הייתה מסוגלת להזין אותו, ובכן במקום שישתובב בחוצות יש בעולם אמריקה עשירה, גם הוא ימצא את לחמו, תכננה המשפחה לשלוח אותו לשם. הוא באין ברירה הסכים אבל בתנאי אחד, יש לו נערה שהוא אוהב, שמה שיינדל, הציג אותה למשפחה, והתנאי, באם אחרי שהוא ייסע יקבלוה במשפחה כמו אשתו לעתיד עד שיוכל להביאה אליו, ייסע. ואכן נסע. ובאמריקה לא מתגלגלים דולרים על המדרכות, ילד בלי מקצוע כלשהו, ללא קרוב ומודע, מה יכול לעשות? למד לתפור כפתורים, אכל לחם צר ושתה מים לחץ. בתחילה התקשר הביתה, עד שחלה והמכתבים פסקו. הנערה באה למשפחתו, נערה נחמדה, הם ריחמו עליה ויעצו לה לחפש לעצמה מישהו אחר, כי לא ידעו מה קורה לו. אבל היא תמיד אמרה, עד שלא אשמע ממנו, או מפיו משהו ברור, אחכה. אמנם הרבה זמן חיכתה, אבל בסופו של דבר הוא הביאה אליו, נישאו, ילדו בן ובת וחיו ביחד. אפילו זושע, לפי כתובת ישנה שמצאתי, ביקר אצלם והביא לי תמונות מהם. ישנן אצלי בין כל התמונות בחבילה אצלי, לא מצאתי את הסבלנות לסדר אותן. היו טרגדיות במשפחה, איני כותבת אודותן כי איני יודעת משהו ברור, אבל במלחמת העולם, אחי יעקב נפגש באירופה עם הבן שלהם. אני חושבת כי הבן והבת חיים, אולי בני-יורק, אבל אין לי שום קשר ולא כתובת, וחבל. אולי מישהו מכאן היה אי-פעם פוגש מישהו מהם. אני לעצמי חושבת שזה סיפור מעניין אודות אהבת נעורים שלא החלידה, והיא ראויה למופת. לא כתבתי מה שלא ידעתי, ומה שכתבתי אמת לאמיתה.

נחמה, 5.7.2002

הנה אני חוזרת לכתוב על עצמי, ואין לי מה לחדש. אותה חולשה ואותו חוסר אונים עד שיעמום. אני מקיצה בבוקר אחרי שינה ללא רציפות, וכבר מברכת על שהגיע בוקר אור. אני עוד פעם עייפה, אוכלת, שותה, יושבת מעט על יד הטלוויזיה, שוב אוכלת. זה מעביר את הזמן, שגרה רגילה. היום נכנסה לאה, בזמן שאלזה רחצה אותי, ופטפטנו. הקדמתי לצלצל לעודד כדי לברך את יעל ביום הולדתה שחל אתמול, ואינם עדיין. איני יודעת אם יספיק לי מרץ לצלצל עוד פעם.

ארשום את ברכתי לכל המשפחה: יעל דודו, נועם ויובל כל טוב לכם יקירי. נחת מכם להורים שלכם משני הצדדים וכל טוב, בריאות והנאה לאורך כל חייכם, היו מאושרים.

באהבה רבה, סבתא נחמה, 6.7.2002

והנה יעל בעצמה צלצלה אליי. שמחתי לקולה ועוד פעם אני מאחלת לך ולכל המשפחה את כל מה שאתם בעצמכם רוצים, וזה בטח טוב לכולם. שיקוימו בכם כל האיחולים, הלוואי. אני מקווה כי לאבא ואמא הכול בסדר, כי עבר יום אתמול ועכשיו השעה 1.15 בצהריים ואין לי טלפון ממך עודד, אולי פונקתי לשיחת טלפון יומית. אני מקווה לטוב, אתגבר על הפינוק שלי.

סבתא נחמה, 8.7.2002

ליאור אתמול או הבוקר, אני לא זוכרת בדיוק, אמר כי הם, כל המשפחה, רוצים לבקר אצלי היום אחרי הצהריים בערך בסביבות חמש. שמחתי לראות את כולם. ואני מחכה עוד מעט שעה שש והם עדיין לא הגיעו. אני יודעת כי בכבישים העמוסים אי אפשר לדייק בדיוק את השעה. יחד עם זה אני יושבת כמו על סיכות ועצבי מרוטים, שכבר יבואו. אפילו צלצלתי לדירתם במחשבה אולי ביטלו את נסיעתם. אף אחד לא ענה, כי הם היו בדרך והגיעו מעט יותר מאוחר משתכננו. עכשיו הם כבר יצאו ממני בשלום. שמחתי לראותם יחד עם הילדים. עכשיו דוד דיבר ומעודד אני עדיין מחכה, והנה גם עודד דיבר והערב שלי היה מושלם. אכלתי ארוחת ערב וקראתי את ספרו של דוד גרוסמן "מישהו לרוץ אתו". עם כל הכבוד לגרוסמן, לא נהייתי מכתבתו אפילו לא לכבודי בוודאי, אבל לי ישנן דעות משלי וזהו זה.

קראתי עד מאוחר ושכבתי לישון, אבל היה לי לילה קשה, בכאבים חזקים ביד שמאל. יש לי צורך לדבר עם הרופא ואיני עושה את זה בגלל קושי בשמיעה. אשתדל לסחוב עוד קצת ומתחיל יום חדש, ונראה מה יהיה הלאה.

נחמה, 9.7.2002

אלזה הלכה לקניות, חזרה במונית. היא אומרת שנחוצה עגלה. אם הייתה, היא הייתה הולכת ברגל. אולי היא צודקת. ביקשתי שתביא מלפפונים להחמצה. גם שטות מצדי, אבל היא מחמיצה, אולי גם אני אוכל. מתגעגעת, לשם שינוי, למשהו

שפעם עשיתי ונהניתי. אני שוכחת כי עבר הרבה זמן מאותה פעם ויש להתגעגע להרבה דברים שהיו ואינם.

נחמה, 9.7.2002

בלילותיי יש לי כאבים חזקים ביד שמאל. עד כה השתדלתי להתגבר ולא פניתי לבקש עזרה רפואית, והלילה כשהכאבים גברו ולא יכולתי לישון, צלצלתי לרופא בבוקר לבקש עזרה. הוא מכיר אותי, ולא פעם במקרים דומים נתן לי להקלה פרדניזון. לא חלילה שביקר אצלי, אני תמיד קובעת אצלו גם את סוג הכאבים וגם את הריפוי ולא ההפך, כפי שמתבקש. אתם רואים, אנו פועלים "בהרמוניה" מלאה והפעם לביש מזלי הוא בחופש ואין טעם לבקש מרופאה מחליפה כדורים מבלי שהיא תדע בדיוק מה אתי, וככה לקראת הלילה אני נשארת לחסדי שמים, אולי יגיעו, או כאבים שבטח יגיעו.

בשעה חמש הלכתי לראות "ערב חדש", אבל כשזה נגמר הלכתי בעיניים סומות לשכב במיטה. חשבתי כי בכל זאת הגעתי לסוף דרכי, באמת בלי פחד. ייחלתי לזה. עד מתי? אלזה טרטרה אותי "סבתא, מחר בבוקר נלך לטייל". אני כמובן לא יכולתי לענות לה. שכבתי קצת ואיכשהו התאוששתי. ועכשיו אני אכלתי, עשיתי אינהלציה ורושמת את מחשבותיי. לשם מה? ככה, שיהיה!

דיבר אתי דוד, עכשיו עודד, סיפר כי יעל מקבלת הרבה אנטיביוטיקה. סובלת מנזלת מתמשכת. יעל'קה חמודה, היי בריאה. את תתגברי וכל טוב לכולכם. תמרי מחפשת דירה בירושלים לזמן לימודיה באוניברסיטה. אני רוצה קודם לכול שתהיו בריאים, כל אחד בתוכניותיו ושיהיה לכם טוב.

סבתא נחמה, 10.7.2002

בזמן האחרון, בימים האחרונים, אני מרגישה יותר רע משהרגשתי עד כה, כאבים חזקים ביד שמאל, שבדרך כלל פקדו אותי רק בלילות, והיום לא נתנו לי מנוחה כל היום, ואיני יודעת למי לפנות לעזרה, כי הרופא בחופש והמחליפה אותו אינה מכירה אותי. איני מסוגלת להגיע למרפאה והיא בטח לא תגיע לביקור בית ואני ממש כואבת. ולא יודעת מה לעשות. אני רק יכולה לייחל לעצמי הלוואי וזה ייגמר מה שיותר מהר. הלוואי!

נחמה

כרגע דיבר אתי אורן. מאוד שמחתי שהוא מעוניין לדבר אתי, אבל צר לי שאיני

שומעת טוב. לא נעים לדבר אתי, אבל בסופו של דבר הבנתי את דבריו. הם משפצים את הדירה. מספר כי יהיה להם גם שטח רב. אם רק ירצו לא תחסר עבודה בחצר. העיקר שיהיו ושיהיו בריאים.

לימור מרגישה קצת לא טוב. הלכה לרופא. יעבור. מותר גם לפעמים קצת "פינוק" יותר טוב להתפנק בבריאות. יהיה בסדר. תודה, אורן, שאתם זוכרים אותי. סבתא אוהבת, נחמה, 11.7.2002

שלא כהרגלי לרשום מדי פעם את הקורה אתי ומעט מה שאני קולטת בסביבתי, זה כבר כמה ימים לא רשמתי. ידיי נעשו כבדות. זה כמה ימים שאני מרגישה טוב, בייחוד כואבת לי חזק היד השמאלית, ואין מושיע. זה היה קורה מדי פעם גם קודם, והרופא רשם כדורים פרדניזון שעזרו לי. לביש מזלי הוא בחופש ויש מחליפה ולא עוזרים לי. כל מה שאני מסבירה לה את מה שהיטיב לי, ואני הרי עדיין במלוא הכרתי ומבקשת ממנה רק למעני ולא למישהו אחר, היא רושמת לי תרופה אחרת שאינה יעילה לי. ייתכן והיא רוצה להיות יותר סמכותית ולהראות לי כי היא יודעת מה שטוב עבורי. למשל, רשמה לי המון אלגולזין, ואני, זה לחם חוקי, בולעת אותם הרבה זמן מלפני שהיא עובדת במקום הרופא וכבר אינם משפיעים עליי. ייתכן, אילו דיברתי אתה פנים אל פנים אבל אני מסוגלת בשום מקרה להגיע אליה, והיא לא אליי, ובכן כך נראים העניינים, זהו זה. כבר יותר מדי אני מקטרגת. אבל מה לעשות, איני נחמדה, בייחוד עכשיו. אומרים מרבה שנים מרבה חכמה, לא נכון! אני מספיק זקנה להעיד על כך. תסלחו כי אין לי משהו יותר מעודד להגיד. אולי בפעם הבאה, כשכואב כל אחד אומר: אוי!

נחמה, 15.7.2002

בוקר טוב!

עבר עוד לילה. לא רוצה לתאר מה כאב ואיך היה. קמתי לסדר יום נורמלי ורגיל, אוכל, לקיחת כדורים ואני קוראת ספר של אמי טאן "בתו של מרפא עצמות" ומשתוממת לכל הדעות הקדומות בתוכנו, ואז אני חושבת כי אני עצמי חייתי בתוך כאלו בילדותי, בנעוריי. אמא, שהייתה אמנם דתית ללא פשרות, בכל זאת לא השאירה את הכול בידי שמים ועסקה בכל מיני אמונות ארציות. כשילד הרגיש לא טוב, כאב בטן או נזלת לדוגמה, שלחה אותו ללחשנית מסוימת שזה היה מקצועה, לקבל לחש תרופתי או לחש נגד "עין רעה" שגרם לכל מיני תחושות, וזה פעל, וזה קורה בכל עם ועדה למיניהם. כולם כמעט דומים בתוכם, וגם הלחשוישים!

דור הולך ודור בא והאמונות הטפלות ישנן, אני חושבת, גם היום בחוגים מסוימים באוכלוסייה. דור בא ודור הולך והעולם כמנהגו נוהג. ובאשר לתחושותיי אני כשאני שוכבת, ואני עושה את זה הרבה, נדמה לי שאני עוד איכשהו מעט אדם, אבל כשאני קמה אני כל כך עייפה, מאוד עייפה. ואין לי טענות, אני זקנה מאוד. ואני מייחלת למנוחה. אני מעציבה אתכם בכתיבתי, אבל זהו המצב ואין פה מקום לעצב. אני בלעתי הרבה שנים, גם כתב ידי מעיד על כך.

אז תהיו לי בריאים בנחת וכל טוב עבורכם.

אמא, סבתא וסבתא רבא. מי יכול לחתום כל כך הרבה תארים? לילה טוב, אני הולכת לישון.

נחמה, 16.7.2002

כמה שביקשתי מהרופאה בקופת חולים שתרשום לי כדורי פרדניזון שלפי ניסיוני הם פעם הרגיעו לי כאבים, לא עזר לי והיא רשמה דברים אחרים. אני כבר כתבתי את זה, אבל למזלי את הרופאה הזו החליף רופא אחר. דוד דיבר אתו, סיפר לו את סיפורי והוא רשם לי פרדניזון. לא תאמינו, כדור אחד בערב נתן לי שינה ללא כאב. כמובן, אני אמשיך. אפסיק בהדרגה. אני לא טירונית במצבים כאלו. אבל רופא הסתכל בכרטיס הרפואי שלי והבין את מצבי. אני שכחתי לכתוב נכון ואפסיק כרגע.

והנה קמתי. ישנתי פחות או יותר בהקיצה מדי פעם כרגיל, אבל בלי כאבים וכיוון שאלזה עוד ישנה מעט הלכתי לטלוויזיה וראיתי ושמעתי את זוועות הפיגוע אתמול. שוב הרגשים, פצועים. זה לחם חוקנו. ואני זועקת עד מתי? עד איפה נגיע? הקשבתי עד שצללו אוזניי. קמתי וחזרתי לתפקודי, שתיתי, אכלתי פרוסת צנים, גם כדורים, נחוצים או אפילו מיותרים. אבל כל זמן שאני נושמת אני עושה הכול כמקובל. איני מתנצלת אבל זה באמת מה שיש. גמרתי לקרוא ספר "בתו של מרפא עצמות" ועכשיו אין לי מה לקרוא.

אני רציתי לספר משהו אבל אלזה קראה לי לבוא להתרחץ ואבד לי חוט המחשבה. לא הפסדתם הרבה. והיום הגיעה אלי הילדה, כמו לכותל הדמעות ואולי שעתיים הורידה עליי מה שהיה לה בלבה, ויש לה הרבה צרות. אין צורך לכתוב אודותם, ואני מפני הנימוס הייתי אנוסה להקשיב לה. למען האמת עייפתי מאוד, והייתי מרוצה מזה שהיא הלכה. אולי לא יפה מצדי, היא זקוקה לאוזן קשבת ולי היה קשה עם זה. פשוט אין לי כוח להיות כל כך נימוסית. אפילו שהייתה שעת צהריים. לא יכולתי לשבת תכף לאכול. שכבתי חצי שעה לנוח.

ועכשיו אכלתי, רושמת ואשכב. הייתי רוצה לדעת מה נשמע אצלכם אחרי המצב הנורא בתל־אביב. לא צלצלתי. אני מאוד מקווה כי כמוני סבלתם מרחוק. זה לא קל אצלנו. ואין נראה סוף. אחכה עד הערב מתי שאני אשמע מכם. ראיתי היום "ערב חדש" בטלוויזיה, ואני התפלאתי עד כמה אני יודעת מה הולך בארץ. והרי אני מתעניינת בכל זאת, קוראת פעם בשבוע עיתון, מסתכלת מדי פעם בטלוויזיה, ולא ידעתי כי ישראל נחשבת בעולם עשירה, ופועלים מכל העולם באים הנה לחפש את לחמם בעבודה, אפילו שנפצעו בפיגוע פוחדים ללכת לבית חולים מפחד שמא יגורשו מהארץ ויפסידו את מטה לחמם, עד כדי כך לא טוב להם בביתם. באמת זקנתי עד כדי כך, שאני השבעה אני רואה את רעב ההמונים בעולם. ממש בושה! וישנם כאלו רבים.

נחמה, 18.7.2002

נזכרתי כשהייתי צעירה, לא בנעוריי אלא בגיל מבוגר, חיינו בכפר נטר והייתה אמא של לִצְקִי. לא מזמן הגיעה מרוסיה וגרה בצריף מסודר בחצר על יד לִצְקִי. היא חיפשה ידידות, כמובן לא בגילה, מי אוהב זקנים (אפילו לא אני, אפילו עכשיו)? הייתה נכנסת אליי, קיבלתי אותה תמיד בסבר פנים יפות, התכבדנו בכוסית ליקר אם נמצאה אצלנו ושוחחנו. היא אישה פיקחית בעלת חוש הומור. היה נעים לי אתה. כמעט התיידדנו, ואחרי זה הייתה מטיילת לאורך הכפר לבדה. לי לא היה זמן לטייל. בבית איכשהו מצאתי קצת זמן לדבר אֶתָּה, ופעם בטיולה עד סוף הכפר נפלה, ולא התאוששה. אחרי שלושה ימים בבית חולים נפטרה, ז"ל. היא מאוד החשיבה את ידידותי אליה, כמו שאני שמחה כי לאה ולפעמים דיצה נכנסות אליי.

נחמה, 18.7.2002

הקשבתי הבוקר לחדשות ברדיו. אני מדברת אודות מה ששמעתי, בלי פרשנות. "לכדנו" כך וכך מחבלים, גורשו משפחותיהם, המקומות בעוצר, אין יוצא ואין בא. ואני מתרגמת ברוחי את המילים למעשים, מה אנו אדוני החיים פה עושים. משפחה עם ילדיה הקטנים, כי הגדולים נמצאים כבר במחלת, להגנה, לנקמה, והם בחוץ, בטח בלי מיטלטליהם. טוב, עכשיו קיץ אבל זה חוץ, לא בית. אני מתארת לי מצבם ולמי שייכת אהדתם, לא לאדונים, זאת אומרת אנחנו, ורגשי נפשם לא מסוגלים אחרת. ואנחנו מנציחים את האיבה והשנאה והם על־ידינו, ופה יישארו ולא יעזרו לנו כל מיני "פוילע שטיק", זאת אומרת אמרות מחכימות. נגרשם? והעולם כולם יראו, ישמעו וישתקו?

האם אנו באמת יכולים הכול? ואני רק מקווה כי גם אצלנו אולי משהו, אי-פעם, אפילו בקרוב, ישתנה והמושלים יופלו, הלוואי.

נחמה, 19.7.2002

עברה שבת ועוד לילה, ואני למרות כל הרגשותיי הקשות באמת קמתי. היום תבוא להיות אתי אחת שאיני מכירה, ולפי השם החדשני היא צריכה להיות צעירה, כי פעם אמהות קראו לבנות רחל, שרה, ברכה, כל השמות הטובים והמוכרים. אחרי הכול, שטויות מחשבותיי. תבוא ואכיר אותה, מי שתהיה ברוכה הבאה. ידי רועדת ואיני יכולה אפילו לכתוב. זאת אני.

נחמה, 20.7.2002

והנה הגיעה אישה בערך בת 50+ ואני מצחיקה את עצמי, כועסת על חוסר הבנתי דברים. מה חשבתי בטעות, איזו צעירה ישראלית תתעסק במין עבודה שכזו, השגחה אפילו ליום אחד על אישה זקנה כמוני? את מצחיקה אותי, נחמה! ושמה של האישה זיווה. אישה נחמדה, אינטליגנטית, אבל אחרת משדמיינתי. מכירה טוב את החשוב לדעת, מתקדמת בדעותיה, מכירה את אנשי היישוב, מעט פטפטנית, מקווה כי לא תציץ במחברתי, אבל היה לי עם מי לדבר ועל מה לדבר. עבר עוד יום, אלזה חזרה הביתה והיא עדיין לא הלכה והשעה שמונה בערב. אבל לילה טוב, הנה הלכה ואלזה מכינה לי אוכל, וגם הערב ייגמר ואשכב לישון, אבל אולי לא לזכותי, אני עם אוזניים מלאות מדי. כן, היא סיפרה לי כי בזמן שישנתי, בשעה שלוש בצהריים מישהו צלצל ודפק בדלת והיא חשבה שמישהו קרוב אליי לא היה בא בשעה כזאת, שעת שינה, אפילו לא שאלה מי זה. לא נענתה ולא פתחה. אי-אפשר עכשיו לשנות ולדעת מי זה היה. לא אמרתי לה. מה זה יעזור? המישהו, מי שלא יהיה, לא יחזור. אבל טעות מצדה. לשאול בטח היה צורך. לא תמיד אפשר לשמור שעות ביקור בדיוק בזמן הנכון. לפעמים יש גם צורך ביוצא מהכלל, ואני לא יודעת, אולי במקרה באמת רצה מישהו לבקר מתיי שהזדמן לו, בייחוד שיודעים כי זמני בידי גם אחרי ה"שלאף שטונדע", זאת אומרת שעות השינה. אני יכולה רק להצטער, כי איני יודעת מי זה היה ויש לי הרגשה שאולי הייתה זו רישע, לפני נסיעתה לחתונת בתו של קני, ולא פתחו לה את דלתי. מצטערת, אני לא שמעתי. הייתי אומרת לכל הפחות לשאול מי שם. אין אצלי שעות מקודשות. עכשיו זה אבוד לי, ולא יעזור לי רק להצטער. אני לא שמעתי, ישנתי.

נחמה, 21.7.2002

ברצון הייתי קוראת ספר. לאה אמנם הביאה, אבל משהו בנושא אקטואלי ואני איני יכולה, אולי לא לשבחי (ועוד כתוב "דבר אמיתי") להתעניין בזה. אקטואליה יש לי מספיק מהעיתון, מהטלוויזיה, אפילו מהאוויר ואני רוצה איזה נושא כללי, אפילו איזו מעשיה "היה היה". נעשיתי שטחית בזיקנתי. מה לעשות? איני רוצה להשכיל. עבר לזה זמני. אני רוצה להעביר את הזמן יותר בקלות ובוודאי לא באקטואליה, שאינה משובבת נפש אצלנו. לקחתי פרדניזון. אני חושבת מינון נמוך מדי. זה עזר ולא לגמרי, ועושה לי תיאבון חזק. אכלתי ובקושי שבעתי. אבל בסופו של דבר איני רעבה יותר, והכאבים בידיים אינם חזקים, אבל מעט קיימים. הכול ריפוי חלקי ותגובה חלקית. ואני תקועה באמצע. כמובן שלא אעשה שום דבר על דעת עצמי. לזה איני מספיק נועזת. איני מפחדת מעשייה עצמית, אבל בכל זאת פוחדת להרע. יהיה בסדר. איני אוהבת כאבים, אני חושבת דווקא כמו כל אדם נורמלי. מי כן אוהב?

עכשיו אני אלך להסתכל בטלוויזיה, מה יגידו חכמים, מה יחדשו לי שלא ידעא אותי.

עכשיו דיברה הילדה, גם צרור צרות ואני כותל הדמעות, ולי אין מה לומר לה. כל אחד עם החבילה שלו. אני אפילו לא יודעת מי שם אשם ומי צודק. שניהם אינם צודקים! ואני גם לא רוצה לשמוע את הצד השני. איני מיועדת ולא מסוגלת, גם איני רוצה לשפוט. עניינים שביניהם, צריכים או לא, להסתדר בין עצמם. אני שותקת, לא מצדיקה ולא מאשימה. אין טעם. היא ציפתה שאצדיק אותה, אני לא סיפקתי את רצונה. שתקתי.

עבר עליי לילה שקט בלי כאבים. קמתי נינוחה. עשיתי כול מה שאלזה קבעה עבורי, הכול – אינהלציה, אוכל, אבל לפנות בוקר עברו בזיכרוני כל אירועי חיי הארוכים, בכאב ובזעזועים, ידועים רק לי, וגם בשמחות אצל בניי, משפחותיהם שהם בני משפחתי היקרים. אני עושה חשבון חיי. סוף סוף הגיע זמן לזה. הרי יש לי שנות מתושלח כמו שאומרים, ויש לי צער שאני כותבת לא יפה, שגיאות כתיב, אבל אל תשכחו, אני בת תשעים ואחת וחצי, וזה מה שיש.

נחמה, 22.7.2002

ובכל זאת שכבתי אחרי הרחצה, חשבתי לנמנם מעט, אבל ראשי לא נותן לי מנוח. כל מיני מחשבות, בעיקר אִזְכוּרִים ממה שהיה ואיננו. והנה אבא חולה, חולה מאוד ויש צורך לאשפזו. חודש בבית חולים לניאדו, אחרי זה חודש בבילינסון, וכמובן אני לידו. בהתחלה לא נתנו לי, כמו לכולם, להיכנס מהבוקר, אבל כשנכנסתי, ראו

כי אני מטפלת בו. הגעתי לא רק לביקור נימוסים, ראו בי עזרה וכבר חיכו לה. ואני עשיתי מה שרק יכולתי. רחצתי אותו, מביאה מהבית מגבת גדולה, מעט רסק תפוחי עץ, הגם שהצוות רוצה לרחוץ אותו, הוא מיאן. "אשתי תעשה את זה", היה לו יותר נוח, ולא חשוב אם זה מעייף אותי מאוד. פעם כשהולכתי אותו למקלחת שמעתי מאחריי אחות קטנה אומרת: יעזרך אלוהים, אבל אני כמובן עשיתי מה שהיה רצוי ויותר נעים לאבא. תמיד הייתי לצדו, מטפלת בו במסירות רבה בבית חולים ונוסעת בסוף היום הביתה באפיסת כוחות. בקושי מביאה את עצמי לאוטובוס ואפילו עייפה מדי להכין לעצמי משהו חם לאכול. הרי נוסף לעיסוק יומי, נסעתי הביתה באוטו ציבורי ועד הגיעי למעוני לא היה לי כוח לנשום. וכך למחרתו החל יום חדש במתכונתו הרגילה אצלי. אני מוסיפה בזה זכות מיוחדת לעצמי, עשיתי את זה כצורך נפשי וכך המשכתי, אבל כשאבא היה בימי האחרונים וגם, פחות או יותר, ידע את זה, הגם שלא רצה להשלים, אבא מאוד אהב את החיים, הוא אמר: "נחמה את האישה הטובה, המסורה הראשונה היחידה בעולם. לא, השנייה, הראשונה היא רחל", וכל כך למה? רחל ויעקב זוג בלי ילדים וכשהוא חלה, זמן מועט היה בבית ואחרי זה העבירה אותו ל"מלבן". ביקרה אצלו יום יום. תודה רבה, אבל היא הייתה בעיני אבא ראשונה, כי לי תמיד הגיע המקום השני. לא, אף פעם מקום ראשון. למה? כן, אף פעם עד סוף חיינו המשותפים. אולי לא הייתי באמת שווה יותר. אין אצלי עכשיו מרירות. הכול עבר. אני רק מציינת עובדות שהיו, ואינן חשובות כרגע. אני רואה את עצמי עכשיו בת מזל רב, בדירתי, בטיפול מסודר על-ידי אלוה שסידרו לי בניי היקרים והאהובים על לבי בכל נשמת. ואני בסוף ימיי מאושרת בהם, במשפחות שלהם, שהם שלי ואגמור סוף סוף את חיי בתודה ובאיחול לכל טוב לכולכם, בריאות ונחת.

אמא, סבתא, סבתא רבא, נחמה, 23.7.2002

אם כתבתי בדף הקודם כי אני הייתי תמיד השנייה בתור, אז אני חושבת במקרה והחיים עדיין חשובים במשהו, כדאי גם לא להיות הראשונה. עובדה כי כל ידידי, מכריי, מתו לפניי, ראשונים, ואני עדיין מחכה לתורי. למשל, משפחת שניצר, לורה וסמי, שמרו על היכרות וידידות אתי גם אחרי מות אבא, באו מכפר נטר לנתניה מדי פעם לבקר, באמת אנשים נעימים. ופעם סמי אמר: "איש קשה היה מרדכי", מי כמוני ידע את זה, אבל חוץ ממני, אף אחד לא שמע את זה מפ. תמיד כיבסתי את הכביסה המלוכלכת בהיחבא מפני אנשים זרים. אני שמה את עצמי כזאת צדיקה, אבל ככה נהגתי, זה היה מאופיי. עכשיו כבר נטר שהיה באמת אולי ביתי

הממוסד הראשון, אינו קיים כמו בימיו הקודמים. הכול עובר לפסים אחרים. הידידים שהיו לי שם אינם, הבית שגרנו בו שנים ארוכות אינו כמו שהיה ואפילו אינו מעורר בי זיכרונות ולא געגועים. הכול עובר, וככה טוב. אחרת הייתה נוצרת ביצה.

כתבתי כי בכל פעם ניצת בי זיכרון דברים מסוימים, ואני למען עצמי מעלה אותם על הנייר, במידה שניתן לי.

נחמה, נתניה, 23.7.2002

שנים דברים שגורמים לי מעט רוגז, שאיני יכולה לוותר עליהם, ואסור לי לבטאם כדי שלא יביאו לריב. אסביר במה דברים אמורים. בקטנות. למשל, אני מתמיד רגילה בכל פעם שאני קמה משנת לילה או יום, אני רוחצת ידיים ופנים. הפנים לריענון והידיים ממש להיגיינה. ככה נהגתי וככה אני ממשיכה. אלזה בקומה ניגשת ישר לעשייה, לעשות למעני אינהלציה, מילא, אבל כשהיא מגישה לי כוס קפה וצנים, אני זקוקה לכמה שניות להתגבר על רגש הדחייה. ניסיתי פעם בשקט לבקש ממנה שתרחץ ידיים, התרגזה מאוד ואמרה שידיה נקיות. מה עלי לעשות? ואני לא מעירה לה יותר, אני זקוקה לחיות אתה באחוזה. היא מתפלאה עליי: מה אני כותבת כך הרבה, אבל היא אינה יודעת לקרוא. לפעמים חבל לי. יותר קל להגיד בכתיבה מאשר לומר בפה ממש. זה מעט מנטרל את חומרת האמור. כמובן שהיא לא תלמד לקרוא עברית. לי כבר הוקל שהתבטאתי.

ראיתי "ערב חדש" וכל מה שכתבתי מאבד מחשיבותו, ואני אין לי מספיק כוח לזעוק, הרף! למה שמנהיגינו עושים או שעושים בפקודותיהם על אחרים, כזקוקים או שרוצים לתפוס משהו ספציפי מוצדק או לא, איני שופטת. אבל האופן שבו מבצעים ממש פשע לתפוס, להרוג אדם אחד ככל שיהיה חייב זורקים פצצה כבדה מאווירון ופוגעים בכל כך הרבה מבוגרים ותינוקות בינקותם!! איפה נשמע דבר כזה? יוצאים ידי חובה, מתנצלים. למי זה מקל? את מי זה מרפא? זה רק פשע, שהמושלים אין להם זכות אפילו להתנצל. הם חייבים ללכת. כל הממשל על ספיחיו (כתבתי שגיאת כתיב, אני מרגישה, יסולח לי). אני המומה ואיני יכולה להביט לא על שרון המתנפח ולא על כל סביבתו וממשלו. איני יודעת כמה זמן זה ייקח לנו לזרוק אותם לכל הרוחות, הלוואי מה שיותר מהר, לפני שיספיק לגרום עוד אסונות ונזקים בלתי הפיכים.

ידענו, הכרנו את שרון כל חייו. ובחלומותינו הגרועים ביותר לא חשבנו אפילו לרגע על האסון שהוא יגיע, שהוא מסוגל להגיע לראשות ממשלה, והנה בא עלינו

גם אסון זה. אם זה בכל זאת בא, אולי, בטח זה מגיע לנו, עד שנתפקח, אולי פעם, ונזרוק אותם מכיסאותיהם. מה שיותר מהר, יותר בריא, אמן! בשכל אנוש קשה פשוט להבין את זה, באם יש צורך להרוג, נגיד פושע הכי מסוכן ויש להרוג, כבר לא נמצאת שום דרך ארצית, ממש שום אמצעי חיסול, ולפושע הכי מסוכן על האדמה רק אפשרות מלמעלה מאווירון? והדיוק ממש לראשו? ואם פתאום באותו רקע איזה יתוש יעקוץ אותך הטייס ביד והכוונת תיגע במשהו מזדמן לאותו רגע, זה לא יכול לעלות בדעתך? ועובדה, קרה מה שקרה ונהרגו מי שנהרגו, גם ילדים שאפילו עוד לא טעמו חיים, ומה על מצפונך? או שאין דבר כמו מצפון כלל בתודעתך? ואתה שלם עם עצמך, העיקר – מטרתך הוגשמה, אתה עשית כפי שצוית לעשות, או כפי שרצית לעשות. וכל היתר אינו נוגע לך? כמובן שאני לא אקבל תשובה אבל שאלתי תישאר במקומה, וכל הנפגעים גם הגיעו למקומם, מטעם משהו ששלח אותו להרוג אחד, ונפגעו רבים. בטח כבר ביקשתם סליחה ויצאתם נקיים כבדולח!

נחמה, 23.7.2002

לשמחתי ביקרה אצלי היום דיצה, ידידה צעירה לעומתי הזקנה, המבוגרת. לא אוהבים עכשיו לקרוא לילד בשמו, אין "זקנים", רק מבוגרים, ואף-על-פי כן אני זקנה, בלי בוש, רק מרוצה שעדיין מסוגלת לדבר ולעניין באמת צעירות בנות +50, שתהיינה ברוכות. דיצה, לאה ושכמותכן, תודה לכן.

אני בסופו של דבר עוד שומרת על מעט תבונה כדי להבין עד כמה אני כבר באמת לא מבינה ולא זוכרת שום דבר. אני אומרת את זה בצער רב, אבל זאת אמת עגומה. למשל, הסתכלתי הערב בסרט מומלץ על-ידי דוד שלי, סרט טוב, ואני לא כל כך מבינה מה הולך שם. ספר מעניין אותי עדיין, ונדמה לי שאני מבינה את הכתוב, אבל את הסרט ראיתי, שמעתי, ואיני יודעת מה היה בו, ואולי התנמנמתי מעט, ואל תספרו את זה לאף אחד, אם זה גורם לכם להתבייש. אין מלחמה קשה ממלחמה בגיל (אמנם ישנן יותר מסוכנות), אבל לי זה מאוד קשה. ייתכן שאני צריכה להפסיק למדוד כל הזמן את הבנתי, את כושרי ולתת לזמן לעשות את שלו. ישנם אנשים יותר נבונים ממני, ישנם גם פחות. אני רוצה לקוות כי לאובדן מלא לא אגיע – הלוואי, הלוואי.

כרגע לילה טוב. אלך לישון, אולי יתאפשר לי מצב רוח יותר טוב בקומי. לילה טוב!

נחמה, 24.7.2002

קמתי בבוקר ומעט כעסתי על עצמי. למה אני באמת משמיצה את עצמי אפילו יותר משמגיע לי!! חשבתי, אז איני זוכרת את שם הסרט, אבל כן יודעת את תוכנו, וזוכרת שהוא מציג הצגה בתוך הצגה, ומראה לנו, רוצה להראות, שאין דבר ממשי במה שאנו שומעים, רואים וחווים, הכול מבויס, מאובזר, הכול הצגה, ואין ממשות ואת תתרשמי, תחשבי איך שאת רוצה.

במקרה היום עד הצהריים ראיתי בטלוויזיה כמה תוכניות, וחשבתי למי זה מיועד? לא יכולים לשעשע נוער, ולא יכולים לעניין מבוגרים, מלבד מזה שבסוף הייתה כרמית גיא, לא ויזואלית, שמעתי פעם מפי חכמינו, כי היא לא מספיק ייצוגית לקריין במסך הקטן. אבל לדעתי, וכנראה גם לדעת אחרים, היא פיקחית, ועניינית מספיק לשיחה עמנו בעל פה, מבלי להיראות ונהיית. בעלת ידע רב וכושר התבטאות הרבה משאני מסוגלת להבין, כי באמת מי אני? אפילו חוץ מזיקנתי, בכלל! אפילו לכתוב נכון בלי שגיאות כתיב איני מסוגלת עכשיו. איני מכירה אותה אבל שמעה יצא ברבים ככותבת, כמתרגמת משפות זרות, בעלת ידע רב, כמו שכבר כתבתי, אישיות שאינה זקוקה למילה טובה, בטח לא ממני, וגם לא מאחרים. יש לה שם נודע ומצלצל בזכות עצמה, ויש לה אינטליגנציה!

נחמה, 25.7.2002

אני מצטערת לכתוב את זה, אבל לצערי אין אפשרות אחרת להביע את עצמי והעניין הוא בכך שאיני יכולה לומר לה, זאת אומרת לאלזה, כי היא מאוד כועסת, אבל כשהיא מגישה כוס מים, איני יכולה לשתות כי מהכוס יש טעם לוואי. היא רוחצת את הכלים, אבל לדעתי אינה שוטפת במספיק מים. אולי אני יותר מדי איסטינסית, אך איני יכולה להתגבר על זה. לפעמים אני לא שותה אפילו בצמאוני. מותר לכם ללעוג לי.

נחמה, 25.7.2002

ישבתי, ראיתי טלוויזיה, איני יכולה לשנות שום מציאות, אבל כואבת מה שאני רואה ושומעת, וסותמת את עצמי מהמצב הנוכחי, ובורחת לכל מיני זיכרונות מעברי. רק מצטערת כי אין לי מישו שאני יכולה לדבר אתו על כל מיני דברים מהעבר והכתיבה קשה לי, אבל לו היה לי יותר קל, הייתי יכולה למלא דפים רבים בזיכרונות. אם זה מעניין למישהו, איני יודעת. עבר עליי יום מעט משונה. אלזה בבוקר עשתה הכול כהרגלה, ובסדר, אבל אני

לא שמתי לב לדברים פעוטים שתמיד היא עשתה למעני, או השאירה הוראות לחן מה שנחוץ לי. אני בעצמי לא יודעת לבושת, מה נחוץ לי ואיך להגיש לעצמי משהו, אפילו מה הכינה לי אלזה איני יודעת להגיד לחן איפה זה נמצא וכך יוצאת מארוחת צהריים כמעט רעבה והאוכל נשאר או בתנור או במקרר ואני כאילו אני אוכלת לחם חסד. ישבתי, קראתי עיתונים שחן הביאה ושכבתי למנוחה כהרגלי, ופתאום הקיץ אותי רעבון כזה ואני קמתי כתמיד בשעה ארבע, עושה יום יום אינהלציה והפעם זה לא היה מוכן, אני ויתרתי, התנפלתי על האוכל, התנהגתי כמו יתומה מסכנה ואני בושה, אבל לצערי היה אצלי יום כזה. אולי כדאי היה לקרוע את הדף הזה, אבל כתבתי ויישאר. לא, אני עדיין בהכרה מלאה. עכשיו שבע וחצי. חן ביקשה רשות לצאת מעט מוקדם, בעלה מחכה לה בחוץ. אלזה חזרה וכעסה למה חן השאירה אותי לבד. לא קרה שום דבר. לפעמים אני במשך היום נותנת לאלזה ללכת לסידורים, לקניות. אני נשארת רגועה במיטה ולא אכפת לי. כן שכחתי לרשום, חנה מחברת "טופ" צלצלה אליי, שבאה אצלה היום האישה שהייתה אצלי ביום ראשון שעבר, במקום חן, וביקשה ממנה לסדר שהיא תבוא אליי לעבוד בכל יום ראשון, הגם אני בעצמי הסברתי לה כי אין לי צורך ורצון להחליף את חן, והיא במקרה הזדמנה אלי כשחן נסעה בפעם קודמת לאנשהו. אין לי שום דבר נגדה, אבל אין לי צורך ספציפי בה. חנה שואלת אצלי, מה זה שכולם רוצים לעבוד אצלך? עניתי לה, כי אני נחמדה. מה אֶת־ם אומרים, הא? יש בדיחה שלנערה מכוערת אסור לתת נשיקה, כי היא תכף מתפארת. אני היא הנערה הזאת. נחמה, 28.7.2002

בוקר טוב!

רציתי לילה שקט, אבל היו לי כאבים ביד שמאל כמו תמיד. למרות שקיבלתי פרדניזון שתמיד הרגיע את הכאבים, אבל הרופא רשם לי מינון קטן, רק חמישה מיליגרם במקום עשרים שהרופא תמיד רשם לי, אבל הוא בחופש ומחליפו כנראה לא רצה לקחת אחריות. עכשיו בוקר, כאמור, והכאבים פסקו. כל הצרות נעשות בחושך כנראה. כפי שאתם רואים, אני מתלוצצת, אבל רק על חשבוני. זה מותר. עכשיו אלזה הגישה ארוחת בוקר, אחרי שכבר הספקתי לעשות אינהלציה. חם מאוד, כבר מהבוקר, אבל זו צרת רבים. אם זו נחמה, איני יודעת, כל אחד סובל כשלעצמו. אצלנו יותר מהחום מפריעה הלחות ושני הדברים ביחד זו באמת מעמסה, מובטחת לנו הקלה רק בעוד שלושה ימים. נשתדל לעבור אותם. הקשבתי ל"ערב חדש" בטלוויזיה, והנה סיפרו כי בירושלים היה היום "שמח".

לא חסרות אצלנו "שמחות" כאלו בכל הזמנים ובכל מיני מקומות, ומכיוון שעודד
אמר לי אתמול כי היה לו יום עבודה מלא וקשה עם נסיעות, והיום הוא יעבוד
בירושלים וזה יהיה עבורו מעט יותר קל, שמחתי. כל היום איני שומעת, איני
מקשיבה לחדשות. היום הקשבתי ל"ערב חדש" והנה סיפרו כי דווקא בירושלים
היה משהו, איני זוכרת בדיוק מה סיפרו. זה הדליק אצלי נורה אדומה ואני בחרדתי
(אולי גם בטיפשותי) צלצלתי לדירה של עודד, לוודא מה שלומו. באמת שלא
רציתי להפריע למנוחתם. זה היה בערך בשעה 5:30 והנה לשמחתי מצד אחד כי
שלום לו, בכל זאת הפרעתי, ואני מבקשת סליחה. אשתדל להבא להתאזר ביותר
סבלנות ולא להפריע. סליחה.

אני הרי חושבת הרבה על כל מיני פיסות מחיי העבר שלי, וכי אחרת, אודות
מה יש לי לחשוב? אני רואה הרבה מהעבר בעיניים של עכשיו, אני נזכרת בכל מיני
דברים שהיו מאוד זקוקים לשינוי. אבל את העתיד אנשים לפעמים יכולים לתכנן,
את מה שעבר אי־אפשר ליפות, רק מילולית, למי שלא הכיר אותם, לספר להם
סיפורים יפים. איני רוצה לעשות ככה. אין שום חידוש בכך שחיי היו קשים מאוד,
באופן פיזי, וגם בכל היתר, מתחילתם כמעט עד סופם, עד שיכולתי לטפל בעצמי.
היה לי לכל הפחות הסיפוק שאיני מכבידה על בניי, אבל הבה נעזוב את זה עכשיו.
אני מאוד מודעת לקושי שאני גורמת ואין לי שום דרך להקל עליהם, אבל זה הרי
בסופו של דבר ייגמר...

חשבתי להמשיך לכתוב אבל אני נסוגה ולפי חכמת קדם: "מילה בסלע ושתיקה
בתרי" גם אומרים כי מה שנכתב בעט, בגרזן לא ייכרת, ואני נשמעת לשתי
הגרסאות ומהיום אנהג לפיהם. ואם אכתוב אי־פעם משהו זה לא יהיה על עצמי
ועברי, הכול כבר נאמר ונכתב וסוף פסוק.

נחמה, 30.7.2002

**גזרתי שתיקה ואלם. יותר לא אדבר, לא אכתוב שום הרגשה אפסיק אולי גם
לחשוב.**

הלוואי ואצליח!

נחמה, 31.7.2002

איני יכולה לקיים אפילו מה שהבטחתי לעצמי. אני מוכרחה לרשום אודות מה
שהרגיז אותי כבר יותר מפעם, והפעם אפילו בטונים מעט גבוהים. אני מדי פעם
ביקשתי מאלוה, אם זה בבוקר או במנוחת צהריים, כשקמים רוחצים ידיים, ואני

מצטערת ואיני יכולה לוותר על זה. הפעם אמרתי בתוקף שאני דורשת שלפני שהיא מגישה לי משהו, אכילה, שתייה או כל דבר אחר אחרי שכיבה, לרחוץ ידיים. לדוגמה, אני עושה ככה. והיא אומרת: ידיה נקיות. "את היית בשירותים ואני שכבתי סתם". אולי זה נכון. אבל האם זו דרישה מוגזמת? ואיני יכולה להתגבר על עצמי ובכל פעם, ולא הפעם היחידה. היום היא ממש עזבה את החדר שבו ישבתי, זאת אומרת על יד השולחן, ברוגז. באמת תאמינו לי, כמה זה קשה לי, ואם אזדקק אגיד עוד פעם! ייתכן כי איני צודקת בעיני משהו, אבל איני רוצה תמיד להיות צודקת, ואם אצטרך, אגיד!

והנה יוצא לי על כורחי לומר עוד פעם, עכשיו, השעה שש וחצי, עוד מעט אלזה תעשה עבורי משהו לארוחת ערב, והנה אני רואה שהיא מורחת שמן או איזה חומר על הידיים. כמובן אני מבינה שהיא זקוקה לשמור על ידיה, אבל העיתוי אינו נכון, ואני בשקט מעירה לה כי טוב היא עושה ככה לידיה, אבל בשעות אחרות, והיא בזמן האחרון לא מדברת אתי בשקט, רק צועקת כאילו אני חייבת לה משהו. זה ממש נעשה לי בלתי נסבל. אני זקוקה לעזרתה ואני חושבת כי היא לא עושה לי טובות. היא צריכה לעשות את המוטל עליה, בתשלום, ואינה רשאית לצעוק עליי, גם אני עליה, ואיני צועקת. אנו מתנהגים כשני אנשים שאינם נמצאים ביחד כבר הרבה זמן, רק ברשמיות. זה אינו קל, אבל נישן הלילה בשקט, אולי מחר הראש יהיה יותר צלול אצל שתינו. לילה טוב.

נחמה, 2.8.2002

עברו כבר שישה ימים, בעניין זה שכתבתי קודם בין שתינו הכול בסדר. יותר חשוב שאני באמת איני מרגישה טוב. אולי כמו שיש סיפור, שהילד שרצה לצחוק על כולם, צעק זאב זאב לחינם, עד כי הפסיקו להאמין לו. אבל אני באמת רואה ומרגישה את הזאב בסביבתי הקרובה. אם היה מגיע היה אולי יותר קל, אבל איני יודעת אם הוא אינו משטה בי ובינתיים קשה לי.

נחמה, 8.8.2002

קמתי מלילה שרציתי כי יעבור כבר. וכנראה שההרגשה הפיזית גם משקפת את עצמה בכל מיני חלומות לא טובים. אין מה לעשות, קשה לי בכל מיני כאבים. בייחוד יד שמאל כתמיד כואבת לי חזק. קיבלתי אמנם פרדניזון, תמיד עזרו לי, אבל רופא מחליף, כי הרופא היה בחופש, נתן מינון קטן מדי, וכך גם עזרו מעט מדי. ואין לי אפילו כוח לדבר בטלפון לרופא, ואני זקנה מדי. אבל מודעת לכל הכאבים

שישנם, וכאמור בכל זאת ישנם. אלזה יודעת שאני מרגישה כך. היא קמה וכמו מכונה משומנת הכינה עבורי הכול – אינהלציה, אוכל, שתייה, יותר מבכל יום אחר, והגישה מהר, אבל עוד לא שמעתי ממנה אף מילה אחת. אין לי צורך להתאונן. אולי גם לא צודק? אבל לעתים גם מילה חמה במקצת מקלה. אולי אני מבקשת במצוקתי יותר מדי. ייתכן. היום יום שישי. עוד מעט גם תרחץ אותי, כי היא תלך לקנות עיתון וכמה מצרכים לימים הבאים, ונחכה לבאות.

דוד אמר שיבקר אותי היום או מחר. מאוד אני רוצה לראות מי שרק יכול להגיע. עודד, איך אתה מרגיש? אני מקווה לטוב. היו בריאים.

אמא, 9.8.2002

כפי שאתם רואים אני באמת לא מקיימת מה שאמרתי, כי אכריז על אלם, שתיקה. אבל אני נמצאת תמיד לבד, ואני מוכרחה מעט להתבטא, כי אני בסופו של דבר מודעת, לשביעות רצוני, למה שקורה מעט סביבי. הפסקתי לרשום כי אלזה קראה אותי להתרחץ. עכשיו אחרי הרחצה חשבתי לשכב מעט, ואלזה הגישה לי מעט מיץ תפוז, והנה אני מרגישה טעם לא של מיץ ולא של מים, כי היא מהלה מים לתוך המיץ. למען האמת, כעסתי. אבל לה אמרתי בשקט כי אני אוהבת את שני הדברים, גם מים וגם מיץ, אבל כל דבר לחוד, לא מהול. אני פשוט לא מבינה את נוהגה. אולי אפילו מבינה יותר מדי! אמרתי, לא אכפת לי פחות כמות, אבל אמיתי. כנראה, עד כמה שהיא מכירה אותי, חשבה אחרת. הטעות שלה. בטח אני מרגישה כי אתם תגנו אותי, אבל לא אסכים בזה. אני רוצה שיזלזלו בי, כל זמן שאני, אולי לא חכמה במיוחד, אך גם לא טיפשה עד כך. ייתכן כי אני עכשיו כעוסה וכותבת במילים בוטות, אבל מותר לי גם לפעמים לבעוס. זה לא עניין של מעט המיץ בלבד, והיתר תבינו בעצמכם. אתמול בערב דיברה אתי יפה, בחופשיות, וכנראה קמה בבוקר על צד שמאל. אולי גם היא לא ישנה טוב, ייתכן.

אומרים: בבית של תלוי אין מדברים על חבל, ובבית של זקנה כמוני אין מדברים אודות מוות. אני פוחדת לא ממילים, גם לא מעצם המושג. אני יודעת כי זה יגיע בקרוב, והלוואי, אבל תזכורת מיותרת, כי בעצמי יודעת וזוכרת, ואין טעם בדיבורים, ומאוד אוהבת את כולכם ומאחלת חיים טובים וארוכים בהנאה ונחת. אמא וסבתא נחמה, 12.8.2002

היום בבוקר ביקרו אצלי לשעה קלה עודד, עופרה ושני נינים, שחף בן של ליאור ונועם בן של יעל. הם באו לכמה ימי מנוחה בנתניה. אני לשמחתי כבר הייתי אחרי

רחצה, לבושה בשמלה (אני מציינת את זה כי ישנם ימים שאני בגלל חולשתי שוכבת בלבוש שינה גם ביום והפעם לבושה). שמחתי הרבה עם אורחיי היקרים והחמודים שאני אליהם כבר איני מסוגלת להגיע, ואני מודה להם על הביקור.
נחמה, 13.8.2002

עבר עליי לילה קשה מאוד, בכאבים גם ביד שמאל, גם במותן, והכי גרוע, היה לי קשה לקום כדי לגשת לשירותים. לרווחתי הגיע בוקר. לא שעברו אצלי התחושות, אבל אני על יד השולחן עושה אינהלציה, שתיתי כוס קפה ונדמה לי כי אני נאבקת על משהו, והמשהו הוא כי מעט הזמן יעבור אצלי בלי כאבים חזקים, וכי אוכל איכשהו לנוע. והשאיפה הכי גדולה, כי זה לא יימשך יותר מדי זמן.
אתמול עודד צלצל אחרי שהם ביקרו אצלי, זאת אומרת עודד, עופרה ונועם אחרי שליוו את שחף, ואני בידועי כי הם בילו כמה ימים בנתניה, שאלתי אם הם היו באותו זמן בקורנית. הזיכרון שלי חלש, אבל אחרי שאני מעט חושבת ומתאוששת, עדיין הכול חוזר לתקנו, ואני נזכרת בדברים כהווייתם.
גם דוד צלצל אתמול. נועה כבר מתחילה לעבוד אחרי חופשת קיץ. תמר עדיין עובדת עד הלימודים באוניברסיטה ואלון נמצא בחופשה לכמה ימים מהצבא. אורן ולימור עסוקים בשיפוץ דירתם שעברו אליה לא מזמן. אני זוכרת את כולכם מבלי לנקוב בשמותיכם. היו כולכם בריאים. אתם תזכו לימים יותר טובים ושקטים בארץ. יעלי ודודו. אני שמחה בזה שאתם עוברים לדירה חדשה יותר קרובה לסביבה ויותר מרווחת. שיהיה לכם במזל טוב.
כל טוב לכולכם, אמא, סבתא וסבתא רבא נחמה, 17.8.2002

מחר, יום ראשון, אני חושבת שאני עוד אראה את חן, שמחליפה את אלזה ליום. והנה כמה קווים לדמותה. מצחיק אודות מה שאני עוד מסוגלת לכתוב, אבל מחשבתי ערה. והנה חן כל כך רוצה להיות צעירה ויפה, לא חשוב שהזמן אינו שואל אצלה. הוא עושה את שלו בהתמדה, תוק־תק, אבל לא אצלה. היא תעצור אותו למענה, היא לא תזדקן, שנים יעברו אצל כולם, לא עליה. היא מצטלמת עם נכד, ומראה לי את התמונה ולא חשובה צורתו של הפעוט, נחמד כמו פעוטות, זאת היא עושה שם פוזה, כדי שיראו אותה, כמה שהיא יפה. אל תחשבו שאני מרכלת, אני די מחבבת אותה. אני רק לומדת אנשים ומשרטטת את דמותם כפי שאני רואה אותם ולפעמים מצחיקים אותי, וגם זה מותר, זאת אומרת שאני אצחק מעט. ולכם מותר לצחוק גם עליי!

כל אחד בזמן מסוים היה רוצה לעצור את הזמן, אם זה רק היה ניתן, אבל הזמן עקשן ועושה את שלו ואת הילוכו. ואין כוח ורצון שיעצרו. אני כותבת שגיאות כתיב, מודעת לזה, גם זה אי-אפשר לשנות, זאת אומרת את תוצאות גילי. קיבלתי פעם כדורי פרדניזון להקלה בכאבים ונשארו מאז אחדים. ועכשיו שהכאבים במותן מציקים לי אני מצאתי כמה כדורים ומנסה להיעזר בהם. נחמה, 17.8.2002

לקחתי אתמול, על דעת עצמי כדור פרדניזון. גם הבוקר. מה אני יכולה להפסיד? רק לעזור. ותשמעו, זה עזר לי. אני עברתי לילה כמעט שקט. גם היום, הנה כבר בסופו והפרדניזון לא הזיק לי. אלזה מאוד מפחדת שאבלע כדור כלשהו על דעת עצמי. ילדה תמימה. היא הכול נוהגת לפי כללים מקובלים, אפילו אתי. לטובתי. אבל אני חושבת כי רכשתי מעט ניסיון וחוש מזה הרבה אין לי להפסיד. אני מרגישה בזמן האחרון תמיד מישוהו נושף בגבי ומחכה להזדמנות, וגם זה מצחיק אותי כאילו חסרות באמת הזדמנויות שהוא פוסח עליהם. ותהיו לי בריאים וכל טוב!

נדמה לי עודד, כי אמרת שיעל ומשפחתה עוברים היום דירה. אני מאוד שמחה לזה, ולא חשוב אם אני לא מדייקת בדיוק את היום. העיקר שיהיה להם במזל טוב. שיהיה טוב לכולם.

עבר עלי עוד יום. היום הייתה אצלי חן. כמעט שלא הטרדתי אותה. רוב היום או שישנתי או קראתי ספר בחדרי. כמו כן היא הביאה אתה עיתון "ידיעות אחרונות". היא יושבה בסלון, אני בשולחן וקראתי. וכשאלזה הגיעה, מאוד בדיוק, היא כמעט עמדה ברגל אחת בחוץ, כי אני הזהרתי אותה שהיום, לא כהרגלה תמיד, היא לא תוכל להשאיר אותי אף רגע לבד, וכשאלזה הגיעה היא כפי שאמרתי ממש ברחה. אולי היו לה תוכניות להערב, עניינה. אבל לא שאני הכבדתי במשהו עליה. אלזה אפילו מעט כעסה, למה היא לא הכינה לי ארוחת ערב. יהיה עליה לעשות את זה. ככה אני מעייפת את כולם. אבל מה אני יכולה לעשות? הלואי ויכולתי אחרת. נחמה, 18.8.2002

קמתי. הלילה עבר טוב, בשינה. אפילו חלמתי שאני מכינה מרק. קילפתי בצל גדול, אבל כשקמתי ממש לא יכולתי לעשות צעד אחד מכאבים במותן ימין. ובכל זאת נסחבתי עד השולחן, עושה אינהלציה, שותה קפה, אוכלת לחם, הכול כאילו

נורמלי, טבעי. יושבת תקועה בכיסא, בפחד לזוז. אלזה מגישה כל מה שהיא חושבת לנחוץ. אוכל, שתייה וכדומה, ואני חושבת, עד מתי? שנותי מלאו. למה הייסורים?

נחמה, 20.8.2002

מזמן קראתי ספר, איני זוכרת את שמו, מי כתב אותו ואת רוב תוכנו. אבל פסקה ממנו שדיברה כי האנשים האלו נהגו כך: כשאנשים באוכלוסייה שלהם הגיעו לגיל מסוים, הוציאו אותם אל מחוץ למחנה ופשוט הרעיבו אותם למוות. אפשר למצוא לזה אולי אמצעים יותר הומניים אבל עצם הרעיון כי בהגיע גיל מסוים יש לומר שלום, מאוד נראה לי ואני מדברת רק בשמי אני ובדעה שלי. אני בעצם עברתי כל גיל אפשרי, אבל באמת סובלת פיזית, קשה לי, אבל זה לא בהכרח אותו מצב אצל כולם, ואני מאחלת לכולכם שנים הרבה ובריאות טובה ושמחת חיים, ולא להתייאש.

נ.ב. בספר האמור קוראים לאנשים ההם צ'וקצ'ים.

22.8.2002

כיוון שאני שוכבת כל הזמן במיטה, היום ישבתי מעט בשולחן, קראתי עיתון עד די מאוחר ושכבתי במיטה, ופה התבלבל לי הזמן לגמרי, עדיין אינו חוזר לי במלואו. מזה התאוששתי בכל זאת ותודות לזה שאני יושבת על יד השולחן אני גם מסוגלת מעט לרשום. מה אני אגיד לכם, מוטב אולי לא להגיד, כי מאוד לא טוב לי, וכשכואב צועקים אוי. הרי הכתוב הוא ברצף על אותו דף, אבל אני כותבת מדי פעם כמה מילים ואחר כך ממשיכה אחרי הפסקה, שזה יכול להיראות מאוד מבולבל, אבל יקירי, אני עדיין, כך נדמה לי, צלולה, אולי לא לגמרי אבל משאלה אחת ברורה קיימת אצלי, שזה ייגמר מה שיותר מהר, לטובתי לראשונה, ולטובת כולם שיישאר בזיכרונכם אודותי לא רק בלבול אלא גם מעט תבונה. אני בת 91, הרבה שנים, והכול אפשרי – גם חוסר יציבות מחשבתית. יקירי, כולכם שיהיה לכם טוב,

אמא וסבתא, נחמה, 31.8.2002

אני לא יודעת בדיוק את הזמן. היום שבת. אלזה קראה אותי לאכול ארוחת צהריים על יד השולחן, וכיוון שהכאבים אינם פוסקים גם במיטה, אני כפופה עם הליכון, עשיתי מאמץ והגעתי לשולחן. כשאני יושבת או קמה זה אותו מצב, ובכן,

אני משתדלת לשבת יותר ומקשקשת סתם פטפוטים, וכבר איני שמה לב גם לשגיאות כתיב, ולא אכפת לי. תתנו לי ציון נמוך או תלעגו לי, היינו הך. אני מעבירה את זמני. אפשר גם לקרוא עיתון, אבל זה שוב מאמץ, לפרוס אותו. חבל שאין לי ספר.

ישבה אצלי לאה שכנתי החמודה, ואין בידה לעזור לי. דיצה הספרנית נמצאת בחו"ל. עוד מעט ערב ויש סיכוי שעודד, עופרה ואולי עוד מישהו יגיעו אליי. אני רק בכותונת. ממש לא יפה לחכות לאורחיי היקרים. מצטערת, זאת עבורי טרדה רבה (זאת אומרת להחליף לבוש) ואני ממשיכה בלבושי, הגם שאני מכירה בחוסר נימוס מצדי, אפילו חוסר בושה. אבל לי נוח ככה. איני ממש מאמינה שזאת ממש אני, אבל יש אצלי באיזו פינה תעודות.

31.8.2002

יום ראשון 1.9.2002 עבר עליי. הייתה אתי חן, והנה אלזה חזרה ומדברים אודות ימי חג שבאים על עם ישראל ואני רוצה בהם, מאוד רוצה שיהיה שקט ולא יופר, ושגם משפחתי תחגוג בשקט ורוגע. אבל אני במצבי מרגישה כמו אבן על גבם, אבן ריחיים, ואין לי מוצא, ואני באמת מאוד עייפה וכל כך נכספת למנוחה. אני מרגישה את כאבם של בניי, ואני חושבת, למה? אנשים מתברכים עם תוחלת החיים שהוארכה בשנים האחרונות. למי זה טוב? אולי עוד ישנם אנשים שנהנים, שאינם סובלים מכאבים, ניידים, לא צמודים למיטתם ולכיסאם כמוני. אני מאחלת לכולם איפה שהם נמצאים הנאה מחייהם. איני מקנאה באף אחד, אבל איני מסוגלת באותה מידה לפסוח על עצמי. אני לצערי עדיין קיימת. בימים האחרונים עשיתי לי נוהג לזחול לשולחן, ולכן ניתנת לי האפשרות גם לרשום את מחשבתי, וזאת אני עושה. אולי מעט מבולבל, תבררו בעצמכם.

אמא וסבתא נחמה, 1.9.2002

עבר עוד יום ולילה. עכשיו בוקר יום שני. אלזה האכילה אותי, ועוד מעט קט תרחץ אותי ואני נושאת את מנת כאבי בסבלנות, וכי יש לי ברירה? לו נשאלתי הייתי בוחרת אחרת. הכאבים כרגע באמת לא הכי חזקים ואני נהנית מקצת הפוגה. שמחת עניים. כל הרגשה בזמנה.

עוד מעט, זאת אומרת היום, יגיע דוד שלי. צריך לסדר עבור אלזה מיני סידורים.

זה על חשבון זמנו, שיש לו מה לעשות בו. בינתיים אנצל גם אני לקצת סידורים שאיני יכולה בלעדיו. כנראה בכל מקום יש ניצול. ועכשיו אלזה קוראת לי להתרחץ.

2.9.2002

שכבתי לישון בכאבים חזקים, במיטה בתנוחה אחת, איכשהו מצאתי שינה, אבל הכאבים מתמידים. בכל זאת זחלתי כפופה מעל הליכון לחדר רחצה ואלזה רחצה אותי. עכשיו ניגשתי לשולחן, שתיתי מיץ תפוז, ואחזור למיטה. וכיוון שאני בשולחן, אני רושמת את רשמי העגומים, ואין לי לצערי אחרים. צרה צרורה לכולם ובייחוד לעצמי, ואיני יכולה לעזור, כל כך רוצה אני כי חגים שאנו חוגגים יהיו לכם יותר חגיגיים. אני גם מקווה שיהיו כאלו אצלכם. אני חוזרת למיטה. שנה טובה.

רישע צלצלה, הם כל המשפחה יחוגו אצל ירון ברמת הגולן. הם, זאת אומרת ירון, משפחה לפי המקובל אצלם, משפחה בת חמישה ילדים בינתיים. אלוהים גדול, יהיו עוד במזל טוב.

נחמה, 4.9.2002

איני יכולה להשתחרר מכאבים במוותן שמאל, נמשכים בהתמדה, ובכל זאת זחלתי כפופה מעל הליכון לשולחן, אכלתי ורוחצתי ושכבתי במיטה. אלזה הלכה לקניות ואני ישנתי שינה ברוכה, מרגיעה, בתנוחה מסוימת שמצאתי לי ללא כאבים. אפילו חלמתי, איך אומרים, "חלומות פז", שאני אמא צעירה ומגדלת ילד קטן. ואלזה חזרה ועמה נכנסה מכרה צעירה, דיצה החמודה שעדיין מבקרת אותי לפעמים. היא חזרה מביקור בגרמניה אצל חתנים שלה שמשתלמים שם בלימודים. היה מאוד נעים. התיישבתי במיטה ובסוף בקושי החזקתי מעמד בישיבה, מכאבים. אין מה לעשות. זאת אני עכשיו, ואין אחרת.

אכלתי ארוחת צהריים, רושמת את יומי והולכת שוב לשכב. תמרי דיברה אתי. לקראת החג אלזה מנשלת אותי ממיטתי ועושה ניקיון בחדר. אני מתחננת אצלה שלא תקפיד ביותר ותאפשר לי לשכב והיא מסרבת. ואני בין הפטיש והסדן, יושבת בעל כורחי ומעל כוחי ומאחלת לכולכם חגים שמחים, נינוחים ובריאים. שנה טובה.

נחמה, 5.9.2002

בוקר טוב לכולם. הגעתי לשולחן. מבצע גדול. משתדלת להתגבר על כל התחושות. עשיתי אינהלציה. אני מציינת את זה כדי לציין עד כמה אני עושה הכול, גם אכלתי ועוד מעט אלזה תרחץ אותי ואני יודעת כי עודד עוד מעט יגיע. ברוך כל מי שמגיע. גם ליאור עם משפחתו בדרכם להורים של אסנת אמורים לבקרני, ואני שמחה לקראת כל יקירי, ומאחלת לכולם שנה טובה בבריאות וכל היתר. זוכרת ואוהבת את כולכם מבלי לציין בשמותיכם. שנה טובה.

אמא, סבתא נחמה, ערב ראש השנה, 6.9.2002

אני מתביישת במה שהזיקנה עשתה ממני. אני מתכוונת לאוזלת כוחי, אפילו לפגוש את יקירי שאני מאוד אוהבת, נכדי החמוד, כמו כל נכדיי האחרים. והנה ליאור, אסנת, שחף, גיא וארד בנסיעתם להוריה של אסנת חשבו להיכנס אליי לכמה רגעים, ואני כל כך הייתי מותשת וחלשה, לבושת, שלא הייתי מסוגלת לפגוש בהם. זה כל כך מצער אותי. הרי אני כל כך אוהבת את כולכם, וכל כך רוצה לראותכם, וכשהייתה אפשרות, לצערי הרב דחיתי, ועל זה אני מאוד מאוד מצטערת. אני מבקשת שתבינו אותי. הנה לא נעשיתי יותר חזקה וצעירה יותר כמובן אבל מעט התאוששתי יותר, איך להגיד, שולטת בעצמי. אני יושבת קצת על יד השולחן, אוכלת, ואני רושמת את מה שאיני יכולה להגיד לכם בקול ואני מתגעגעת אליכם מאוד וגם מבקשת את סליחתכם.

סבתא נחמה, ראש השנה, 7.9.2002

והנה נגמר לי הנייר ואין אפילו איפה לרשום אבל קמתי, לא לציין באיזה מצב, אחרי לילה קשה, בכל זאת עשיתי אינהלציה, רוחצתי, אכלתי, שתיתי. משתדלת במידת האפשר לנהוג נורמלי ואני מחכה בשמחה לאורחים יקרים, דוד, נועה ותמר. ולוואי ולא אבייש אותם בחוסר כוח לקבל פניהם. לפעמים גם זה קורה אתי. קבלוני אנא מכם. כמו שזה נראה, אני עדיין שולטת בראשי, אבל לא בכוחי, ואני מקווה לטוב.

נחמה, 8.9.2002, ראש השנה

ראש השנה, היום השני
זה ממש יום חג אצלי. ביקרו אצלי בדירתי נועה, דוד ותמר החמודה. כמו כן, רונית עם זהר, נכדי הראשון עם ניני רותם, גל ושחר ואני מאוד מרוצה מזה שמצאתי בי כוח לארחם ומעט לדבר.

אחרי שכולם נסעו נשארה אתי למעט זמן תמר, נכדתי, והוסיפה לי עוד נחת, רק לדבר, כי אני תמיד מדברת רק עם העט בידי ופה אוורתי גם את לשוני וזה גם חידוש לי בבדידותי, וטוב. מצער אותי שהשבוע יכולתי גם לפגוש, מבחינתם, את ליאור, אסנת, שחף, גיא וארד ולא הרגשתי טוב, עד כדי הימנעות מראותם, ואני מאוד מצטערת. לבי יוצא אליהם, לראותם, לחבקם, אפילו לנשקם אם היו מרשים לי, ומנעתי אותם מלבוא בגלל אפיסת כוחות מוחלטת מצדי, ועל זה יש לי צער רב!

יקירי, אני מבקשת את סליחתכם והבנתכם בעניין. ישנם גם רגעים קשים כאלו, ואין מה לעשות נגד זיקנה וחולשת הגוף והמוח! אני מאוד מקווה להספיק עדיין לראותכם יקירי החמודים, ומאחלת לכם כל טוב, בריאות ושינוי המצב הקשה מאוד בארץ בתקופה זו. שנה טובה לכם ולכולם! היו ברוכים.

עוד מעט אלזה אמורה להגיע. אין לי טענות בטיפול של לורי, אבל פתאום בסוף ארוחת הערב נכנס לי איזה פירור זעיר לגרון ואיני יכולה להשתחרר ואני משתעלת, עד שזיעה קרה מכסה אותי. לא יכולתי לענות בטלפון לעודד. משתדלת בכל כוחי להירגע. אולי עוד מעט אצליח. מצטערת, כי דווקא היה לי היום יוצא מהרגיל טוב. עכשיו עודד צלצל לומר שלום כי הם נוסעים לעשרה ימים, נדמה לי, ואני מצטערת שאני גורמת לכולם צער. יקירי, זה בניגוד לרצוני. הרי אני בכל לבי רוצה לא להפריע לאף אחד, ואם זה קורה, לא באשמתי, ואתכם הסליחה.

סבתא נחמה, 8.9.2002

הזיכרון בוגד בי. אם אני זוכרת איזו אמרה של משהו שנראית לי, איני זוכרת מי אמר את זה, וכשאני נזכרת באחד, שוכחת את השני, ואני כל כך בושה בעצמי, אבל אני במחשבתי נזכרת אפילו בימי ילדותי הרחוקה מאוד, עת שיחקתי בעיירתי בחמש אבנים, במשחק הקלאס. אני רואה את ציור הקלאס בחול. אני יודעת את כללי המשחק עדיין. בזיכרוני הרבה מהם שיחקתי עם שמחה ברנשטיין שהיינו שכנים (שמחה היה בילדותו שכן על יד ביתי ולכן היינו חברים) בעיירתי טַלְחֹן, עיירה יהודייה ענייה, בלתי מרוצפת, כולה חול ובתי עץ בלי מרצפות, אפילו בצדדים, בדרכים. אבל כולם הכירו אחד את השני, כמו בני משפחה, וכמו במשפחה. רגילה הייתה גם אהבה, גם עוינות מסוימת רגילה, כמו תמיד בחיי משפחה. בעיניים סגורות אני מוצאת משכנם של כולם! בצד אחד של עיירתי גרה גם

אוכלוסייה נוצרית. אנשים פשוטים, בורים אבל חביבים. הייתי הולכת אליהם לקנות בצל ירוק, הם על יד משכנם גידלו קצת ירקות לצורכי בית. חיינו אתם בשלום. בשבת באה אלינו גויה לחלוב את הפרה. היינו מה"עשירים", לנו הייתה פרה, שתנובתה הייתה רק לצורכי מחייתנו. לא חסרו לנו חלב, שמנת, גם חמאה ביתית וחלב חמוץ (לבן דעכשיו). הגויה גם בשבת בחורפים באה להדליק את תנור הלבנים בעצים, לחמם את הבית, התנור היה בנוי בצורה שהקיף את כל חדרי הבית. כמו כן הייתה מורידה את הפמוטים מהשולחן, שאמא הייתה מדליקה נרות לכבוד שבת בערב יום שישי, ואסור היה למישהו, חס וחלילה, לנגוע בהם. נוסף לתשלום שבוודאי קיבלה ביום ראשון, בשבת קיבלה פרוסה גדולה חלת שבת לבנה, שלא היא וגם לא אנו אכלנו במשך השבוע. אכלנו לחם שחור מאפיית בית על-ידי אמא וגם החלות תוצרתה. וזה היה מעדן בזמנו. אין להכחיש, ואין להתבייש, כולנו היינו עניים ומשפחתי הייתה בין העשירים, שזה היה אצלנו בנמצא. אבא עבד קשה מאוד שאנו נאכל לשובע, וככה גדלתי ונהייתי כמעט הילדה הכי יפה בעיירה, הנערה הכי יפה בהתחרות רק בילדה השנייה, שם משפחתם היה גורשטל, עכשיו גוריון. סיפר מישהו מגברי העיירה, לדוד נדמה לי, כי כולם היו בסתר מאוהבים בי. איני יודעת, כי זה אינו מוסיף ואינו מוריד. לא נחשב בעיניי אפילו ידעתי אז, ואולי גם לא יפה לספר את זה כמין התפארות. אבל הרי לא זאת כוונתי, אני בסוף ימי, זקנה מאוד, מחכה באמת לקץ, וכותבת מעט זיכרונות. וזה הכול. רק למשפחתי, ואם יש להתבייש בכתובתי, חסלו אותה! אבל התוכן אמיתי.

עודד ועופרה נסעו, כבר איני זוכרת לאן, נדמה לי לספרד. וכשעודד רצה להגיד לי שלום, באותו זמן בלי שום כוונות מצדי, הרגשתי מאוד לא טוב, וזה קורה אצלי הרבה בזמן האחרון. אין לי שליטה בזה. אני מצטערת שהוא בדיוק עלה על רגע כזה. אני מאחלת להם כל טוב! איני שולטת בכוחי הפיזי, שלא באשמתי. הרי מובן כי אני רוצה לטובתי מצב אחר. אין לי מקום להצטדק. איני מביימת! אני די זקנה כדי להרגיש כמו שזה קיים.

שמחתי לשמוע כרגע בטלפון את עודד מהמלון שהגיעו בשלום. הם נסעו לצרפת. מאחלת להם כל הנאה אפשרית. מרוצה מעצמי שהייתי מסוגלת לענות לו. אמא נחמה, 9.9.2002

הערב דיברה אתי יעל, מסרה ד"ש מעודד ועופרה. אני שמחה בבלותם במקום יותר נינוח מארצנו. אצלנו הרי תמיד הר געש וטוב לנשום אוויר חופשי. היום ביקרה אצלי רישע. דיברנו אודות המשפחה באמריקה. אני זוכרת את כולם, ושמחה שגם הם זוכרים אותי. רישע הייתה בנישואי בתם של קני וברברה ומסרה לי ד"ש מכולם. גם הראתה תמונות שלהם, ואני רואה בצילומים של האנשים שהכרתי כי הזמן שעובר משאיר את עקבותיו על כולם. רק חשוב איך אנשים עוברים את זמנם. ואני גם מרוצה שאיכשהו ישבתי זמן סביר והקשבתי לה, וגם מעט דיברתי. מובן שעייפתי. אכלתי ארוחת צהריים ושכבתי לנוח.

יש לי מקרר מלא אוכל, דגים ממולאים מעודד, ונועה ודוד גם הביאו מכל טוב. תודה, בנים. אני מתענגת על האוכל מכם, וכדי לא לבייש את אלזה אני מציינת כי היא גם תמיד הכינה מה שנחוצ, ואני מתפנקת על-ידי כולכם. תודה רבה! גם הערב אכלתי גפילטע פיש וגמרתי לקרוא ספר מאת אלטייב צאלח "זן מתחתן" ומושכת את הערב כדי לקצר את הלילה שאיני אוהבת, ואשכב לישון. גם תמר ביקרה אצלי אתמול. היא עוד מעט מתחילה את הלימודים באוניברסיטה בירושלים. בהצלחה חמודה!

אורן ולימור משפצים את מעונם שלא מזמן נכנסו אליו. כל טוב לכולכם יקירי!
סבתא נחמה, 10.9.2002

שמחתי שבוקר הגיע. אמנם בהרגשה כרגיל אצלי בעת האחרונה. אני בעצמי מואסת בבכיינותי, אבל כבר ציינתי פעם, כשכואב נאנחים, וזה המצב אצלי. אבל בבוקר באור גם להיאנח יותר קל. שתיתי מים, עשיתי אינהלציה ואלזה הגישה לי דייסה, שגם אוכל אותה. דברים, מעשים. משעממים, אבל אלו הם חיי ואני מצטטת אותם. ספר עדיין מעניין אותי מעט, מעביר אותי לעולם אחר, מחוץ למציאות סביבי. ככה אני מחפשת חלומות. ישנם בתקופה זאת חגים מסורתיים וכמו מסורת, כל אחד מתנהג בהם לרצונו. ואני כל כך מקנאה במאמינים שאינם שואלים מה ולמה ומדוע. הם מקבלים אלוהים לא נראה, שעוזר להם והם פונים אליו במצוקותיהם. הם מודים לו בהצלחתם. הם לא מבקרים אותו ברע שנופל עליהם. הוא מעל ביקורת וטוב להם בכך, ולבי חרב. איני מאמינה בכולם! פעם רציתי להאמין באנשים, אולי גם עכשיו ישנם בעלי רצון טוב, אבל לעיניי מופיעים אנשים, כולם באותה צורה, ומבדיל ביניהם משהו מעל הבנתי, והם מוכנים להרע, להשמיד אחד את זולתו. והרי אף אחד במילא לא חי לעולם, מי שלא יהיה משום צד. אולי אני

באמת קצרת הבנה, והתירוץ אתי, זיקנה! די! אפסיק לעייף, אם מישהו ירצה גם לקרוא את רעיונותיי.

נחמה, 11.9.2002

אני עוד נזכרת את הפחד אצל מאמינים מהעם בימי חגים אלו, הם נקראים: ימים נוראים, ראש השנה, שתבוא עלינו לטובה! יום כיפור הקשה מכולם, אנשים מתחילים לחטט במעשיהם בשנה שעברה. אולי זה אפילו טוב. ואנשים חילוניים שאינם מתפללים כל הזמן ועושים מה שהם רוצים לעצמם, ביום כיפור צמים, מתפללים, מכים על חטא, מבקשים סליחה מאלוהים על מעשיהם, ולוקחים אשראי לשנה שאחרי יום הכיפורים. בעוד שנה שוב ישנו יום כיפור ואלוהים גדול! עד שעזבתי את שולחן האוכל בבית הוריי, אמא ז"ל הייתה דתית ללא הרהור, גם אבא, אבל פחות קיצוני. אז צמתי כל היום בלי פשרות. אמא בסופו של אותו יום בדקה בכל דרך אפשרית אם חס וחלילה טעמתי משהו, אפילו לא לגימת מים. כעת אני אוכלת, שותה מתי שאני רוצה ויכולה לעשות לרצוני, ואני מאושרת גם בכך. אפילו גם שהייתי יותר צעירה, ילדות כלשהי, נזכרת בגעגועים דבר שעובר ללא חזרה, אבדה שאינה חוזרת.

שמחה ברנשטין, חבר למשחקי ילדות, נפטר כבר מזמן.

היום קרה אתי מעשה מביש ועגום, אחרי ארוחת הצהריים ישבתי כתמיד קצת זמן והלכתי לשכב. לא הייתה לי הבוקר יציאה. לקחתי מנה אבילק ובערך ב־03:30 התעוררתי בבהלה ולא הספקתי לגשת לשירותים, ואוי לאותה בושה, לכלכתי את כותונתי ואת עצמי. אלזה קמה לעזרתי, עזרה לי לרחוץ את חלקי גופי, החליפה לי מצעים. מבוישת, כואבת שכבתי עוד קצת, בפחד מהבאות, ובכל זאת קמתי, עשיתי אינהלציה, שתיתי כוס תה, ואלזה דחתה בגללי למחר ביקור במוסד כלשהו לסידור ניירותיה. נוסף לכל חולשתי נוסף אצלי פחד ממקרים דומים. למה אני מספרת את כל זה? הרי אין לברוח מהמציאות ואני רושמת אותה כפי שהיא. זאת אני מדברת אתכם, לפעמים יש צורך להוריד מעט מהכובד, אולי יוקל לי ואתכם הסליחה!

אני הרי זוכרת את כולכם בכל פעם משחזרת את שמותיכם ורואה אתכם בדמיוני, והנה אני מציצה במחברתי ואני שמה לב כי עוד לא רשמתי את ברכתי מקרב לב ליעל ולמשפחתה, את נועם ניני היקר והחמוד להתחלת לימודיו בבית הספר. בהצלחה חמודי לכניסתך להיכל המדע והדעת. תתקדם וכל יום נוסף יהיה יותר מעניין. ליובל המתוקה שמצאה כבר את ביתה בדירתם המרווחת, שבהתחלה

רצתה "הביתה" שהייתה רגילה אליו מקודם. לכולכם יחד מזל טוב וחגים שמחים וכל טוב! כרגע דיבר אתי אבא עודד מחו"ל. נהנים מהחיים, וטוב שזה כך. שלום לכולכם.

סבתא נחמה, 11.9.2002

דיברה אתי כרגע הילדה. פשוט קשה ומעצבן לשמוע אודות אומללות, שלא חייבת להיות במציאות. אני כבר איני רוצה לחשוב אודות יחסיה עם בעלה שזו פרשה עגומה בפני עצמה. נוסף יש בן יחיד, אין לי שם אחר עבורו, רק: פר הרבעה, ויסולח לי את גסות התבטאותי. איני מבינה איך גדלה כזאת יצירה פגומה, חסרת שכל וסרת מצפון, שאינו מסוגל אלא להימצא על יד אמא ולמרר לה את מעט החיים שיש לה. למעלה מהבנתי – גרוש משתי נשים, אבא לשני ילדים שמתחנכים אצל הילדה, אפילו שיש להם גם אמא, ושלושה ילדים אצל אישה אחרת. כאמור, יצירתיות כזו יודע כל בעל חיים, אבל אחריות וחינוך זקוקים גם לאבא, ומה לעשות שהאבא הזה בעצמו אינו שווה מאום. טרגדיה שאין לי עבודה מילת הבנה אפילו, ואולי גם הייתי רוצה לעזור להילדה בכאבה במילה טובה, ואינה נמצאת לי.

12.9.2002

גמרתי קריאה חוזרת של ספר. לא שאין עוד ספרים מעניינים, אבל הוא נמצא לי על-ידי בשולחן וקראתי, "נערה עם עגיל פנינה". התחלתי לקרוא ספר: "תמרה הולכת על המים" מאת שפרה הורן ומשום מה כתיבתה לא לטעמי. לא שיש לי זכות לבקר ספרות, אבל כל אחד וטעמו עמו ולי גם. אני גם הכרתי את הוריה של הסופרת, בזמנו היו חברים שלי: בוריס ושולמית, נשכחות או זיכרונות מהעבר. זה לא פוסל את הספר ולא מדבר בזכותו, סתם ציינתי. עכשיו ערב. אני עדיין יושבת כדי לקצר את הלילה. מחר יום חדש, ואני איכשהו מעבירה את חיי.

עיינתי היום בעיתון. כל יום שיש לי אני קונה. והנה אני גם אדם תרבותי.

נחמה, 13.9.2002

בוקר טוב. עבר עליי לילה קשה ובוקר גרוע. בקושי רב עם ההליכון הגעתי לשולחן. אלזה הגישה לי כוס קפה ומיקמה אותי על הכיסא, ואני צריכה לדעת איך לבלוע. זאת מציאות שלי ללא שום הגזמה. עשיתי גם אינהלציה, מחפשת כל דרך

אפשרית להעביר את הזמן. אני כותבת את זה לא כדי לצער מישהו, להפך, אני רוצה שתדעו עד כמה להשלים. יש להשלים עם סוף משחרר מחיים, זאת אומרת מקיום כזה, והלוואי מה שיותר מהר! לטובת כולם! איחול כן מצדי שיקום. לא נעים להימצא על-ידי, לא שיש לי אילו בקשות מופרזות, רק מצב רוחי. אבל המצב כשלעצמו מחייב ואני מודעת כמה שזה קשה, ואין לי דרך אחרת. לא אקפד קיומי בידיי, עד כמה שזה נראה בלתי סביר, אין לי אומץ. אני מתנצלת על הצער שכתובתי גורמת. באמת לשם מה? אבל זה ממש כפייתי, כשלאדם קשה, הוא צועק אוי, אוי ועד פעם אוי! אני גם יודעת כי ישנם מצבים יותר קשים משלי. אני מטופלת, שבעה, רוויה, ולא לכל הסובלים ישנו טיפול כזה. ובכל זאת זה אינו מקל עליי. כל יקירי שלי, אני באמת מבקשת את סליחתכם. די, לא אקח יותר את העט לידי. מאחלת לכולכם בכל רגע אך ורק טוב.

אחרי שאכלתי, נחתי והתרחצתי, אני מרגישה יותר טוב, ואני לא רציתי לשכב. אני כותבת. לא אכתוב עוד פעם אודותיי ואודות כל מיני דברים לא נעימים. להפך, הבזיק בראשי זיכרון רחוק מימים עברו. לפני הרבה שנים, אני מומחית בשכחה של תאריכים, זמן שהישוב עדיין צנוע והייתה איזו הומוגניות באוכלוסייה, בלי יחסנים. ואני הייתי בבית הבראה, כנראה אחרי מחלה והמקום הכי מתאים ומוכר היה בית ההבראה במוצא שזה היה יותר משם, זה היה מוסד, מקום הבראה הכי פופולרי וטוב אז. כמובן רובו עבור חברי ההסתדרות, לא פרטי. הגיעו לשם רק בהמלצת רופא המשפחה, אבל לא רק עמך, גם מיוחסי הציבור, וכך נפגשתי שם עם פולה בן גוריון. התרחצנו באותה מקלחת משותפת, וגם דיברנו אחת עם השנייה כמו שווים. ויש לדעת כי בכל זאת היא הייתה אשתו של בן גוריון, אחד הנחשבים ביישוב, שמרצונו ובהחלטתו עזב את המנהיגות והלכו לשדה בוקר. היא לא הייתה הכי פיקחית (בסוד), אבל אשתו של בן גוריון! אני כותבת את זה כדי לציין את האווירה אז, כי נמצאתי יחד עם אחת שהייתה בראש הפירמידה, בזכות בעלה ואני אחת קטנה, פשוטה, אחת מני רבים, בבית הבראה בארץ. לא חלמנו, לא רק אני, גם היחסנים – ולא בגלל כספם, אודות מקומות מרפא או בילויים בחו"ל. בטח היו גם כאלו, אני לא הכרתים ולא שמעתי אודותם. הם היו אז חריגים. יש לציין כי במוצא גם הגישו לאנשים הזקוקים לכך כל מיני דיאטות בשולחנות נפרדים. כך כשהייתי שם יחד עם אבא, ישבנו בשולחנות נפרדים. הוא בשולחן

דיאטה, אני ברגיל (למזלי), כי לא נזקקתי. אולי זה יעניין אתכם לדעת ואולי ישעמם אתכם. אני כותבת זיכרונות מהעבר. בכל פעם זיכרון אחר שמבליח.
נחמה, 14.9.2002

אני יושבת על יד השולחן. איזו רוח לא נעימה מסובבת כל דבר ממקומו. אלזה הלכה לאן שהוא. נמצאת אתי אחת מטעם אלזה. אינה יודעת כמעט עברית, ובכלל אם הייתה נמצאת אתי יותר זמן הייתי משתגעת. בדרך כלל אני תמיד מסתדרת עם כל אחת, גם אתה, עד קצה גבול הסבלנות. חלילה איני מבקשת ממנה משהו מיוחד והיא נענית לכל בקשה, אבל איני יודעת איך להסביר, נניח אם אני למשל מבקשת פרוסת לחם, היא תשאל, לבן או שחור, וכשאיני אומרת, אחרי כמה דקות תשאל, מרוח או יבש, ואני עונה, עדיין בסבלנות. בסוף, עד שזה מגיע, אני לא מתה מרעב, אבל עובר לי בכלל התיאבון. כל זה לא מאירצון חס וחלילה, אבל איזו מין שלומיאליות שטוב שהיא רק לזמן מועט, כי לי אין כבר סבלנות. די, בערב אלזה תחזור. אני במקרה זה בת מזל שאני בתוך ביתי, אני מתכוונת לאווירת הנכאים הנופלת על הציבור שלנו ביום כיפורים. הפחד מפני הצפוי להם מהשמים ביום דין זה ולכן צמים, מענים את עצמם, בתקווה לסליחה וחתימה טובה! כמובן לא כולם, אבל אני חושבת שרוב גדול. החלק שאינו בין המאמינים מתוך איזה יחס סובלני ליתר, מתכנס בעצמו בביתו, שלא להפריע לזולת. ואני בעצם מעריכה את זה. אין צורך להרבות ריב. איש באמונתו יחיה! העיקר שתהיה שנה טובה!
ערב יום כיפורים, 15.9.2002

והנה אמצע יום הכיפורים, אני כבר אכלתי ארוחת צהריים. עבורי אין חידוש בזה. אני כבר עשרות שנים רגילה בכך. אין הבדל בין יום זה לאחר, והגם שאיני נמצאת גם בימים אחרים ברעש הרחוב והחויץ, בכל זאת אני מרגישה את השקט מסביב. אין שום מכונית צופרת או סוגרת דלתות ברעש, שאפילו לפעמים מעצבן בשעות מנוחה מקובלות. גם קולות ילדים בסביבת ביתי אינם היום, איני מבינה מדוע, והרי ישנם כל גילי ילדים בימי חול, אולי השפעת הפחד של המבוגרים נופלת גם עליהם, זה חבל לדעתי.

אני קוראת ספרים עד כאב עיניים. אני באמת אפסיק כרגע, אשכב לישון מעט. ישנתי, התעוררתי בשעה 05:00. עדיין שורר שקט מוחלט בסביבה. עשיתי אינהלציה, שתיתי קפה, קמתי מעט מסוחררת, אבל התגברתי, וחזרות תחושות

מימי נעורי בעיירתי, בבית הוריי. בשעה זאת הייתי הולכת מרחק די גדול מביתי למעיין של מים זכים להביא דלי, להכנת כוס תה טוב אחרי התענית למען הוריי (לא חסרו מים, לכל משפחה הייתה באר על יד הבית, אבל המים לא היו צלולים מספיק כמו מי המעיין). כשגמרו את התענית כבר חיכתה להם בבית בשובם מבית הכנסת שבו התפללו כל היום עם הקהל, בבקשם באמונתם באלוהים שבשמים ובקשתם לשנת מחילה מעוונות של שנה שעברה, לשנת חיים טובים וכל מה שנחוץ בהם. בקשותיהם היו די צנועות, העיקר בריאות ופרנסה.

כרגע דיבר אתי דוד ואחריו אלון חמודי שנמצא היום בבית, ומחר בבוקר חוזר לצבא. זאת מציאות חיינו. אנו מאחלים שיהיה שקט, שלום ומקווים מקווים לטוב! נחמה, 16.9.2002

לפני ימים אחדים ביקרו אצלי בצלאל וצורית עם בנם הקטן בן השנה, יותם. אהבתי אותם ושמחתי לראות אדם קטן, זאת אומרת תינוק בצעדי הראשונים, עוד לא בטוח, רק בהיאחזותו במשהו, וראיתי איך אין חדש תחת השמש והכול חוזר לקדמותו. מתכוונת לזה שהאם מיניקה את הילד וזה עדיין מזונו וזה עכשיו נוהג אצל הרבה אמהות צעירות, אחרי שנים שזנחו את זה, כאמור הכול חוזר, חביבי!

שלום עליכם וצאתכם לשלום!

עודד ועופרה חוזרים היום מצרפת ודוד ונועה נוסעים לשם. אני שמחה בשובם ושמחה באלו הנוסעים. טוב מאוד להתאוורר מעט מכל טרדות היום יום וליהנות מאוויר ומאווירה אחרת, שונה משלנו. בטח תשתפו אותי במעט רשמים מנסיעתכם.

מאחלת לכולכם כל טוב,

אמא נחמה

אלזה הלכה היום לקניות, חזרה במונית. אין לי התנגדות, אני רק חושבת: למה כולם יש באמת יותר שכל משהיה לי כל חיי? הרי אני תמיד הלכתי לקניות לכל צורכי הבית, תמיד הלכתי ברגליים וסחבתי בידיים, לפעמים בעגלת קניות. אלזה אומרת כי לו הייתה לי עגלה, גם היא הייתה באה ברגל (לא שאני אמרתי משהו בקשר לזה). איני יודעת אם עוד כדאי עכשיו לקנות עגלה. לי היו שני סלים בידיים. אני בזמן האחרון קוראת ספרים, שלא תמיד נמצאים לי, איכשהו מעבירה את

הזמן. לא שוכבת כל הזמן, גם לא מסתכלת בטלוויזיה. העיניים חלשות, כמו כל היתר. אל דאגה, יהיה טוב.

יום חמישי, נחמה, 19.9.2002

אני כאדם "תרבותי" קונה פעם בשבוע עיתון אבל לפני איזה זמן הייתי רואה טלוויזיה והייתי מעודכנת פחות או יותר, מה שמתהווה בארצנו הקטנה לטוב ולרע. ממה שסיפרו ולא תמיד אמרו את האמת, אני בכל זאת דליתי מעט ידיעות. בזמן האחרון, מחוסר כוח וגם מחוסר עניין רב, כי למי ולמה זה משנה אם אני יודעת או לא, אני מסתכלת בטלוויזיה אבל היום כשקיבלתי את העיתון והצצתי חשכו עיניי, וזעקה פורצת בי: למה, למי זה מביא תועלת, מי מרוויח מהרג אנשים ברחוב, באוטובוס, מי שנוסע לכל מיני צורכי חיים, לקניות, לעבודה או סתם לאן שהוא, והאדם המבצע גם הורג את עצמו, החיים לא יעצרו למרות הכול, אם בזה ענייני של הרוצח עצמו ואחרים. ואני שואלת עוד פעם את שולחו של הרוצח, כי בטח היו כאלו, מה מטרתם? אם יש להם מטרה היא לא תושג באופן או בדרך זאת. אלימות גורמת אלימות ואין סוף לדבר, הרי זה בומרנג, זאת בעיניי לא מלחמה לשם מטרה כלשהי, זה הרג לשמו! ואני גם איני חושבת שלאדם כזה מגיע שם אחר, מלבד רוצח, זה מבאיש את האוויר שאנו נושמים.

זה אמור לגבי כל מי שעוסק בכך מכל צד! אני מתכוונת לפיגוע בתל-אביב. והנה דיבר אתי כרגע עודד. הוא מספר שליאור, המובטל מעבודה די הרבה זמן, קיבל עבודה אחרי חג סוכות, וזאת בשורה משמחת אצלו. תודה עודד, והצלחה לליאור ומשפחתו. יקיריי, כל טוב לכם ושנה שתהיה טובה באמת.

סבתא נחמה, 20.9.2002

חצי לילה ראשון ישנתי בסדר, ואחרי חצות התחילו להציק לי כל מיני תחושות, העיקרית שבהן – קוצר נשימה. בשכיבה הכי גרוע, ולכן התיישבתי ונלחמתי. נזקקתי לשתייה חמה, חשבתי אולי זה יכול להקל, אבל לא העזתי להעיר את אלזה. מספיקה לה ההתעסקות אתי במשך היום, הרי יש לי גם מעט התחשבות. בסופו של דבר, לקראת בוקר כבר לא החזקתי מעמד. הערתי אותה, היא תכף עשתה לי כוס קפה חם והגישה מכשיר אינהלציה, ומעט הוקל לי. אני מאוד רוצה לישון, אבל מפחדת לשכב. אכלתי דייסת סולת ואני יושבת וכותבת את הקורה אתי. מקווה להחזיק מעמד עד שנועה ודוד יחזרו. כל כך איני רוצה להפריע לאף הנאה שלכם, וכי מה נתתי לכם מצדי? תמיד הייתי במינוס ביכולתי. למען האמת, זאת היא

המציאות שלי. עכשיו דווקא טוב לי, אתם דואגים לכל צרכיי, אבל לי קשה ליהנות מכך עכשיו, כמובן לא באשמתכם, הרי אתם עושים כל שבידיכם. עצוב יהיה לכם לקרוא את הלך רוחי, אבל הרי איני יכולה לכתוב פנטזיות. אני אוכלת מה שבישלתי, את העבר אין להחזיר בשום תנאי. הוא עבר וזהו!

אני שבעת שנים מעל המצופה ובאמת מחכה למנוחה, ולא יהיה שום צורך לאיזושהי אמרה: "חבל על דאבדין". אם יש למה, אולי תתגעגעו מעט. אני זוכרת את כל אחד ואחת ממשפחתי היקרה בשמותיכם מגדול ועד קטן, אוהבת את כולכם. היו בריאים, השתדלו ליהנות מכל שניתן.

נחמה, 21.9.2002

וכעת אני עוד מעט גומרת עוד יום ושמחה שעבר, ומאחלת לעצמי כי גם הלילה יעבור בסדר, זאת אומרת שכאבים לא יפריעו לי לישון.

היום יום ראשון בשבוע. אלזה יצאה בבוקר לחופשתה, נמצאת אתי חן, מעבירה את זמננו בכל מיני תולדות משפחתיות אצלה. היא מאוד מעורבת בכול, לדעתי יותר מדי דברים כואבים לה, שלפי דעתה יכולים להיות אחרת. אני לפי דעתי אומרת לה לא להתערב יותר מדי בכל מיני דברים שהיא לא תוכל לשנותם רק לקלקל. אמרתי לה אפילו שלא הייתי רוצה להיות כלתה, היא אומרת כי רק לי היא מספרת את העניינים, אבל לעצמם היא שותקת, שיהיה. אחרי הכול, ענייניה אינם כל כך נוגעים לי. בנה חולה בבית חולים, מצבו משתפר קצת, אבל הוא צריך לעבור כל מיני בדיקות. היה לו שטף דם במוח. שיהיה בריא. ישנן צרות!

אני כבר מתגעגעת לדוד ונועה. גם ככה לא ישבו אצלי, אבל הידיעה שהם בהישג יד הקלה. אני מקווה להתראות אתם.

אתמול דיברה אתי תמר, גם אלון. עודד יגיע אליי מחר ואני רוצה שהלילה כבר יעבור ויהיה מחר. חן כבר אורזת את עצמה לקראת עזיבתה, עד שאלזה תגיע עוד מעט, וחיי נכנסים למסלולם הרגיל כתמיד, כאילו הם יצאו ממנו.

נחמה, 22.9.2002

הלילה לא ישנתי. היו לי כאבים בפרקי הידיים. חיכיתי מאוד לבוקר. עכשיו אני עושה אינהלציה. אלזה כבר הגישה קפה, מיץ עגבניות ודייסה. כרגע הכאבים מעט פסקו, אבל כמובן אני מאוד חלשה.

עבר עוד יום. אני מתכוננת ללכת לשכב, זאת אומרת לישון. מאחלת לעצמי לילה

שקט בלי כאבים. נעשיתי מפונקת, רוצה לישון במנוחה. טמנתי ראשי בחול – לא רואה טלוויזיה, לא מקשיבה לחדשות. איני יודעת מה קורה. אשרי, יתום אני! נכון, אפשר לסגור עיניים, אפשר לאטום אוזניים, אבל אי־אפשר הרמטית את הראש לסגור! ואיכשהו מגיעים הדים מהנעשה, זאת אומרת אין מעשים נעשים תמיד מעצמם יש מי שמכוון ויש מי שמבצעים, ובידי מי נמצא בשעה זאת הכוח, ואלה ממהרים להספיק מה שיותר הרס, ועם האוכל מתגבר התיאבון. והתפארות או דיווח, מחקנו פה סגרנו שם. בתיאבון "ילדיי" כי מחר נמות! אולי הקדרות שלי אינה נכונה. הלוואי! ולבי פועם! הרי לחינם. איני מסוגלת לשנות פסיק, ואיני יכולה לחדול. השעה 9:30. לילה. אני הולכת לשכב והלוואי שאוכל לישון.

נחמה, 24.9.2002

הלילה עבר, לא משנה איך, ואני יושבת על יד השולחן. כמובן אלזה עושה כל מה שמעט יקל עליי – שתייה חמה עם צנים, אינהלציה, כל מיני כדורים, גם מיוחד לכאבים. שיריבו להם בבטני למה מי מיועד. בינתיים הבוקר אפור. אני רוצה בכל זאת לדעת איך עבר הלילה בחלקת אלוהים או השטן שלנו. עוד מעט אולי הרדיו יספר, מה יספר, איך יספר, אמת או שקר. אשתדל לברור להבנתי. לא שאני חכמה גדולה, אבל כל אחד ושכלו שאתו חי.

באור יום גם כל מיני מיחושים יותר נסבלים. אתמול בערב עודד צלצל, גם תמר. עודד ועופרה ביקרו אצלי, גם דוד דיבר מחו"ל. אני שמחה על כל יקירי שאינם שוכחים אותי, תבורכו!

אלזה רחצה אותי, שכבתי שוב, ישנתי מעט. הילדה צלצלה, ואני שוב ליד השולחן. אין לי ספר. ייתכן, אילו היה הייתי קוראה. אקרא בעיתון של שבת. בערב שוב אכתוב איך יעבור יומי. זה בעצם אינו מעניין מישהו, אבל אני חסרת עבודה, מחפשת תעסוקה.

דוד ונועה יקירי דיברו אתי היום מצרפת. ירד להם היום גשם. לא נרטבו. בתוך מכונית ביער אפשר גם לצאת יבש. תודה שגם מרחוק אתם זוכרים אותי. אמא.

25.9.2002

אחרי ליל נדודים בכאבים, חיכיתי בקוצר רוח לבוקר, ואחרי שהגיע התחיל יום רגיל לפי מתכונת סטנדרטית משעממת, ואיני יודעת במה למלא אותו. מדפדפת, בפעם מי יודע כמה, באותם ספרים שקראתי לאחרונה. חדשים אין לי כרגע, וככה

גם היום עובר ועוד מעט מגיע לילה מפחיד אותי. למה אני כותבת את זה? אני יודעת. פשוט הרגל לא רצינונלי.

שכבתי לישון בשעה תשע. נרדמתי מהר וישנתי שינה עמוקה, והנה עודד צלצל לשאול אם אני צלצלתי אליו, כי היה צלצול לא מזהה. עניתי: לא, והפסקנו, ואז כבר לא נרדמתי. והשעה רק עשר בערב והחל אצלי לילה גיהנומי, בכל מיני מיחושים. הכי קשה בהם חוסר נשימה. ומאוד רציתי כי זה ייגמר, אפילו שאני מאוד משתוקקת לראות עוד את דוד ונועה. לקראת בוקר התנמנמתי מעט, ובכל זאת קמתי ומתחילה יום חדש, ונראה מה יביא יום.

היום בבוקר דיבר אלי דוד מחו"ל, איפה שהוא מטייל עם נועה וסיפרתי לעודד, אבל לא ידעתי להגיד לו מתי דיבר. אני בושה בעצמי על חדלות האונים שלי. הרי הייתי אדם שאפשר היה לסמוך על דיבורו והבנתו, והכול הלך, רק אני עדיין מסתובבת וכותבת שגיאות כתיב. מוטב היה לא לכתוב בכלל, כדי שלא יצטרכו לומר עליי: "איזו אנאלפביתית", אבל מגיע לי, כי מה שיותר מדי, נמצא מקולקל. ואני מסתובבת ביתרת שנים ועוד מעט, אם זה יימשך, לא אדע לחתום את שמי, ואני רוצה לבכות!

נחמה, 27.9.2002

דוד שלי דיבר כרגע מפריז משנז-אליזה, אם אני מבטאה נכון. בדרך כלל אני תמיד מספרת איך אני מרגישה, יעבור, אני תמיד חושבת, אז למה להקים מהומה, בייחוד כשמישהו אינו בארץ. אני בטוחה שהפעם אמרתי לדוד בעצמי, אולי עשיתי את הטעות ואולי עודד סיפר לו, שאני בימים האחרונים באמת מרגישה גרוע. הנשימה אצלי קשה. אני צריכה לדעת באיזה קצב לשבת, לשכב, לקום ויש רגעים שאני חושבת אולי זה באמת הסוף, אבל לא, אני עדיין פה. זה לא עוזר רצוני לכך או אחרת, זה מתי שהוא יגיע. אני רושמת את הרגשתי. הרי אני יושבת עם העט בידי, ועדיין מתפלאה שהיא פועלת.

נחמה, 28.9.2002

היום בבוקר דוד ונועה חזרו ארצה מטיולם. החגים עברו והחיים אצל כולם נכנסים למסלול הרגיל. עודד עובד כל הזמן. מחר נועה מתחילה בעבודתה ודוד עבד שנה בבית על איזה פרויקט שאני לא יודעת אפילו לקרוא בשמו. ומחר נוסע לאמריקה לאנשים שיש לו קשרים אתם בקשר לעבודתו. בהצלחה בן! והנה הוא שוב יעדר מהבית עד יום שישי, ואני עד כמה שאני מסוגלת לשלוט במצב, תמיד

רוצה לא להפריע, אם זה רק יותן לי. למען האמת המוחלטת, אני מרגישה לא טוב והיתר ביד המקרה.

נחמה, 29.9.2002

והנה גם לילה עבר, אכלתי כרגיל, גם אינהלציה ורוחצתי. שוב ישנתי. כרגע קמתי ואני חושבת כי באמת מעט הוטב לי. אני מקבלת התקפי חוסר נשימה במרווחי זמן יותר גדולים, ומקווה להרגעה מבחינה זאת. הלוואי. ההתקפים הם מאוד לא נעימים. פתאום אני נחנקת בחוסר נשימה, בחוסר אוויר, אבל אני רוצה לקרוא לשטן. שקט נחמה, אם הוטב מעט קבלי את זה ברוח טובה והמשיכי! אתמול בערב ביקרו אצלי נועה ודוד, הביאו לי מעט פריז בסיפוריהם. גם מגדל אייפל בזכוכית, והלילה דוד יטוס לקליפורניה בקשר לעבודתו. עד כמה שאני יודעת זו כבר נמשכת שנה תמימה, אולי יותר. בהצלחה בן, וחזור כמתוכנן ביום שישי הביתה בשלום.

30.9.2002

ואני באמת קראתי את הדוב מהיער והוא הגיע. אני חושבת כי בגלל שאיני יודעת, כי גם מה שטוב צריך בהגבלה. ישבתי על יד השולחן, נהניתי ורציתי להמשיך, ופתאום חשתי חוסר נשימה והרגשה לא טובה. הלכתי לשכב ואלזה קראה לאכול ארוחת צהריים. אני משתדלת לא להפריע את סדר יומה. לאט קמתי, אכלתי ואחזור לשכב. מקווה לשיפור. שתיתי קפה עם צנים. אינהלציה, ועכשיו אני רושמת את תולדותיי. אחרת ההיסטוריה חצי פגומה. אני עדיין מתלוצצת על עצמי, מותר לי, וכי מי יתעניין באמירות שלי? לפחות בעצמי אכתוב: הנה אני! שלא אשכח לשאול אצל עודד, מה עם העבודה של ליאור, אני מאוד מקווה שהוא התחיל לעבוד. שיהיה בריא.

מקרה עגום קרה לי הערב בהנהלת אלזה. אני לפני השינה, אחרי יציאה, אוהבת עם ברז המקלחת באמבטיה לשטוף למטה. אני פתחתי את הברז בחושבי שהמים קרים ונכוויתי, ועדיין הדוד דולק. לשם מה? באמצע הקיץ אם רוצים בבוקר מים חמים מספיק רבע שעה ויש. לא הייתה לה תשובה. זאת הפעם היחידה והראשונה שאני ממש כעסתי וצעקתי. אם אני אצא מזה בשלום יהיה טוב. מרחתי קרם ואני פוחדת לשכב, אולי יש לי כוויה.

אני חושבת שאנחנו, אתם ואני, יותר מדי פינקנו אותה והיא כבר איבדה את הגבול מה מותר לה ומה אסור. היא בעצמה מתרחצת במים קרים, כך היא אומרת.

לא שאני במשהו מגבילה אותה. מה ההיגיון לחמם, ממש להרתיח בערב מפני שהיא רוחצת אותי בבוקר? גם זה אף פעם בהשכמה הראשונה? איני יודעת מה יהיה מחר בבוקר.

30.9.2002

ובאמת עבר לילה מטורף. אני מצטערת שאין לי משהו יותר נורמלי לכתוב, אבל או שאני בכלל לא כותבת. אולי מוטב! אבל כהרגלי אני כן כותבת, ורק אמת. ואני שמחה שאני יושבת על יד השולחן ויכולה לעשות את זה.

ובכן, כמו שכתבתי בדף הקודם מה שהיה השפיע עליי, לא הכווייה, זה איכשהו נרגע, אבל ההתרגזות עשתה בי שמות. דפיקות לב, חוסר נשימה. כמוכן במצב זה לא ישנתי בכלל ושמחתי שמחת עניים כשהגיע בוקר. אני ראיתי כי גם אלזה הצטערה על התקרית, ומפני שאנו חייבות להימצא יחד, אני היא זאת שפייסתי אותה! לפני ששכבתי שאלתי אותה אם אין לה משהו להגיד. היא אמרה כי היא מתביישת. אני מבינה, כי גם לה יש מציאות חיים עם כל מיני מצוקות, שגרמה לה לשכוח את חובותיה אצלי. אבל זה עלה לי הרבה בריאות שאין לי בשפע. די, נגמר. אני מאוד מקווה לשמוע טובות במשפחתי אצל כולם. אני מקווה כי בעת שאני כותבת דוד כבר הגיע בקליפורניה למחוז חפצו. שיחזור בשלום, בשבת הוא אמר. אני מכירה את המקום שהם גרו באמריקה, התארחתי שם אצלם. בהצלחה בן, לשם מה שנסעת.

אני מאוד רוצה לדעת מה שלום נועם. מחכה לטלפון מעודד. מקווה שבסדר ומאחלת לכולכם רק טוב!

ברדיו דיברו על מזג האוויר שעומד להתקרר. מדברים אפילו אודות גשמים בימים הקרובים שמבשרים על הסתיו או החורף שעומד בפתח, שיבואו בעתם בשלום, נקבלם ברוח טובה. עונות מתחלפות בטבע, ויש גם אביב. כדאי לחכות!

1.10.2002

הדירה שלי היא אחורית, זאת אומרת לא בחזית ואני בחלון האמבטיה או המטבח מסתכלת לרחוב, כי בעצמי איני יוצאת מהבית, ורוצה אני לראות אנשים. אני לא ילידת הארץ, הגעתי ארצה בשנת 1932 ויש לי מספיק ותק לראות שינויים שחלו בה, איני מדברת על המשטרים שעברו בזמני, זה בכלל נושא כאוב, אחרי כל המלחמות שעברנו. אנשים נותנים להן שמות – "צודקות" ושאין "צודקות". לדעתי אין שם צודק למלחמה כלשהי, אבל הגענו עד הנה וקיבלנו את אריק שרון

בתור ראש ממשלתנו. אז למי שיש לו עדיין מעט שכל בראש יודע איך הידרדרנו ואוי לנו! כי אנו במלחמה תמידית שאין רואים את סופה ואת "ניצחונה". והם, זאת אומרת ממשלתנו וספיחיה, בתיאבון חייתי הורסים, הורגים בכל מה שקיים לא כהשקפתם. ואני מבינה בראשי הקטן כי בכל החורבן שהם גורמים, שורשי השנאה גדלים, וגם "ניצחונם" יוטבע בדם רב, לכאב לבי על העתיד שמחכה לנו, הרי דם זה לא מים. אני כבר, אולי למזלי, לא אגיע לזה אבל כל היישוב ומשפחתי בתוכו צפויים, ממש קשה לי לבטא את זה, אולי לגירוש, לפיזור בכל קצווי תבל. אינני רוצה להיות נביא זעם. אולי יכולה להיות תקומה בגירוש המנהיגים האכזריים והסומים שלנו ולהעמיד את הכול על בסיס אחר, יותר איתן. הלוואי!

תגידו כי אני רואה יותר מדי שחור בגלל מצבי הפיזי? תגידו שהמצב עדיין אינו כל כך מייאש? תגידו כי אני זקנה טיפשה שאינה יודעת לנתח מצבים נכונה? תגידו לי מילת נחמה, ואשמח.

נחמה, 1.10.2002

אתמול בשעה עשר בערב, אני כבר ישנתי, דוד צלצל מאמריקה, שם זה 12:00 בצהריים, כי הגיע בשלום ושמחתי. הוא לא נסע לטייל אלא לסידורים עסקיים ויחזור בשלום בשבת הקרובה. אני בינתיים מתפללת לחכות עד שבת. ולמה אני כותבת את זה? כי אני בימים אלו מרגישה לא טוב, מתקשה מאוד בנשימותיי. אני איני יודעת מה יביא יום. מקווה לטוב.

כרגע אני לבד בבית. אכלתי, התרחצתי וכרגיל שכבתי, אפילו ישנתי מעט. אלזה הלכה לבנק להוציא עבורי מעט כסף להוצאות יום יום. וחשבתי כי תלך יותר מוקדם, כדי לא להשאיר אותי במצבי כרגע, הרבה זמן לבד בבית, אבל לה ישנם סידורים אחרים, והיא אינה עושה את חשבונאי. כמה זמן זה ייקח לה, היא לא אומרת שום דבר, אבל אני מרגישה מעט זלזול. אני שאלתי "עוד לא הלכת?" כשיצאה די מאוחר מהבית, והיא ענתה לי: "את התרחצת, גם אני", כאילו יש לזה קשר כלשהו. בטח שהיא צריכה להתרחץ, אבל הקשר מהו? תלוי מתי? אני לצערי שוכבת במיטה, והיא עובדת. וכשהיא יוצאת מאוחר, בכל מקום, כגון בנק, יהיו תורים גדולים וייקח יותר זמן. היא גם אמרה שיש לה סידורים במשרד. ואני לבד! איני יכולה לשנות שום דבר. מה שיהיה יהיה.

אין לי שום טענות לעבודתה. הבית נקי, אוכל תמיד בזמן, והנה כרגע צלצלה אליי מהבנק כי ישנו תור ארוך. ידעתי! לקח לה שעותיים, ובאמת לא קרה לי שום דבר. אבל כשחזרה הכינה במרץ והגישה לי ארוחת צהריים. לא מתי מרעב וכל

היתר הסתדר. אני במצבי באין אונים ומכל מה שקורה לי יוצאת בעצבים מרוטים ומשתדלת בכל כוחי לא להפגין אותם. על-פי רוב זה גם מצליח אצלי, חוץ ממקרים קיצוניים כמו בכווייה שכתבתי עליה. זה מאוד הפחיד אותי והכניס אותי ללחץ חזק. אני חושבת כי זה ראוי להבנה. בינתיים כנראה הכול הסתדר.

דיברה אתי קודם תמרי, שמתחילה ללמוד בעוד שבועיים. כמו כן שמחתי לדבר עם עודד, שיסעו ביום שישי לקורנית, זאת אומרת לזהר ויעצרו גם אצלי. מאוד שימח אותי לשמוע שליאור אחרי אבטלה ממושכת החל בשעה טובה לעבוד. והנה לא הכול שחור. ישנן גם נקודות אור. העיקר היו כולכם בריאים.

נחמה, 2.10.2002

עבר עוד לילה. קמתי ממיטתי לא בפעם ראשונה, אני מסתובבת בהליכון הרבה, עומדת בחלון ומריחה את הלילה. השמים היו מכוסים מאוד בעננים לבנים כמו שמיכת פוך והיה חם, בלי שום רוח ריענון. אבל כמה אפשר לעמוד בחלון? חזרתי למיטה והיה לי קשה לנשום, אבל כפי שהנכם רואים קמתי בזמן, בערך 07:00 בבוקר ומתחילה את תעסוקת יומי – קפה, אינהלציה, אוכל דייסה, דלק למכונה הישנה שתמשיך לסובב את הגלגלים. גמרתי ואני בחוסר עבודה אחרת. בינתיים ממלאה מחברת וסתם מבזבזת נייר. אני תמיד מקמצת בכל מיני דברים אבל עד שאלזה תרחץ אותי אין לי משהו אחר לעשות. ייתכן אם היה לי ספר מעניין, הייתי קוראת, אבל אין לי, אז זהו זה. איני מרוצה מזה שאני כותבת כל מיני שטויות, אבל משעמם לי, ומתקבל ככה. גם אין לי עניין בטלוויזיה, אולי קצת בגלל העיניים שלי. עין שמאל רואה כפול, רוצה לתפוש הרבה. לי מספיק כמה שמדברים. גם זה מיותר. כשאני שוכבת, ואני שוכבת הרבה, מציפים אותי כל מיני זיכרונות, גם מילדותי ומימי נעוריי והרי גם אני הייתי פעם צעירה. נזכרתי בעצים שגדלו בתוך טַלְחָן ומחוצה לה. גדלתי בין יערות מסביב, ועבודתו של אבי הייתה לברר ולבחור אילו עצים ביער של האצילים, אדוני היערות, מוכנים לכריתה ואילו עדיין זקוקים לצמיחה. זאת הייתה מומחיותו ומקצועו של אבי ועל זה קיבל את שכרו. כמו כן גדלו בעיירה עצי ערמונים שהשירו את הערמונים לאדמה ואנו אפילו לא ידענו כי הם מאכל אדם. חזירי הגויים בסביבתנו הסתובבו גם הם חופשי ברחובות והתפטמו בהם. לא ידענו הרבה דברים. גם זה. גרנו בשכנות קרובה עם ר' שלוימה ברנשטיין, אבא של שמחה, יהודי מכובד ירא שמים, לומד הרבה תורה, שהתאלמן ונשאר עם יתומים, בנים. התחתן עם אישה קטנה, אשת חייל, בלי אירוניה, והאישה ילדה לו נדמה לי רק בן אחד, אבל הוא הרי איש ירא שמים, שאולי לא

שטף כוס מימיו, אבל למד תורה והבטיח לה עולם הבא והיא קיבלה הכול בשקט בלא טענות, האכילה את כולם מיגיע כפיה. היא הייתה "חנות מכולת" ואולי יותר, בשק שסחבה על גבה. הסתובבה בין כפרי הגויים, עם מרכולתה, והרי כסף לא היה לגויים. היה סחר חליפין. כך שהיא גם את רווחיה סחבה על גבה הביתה. לא שמענו ממנה צעקות. אולי אפילו לא היה כוח לצעוק. זיכרונה לברכה, רייזעלע הקטנה קיבלה את גורלה בהשלמה. וקרה שר' שלוימה נסע ללילה מהבית, אולי לרעבע, וכי לאן יכול לנסוע, ביקשה מאמא שלי שתשלח אותי אצלה, כי אישה צנועה אינה נשארת לבד בלילה, ואני ישנתי בביתה. והנה נזכרתי, פעם בשבת בבוקר אני סגרת את דלת חדר השינה שלי וכתבתי משהו, ואמא הציצה ונפגעה ובכאב ממשי יצאה החוצה, בדיוק ר' שלוימה עבר ואמא צעקה בבכי מר, "היא כותבת"! מסכנה אמי ז"ל, שנים רבות אחר כך, בהיותה בארץ, הייתה מוכרחה להסתגל להרבה יותר קשה עבורה – נסיבות חיי והתנהגותי. נזכרתי ואני רושמת, לא יכולתי ולא רציתי אחרת. בכל מיני דרכים, מישהו מכאיב למישהו בלי רצון וכוונה להכאיב. אלו הם החיים.

אני, כמובן מתיאורים אלה, מפויסת. הולכת לשכב ורוצה שיהיה כבר מחר ומחרתיים. מחר עודד ועופרה יעברו אצלי בדרכם לזהר לשבת, ומחרתיים דוד יחזור מאמריקה. ברוכים הבאים!

3.10.2002

מזג האוויר מתחיל להשתנות, מבשר תקופה אחרת. ירד גשם קצר. סנונית ראשונה של חורף. אין יודעים איך יהיה. נחכה ונראה. הלוואי מעשים אחרים ישתנו לטובה. אני מאוד רוצה לקוות. אי־אפשר תמיד להיות פסימי, אבל מי יודע? לילה ללא שינה עבר עלי. לילה ארוך. חיכיתי לבוקר בקשיי נשימה. בשעה 07:00 הערתי את אלזה, מעט זועפת. שתיתי כוס קפה, אינהלציה וקיווייתי כי אוכל לישון מעט, ולא הצלחתי. קמתי שוב, אכלתי דייסה, מיץ עגבניות, ועוד מעט היא תרחץ אותי. גם שתיתי תה עם כפית סוכר. מחפשת משהו שיעזור לי בהרגשתי. האם אצליח?

הבוקר ב־09:30 בערך דיבר אתי דוד'קה. כמובן רצה לדעת מה שלומי. אני תמיד נוהגת, אם מישהו נמצא במרחקים, להגיד כי מצבי טוב. הרי אינו יכול בכל מקרה להגיע אליי. והפעם דוד היה כמה ימים באמריקה ורצה לדעת באמת מה שלומי. לא רק למען הנימוס. אני הרגשתי מאוד לא טוב ולא יכולתי לדעת, להרגשתי, כי

אוכל לדבר אתו עוד פעם. רציתי להגיד את האמת, ואמרתי. במשך היום היו אצלי עודד ועופרה ומעט התאוששתי. ועכשיו דוד צלצל אלי לפני נסיעתו הביתה, ושמחתי להגיד לו כי הוטב לי מעט. אני כבר מקווה גם לראות אותו בבית. ברוך בני לבואך הביתה. כל טוב לכולכם.

אמא, 4.10.2002

לקחתי לפני השינה שני ואבן וישנתי. לא שינה רצופה. התעוררתי כמה פעמים. לקחתי קורדיל והמשכתי לישון, שינה כבדה, כפויה, ללא חלומות. רק מחשבה אחת ניקרה בראשי – הנה דוד כבר במטוס, עוד מעט יגיע בשלום הביתה, גם אליי, ואני אנצח, וזה יהיה הישג שלי גדול. איני מנבאה שום דבר, אבל יודעת, מכירה את הרגשתי וחיה את הרגע, ועוד רגע ונראה הלאה. לפעמים נדמה לי כי באמת נתנו לי חיים נצחיים שלפעמים כדאיים.

אני שוב אבלע, לשם שינה כלשהי, ואבן, אם זה ישפיע. כל שינה עדיפה על חוסר שינה. כבר התחלתי יום רגיל אצלי, אכלתי, שתיתי, אינהלציה, עוד מעט אתרחץ, הכול נורמלי, רגיל. אתחיל לחכות לטלפון מעודד. הם עכשיו אצל זהר ואחרי זה אחכה למטוס שיביא את דוד בשלום!

מתחיל יום חדש.

לשמחתי דוד חזר היום אחר הצהריים וצלצל אלי משדה התעופה.

ברוך הבא, בן.

נדבר מחר אודות דברים שאני מעוניינת לדעת. אני מקווה שהכול בסדר בקשר למה שנסעת. העיקר שחזרת בשלום! בערב דיבר אתי עודד. הוא בכלל לא ידע שחזרת. אפילו שנסעת בתנאים טובים אני חושבת שהנך עייף. תנוח חמודי. מחר יום חדש!

אני עכשיו, עד שתים עשרה בלילה, בהשגחתה של חברה של אלזה, כי היא יצאה לאנשהו. אין לי טענות, היא קשובה למה שאני מבקשת, אבל יחד עם זה קשה לי. אפילו איני יודעת אלו כדורים אני צריכה לקבל. היא שואלת בטלפון שלה אצל אלזה, כי אני בעצמי, לדאבוני, בכול תלויה באלזה. אפילו ערב אחד איני יודעת מה לקבל לפני השינה. לאט זה מסתדר, אבל מדכא אותי חוסר האונים שלי, ואני בתוכי מתעצבנת וזה לא טוב עבורי, אבל אין מה לעשות.

לא רשמתי תאריך כי איני יודעת מהו. איני מרגישה טוב. שכבתי עד עכשיו. כרגע

אני יושבת על יד השולחן. איני מסוגלת לקרוא עיתון שחן הביאה אתה. היא היום נמצאת אתי. הרגשתי חולשה כזאת, איני זוכרת, אבל זה המצב אצלי. אני כמו אותו אדם שצחק על כולם בהזעיקו אותם לחינם להרגשה רעה, וכשזאת הגיעה כבר הפסיקו להאמין לו. אבל אם עד כה הרבה פעמים סבלתי חולשות, עכשיו אני יושבת מעט על יד השולחן. אחרי ששכבתי, ואיני מסוגלת לקרוא עיתון. זה עוד לא קרה אצלי, אני עוד מעט אוכל צהריים ואשכב שוב. מקווה להתאושש. השעה 12:45. אני לא מבולבלת. יודעת מה קורה, אבל חלשה.

חן יושבת על-ידי. היא מבקשת ממני את הפעמון. הייתי נותנת לה אותו, אבל זאת הייתה מתנה מהנרי ורות. אמרתי לה כי איני נותנת משהו שקיבלתי מתנה, אבל הבטחתי לה כי מתי שאמות היא תקבל אותו. לידיעתכם את זה, שתקבל אותו בתור מזכרת ממני.

אחרי ארוחת צהריים, פטפטי קצת עם חן ושכבתי לישון. כמו כל יום ביקשתי לפתוח את המאוורר, כי לי תמיד מעט מחניק. בערך ב-6 בערב התעוררתי. יצאתי לשירותים ולא יכולתי להגיע לאט לשולחן, כי פתאום לא יכולתי לנשום. חן הגישה לי מהר אינהלציה. לאט לאט התאוששתי, ואני רושמת. על השולחן מחכה לי כבר ארוחת ערב מרובה ואני מקווה בינתיים להמשיך. אכלתי. חן הלכה ואני מרוצה מקצת רוח שנושבת לי בגב מחלון המטבח, במחיצת אלזה, זאת אומרת היא על יד הטלויזיה, אבל נמצאת בקרבת מקום. איני הולכת לשכב, אבל אני מחכה כבר לבוקר שיגיע. שונאת את הלילה. מפחדת ממנו. מה שצריך להגיע, שיבוא לאור יום!

בזמן האחרון אני בולעת לפני השינה שני ואבן. אשתדל לא לקחת את זה. זה גורם לי שינה כבדה, מסוממת, לא מרגיעה. הלוואי ואוכל לישון בלעדיהם. אולי, אנסה.

דוד כבר דיבר היום. הוא עדיין מבולבל מהבדלי השעות בנסיעות לאמריקה וחזרה ומשתדל לחזור לנורמה. איני זוכרת אם עודד כבר דיבר אתי ואני יושבת ומחכה לקולו. והנה עודד דיבר. אני מאוד שמחה לדבר עם בני משפחתי.

חן פטפטה מתי שרק התאפשר לה. טוב שיש משהו על-ידי, לפעמים אפילו מעייף. מפחדת שאולי תקרא את זה, איני רוצה לפגוע בה. אני היא זאת שאינה בת שיחה נעימה, אבל היא הצעירה ואני הזקנה. היא גמרה את היום ואני בחברתה של אלזה.

נחמה, 6.10.2002

והלילה אמנם היה לי קשה. כאבים ביד שמאל שהכריחו אותי בלי כוח להסתובב, כי רק בתנועה יכולתי מעט להרגיע אותם. הרישומים שלי תמיד מדברים על כאבים. מה לעשות, כי ישנם.

והנה משהו שמשמח אותי. הידיעה כי ליאור עובד, אחרי שהיה מובטל, ועוד הערב יבקרו אצלי לימור ואורן. אני שמחה לראותם, אבל לא נוח לי להיראות כפי שאני נראית, לאו דווקא המראה החיצוני, אלא מראה החוסר אונים שלי. אומרים "בפני שיבה תקום" כאילו יש בזה מהמכובדות, "פוסטע מייסס" (מעשיות). בכלל איני מרגישה ראויה לכבוד גדול. ההפך הוא נכון, אבל זה מה שיש.

נחמה, 7.10.2002

אתמול בערב ביקרו אצלי אורן ולימור. מאוד שמחתי בנכדים היקרים לי, שעדיין מוצאים בי עניין. ואני הרי זוכרת את הולדתו של אורן, כשרופאה זקנה רצתה לעשות לנועה לידה קלה, מבלי שהתבקשה, ועשתה לנועה זריקה שכמעט עלתה בחייהם של נועה ואורן. טוב מאוד שאני רואה את אורן, בחור חמד נשוי ללימור המתוקה. והנה הם אצלי.

היום ביקרה אצלי תמר יקירתי, שבעוד שבוע מתחילה ללמוד באוניברסיטה בירושלים, ואני מאוד שמחה לראותם! בהצלחה לכולכם בכל מעשיכם.

מזג האוויר נעשה יותר סתווי, לי נוח עם הקרירות. הנה יש גם משהו שאני מרוצה ממנו, אחרי כל הבכינות שלי. עכשיו אני מחכה לטלפונים, מעודד ומדוד, אפילו שדוד דיבר אתי בגלל צלצול לא מזהה אצלו, שחשב שזה ממני. אני מחכה.

נחמה, 8.10.2002

עודד דיבר, סיפר שדודו חולה. זה מצער אותי. אני מאחלת לו בריאות במהרה ומקווה לטוב עבור כולם.

אני שכבתי לישון בתשע וחצי, לקחתי גם נאבן. אכן ישנתי עד השעה 12:00 ואז החל אצלי גיהינום. אגיד לכם למה אני כותבת את זה, להזכירכם כי במותי אין להזיל דמעה, כי כל אחד זקוק למרגוע בצורות נוחות וטובות לו. עבורי טוב מאוד היה לו התאפשר לי לנוח בכלל. קמתי משינה לא מרגיעה, שתיתי, אכלתי, אינהלציה. אלזה מגישה הכול בסדר. היא רוצה לדרבן אותי לצאת בכיסא גלגלים לטייל קצת בחוץ. לא היה מזיק, אבל איני מסוגלת. אני הייתי רוצה, אפילו למענה, לצאת מעט מבית האסורים, ואין בי כוח. אנסה לישון מעט. הלוואי.

הילדה שאלה אצלי בטלפון אם היא יכולה להיכנס. כמובן, עניתי לה. ידעתי

שמחכה לי שעה-שעתיים קשות להקשבה. את תוכנם של הדברים ידעתי, כי לא השתנה אצלה שום דבר. היא גם אמרה כי אין לה משהו טוב חדש לספר. אמרתי: "אז אל תדברי". "לא, אני בכל זאת אדבר". ודיברה! לא יכולתי למנוע. כמובן שאני לא אחזור על דבריה אבל זה גרם לי כאב לב. היא נכנסה אליי במקום לשבת בחוץ עד שנכדיה יגיעו מבית הספר, ובסוף ידעה כי אני צריכה לאכול ארוחת צהריים, והיא תחכה בחוץ, כי בעלה בבית. זה הסיפור, וזה מספיק. לא פעם היא בסכנת חיים. גם הבקבוק בתווך, ואין לזה עצה. המשטרה לא יכולה לעזור. עצוב מאוד. אבל זה קיים, בעיקר אצל יוצאי רוסיה, הגם שהם כבר מספיק זמן חיים בארץ. כשאני מקשיבה לה, נדמה לי כי חזרתי עשרות שנים אחורנית, אבל אצלנו בעיירה טַלְחֶן לא היו שתיינים. שני בני הזוג רואים שיפור חייהם במות אחד מהם! נורא! ולא ניתן פתרון, לא לבלוע ולא לירוק.

שכבתי לישון מעט אחרי האוכל. ישנתי, קמתי בהרגשת רעב, אכלתי. היה לי עוד כדור דגים. לא שבעתי. אכלתי פרוסת לחם חי ואיני שבעה מספיק. כנראה שהסוכר עלה אצלי. אני יושבת על יד השולחן, מתגברת על הרעב ורושמת. קראתי סיפור של ניסים אלוני "הינשוף" ויושבת מבלי לדעת במה להעסיק את עצמי. זהו לעת עתה.

9.10.2002

קשה לייעץ לאדם מה לעשות, שזמנו רב ואין לו במה למלאו. אוכל, שתייה, רחצה, מעט שינה ביום, קריאה מעט בעיתון, מעט בספר, הגם שהעיניים אינן בסדר, בעיקר בגילי. טלוויזיה, חוץ מזה שקשה לי בגלל העיניים, גם אינה מושכת אותי. הנה אני יושבת בערב, עשיתי כבר כל האפשרי להעביר את הזמן, יכולה אפילו להירדם ולישון מעט שינה ראשונה, ולהתעורר בחושך ולא לדעת איך להמשיך, כשכולם כבר דווקא ישנים. משעמם! רק שעה 9 בערב. לו הייתי יכולה לטייל מעט בחוץ היה טוב מאוד אפילו, אבל אני צוחקת לעצמי ועל עצמי. בכל זאת אלך לשכב. אחלו לי לילה טוב, שאוכל לישון.

נחמה, 10.10.2002

בוקר טוב. קמתי. לא התעוררתי, כי לא ישנתי כמעט כל הלילה, חוץ מכאבים, אי־שקט נפשי, לא מצאתי מקום. גם נשימתי סתומה, ואני רושמת מעין יומן. אלה החלה להגיש לי מיד אינהלציה, שתייה חמה, אוכל, ואני כמו ילד טוב

ממושמע עושה הכול כנדרש. עוד מעט היא תלך לבנק, לקנות עיתון, ואני אשאר לבד. אני פוחדת. ביום אני אמיצה. ויהיה טוב!
גמרתי את המחברת. אתחיל שנייה. אם אמלא אותה אני יודעת. דוד אמר שאני כבר חמש שנים אומרת כך. זה באמת לא יפה! דיבור צריך לקיים! אבל יקירי, אני תמיד מדברת לפי הרגשתי באותו זמן. אני מביימת. זקנתי לשחק משחקים ומה שיש, יש!

נחמה, 11.10.2002

בוקר טוב!

אני היום מחכה לבואם של ליאור ומשפחתו היקרה. תמיד אני שמחה להזדמנות לראות אתכם, יקיריי. טוב שאתם מגיעים אליי, הרי אני אסירה של עצמי, ולא תמיד מצבי הפיזי העגום מאפשר לי להיפגש אתכם אפילו בביתי. בואכם בשלום.

אני מאוד שמחה שליאור, אסנת והילדים היו אצלי היום, כולם יקרים לי. אני רוויתי נחת מהם. תודה יקיריי, כל טוב לכם. הילדים נחמדים, יפים ונבונים. טוב שהם ישנם והם כאלו. כל טוב לכם והרבה תודה שביקרתם אצלי.

סבתא נחמה, 12.10.2002

כאמור, נהניתי מביקורם. אחרי שהם הלכו נכנסה אלי לאה. אני כבר לא דיברתי, הקשבתי לה. אני מציינת את זה כדי לציין כי אני לא התאמצתי והייתה כבר שעת הצהריים. אלזה הגישה לי אוכל. אני תמיד אחרי הארוחה יושבת חצי שעה. הפעם לא היה לי כוח לשבת. שכבתי, ישנתי מעט, התעוררתי בהרגשה לא טובה, במחנק נשימתי. יצאתי למרפסת לשאוף אוויר וחזרתי לשולחן.
אלזה ישנה. השתדלתי לא להעיר אותה, אבל היא הרגישה שאני מסתובבת ובאה, הגישה מכשיר אינהלציה, כוס קפה עם צנים, פתחה על-ידי מאורר. אני נאבקת! וכדי למלא את הזמן במשהו, רושמת וזהו זה.
לקרוא משהו אין לי ריכוז, והעיניים כואבות. אני פוחדת מהלילה. אני יודעת אם אוכל לישון. לא נעים.

12.10.2002

עברתי את הלילה וטוב שעבר. היום חן נמצאת אתי. הביאה עיתון. אני קוראת, גם ישנתי טוב, אכלתי ארוחת צהריים. יושבת עם מאוורר לידי ועוד פעם אני יודעת מה לעשות עם עצמי.

קראתי אודות מקסים לוי, אדם צעיר והנה הלך. אתם תלעגו לי, אני קינאתי בו. הוא באמצע חייו, אני כל כך זקנה ומתענה, ואין לי תשובה ומוצא. אין צדק גם בטבע. הגם שאיני קיימת במקום מישוהו, אבל מיותרת לעצמי! ומרוב חוסר תעסוקה אני אתחיל לכתוב כל מיני מחשבות סרק. למשל, הרכושנות של האנשים על אלוהים, אם בכלל ישנו כמוהו. כל אחד אומר: "אלי, מיין גאט", ותמיד משייך אותו אליו והרי כולם אומרים שיש רק אחד, יחיד. הוא יושב בשמים, שאינו נראה אלא כמין ארמון גדול, משכנו של האל! וכך אנו נעשים שותפים ללא רצוננו לאלוהות הבלתי נראית, שהוא אחד ויחיד ושייך לכולם, בשלמותו והוא כל יכול! ואשרי, אשרי המאמין. והאנשים פונים אליו בצר להם, מבקשים כל מיני בקשות שחסרות לחייהם, לעתים גם מודים לו על הישגיהם, "תודה לאל". ככה נמשכים החיים, עד שהולכים לעולמם. כך היה, וגם בעתיד כך יהיה. ואלוהים גדול. ותמיד חי!

יום ראשון עבר. מתחיל שבוע חדש. חן הלכה הביתה, אלזה חזרה. מתחילה השגרה הרגילה. אם אמנם הרגילה, אציין בעוד שבוע. היום ביקרו אצלי לשעה קלה עודד ועופרה. אני שמחה לכל ביקור. ההזדמנות היחידה לראותם רק כשמיגיעים אליי. דוד צלצל בטלפון. השבוע תמר מתחילה בשעה טובה ללמוד באוניברסיטה. בהצלחה, חמודה. וגם היום עבר. השעה שמונה בערב. אני רוצה מאוד לישון, אבל לילה ארוך מדי עדיין מחכה לי. משתדלת להחזיק מעמד עוד קצת. אולי אצליח אחרי זה לישון.

זכרתי עכשיו בתקופה מצערת בחיי, אחת מני רבות. שנת 1939 (לא מדויק). עברנו מתל-אביב לירושלים, מרדכי קיבל עבודה בתור פועל דפוס. אז היה חוסר עבודה ברוב הענפים, ומי שנזקק לה, רץ אחריה בכל מקום שנמצאה לו. אבל המשכורת הייתה מאוד נמוכה, ובקושי רב באמת לא הספיקה לאזן את תקציבנו לשכר דירה ומזון עבורנו, עם ילד אחד שהיה לנו, ואני הייתי בהיריון עם השני. הלכתי ללשכת העבודה בחיפוש עבודה בשבילי. הייתי בחודשי היריון התחלתיים, וכמה שביקשתי לא נמצאה לי. גזבר העבודה, למזלי איני זוכרת את שמו, אמר לי בהתחשבות ובחכמה רבה: "האם שאלת אם מותר לך בתנאים עכשיו בארץ להיות

בהיריון? באמת לא שאלתי. היו זמנים והיו גזברי עבודה חכמים. ואז גם לא נולד לי הילד השני, המיותר לדעתו. איני זוכרת את הסיבות. לא עשיתי דבר בכיוון זה, אבל עובדה, הוא לא נולד. ועכשיו למזלי ולשמחתי אני בסוף חיי ויש לי לשמחתי גם נינים. איפה, איפה ידידי הגזבר? להכעיס אותו ברוב חכמתו?

נחמה, 13.10.2002

יש לי שני בנים יקרים ומשפחותיהם – בנים, בנות, נכדים ונינים.

איני חושבת כי יש ללדת בכמות שניתנת לאישה בפוריותה, כי יש לקחת בחשבון את האפשרות לחינוכם. הדתיים אומרים: כל ילד מביא אתו את כיכר הלחם – אבל לא רק על הלחם לבדו יחיה אדם. אני חוזרת אל ילדותי הקדומה בעיירה קטנה, בזמני מצוקה אחרי מלחמת העולם, להרס שהשאירה אחריה. כל מעייניהם של האנשים כווננו קודם כול ליצור קורת גג בקיץ, לקראת החורף בכפור של 30 מעלות, והחינוך נדחה למדרגה שנייה, בלי בית ספר. היה אצלנו מורה לא"ב, התחלתי, ומורה להשכלה גבוהה, אבל אנחנו הנוער שאפנו לדעת. למדנו בחוגים קטנים בעצמנו. לא חינוך פורמלי, בלי תעודות, אבל חינוך אוטודידקטי, והלוואי על הרבה תלמידים עכשיו את הידע ותשוקת הלימוד שהיו לנו. לא נשארנו בורים חסרי כל ידע. קראנו, הרבה יותר מכמה שנוער מסוים קורא עכשיו, הכול מרצון לדעת.

אלזה הבוקר הוציאה אותי בכיסא גלגלים מעט החוצה. לא התרחקנו מהבית כי היה חסר אוויר בגלגלי העגלה. ישבנו בשדרה, אבל גם זה היה טוב. ראיתי מעט אנשים. מזג אוויר מעט סגרירי, לא הפריעה השמש. אני אפילו התגעגעתי לשמש בחוץ. פעם שנייה אולי, אם היא תרצה ותצליח להוציא אותי החוצה.

תמר מתוקה שלי!

איני מדברת אלייך ישירות, אבל פעם יזדמן לך אולי להציץ במחברתי ותיווכחי כי חשבתי עלייך וזכרתיך בכול. הנה היום יום ראשון שלך באוניברסיטה. מזל טוב ובהצלחה חמודה, ואני בטוחה כי כך יהיה. הרי אני כל פעם שואלת ומתעניינת אצל אבא בכל הקורה לך. היי מאושרת ילדתי. כל טוב. סבתא האוהבת את כל נכדיה, ואת בתוכם.

נחמה, 14.10.2002

אחרי הצהריים כהרגלי ישנתי מעט ואשרי החלום שהחזירני לילדות, לנעורים. איך שהיו אז כל מיני מצבים, זאת תקופה מאושרת בכל מיני אירועים, ואני טיילתי בחלומי בכל פינות עיירתי. הדרך לבית הספר העממי הפולני שעברה ברחוב נוצרי, שם גם הייתה דירתו של הגֶלֶח, זאת אומרת הרב שלהם, ובסוף הרחוב גרה משפחתה של חברתי הכי טובה והכי נאמנה לי שעד היום אני מתברכת בידידותה אז אליי, וגם מתפלאה עליה, כי אני הייתי יפה כבר אז והיא הייתה פיקחת מאוד ומכוערת בצורתה, ושתינו היינו ידידות קרובות ונאמנות הדדית – רוזה אברמוביץ ז"ל.

היום ירד אצלנו בנתניה מעט גשם. ראיתי אישה צעירה, אולי ילדה עם אח קטן, ישיבה בחוץ עם מטרייה ונהנתה ממבשר החורף. ובכן, איך מעבירים את הזמן? פעם מצאתי תעסוקה בקריאה, אם התוכן של הספר תפס אותי חזק, ועוד יותר, אם כבר נכנסתי לתוכו. כרגע אין לי כזה, וגם קשה לי להתחיל. טלוויזיה אני רואה, מעט בגלל העיניים, וקצת שוב מחוסר עניין, וכך אני יודעת מה לעשות עם עצמי. לא נעים ואין לי מה לעשות.

בכל זאת אלזה פיתתה אותי, כדי לא לשכב מוקדם מדי לישון, והסתכלתי, כעבור זמן רב שלא ראיתי טלוויזיה, והיה לי הכול זר ומוזר. התגעגעתי לקריינית מפעם יעל שטרנהל, שנסעה ללימודים לאמריקה, ושכבתי יותר מאוחר עבודי מכל פעם, ובכל זאת נרדמתי קשה וישנתי שינה לא רגועה. קמתי כרגיל ב־06:00 בבוקר וב־07:00 התחלתי את יומי כתמיד, ונראה מה יביא יום.

אכלתי מעט, בהכרח, קשה לי להביט על אוכל, ויכול להיות שאולי זאת עדיין הרגשה לא טובה רגילה, ועוד יותן לכם ללעוג לי, אבל אני מרגישה מאוד לא טוב, כמעט סופנית, לכאן או לכאן, רק שיעבור מהר. עשיתי אינהלציה ואלך לשכב. השעה אחת בצהריים.

אוהבת את כולכם,

סבתא, אמא, נחמה.

אני מזעיקה אתכם אליי, כי אינכם יכולים לעזור לי. איפה שאתם, תמיד נמצאים על-ידי.

שכבתי כרגיל אחרי הצהריים בהרגשה לא טובה. כל יום אני בזמן זה ישנה מעט. היום לא נרדמתי, ועוד יותר אני מפוחדת מהלילה. מה שיקרה, אני מאוד רוצה שיהיה באור יום.

לגמרי במקרה הייתה אצלי הבוקר אחות מקופת חולים, מציעה לעשות זריקה נגד שפעת לקראת החורף. לא עשיתי אף פעם, והיום זה לעג לרש. אבל לא בזה מדובר. היא ראתה איך אני מרגישה ואמרה לי להזמין רופא, כאילו הוא מחכה רק להזמנתי. אני, כמובן, לא צלצלתי. אני רוצה את סירובו. ייתן לי עצות לבוא אליו בהסעת מגן דוד אדום, ובעצם אינו יכול לעזור לי הרבה. אני רק מאוד רוצה לעבור את הלילה. באור יום גם למות יותר קל, ואיני מפחדת מזה. לעתים קרובות מחכה למנוחה. הרי במילא זה הכרחי, ולי זה בהחלט מגיע בגילי.

אלזה מאוד יעילה וקשובה, אבל עכשיו ערב. היא הולכת לקנות כמה מצרכים כגון חלב ועוד, שאין בבית. אני לא מקנאה בה. לא קל להימצא על-ידי במצבי, אבל זאת עבודתה, ובאמת מאוד רוצה שזה לא יקרה בלילה. לטובתי, גם למענה.

והנה אחרי ששכבתי, ניגשתי לשולחן עם מאוורר לידי, עשיתי אינהלציה, שתיתי כוס קפה עם צנים ואני כרגע לבד בבית ורגועה ורושמת את יומני ומאוד מחכה ללילה בשינה טובה, ולקום בבוקר ליום חדש. איחולים צנועים, אבל גדולים. ואני יושבת, ומחכה לטלפונים שלכם, מתלבטת אם לספר לכם איך אני מרגישה. כרגע באמת קצת יותר קל.

אני יושבת לבד, ופוחדת לגשת לשירותים, אולי תשתנה הרגשתי המשופרת כשאני לבד בבית. אחכה שאלזה תחזור, לא ארטיב בכיסא, אתאפק. אל תגנו אותי על כתיבתי הלא מנומסת, אבל הרי אני כותבת ספר, אני מדברת פרוזה. אלזה חזרה מקצת קניות. באמת לא הרבה זמן, ואני לא זזתי ממקום ישיבתי בכיסא וטוב עשיתי, כי עכשיו כשחזרה, העזתי לקום ובקושי התיישבתי בכיסא על יד השולחן. אני ממש בכיניתי, אבל זאת אני כרגע.

אכלתי תפוחי אדמה עם לֶבָן, עשיתי אינהלציה ולקחתי כדורים ואני הולכת לישון, מתפללת שאוכל לישון ולקום מחר בבוקר. אחרי זה, אלוהים גדול. אתם רואים, חזרתי בתשובה ומדברת בשם אלוהים. אולי לא יזיק מעט חנופה.

תמיד אני יושבת יותר מאוחר אבל כיוון שבצהריים לא ישנתי, אכלו לי לילה טוב.

נחמה, שעה 8:20 בערב, 15.10.2002

עבר הלילה. אני מרוצה שיש כבר אור בוקר. קמתי, ביקשתי להכין לי מיד אינהלציה לעזרה בנשימה שקשה עליי. קיבלתי גם קפה, דיסה, רסק עגבניות חי. הכול בסדר, חוץ ממני. אבל טוב שעכשיו תחילת יום. מזג אוויר סגרירי עם טיפות בודדות, אבל מעונן.

על-ידי פועל מכשיר שעוזר לי לנשום. שוב איני יודעת איך להעביר את הזמן. אנסה לקרוא, הגם שכואבות לי העיניים. ואני בכינית ומתלוננת כל הזמן. הייתם צריכים קצת לנזוף בי. מגיע לי. אבל מרחוק לא אשמע לכם. ובכן מה שלומכם? הנייר לא יענה לי, אני יודעת, אבל אני בכל זאת שואלת, כי אני באמת רוצה לדעת. היו בריאים. בהתחלפות מזג האוויר היו זהירים, מקפידים על לבוש הולם. בטח תצחקו. אתם ילדים גדולים, אבל אני אמא פולנייה. איני יודעת למה מגיע להן דווקא התואר של דאגנות. אני אמא ישראלית, רוב חיי עברו עליי פה, והם ארוכים. ואני חושבת עליכם כל הזמן כמו תרנגולת דוגרת, אבל מחוסרת כנפיים.

מעבר ממזג אוויר אחד לשני משרה עליי משום מה מצב רוח קשה. הרי בחורף יותר נוח, עכשיו מקיץ לוחט לקרירות, איננו קופאים מקור. אלזה אומרת כי יורד גשם חזק. אני, על יד השולחן עם קורת גג יציבה מעליי, איני מרגישה אותו, אבל ישנם גם מחוסרי גג. עוד לא הגענו לשוויון, ואין תקווה אפילו שאי-פעם נגיע. אני לא אתקן את זה. אני שומעת רעמים, עדיין לא חזקים, אבל לא אוהבת אותם. הם תמיד מפחידים אותי. אני לא גיבורה בכול.

נזכרתי פעם, בנעוריי הרחוקים בעיירתי בגשם קל, טיילתי לילה שלם עם נער אהוב עלי אז ונהנינו מהגשם. היה טוב. טוב באמת להיות צעיר.

התעייפתי. שכבתי מעט לנוח ושוב מחשבותיי חוזרות אחורנית, לנעורים. אומרים: טוב להיזכר. היה לי חבר, מחזר, נכנס יום לביטנו. הורי קיבלוהו בסבר פנים, אף פעם לא התערבו במי אני בוחרת לחבר. אני גם חיבבתי אותו, אבל לא בלב שלם, כי ידעתי שקודם חיזר אחרי נערה יפה. משפחתה גרה בטלחן, והיא למדה בתיכון בפינסק, חמישים קילומטר מטלחן. בתנאי התחבורה אז, זה היה רחוק. היא הייתה מגיעה הביתה רק בחופשות, ואז הוא חיזר אחריה, והיא שיחקה בו כחתול בעכבר, מקרבת, מתרחקת וחוזר חלילה. זה נמאס עליו. הוא פנה אליי. היה נחמד, לא היו בטלחן הרבה נערים שעוררו אצלי סקרנות. כולם היו מוכרים, קרובים כמו אחים, והתחברנו. טיילנו יחד. אהבה רבה לא הייתה אצלי, אולי כן, אבל תמיד חשבתי כי הוא התעניין בי מפני שנדחה שם וזה הפריע לי. ואז נסעתי ארצה. בזמן הראשון התכתבנו. הוא כתב מכתבים לוהטי אהבה. אבא השמידם כעבור שנים כשמצא אותם. איני מבינה מה הפריעו לו. לנו היו כבר הבנים, והוא הושמד כמו כל היהודים על-ידי הנאצים. אבל זאת עשתה קנאה לא הכרחית ולא נבונה. דבר אחד אני רוצה לספר, כי מגורלו של אדם אין לברוח. אמא שלי דיברה אתי אחרי הרבה שנים, כי בסתר לבם הם התנגדו לחבר שלי דאז. לא בגלל אופיו או כל דבר אחר אבל חשדו בעיירה, סיפרו כי הוא חולה מעיים. צחוק הגורל, כי

אבא כל חייו חלה בקוליטיס ואני סבלתי לצדו מכל מיני טיפולים ודיאטות שהגשתי לו, וגם אני אכלתי ללא צורך בכך. אבל זאת כבר היסטוריה. אחרי הכול, כולם שהיו בקרבת חיי, שאני עוד מעט גומרת, אינם. בא לי וסיפרתי. משפחתי היקרה היו בריאים, אמן ואמן.

נחמה, 16.10.2002

מוט'ל אחי קיבל בילדותו הרבה מכות מחגורת אבא, ויסלח לי אבא, אני רוצה לחלל את זיכרו, זאת הייתה שיטת חינוך – "חוסך שבטו שונא בנו". כך חינונו אז את הבנים, וגם אבי בתוכם. לא שמעתי אף פעם שבבגרותו גם מוט'ל חנך באותו אופן. תקופה אחרת שיטה אחרת (מוט'ל לא הרביץ לילדיו). התקדמות ברוכה, וכי איזה היגיון יש בהכאת ילד חסר אונים? אבל ככה נהגו כולם. אולי לא כולם, הרוב כן. עכשיו קוראים לזה ילד מוכה, ומי שמתאונן על אביו, אביו יקבל עונש. זה עוד לא אומר, לא מעיד על משטר צודק בפשעים חמורים מאוד, אבל גם זה לטובה. לעומת מוט'ל, אחי היותר צעיר יעקב לא קיבל מכות, מפני שידע להתגונן בלי חשבון של כיבוד אב. בפעם הראשונה שאבא הפעיל עליו את חינוכו, החזיר מכה. בכדי לא להביא לביזיון, אבא חדל. עובדה. צריך בכל מקרה לדעת להתגונן, אבל גם מוט'ל אהב וכיבד את אבא. על קברו, במותו, בכה כילד, ועכשיו אני מזכירה ומבכה את משפחת אבותיי ז"ל ואני זקנה מאוד ומתפלאת כל בוקר שאני פוקחת עיניים ואני עדיין פה, יושבת, חוזרת לכל מיני אירועים שעברתי, אבל מרוצה מאוד יום. אפילו אם אני ישנה, אני לא אוהבת את הלילה. עד הערב יש עדיין יום שלם.

17.10.2002

אחרי שאכלתי ארוחת בוקר ואלזה רחצה אותי, היא רצתה ודיברה אודות לצאת לטייל בחוץ: "נעים, לא חם, לא קר", ואני רציתי שוב לישון, וטוב היה לי. ישנתי חזק וחלמתי טוב, ואני בחלומי צעירה ומישהי, אדם לא מוכר, הביאה לי מתנה יפה, אפילו לא זוכרת מה, אבל חלום נעים, טוב. היה לי חבל שאלזה העירה אותי למציאות כפי שהיא, אבל הרי אין לברוח מהמציאות וקמתי, ואני רושמת.

דוד דיבר אליי. מתוך שינה עניתי לו. הוא הפסיק, אמר שיתקשר אחר כך ואני באמת המשכתי לישון, לא הופרעתי. אני רושמת כרגע ומרגישה בסדר, ושמחתי שעודד התקשר ויכולתי לענות לו כי יותר טוב לי כרגע. מקווה להמשך. עודד סיפר כי הוא עשה בדיקת מאמץ ויכול לעשות אותה, כי אני לפני שנים, לפי הוראת רופא

לאותה בדיקה, לא עמדתי בה. היה בריא בן, ואני מתקיימת בכל זאת כל כך הרבה שנים. אני כנראה גזע חזק!

תמשיכו בבריאות, עבודה והנאה מכל שניתן. באהבת אם, שאני חושבת אותה לכנה מכל האהבות. כל טוב לכם!

אמא נחמה, 18.10.2002

אכלתי ארוחת צהריים, הכול טוב, אפילו מה שלא נעם לי. רק על דבר אחד איני מסוגלת להתגבר, וזאת סלידתי מכוס מים פשוטים מהברז שמוגשת לי מכוס נקייה אבל איזשהו ריח לוואי מהכוס דוחה אותי. אולי זה מחומר ניקוי כלשהו. הייתי מאושרת אם יכולתי לגשת לברז לשטוף בעצמי את הכוס, ואני מבקשת. אלזה לא אומרת כלום, עושה רצוני, אבל אני מרגישה רוגז סמוי וכואב לי ואיני יכולה לנהוג אחרת. יבורכו ידיים של עצמך.

אני שוכבת תכף אחרי האוכל. יושבת מעט, נחה על יד השולחן, עוד מעט אשכב. אולי גם אישן על חשבון שנת הלילה, אבל זה הרגל והרגל נעשה טבע. שעה שתיים אחרי הצהריים. אני הולכת לשטוף את הפה ולשכב, והלוואי אוכל לישון בלילה. אמנם ישנתי מעט, התעוררתי, קמתי, שתיתי כוס קפה, ופתאום חסר לי אוויר לנשימה. עשיתי אינהלציה, פועל לידי מאוורר ואני נאבקת ככל שבאפשרותי. יחד עם זה אני משועממת, כי איני יכולה להסתכל בטלוויזיה. איני קוראת. נעשיתי אדם פרימיטיבי בהחלט. ובכן איך עוברים את כל זמני הפנוי במצב כזה?

והנה ארשום משהו זעיר מעבר רחוק מאוד. הייתי אז, אני חושבת בת 17 או 18, בחברה של נערים חברים שאת אחד מהם אהבתי אז. פעם, כשישבנו כולנו ביחד, נמצא נער אחד שכנראה התערב כי לעיני כולם בחברה הוא ינשק אותי. נדמה היה לו שהוא גיבור כזה ויוכל לבצע. הוא טעה! היינו כמה נערים ואני ביניהם בחדרו של חברי. מבוגרים לא היו במקום. כרגיל סיפרנו מעשיות, בדיחות, צחוקים, כמו חבר'ה צעירים. אני לא ידעתי מה הוא זומם. ממקומו שישב ביקש ממני לגשת אליו, יש לו משהו לספר לי, רק לאוזניים שלי. ניגשתי ואז הוא חיבק אותי וניסה לנשק, ואני נשכתי באפו, ששבועיים הוא לא יצא מביתו. זה סוף הסיפור, והחברה התבדחו על חשבוננו עוד הרבה זמן. אני זוכרת את שמו ואת המקרה כמו היום. לצערי, סופו היה כגורלם של כל יהודי טַלְחָן. עם אחותו, פה בארץ, עבדתי יחד בבית חרושת למרצפות שעם בעליו היא התחתנה. זיכרון ילדות־נעורים ורשמתי.

נחמה, 18.10.2002

בוקר טוב! אתמול בערב יום שישי ביקרו אצלי דוד ונועה. מאוד שמחתי, בחברתם אפילו הרגשתי בסדר. דיברנו אודות כל מיני דברים, מביקורם בפריז. נועה סיפרה אילו מקרים מבית ספרה שהיא מנהלת אותם, כל מיני אופי של ילדים. עודד דיבר בטלפון. הכול נעים וטוב. אחרי שהלכנו, קראתי מעט בעיתון ורגועה שכבתי לישון, באמת בתקווה ללילה נורמלי, בשינה טובה, אך לא כך היה. מדי כל כמה רגעים הלכתי לשירותים בלי כל צורך, רק למען ההליכה. חיכיתי לבוקר. ועכשיו קמתי עייפה, עשיתי הכול כנהוג, עוד מעט אתרחץ, ושוב אשכב להחזיר לי את שעות השינה שהחסיר לי הלילה ונראה איך יעבור יום. אחרי זה, אם אוכל, ארשום שוב.

כמנהגה בשבת נכנסת אליי תמיד לאה החמודה. אם רק אהיה מסוגלת לשבת אתה, כי אני זאת, לא הנעימה. היא באמת הייתה.

אמנם ישנתי. כרגע רבע שעה לפני 11:00. קמתי ונחוץ במשהו למלא הזמן, ואני מצטערת שנעשה לי קשה אפילו לקרוא ספר, שבעצם אין לי, ואמנם לאה נכנסה והעבירה אתי איזו שעה. כרגע צלצלה הילדה, שכנראה גם רצתה להיכנס. אני מבלי שידעתי, אמרתי לה כי לאה הלכה ואני קצת עייפה, בלי שום כוונה. והיא אמרה, אם כך אז אני לא אכנס. אני מתביישת להגיד, אבל אם מנעתי בזה ביקור שלה, מנעתי מעצמי צער רב, כי היא מביאה אליי תמיד את סיפורי חייה הקשים, ולי אין כוח להיות תמיד כותל הדמעות. נעשיתי אנוכית, אין לי הכוח להקשיב להם.

שכבתי אחרי האוכל בצהריים כמעט שעה, אבל לא נרדמתי. אלזה יצאה לחצי שעה ואני חיכיתי לבואה כי התחילה אצלי הרגשה לא טובה. כשחזרה עשתה לי אינהלציה, כוס קפה, נתנה לי כדור נאָן, ואני נאבקת בהרגשה הלא טובה, והנה קרב הלילה, ואיני יודעת מה היא תוכל לעזור לי. איך אני אעבור את הלילה. אני מטרטרת אותה בצר לי: "עשי זה, הגישי זה, הביאי את זה", מאוד לא נעים אבל מה אני יכולה לעשות, איני מעיזה לבקש שמישהו מכס יהיה אתי הלילה, אבל זה רצוי מאוד. אני כותבת לאט – מילה ומפסיקה, וממשיכה ושוב מפסיקה. הנייר סובלני, אבל אינו מדבר בקול רם, ואין שומע אותו.

עודד דיבר אתי היום, לא יתקשר עוד פעם, ולדוד אני מחכה בטלפון. מה אני אגיד לו? קשה להגיד את האמת. הוא גם מדבר אליי מאוחר, ועכשיו רק 4:20 אחרי הצהריים, ורק אתמול הוא ונועה היו אצלי, ואני עוד הרגשתי מעט אדם חי. אבל כנראה בגיל שלי כל שעה מדברת אחרת, ומתקבל כי אני דוברת שפות יותר ממה שאני יודעת באמת. והנה אני כבר בכלל מדברת שטויות. אל תיבהלו, אני עדיין צלולה ושולטת במוחי, עדיין!

אני יושבת בחוסר מעש ואיני רוצה לשכב עדיין הגם שאני מאוד עייפה־מפחד שלא אירדם, מנסה למשוך עוד זמן. עודד ועופרה הלכו לאכול ארוחת ערב אצל חברים. הם קבוצה של כמה משפחות שאוכלות מדי פעם חליפות, כל פעם יחד במשפחה אחרת. עודד צלצל שוב. סיפרתי את האמת לצערי, אבל מה הוא יכול לעזור לי, ככה אני לצערי מקלקלת לכולם את זמנם. איני מסוגלת כרגע להתכחש לרגשותיי ולהגיד אחרת. הלוואי ואוכל לישון.

19.10.2002

דוד גם צלצל בערב. גם לו אמרתי את האמת. איני יכולה עכשיו אחרת. לפני כמה דקות דיבר אתי זהר. אני רושמת כרגע לא משהו אקטואלי, אלא נזכרתי מעבר רחוק ורושמת. משפחתה של רישע גרה בבאר־שבע ואני ואבא נסענו באמצע שבוע ביום חול לבקרם. הם עבדו ובנם (לבושת, שכחתי שמו) אירח אותנו בטיול בחצר האוניברסיטה. לא ידענו מה לקנות מתנה, סתם יום של חול. נתנו לו 30 ₪ (או שקל דאז) שיקנה בעצמו משהו, וכשטיילנו הילד לצדי לחש לחש רועם כדי שאשמע, ושמעתי: "מספיק לקנות מסטיק". כעסתי מאוד ואמרתי לילד: "למה מסטיק, אפשר לקנות ספר בכסף שקיבלת". נקלט לי בזיכרוני ורשמתי. עכשיו הוא איש דתי, דווקא נחמד, בעל משפחה, אב לחמישה נדמה לי, בעזרת השם ובעזרתו האקטיבית יהיו עוד. לבריאות. גרים ברמת־הגולן. גם זה זיכרון, ואני ניזונה מזיכרונות ורשמתי.

נחמה, 20.10.2002

היום הייתי בחברתה של חן, אבל רוב הזמן ישנתי. אפילו שכבתי ערה לא היה לי מספיק כוח לדבר אתה. זאת לאו דווקא באשמתי. אני חלשה. קשה לי לא רק לדבר, גם להקשיב ובאו לי מילים של משהו: "הייתי לך אמא, את הכול רוצה לספר, אבל לך, אמי, לזה יהיה קשה להקשיב". כנראה תמיד בכל הזמנים ישנו משהו עם לב מלא, כבד, שמחפש אוזן קשבת, ומי חוץ מאמא, שאפילו לה יהיה לזה קשה להקשיב. תואם את מצב כוחי.

נחמה, 21.10.2002

בוקר טוב לכל יקיריי.
לילה קשה עבר עליי. הודות לאלזה הטובה והסבלנית, קמתי, שתיתי קפה, עשיתי אינהלציה, הרופא אמור לבקר אותי היום. אני רוצה לשכב עוד קצת לישון, אבל

אלזה רוצה שאוכל קודם דייסה, והיא ראויה להקשבה. כרגע ביקר אצלי הרופא לפי הזמנתו של דוד, אמר שישלח אחות לעשות לי בדיקת דם. הרבה אינו יכול לעזור לי, אני יודעת, "אלטע זאכען". אבל הוא, לכאורה, חושב שכן, שינסה. אם לא יעזור, לא יזיק. אני באמת חלשה, ובלילה היו לי כאבים חזקים ביד שמאל. (האחות לא הגיעה!)

אתמול הייתה אתי חן. היא אמרה כי, כדוגמתי, גם היא רוצה להתחיל לרשום מדי פעם, אבל שאלה איך עושים את זה, ממה מתחילים? אמרתי לה דעתי: "תתחילי ממה שקורה אתך ממש היום. אחרי זה תרשמי כל זיכרון שעולה בדעתך, ממה שקרה אתך אי פעם. נראה מה יצא מזה". למען האמת, החמיא לי שהיא לוקחת אותי כדוגמה. איני יודעת אם אני ממש דוגמה, אני מדי פעם רושמת כהרגלי, לא כל דבר ראוי להירשם, ולא תמיד אני עושה כך.

שכבתי לישון בפחד שמא יקרה אתי משהו. איני מפחדת ממה שיקרה, רק כל דבר רצוי באור יום. אולי, עוד היום גדול. אני עברתי את הלילה בלי כאבים, רק באי־שקט נפשי, וטיילתי מהמיטה לשירותים ללא צורך, רק במטרה ללכת. אכלתי, שתיתי וגם ישבתי על יד הטלוויזיה, ועייפתי. יותר לא אסתכל, כי איני שומעת טוב, אפילו באוזניות, וגם לא רואה טוב. הא לכם, לבושת, תדמית שלי במלואה. אבל זהו, ואין ליפות. אני מקווה שאתם יודעים וזוכרים כי גם הייתי אחרת. מה שעושה הזמן אין אפשרות לשנות. אולי כן יש, אני לא מכירה את זה. מאחלת לכם כל טוב.

אחרי הצהריים ישנתי קצת. קמתי, שתיתי קפה עם צנים, עשיתי אינהלציה, בקושי בהרגשתי יושבת ליד השולחן, אני רואה את אלזה מתחילה להכין את כיסא הגלגלים. היא מתכוונת להוציא אותי לטייל קצת. אני מבינה, עם כל הקושי אתי, היא רוצה קצת לצאת לרחוב, לראות אנשים. מבחינת אוויר, הדירה שלי משופעת ברוח מטיילת חופשית דרך כל הפתחים הפתוחים אצלי, ואני בקושי יושבת במקומי. לא תזיז אותי. לצערי היא מוכרחה להישאר אתי בבית. נדמה לי עודד שאל אם הרופא לא הציע לאשפז אותי. וכי למה? מה יותר מלהיות במיטה הנקייה שלי, בחדר לבד, לא רק בחדר – בכל הבית מלא אוויר שרק אני גונחת בעצמי בו, ואלזה קשובה לכל בקשותיי, ונוכחות רופא גם בבית חולים אינה יכולה להעמיד את החולה על רגליו כשאין בו כוחות לזה. תרופות, אני חושבת, יש לי מלאי יותר מהצורך ומותר גם לא לצרוך אותן, כי הן לא תמיד עוזרות, להפך.

אמא, 22.10.2002

בוקר טוב לכולכם.

עבר עליי לילה, אחד הקשים בחיי. לא יודעת מה השעה. התיישבתי במיטה בחוסר נשימה קשה. אלזה הרגישה וקמה לעזרתי, הגישה לי מכשיר לאינהלציה, שתייה חמה ותמכה בי. שכבתי בחזרה, אבל לא מסוגלת לישון. שכבתי אבל הוצרכתי לקום מדי דקה להשתין, אפילו שלא היה צורך דחוף, אבל אי־מנוחה נפשית וגופנית. שתיתי, אכלתי כאוטומט העושה כמעט הכול. אלזה אומרת: "להתרחץ ונצא לטייל". לסירובי היא מתייחסת באמרה: "הרי לא תלכי ברגל", בזמן שאפילו לשבת קשה לי ואני רושמת בקושי, אולי אחת הפעמים האחרונות שאני עושה את זה. לצערי כותבת שגוי, קשה לי.

23.10.2002

היום לא אכלתי עד 10:30 בבוקר, כי חיכיתי בצום לאחות שבאה לקחת דם לבדיקה. היא עושה עבודתה, זה תפקידה, ואני איני רוצה לקלקל את רצינות עשייתה, הגם שזה מלעיג את כל ההתעסקות הזאת. לעצמי מה זה יוסיף לי, הרי זמני בכל מקרה תם. אבל לכאורה אני משתפת פעולה. אפילו איני יודעת תוצאות הבדיקה.

גמרתי לקרוא ספר לא גדול, די נחמד, שלא הביאה לי. מחר יהיה עיתון. הרבה

נייר!

שלום. את הלילה עברתי. אלזה הלכה לבנק כי אין לנו בבית כסף. אני עוד לא התרחצתי. אכלתי ואשכב. חשבתי לכתוב יותר ואיני יכולה כרגע.

אלזה חזרה מהבנק בלי כסף, כי אין לי. אני לא זוכרת את החשבון שלי. התביישתי.

24.10.2002

והנה עברתי את הלילה, כמה פעמים קמתי אבל לא הערתי את אלזה. עכשיו שתייתי קפה עם צנים, גם דייסה, ונזכרתי כי אמא, טרום המלחמה, האכילה ארוחת בוקר והשתדלה שגם נגמור אותה, וסיפרה תמיד כי כל הכוח של האוכל טמון רק בבליעה האחרונה. אחר כך, במלחמה, כבר שמרנו. אכלנו לאט ולא שבענו, כדי שזה לא ייגמר. עצוב שאלו הם זיכרונות ילדות מוקדמת, אבל זה קיים אצלי. הייתה בילדותי הקדומה מלחמת העולם הראשונה, ומאז כבר אין הפתעות. מלחמות הן לחם חוקנו, ואני כבר זקנה מאוד, "מבוגרת". אין אומרים עכשיו זקנה. התרחצתי, שתייתי מיץ תפוזים וקיוויתי מעט לנמנם. שכבתי בעיניים עצומות

ולא יכולתי יותר לשכב. דוד דיבר, עודד דיבר. במשפחתו של דוד יש היום יום הולדת של סבתא מצד נועה, בת 85. לעודד יש יום הולדת של יובל נכדתם בת 3, מזל טוב לכולם. כולם מתקדמים שנה אחת לקראת הסוף, יש לה עוד זמן, איך אומרים, עד 120 (לא עליי. איני נהנית מבגרותי העמוקה), ליובלי מחכים כל החיים, שתבורך בהם לחיים טובים וארוכים, ונחת לכולם, מזל טוב!

מעניין ליד השולחן. אני יושבת חצי רדומה, כמעט ישנה, ולא יכולתי במיטה נקייה וחדר מאוד מאוורר. יש בי משהו אנורמלי, איני רעבה כלל, ומקווה בכל זאת, אחרי ארוחת צהריים שאלזה תגיש עוד מעט, גם לישון קמעה.

קראתי בעיתון ה"ערוצים" של השבוע שנגמר היום, ביטויים בשפה וולגרית לטעמי והשתוממתי, למי זה נחון, מה זה מוסיף? איני עד כדי כך נזהרת, במסיבת רעים לפעמים מבטאים ביטויים לא מקובלים, אבל בעיתון גם ילדים קוראים. למה להזיל את השפה, וילדים לומדים מהר ביטויים שלמבוגרים מותר. מי אוסר עליהם? ולי זה אפילו דוחה להגיד אותם בכתב. למשל, הוא כותב: "השמוק עם הכנפיים". לא תשמעו את זה מפי, ואיני חושבת שזה מוסיף לכבודו של הכותב.

אני יושבת על יד השולחן, מעט שוכבת, מעט יושבת, מחפשת תנוחה קצת יותר נוחה. אני מרגישה לא טוב. דוד דיבר עם הרופא. אני יודעת, הוא אינו יכול לעזור לי. חשבתי אולי הוא יכול במשהו להקל עליי. הוא מיעץ לבוא למיון, זה לגמרי מיותר. אני יודעת, גם הם יעשו את עבודתם נאמנה, כל מיני בדיקות, אולי אפילו אשפוז, זו מיומנותם, ולי ממש אין בזה עזרה וצורך. איני מחפשת ריפוי, רק הקלה במצבי כרגע, ואין להם. אחכה באין ברירה, שיגיע לזה סוף באופן טבעי, והלוואי מה שיותר מהר. זאת משאלתי הכי כנה. יש לי בהחלט מספיק שנים ואוהבת את כל משפחתי, אבל כשיש צורך להיפרד, אומרים שלום לכולם.

דוד דיבר אתי היום כמה פעמים, ועודד עכשיו סיפר לי עד כמה כרגע אין לדוד זמן עבורי. אני מאוד מבינה את זה, שיהיה טוב לכולכם, אמן.

שכבתי לפני הצהריים. לא ישנתי, רק חזרתי לעיירתי ולילדותי. איני זוכרת באיזה גיל, אבל מה זה משנה, זיכרונות מנעורי מימי קדם. העיירה מוקפת יערות ואנו ניזונו במקצת מהם, גם משדות בור סביבה. היינו חבורת נערות, אני, היותר קטנה, נסחבת על-ידי אחותי הגדולה ממני בחמש שנים, הולכות ליער ללקט פטריות, שמפיניונים, מי בסל ומי בסינר והיה שם מלא לכולם. גם שיחי פטל, מכל טוב לשבת לשלוש סעודות, לפני צאת השבת, ככה זה נקרא. אספנו עלי שצ'אב חמוצים, זאת הייתה מין מסורת – אכילת חמיצה מחמציץ, מולבנת בשמנת ביתית. חמאה, גם עשינו לבד. מילאנו כדים בחלב, אחרי שלושה ימים השמנת

עלתה למעלה לחמאה, ומהחלב שהחמיץ עשינו גבינה, בית חרושת "תנובה" בבית. כמובן למי שהייתה פרה וכמעט לכולם הייתה, כי לא הייתה בנמצא תוצרת חלב במכולת. חוץ מחלב, גם הפקנו תועלת מזבל הפרות. לגויים היו חלקות שדה קטנות, אבל האדמה דלה בשביל לגדל עליה מבלי לזבל אותה בזבל אורגני כמובן. ובכן, הגויים לקחו מאתנו את הזבל לגדל תפוחי אדמה ואנו קיבלנו חצי יבול תפוחי אדמה. חפירת תפוחי האדמה שגדלו באדמה הייתה חוויה כשלעצמה. מובן שאסיף תפוחי אדמה נעשה בידיים. אחרי שהירק נבל והשחיר תפשו כל שיח בידיים ומשכוהו ומסביב נשפכים מלא תפוחי אדמה מכל גודל. ובאסיף עשינו מדורה ואפינו קרתושקעסש שאכילתם בשדה היינו שותפים יחד עם המגדלים.

אם אני כבר נזכרת וכותבת אודות עיירתי טַלְחֶן בכל פעם באים לי כל מיני מנהגים וקוריוזים דאז, לא דמיונות ולא השמצות אלא נוהגים שהיו אולי גם בעיירות קטנות אחרות. כל כך הרבה אמונות תפלות, לחשנות. שמעתם ממשוה אודותם? הייתה בעיירתי לחשנית, אישה זקנה, מומחית. עם כל פגע, קטן כגדול, פנו אליה ממש כאל רופא. תאמינו, ברוב המקרים זה גם עזר. איני רוצה להשמיץ דווקא את אמי ז"ל אבל גם היא נהגה כמו כולם. ילד נבהל חזק ממשוה, ללחשנית "אַפְּשֶׁרְכֶן", ילד מרגיש משהו לא כשורה, יש עליו "עין רעה", ללחשנית. וזהו, אנשים תאמינו. היא לא לקחה תשלום, וכל האנשים לא נשארו חייבים. אני לא השמצתי, לא שיבחתי. ככה זה היה.

אמא נחמה, 27.10.2002

אתמול בערב, ליל שישי. ביקרו אצלי נועה החמודה יחד עם דוד שלי, היה לי מאוד נעים בחברתם. איני יודעת אם אני הייתי בעלת חברה, ותודה להם. שכבתי לישון בתקווה לשינה טובה, אבל לא ישנתי טוב, כי החלו אצלי כאבים חזקים ביד שמאל וחיכיתי לבוקר. כמובן אחרי לילה כזה, גם לא היה בוקר טוב. מאוד עייפה.

קיבלתי מאלזה כוס קפה חם ושכבתי בחזרה. ישנתי מעט, גם חלמתי חלומות רעים, בעיקר בחלומי משתקפת המציאות, ואני הולכת לאן שהוא ואיני מוצאת את דרכי לשום מקום. הנה אני על יד הים והנה במקומות זרים, בלי שום דרך וכיוון. מחכה לי באיזה מקום מרדכי, וכועס שאני מאחרת, ואני לא יודעת איפה, טועה בדרכים, שואלת עוברי אורח ואיני יודעת כתובת לאיפה אני רוצה להגיע. טיפשי החלום, ועוד יותר טיפשי לרשום אותו, אבל זה משקף את אובדן דרכי. גם בסוף, כשהמסלול ידוע. אל תלעגו לי על השטויות.

אלזה הגישה לי ארוחת בוקר מלאה, דייסה, מיץ עגבניות, קפה, ורחצה אותי. ואני שכבתי הפעם בלי כאבים וישנתי טוב. ממש היה לי חבל לקום, אבל אלזה קראה לי, בואי שבי קצת, לא צריך לשכב כל הזמן. היא מאוד מסורה וצודקת ואני קמתי, רושמת היסטוריה. עוד מעט ושוב אשכב. קודם חשבתי כי היום שבת אבל עשיתי חשבון באצבעות ידי ורגלי והגעתי למסקנה כי בכל זאת היום יום חול, איזה-איני יודעת עדיין. תאריך רשום אצלי בשעון – היום 29.10.2002. הנה לכם תדמיתי, זקנה ומודעת לזה במלואו. אולי עוד טוב שאני יודעת לרשום. תבורכו, אמא, סבתא רבא, סבתא, כל טוב לכם.

אולי יעניין אתכם מקצת נוהגים בבית אמא שלי או יותר נכון בבתי כל היהודים בעיירה. איני מכירה מקומות אחרים. אתם מכירים: ארבע כאנפס, דהיינו ארבע כנפות, שכל זכר מילדותו חייב בו? זה בד לבן עם ציציות בכל ארבעת צדדיו למטה (קוראים לזה טלית קטן), מתלבש מעל הראש וכל נער כבר משנותיו הראשונות חייב בו תחת בגדו החיצוני, כל ימיו. על כיפה אין שאלה, זה מוכר עד היום. מגיל 13 מניח תפילין על יד אחת בתפילת הבוקר, מינקותו בבוקר בקומו משינה, גם ילדות, אומרים תפילה: מודה אני וכו', לפני השינה אמא מלמדת אפילו את מי שעדיין אינו יודע לדבר, קריאת שמע – קרישמע בדיבורה. לפני כל אוכל, "המוציא לחם", זה יצחיק אתכם, אם אינכם יודעים, ומאיפה? אני חייתי את זה בילדותי. גם ברכה אחרי האוכל, הכול למען אל בשמים, הכול בא ממנו. אבא פחות קיצוני, אבל אף פעם לא יצא בבקרים מהבית לשום מקום, מבלי שיתפלל תפילת שחרית. ככה הנערים מגיל 13, אז הם כבר אחראים לעצמם וכך נהגו, לפי הוראות הדת.

אני הגעתי ארצה צעירה, יפה, ואני עכשיו מתחילה להבין למה הדעה שיפות הן על-פי רוב טיפשות היא כמעט נכונה. איני רוצה להשמיץ את כולן, רק על עצמי מותר לי להביע את דעתי. אולי לא ממש טיפשה, תמימה, וזה לפעמים גובל בתמימות בטיפשות. האמנתי לאנשים והם תמרנו אותי באותן שנים לרצונם בלי יותר מדי יושר. למשל, בהפחדה כי אני בסכנת גירוש, מפני שיש לי ויזה רק לשלושה ימים. בכדי שזה באמת יכול לקרות נחוץ היה מישהו שילשין עליי בפני האנגלים ששלטו אז בארץ. לא נשמע מקרה אחד ויחיד כזה, אבל הספיק למישהו כדי להפחיד אותי, והפתרון היחידי והבטוח להעמיד אותי תחת החופה כאילו. ממשית, קשרו לי את הידיים מאחור, אחרי זה באה בקשת ידו מקדימה. למה הסכמתי? אני גם שואלת, מאוחר מדי. ועכשיו, כבר ממש בסוף חיי אתם ילדים

גדולים כדי לשמוע את זה ממני. ייתכן כי אולי הייתי נישאת לאבא גם בלי טריקים, אבל הצורה שרימו אותי, חייתי כל חיי בתסכול ובכעס.

עכשיו אני זקנה מאוד ועייפה מאוד, ושואפת בכל ישותי למנוחה שאינה מגיעה לצערי הרב. יש לי עובדת בבית, מיטתי נקייה, דירתי מאווררת ולי אין כוח לשאת את כל הטיפול בי, אין לי עניין בשום דבר, ורצוני הכן למנוחה ממשית. מחכה למות כמו סוף רצוי. אל ייֵאש אתכם, אמרתי זאת. אני זקנה מספיק ודי לי!

נחמה, 31.10.2002

אני חושבת כי האדם הוא בעל החיים הכי אכזרי בטבע. אולי אני מעט מגזימה אבל עד כמה שאני יודעת, חיות טורפות, וישנן כאלו, אינן טורפות את בני מינן, אולי לעתים רחוקות, בריב מיוחד במינו. אבל האדם בכל מקום בעולם, אלו שנקראים כביכול תרבותיים, ובאוכלוסיות מכל מיני צבעים ותרבויות שונות, נמצאת להם העילה לריב ביניהם לעתים קרובות עד רצח, במלחמות מכל מיני סיבות ובין אדם לאדם הורגים הדדית.

31.10.2002

בבטלנותי, אני יושבת עייפה, אפילו מקריאת עיתון, וחושבת במה להעסיק את מוחי, ואז באים לי זיכרונות מימי קדם, מימי נעוריי. אפילו פה ביקר אצלי גבר שבעיירתי היינו בחוג נוער, כפי שהוא התבטא: "מחפשי אלוהים ביחד". בחוגים קראנו ספרים, סיפורים וניתחנו כל הנקרא, את תוכנם ומחשבותיהם. הוא התחתן עם נערה מִטְלָחַן, וגרים פה בארץ, שכחתי שם המקום (בכפר יהושע). אותה לא ראיתי כל השנים פה בארץ הוא פעם ביקר אותנו ודיברנו על הזמנים ההם. בן גילי היה. איני יודעת מה קורה או קרה אֵתם. מתרחקים מאוד מחוץ בית הנעורים וזה חבל. כמובן, על הזמן שעבר, היו לנו כל מיני דברים משותפים לחוות. אבל הזמנים עברו.

גם הלילה עבר בקושי. אין מה לעשות. דוד משתדל ככל שאפשר לו לעזור, דיבר גם הבוקר עם הרופא. חמודי מחפש כל אפשרות להקל עליי. הרופא אמר שיש לו כדור מסוים שאולי יוכל להקל מעט. אלזה הלכה אליו לקבלו, ונראה. בינתיים אני לבד בבית, בלי פחדים, לאור הבוקר על יד השולחן, פרי על הצלחת, אני אמיצה, אחרי דייסה שכבר אכלתי וכותבת היסטוריה בשגיאות כתיב, נדמה לי. איני בטוחה בשום דבר ממה שאני עושה. עוד מעט אלזה גם תביא עיתון שאני קונה פעם בשבוע ביום שישי, יחד עם קניות. היא תבוא במונית.

זיכרונות מעיירתי, מילדותי, האנשים לא נקראו בשם משפחתם. או בשם האב או בשם מקצועו. כאשר מישהו חיפש מישהו אחר. למשל – "ראובן העיוור" שהיה עיוור בעין אחת, מלֶכָה "ראובנס" אשתו, אבא שלו: דוד "חינקה-ראובנס", אמו: דביירע (דבורה) של דוד חינקה-ראובנס, אמו וכו'. הנוער כבר קראו את עצמם בשמותיהם. אנו האינטליגנטים כבר ידענו לדבר.

השמות בעיירה היו עוברים מדור לדור להנצחה, כל משפחה הנציחה את קרובי משפחתה הנעדרים. למשל, שמי על שם סבא שלא ידעתי ולא הכרתי אותו, נחמה – על שמו נחום, משה'לה בן דודי הוא משה נחום שם מלא, למי שלא היה למי לתת שם, ממש חש ביזיון המת, ששמו איננו. ככה תמצאו את שמי – נחמה גם אצל בת דודתי, והוא מאותו מקור. כך נהגו לטוב או לרע. זהו נוהג שאיני מוצאת בו פסול. דוד אמר לי פעם על זה כי ילד אינו מַצְבֵּה. חס וחלילה, אני אפילו לא חושבת במובן זה. אבל זיכרון, למה לא? אני כבר לא אשנה נוהגים שלכם. היו בריאים ומאושרים כפי שאתם נוהגים.

אמא, 1.11.2002

שכבתי לישון כרגיל בשעה 9 בערב ואיכשהו הלילה עבר, אבל בבוקר קמתי בהרגשה כרגיל אצלי בזמן האחרון. אחרי שמעט התאוששתי, אכלתי. אלזה הכינה לי את חדרי ורחצה אותי. שכבתי ואז באה אלי לאה. לא קמתי לקראתה. שכבתי ערה והיא ישבה עליידי ודיברנו אודות כל מיני דברים. אבא שלה שוכב בבית חולים באין מודעות ואינו בולע שום אוכל. מזינים אותו בווריד. גם אינו מכיר את בני משפחתו. עגום. הם מחפשים בית לקנות. פרטי, אינם רוצים בשכנים. דווקא אנשים שקטים ונחמדים בעצמם. שיצליחו.

שכבתי, קמתי בהרגשה לא טובה. אלזה חשבה לצלצל לדוד. מנעתי ממנה. אכלתי ארוחת צהריים, מעט חזרתי לעצמי, רושמת כדי להעביר מעט זמן. עוד מעט אשכב, ונראה מה יקרה הלאה.

2.11.2002

היום נמצאת אתי חן, היא בעצמה מרגישה לא טוב. יש לה חום. לדעתי אסור היה לה להגיע אליי מבחינת שתינו. אם אדם מרגיש לא טוב, הוא זקוק למנוחה בביתו באיזה אופן שמתאפשר לו. היו שולחים אליי מישהו אחר. אני במצבי צריכה להימצא מחוץ לסכנת הידבקות, אבל עכשיו זה כבר חלב שפוך. היום בסופו, ועוד

מעט אלוה תחזור ויהיה בסדר. בכלל אני כרגיל איני מרגישה טוב, מחכה לשיפור, ככל שאפשר, ומה שיקרה יקרה. שלום רב לכולכם.

אמא, 3.11.2002

בוקר טוב.

בקושי משכתי את הערב עד 9 ושכבתי לישון. ישנתי עד חצות הלילה ואז לא היו לי כאבים, אבל התעוררתי וקמתי מדי פעם לצורך ושלא לצורך. אצלי לקום משכיבה זאת פרוצדורה שלמה, להתהפך מצד לצד, כי אני ישנה על צד ימין, וקמה מצדי השמאלי. אומרים בהלצה למי שקם במצב רוח לא טוב, כי הוא קם בצד שמאל. על-פי רוב זה אצלי נכון. עשיתי אינהלציה, אכלתי, שתיתי, ועכשיו אני בקושי מחזיקה את העט וכותבת, מתעדת את קיומי, שההיסטוריה לא תחסר. לפי כתב ידי עכשיו תבינו באיזה מאמץ אני עושה את זה.

כרגע מפסיקה. עוד היום גדול. גם התרחצתי, שכבתי, אכלתי ארוחת צהריים ואני מרגישה לא טוב. חם לי, קר לי, לא מוצאת לי מקום. לו היה זה יומי האחרון, אקבלו בסיפוק. אבל איני יודעת כמה ימים אחרונים כאלו עוד מחכים לי וקשה לי. אני בכלל לא יודעת מה ההיגיון בזה שאני רושמת עכשיו, אבל כהרגלי אני את הרגשתי מחלקת עם המחברת.

ייתכן שאני צריכה לבקש מכם סליחה, למה אני מוכרחה לכתוב איך אני מרגישה, למי זה מוסיף? ובכן, באמת סליחה.

אלוה זקוקה לקנות לעצמה משהו, ואני אשאר לבד, אבל זה לא משנה. אין בי פחד. אנסה לשכב מעט.

יהיה טוב אם אירדם לשעה קלה.

ואכן נרדמתי וזה היה טוב. שינה היא מעין בריחה מהמציאות, אפילו בלי חלומות שִכחה, אבל קמתי והכול חוזר לקיים. שתיתי קפה עם צנים, עשיתי אינהלציה ומה הלאה? מצער אותי כי איני מוצאת עניין בקריאה בעיתון. אולי ספר היה מעניין אותי יותר.

איני יודעת לבד את התאריך. אלוה אומרת שהיום 5.11.2002.

בוקר טוב

לכולם. אני כבר למעלה משעתיים ערה. אכלתי, שתיתי, ובאין תעסוקה אתחיל לספר, בטח מה שכבר פעם סיפרתי. אין דבר, גם ספר קוראים לעתים פעמיים. ובכן נזכרתי במשהו מפעם, לא בדיוני, אבל נשמע ככה. הייתה לי דודה

חסייה ובעלה אשר ברנשטיין, הורים של משה'לה שלנו. היא הייתה צולעת, תופרת מעולה לכל האצולה הרוסית והפולנית. עבדו אצלה שלוש תופרות וידיהן מלאות עבודה. גם הרוויחה יפה. בעלה במקרים כאלו היה עקר בית, עשה הכול. היו גם שני ילדים: משה'לה ובת, חניקה ריבה. משה גדל בשנים ולא צמח, נשאר קטן עד היום, היחיד שנשאר מהמשפחה. הדודה שהרוויחה יפה ומשפחתה חיו בצמצום. כל רוויחה הלכו לרופאים, לפרופסורים, לחפש עצה איך לעזור למשה'לה לצמות, וזה לא עזר, והוא נשאר בגובהו הנמוך. היחידי שהצליח לגבור על היטלר ונמצא בינינו. מצפנו של דודי הציק לו כי עול הפרנסה נפל על כתפיה החלשות של אשתו והוא חיפש דרכים לשנות את המצב. חשב: יקנה סוס ועגלה ויסחב כל מיני משאות למי שיזדקק לו. בסביבה אצל איזה יהודי נמצא סוס פרא שקשה היה להשתלט עליו. יהודי פיקח מצא עצה, השקה בגרונו של הסוס שני בקבוקי וודקה. אפילו שיכור, הסוס נעשה כבש שקט ומכרו אותו למי? למבין גדול בסוסים, דודי אשר. בגבורה על גבו רכב דודי לעיירה. הסוס התפכח בינתיים, הפיל את רוכבו מגבו, אבל רגלו של דודי התפתלה ברתמה והסוס רץ וסחב אתו את דודי, מקולף גבו ומדמם. דודי נשאר להרבה זמן במיטה, בקושי חי. סופו של אדם בעל מצפון שבאמת רוצה לעזור. רופא מומחה לא היה אז בעיירה. אבל בטח תצחק, מי ואיך ריפאו את עורו של דודי. בתרופות סבתא, ונא לא לזלזל בהן. איני יודעת בת כמה הייתי, ודאי די צעירה, אבל אני זוכרת היטב את המקרה. הוא שכב על בטנו, כי לא היה לו עור בגב, וכל הזמן שמו לו והחליפו עלי כרוב צעיר, רענן, טבול בשמנת מתוקה, וריפאו אותו. נגד היטלר לא עזרו אפילו הסבתות החכמות. לא מובנת, לא נקלטת הרשעות של מי שלא ראוי לשם אדם. איני יודעת אם משה'לה יודע את הסיפור אבל הוא הרבה יותר "צעיר". אם זה באמת מצעיר אותו, יבושם לו. הוא אפילו לא מוכרח לזכור הכול, זה לא חשוב, אבל זה נכון. לי יש זיכרון טוב לעבר. כשמשה'לה נולד היה חלוש, בקושי נשם ולא חשבו שדודתי, אחות אבי, תוכל ללדת עוד פעם והשתדלו לקיים את חייו בכל האמצעים. אמרו, זה אמי סיפרה, ששישמו אותו על שולחן בחדר, באמצע, לפתוח כל הפתחים ולתת לו לבכות, לצרוח שלושה ימים, שירחיב את ריאותיו. כך עשו, והוא עכשיו קשיש לא הרבה צעיר ממני, עבר דרך כל המלחמות, כבר אינו צורח. נולדה לו אחות גבוהה, יפה, נישאה והיטלר הרג אותה לעיניה של אמה ואחריה הרג את דודתי – אמא של משה'לה. הוא, הקטן, חמק מכולם. צייר, לא האמנתי ביכולתו עד שראיתי איך לעיניי צייר תוך שעה את עודד בגיל נעוריו. התמונה קיימת אצל עודד. אבל הוא לא המשיך בציור פיגורטיבי אלא צייר תמונות שואה לפי דמיונו. מזמן לא ראיתי אותו. נישא, הוליד שתי בנות.

נפרדו, אבל נפגשים בדידות. יש לו בטח נכדים. איני נפגשת, מפני שאני כבר מזמן איני על רגליי, ואין להם כל עניין בי. איני יודעת אם הן מכירות אותי אבל זה אינו משנה. הוא בן דודה שלי, אמו אחות אבי.

אלזה הלכה לקניון לקנות מצרכי אוכל. הביאה ומראה לי, ואומרת על משהו, שהיא בעצמה אינה אוכלת את זה וקנתה רק למעני. צחקתי ואמרתי בצחוק: "את טיפשונת, האם אני מגבילה מה מותר לך לאכול ומה אסור, למה את מדברת אודות זה?" והיא נעלבה ממני, כיוון שאמרתי "טיפשונת". לך דע איך לדבר אתה. אם היא לא יודעת שום הלצה, איך להבדיל מרציני לדיבור קל? אשתדל להבין את דיבורה להבא, אבל זה באמת קשה לי. איני רוצה בשום אופן לפגוע בה.

בוקר טוב. הלילה עבר, לא היו לי כאבים, אבל חיכיתי שייגמר. לא ישנתי ברצף, עשיתי הכול כרגיל, ככל אדם. אבל משעמם לי. נתנו לי בטבע חיי מתושלת, ומה שיותר, המצב קשה לעיכול. זה משחק חתול ועכבר. אינכם מכירים אותו, רק מדיבורים, אני בטלחן ראיתי את ההצגה. כלבים לא היו אצל יהודים, בגין חרם, אבל לחתול קצצו חלק מהזנב, ובכל בית נמצא. בתים קטנים חד-קומתיים על חצר גדולה בחול, קרקע לא הייתה בעלת ערך רב. היו גם עכברים, מאכל לחתולים ותועלת לנו בהשמדתם. אבל אינכם מכירים את המשחק, שהחתול, האוהב שמלטפים אותו, משחק באכזריות עם העכבר. אני את ההצגה ראיתי במו עיניי, ולא אתאר את זה, מיותר לדעתי. עייפתי אתכם בפטפוטיי? אגמור. היו בריאים. עוד מעט אלזה תרחץ אותי, אוכל ארוחת צהריים ושוב אשכב. אני גם לא יודעת מה נשמע היום בארץ. טוב לי שאני יתום. איני שומעת, איני יודעת, אז אני מאוד מקווה שאין דברים מיוחדים מיותרים. הלוואי!

רישע נוסעת ביום שישי ללונדון לשבוע, ללמוד בקורס על נושא עבודתה. מסרה ד"ש מקני. דיברו בטלפון, והוא שאל עליי אצלה, מה ואיך. הם כולם מאוד נחמדים ואני אוהבת אותם. את כל מי שאני מכירה וזוכרת. אלזה אומרת: "אחרי להתרחץ נלך לטייל". צודקת. אני כבר חולמת אודות המיטה. לא ישנתי טוב, גם אני צודקת לעצמי, ובכן, שתינו צודקות. אז איפה הצדק?

באמת יצאנו מעט, לא רחוק, כי הגלגלים בעגלה זקוקים לטיפול כלשהו. ישבנו בשדרה הקרובה והזדמנה אלי גב' גלזר. פעם הייתה נכנסת אליי ושמתני שהתרחקנו. אנו שני עולמות נפרדים אבל כשראתה אותי בטיולה, התיישבה

עלידי וסיכלה את תענוגי מיציאתי מהבית. אבל עיקרו של דבר, אני באפיסת כוחות מוחלטת.

בשנסעתי מטלחן ארצה, הלכתי מבית לבית להיפרד מכולם. עיירה קטנה וכולם הכירו את כולם. מעין משפחה מרובת קרובים. נכנסתי לבית התופרת שכמה צעירות שלא רציתי לפסוח עליהן עבדו ולמדו אצלה את המקצוע. היא הייתה רווקה לא צעירה, פיקחית, לא יפה, למען האמת לא התחשק לי לנשק לה, אבל הייתי במבוכה אחרי כולן, חיכיתי כמה שניות. היא שאלה: "מה אתי, את לא רוצה להתנשק?" חמקתי מאינעימות באמרה: "אחרון אחרון חביב, אתך לבסוף", ונשקתי לה. כבר עברו הרבה שנים, את יתר הנערות איני זוכרת, דווקא רק אותה. זיכרון כולם לברכה, הרוצח היטלר לא פסח על אף אחד.

נחמה, 7.11.2002

בוקר טוב. אתמול עודד סיפר לי כי הוא עובר כל מיני בדיקות. התעניינתי לשם מה, והוא או דוד סיפרו לי שהוא רוצה להתחיל לעסוק בספורט וזקוק בגילו עכשיו לאישור מרופא. בסדר, חמודי, בעיניי הנך צעיר ויפה תמיד. תעשו מה שאתם, בני יקיריי, חושבים לנכון עבורכם. אני תמיד סומכת על שיפוטכם.

אמא, 8.11.2002

בטבע האדם ישנם כל מיני פרדוקסים. למשל, שנות חייו. תמיד רוצים לחיות יותר שנים שלא ייראו לעיני הזולת, רוצים להישאר צעיר תמיד. זה נחמד כאילו להפחית את המספר. אבל זה לא ניתן, הזמן אכזר, משאיר עקבות. בהתחלה, מפחד, אפשר לכזב לעצמו כמה שנים, אבל הן בכל זאת עוברות. אין מנוס, רק במוות. ומי רוצה למות? רק אז כשהחיים מספקים קשיים חזקים ואדם מאוד נלאה מהם, הוא בנפשו מתחנן לרוגע. אני שבעת שנים, מדברת מניסיון. במשפחתי ישנם הרבה רגעי שמחה: ילד נולד, פעוט צועד את צעדיו הראשונים, מתחיל לדבר, גם דיבור ראשוני בשיבושים חמודים, וכל מילה חדשה שלו אצלנו חכמה, רק אמא קרה אינה מראה התפעלות מדברים אלו. היא ממלאה בחוץ בקפדנות את כל תפקידיה, היא מורה טובה, מנהלת טובה. אבל לי נעשה קר מזה כשאני רואה או מרגישה בכך. כמובן האשם הוא בי, אני אולי יותר מדי רגשנית, מסוגלת להזיל דמעה יחד עם ילד שנדקר פעם במשהו, אבל גם אני לא מושלמת, בוודאי לא, אני העזתי להרביץ קלות לילד, יותר מאשר היה צורך ונחוץ. יותר מהכאב היה פה עלבון לילד ואני

עכשיו מצטערת בלי תועלת. זה היה מזמן ואני החכמתי מאוחר מדי או שאז הייתי צעירה מדי ולחכמה אין גבולות. גם עכשיו אני עושה שטויות בכתבי מה שאני כותבת.

אני יושבת על יד השולחן בלי שום תעסוקה, אבל העט בידי יותר מדי כבד עבורי. אני מרגישה טוב, לא הרגשה מיוחדת, בזמן האחרון זה מתמיד אצלי. רגילה, אבל זה ככה. עודד כבר דיבר אתי. לא מעניין, מה יש לי להגיד, אני יודעת אפילו מה שהולך סביבנו מחוץ למיטה שלי. פתחתי את הרדיו אבל עודד צלצל ולא הקשבתי לחדשות. מדוד אין לי עדיין טלפון. אני מחכה. הערב עוד גדול והלילה עוד יותר. בינתיים אשתדל להעביר הזמן בלי לשכב מוקדם. הטלוויזיה פסקה פתאום לשדר, לי היא לא תחסר. אני מסתכלת בלאו הכי. אבל אצל אלזה ביממה ארוכה על-ידי היא בטח תחסר, ובכלל עצוב כי כל דבר על-ידי נגמר. אני לא יודעת להסתדר לבד. היום קמתי מוקדם בבוקר, כי אלזה יוצאת ליום חופשתה השבועי ורחצה אותי לפני צאתה מהבית. שכבתי מעט, נרדמתי וכן סיפרה לי כי דיברתי מתוך שינה. עד עכשיו לא סיפר לי אף אחד כי שמע אותי מדברת מתוך שינה, והופתעתי מתכונה חדשה זאת. כרגע השעה 6 בערב ואני כל כך רוצה לישון. עכשיו נאבקת נגד השינה, וכשאשכב, בטח אאבק בחוסר יכולת להירדם. נועדתי כנראה תמיד להיאבק. לוחמנית.

9.11.2002

תקשיבו. שכבתי ונרדמתי וישנתי דווקא לא רע. קמתי כרגיל לעיסוקי היום יומיים. אכלתי, שתיתי, בלעתי כל מיני כדורים ומחזיקה את העט בקושי. רושמת עוד יותר בקושי, ונזכרתי בילדותי המוקדמת. פרצה מלחמת העולם הראשונה. היהודים מהעיירות הקטנות מיד גורשו מבתיים. כיוון שגרנו אז בבתי עץ קטנים וגורשנו ליערות מסביב, תכף ראינו את בתינו מאחורינו עולים באש. לאבא היה סוס ועגלה לעבודתו ביערות של האצילים, ובכן ארזנו על העגלה את המעט ההכרחי, אמא הייתה בהיריון עם אחי מוט'ל, ויצאנו ליערות ומשם כולם התפזרו לאן שהרוח נושבת. לאבא היה חבר בעיירה סמוכה, מוט'לה, ונסענו לשם. המלחמה לא הגיעה לשם. הגויים ברחו לעולם לכל מיני כיוונים והשאירו את נחלותיהם בבתים הקטנים לכל דורש. נכנסנו לבית קטן של חדר אחד שכל הריהוט שלו היו ספסלי עץ ברוחב של מטר וחצי. אלו היו המיטות לישון, לשבת עליהם וזהו. בפרוזדור, זאת אומרת בכניסה, הייתה מין מטחנה קטנה, אבן עגולה על אבן שנייה עם פתח, זאת אומרת חור קטן ששם טחנו את גרעיני התבואה שנמצאה לנו

לאפות לחם. תשאלו עכשיו ילד קטן מאיפה מגיע לחם לבית, יגיד אפילו בלי לחשוב: "מהחנות". אז ילד ידע שאמא אופה ושהוא מגיע מהתנור. בזמן ילדותי המוקדמת אספנו בשדות של האיכרים, אחרי קציר תבואה במגל, את השיבולים שנשרו. דפקנו על השק עם השיבולים כדי להוציא את הגרעינים, טחנו לקמח ואפינו לחם. לרעבוננו זה היה אז מעדן. אלו זיכרונות אותנטיים. לא כתובים בספר זיכרונות. זאת הייתה ילדותי הקדומה שנחתמה בזיכרונותיי בראשי מלפני עשרות שנים. כמו כן אבא קנה, או קיבלנו ירושת הגוי שברח מאימת המלחמה, את פרתו היחידה. אז שלטו אצלנו הגרמנים וכשהם ידעו על הפרה, היינו מוכרחים למסור להם את מעט החלב שהפיקה או החלב או את הפרה בבשרה למאכל. ומוט"ל שהיה אז תינוק ראה את דלי החלב שאמא לקחה לגרמנים מתחת לסינר רץ אחריה והתחנן: "אמא, רק בליעה אחת חלב", ולא יכלה לספק לו, כי הייתה מכסה של חלב שדרשו הגרמנים, ופחדה לרמות אותם בקצת חלב כדי שלא יקחו את כל הפרה, כי גם את בשרה היו מוכנים לאכול. ויש להבין את מר לבה של אמא.

אלו מעט זיכרונות ילדותי הבאמת רחוקים מאוד, אבל נכונים. והמלחמה בסופו של דבר נגמרה, ואנו חזרנו לטֶלְחָן, זאת אומרת למקומנו שברחנו בגללה. הכול היה חרב, ודבר ראשון מה שהיה לעשות עדיין בקיץ, לבנות בית. זה מצלצל עכשיו משונה. מה זה לבנות בית? זה דבר לגמרי שונה מהמושג אז. עצים לבנייה לא חסרו ביערות מסביב וגם בעלי מקצועות. את בתי העץ הקטנים בנו בלי מהנדסים. מחוץ לקירות אפשר היה לספור את כמות העצים שמהם נבנו. מובן שאת כל המרץ והעשייה תפשה הבנייה בקיץ, כדי שבחורף יהיה איפה להסתתר מהחורף האירופאי. הכול נבנה מעצים, וזה חומר דליק ולעתים קרובות העיירות בערו. והיהודים בנו מחדש. מי אמר שהיהודים בטלנים? נשרף? בונים מחדש. אבל זה תפס את כל המרץ. לא נשאר אז זמן לחינוך. ואכן בזמני, זאת אומרת עד שיצאתי מהעיירה, לא היה אצלנו בעיירה בית ספר. היה יהודי אלמן, אבא של שש בנות ושלושה בנים שלימד את הילדים הקטנים את האותיות הראשונות. כמובן בעברית, אלא מה? יידיש דיברו, עברית למדו. דווקא בחידר, מעורב ילדים וילדות, ולא ניזוקנו מהיחד. כנראה האנשים אז היו יותר פיקחים מעכשיו, החשיבה יותר מציאותית. עכשיו, המתיימרים להיקרא מנהיגות רוחנית עושים בעורמה. הם בגנבה, בעורמה רוצים בשקט להכניס לראשים את ההפרד ומשול. לזה עונה להם התעמולה שלהם במי לדבוק, בעד מי להצביע בבחירות, את מי לדחוף. כלפי מעלה ולהפך. אני חרדה לעתידנו, כי לצערי ישנם אצלנו אנשים אולי בעלי רצון טוב, אבל

מרפקים חלשים, וזה לא מספיק. אני כמובן מחוץ לעניינים ולא יודעת במה להיאחז. לא שאני מסוגלת משהו לייעץ ולדבר בזכותו.

אחרי שאלזה עושה סדר על השולחן אני צריכה לשאול את מישהו איפה אני. אני מוכרחה להודות, אולי אני מעט בלגניסטית. אני אוהבת את יותר מדי הסדר הזה. מוטב מעט אי-סדר על השולחן ויותר סדר בראשי. עכשיו שלצערי אני זוכרת שום דבר וכשאני נזכרת אני רושמת, לפעמים בפתק שנמצא לידי, אבל היא בסדרה מוצאת וזורקת פיסת נייר שאינה יודעת מה כתוב בה. מרגיזה אותי אי-היכולת שלי מעט לסמוך על עצמי.

היום 12.11.2002 בשעה 11:30 בא טכנאי ולקח את הטלוויזיה לתיקון. הבטיח מחר להחזיר. זה בלי ביטוח. אני יודעת כמה יעלה. אשלם ואדע.

מזג האוויר סגרירי. אנו מחכים לחורף ולגשמים שיבואו בעתם. אני די נהנית מנפילתו של הגשם. אני יכולה לסבול את ה"לפני", את העננות. מפללת לזריחת שמש. אוהבת אור! עננים משרים עליי עצב, ממש מצב רוח עגום. לוחץ פיזית בלב. וכעת אני ממש במצוקה, בלחץ, בענן לא בגובה כי אם בפנים. אולי האשם לא מסביב – רק בו, ממש בו. מעונן!

אכלתי, ועכשיו אשכב ולוואי ואישן אפילו על חשבון הלילה. זה אחר כך. קמתי משנת צהריים. עומדת על יד השולחן רק בכותונת וקר לי. אלזה מתעסקת עם מכשיר האינהלציה עבורי ואני מבקשת שתעזור לי ללבוש חלוק ולשבת. היא אומרת: "תכף, עוד שנייה", ולי קר מאוד. אמרתי: "תלבישי לי את החלוק". והיא התחילה לצעוק עליי. כמובן אמרתי לה בתוקף: "קר לי ותפסיקי לצעוק עליי". היא עשתה כך אבל כבר ברוגז. למה?

הלילה עבר. הבוקר מועבר בסדר היומי הרגיל. אין מדברים על אתמול בערב. אין מה לברר מה, מָה מו. זה כבר היסטוריה, זה היה אתמול. היום יום חדש ומתחילים אותו מהתחלה. משהו בבטן אצלי לא בסדר. גם זה יעבור. שתיתי כרגע תה ועוד מעט אלזה תרחץ אותי ואני מחכה שהטכנאי יחזיר את הטלוויזיה שלקח לתיקון. וכך הלאה. אין אפשרות למשוך את היום, הוא עובר ואני לא אוהבת את הלילה, את החושך. יש חשמל ויש להודות על זה, והיום רק בהתחלה. אני אחרי הרחיצה, מחכה לטלוויזיה. אשתה כוס תה.

הטכנאי לקח אתמול את הטלוויזיה לתיקון, הבטיח להביא אותה היום לפני הצהריים ועדיין לא הגיע. זה לא שאני כל כך מתגעגעת אליה, יש לי סבלנות, ואני מוכנה לחכות. אבל אני רוצה לדעת מתי, מפני שלפי סדר יומי, אני רוצה מאוד

לישון בשעות אלו ואני מתעייפת מלחכות לו, ואיני יודעת מתי יגיע. גם צריך להסדיר לו את התשלום בעד תיקונו.

הגיע ב־4 אחרי הצהריים ואני, טיפשה, ישבתי בשעות מנוחתי וחיכיתי לו. אל תספרו לאף אחד מה שאני יודעת בעצמי – איך לפעמים בורח אצלי ההיגיון. ש־ש. נחמה, 13.11.2002

נזכרתי במכר שלי שנסענו יחד באותה אנייה ארצה, אדם מאוד פיקח, יותר מבוגר ממני, איני יודעת בכמה. התיידדנו, כמובן, למה שיפסח עליי בשלושה ימים של נסיעה ביחד, אפילו הציע לי נישואים. עניתי לו בצחוק, קודם כול יש לי חבר בבית, ושנית הרי בכלל אינו מכיר אותי, אולי איני כדאית לו. אמר שיש לו טביעת עין, וגם כבר הכיר את כל הצעירות באנייה ואני נבחרתי. נו, אתם אפילו לא מכירים אותו אבל נשארנו ידידים, אבא ואני אותו ועם אשתו, שנישא לה. דווקא לא הייתי מאמינה, אישה יפה אבל קשה, והוא סבל. עד היום קשה לי להבין אותו. הם חיו איזה זמן באמריקה והיו להם שני בנים ובת. בן אחד התאהב בבחורה סינית וזה היה נגד השקפותיה של אשתו שאמרה לו בתוקף: "או היא או אני". כמובן, היא ויתרה על בנה. קשה לי להאמין, אמא בגלל השקפתה הרחיקה בן מעצמה. ידידי נדפק אתה חזק, סבל עד גמר, נפטר לפניו. היא רצתה להנהיג את משפחתה בכל לפי רצונותיה. מאוד קשה לי להבין איך ידידי, אדם באמת פיקח, נפל כך בידיה. תאמרו: אהב אותה מאוד. ייתכן, איני מאמינה עליו. יש משהו בגורלו של אדם הכופה עליו לפעמים את מעשיו נגד כל היגיון ורצון. רק כך אני יכולה להסביר את מקרהו של ידידנו, וגם של אבא, שבעצמו היה מאוד קנאי אבל לא קינא במכרי זה. המכר הזה ידע להתנהג בתבונה חברית ובנימוס שלא עוררה קנאה בכל מצב שהוא. די לזיכרונות על אנשים שכבר מזמן אינם.

ועכשיו למשהו סביבי. הרי מובן וברור שאני זקוקה לכל עזרה באי־יכולתי לעשות לבד, ואלזה כמובן עובדת לא בהתנדבות בכל התנאים שמגיעים לי ולה. אבל בזמן האחרון, מה שהיא עושה עבורי היא עושה במין רוגז וכאילו כעס. אני מבינה, יש לה בעיות משלה, אבל לא אני גורמת להן ואיני הסיבה להן. אני סובלת מהיחס הזה. איני מחכה לידידות ממנה (שלא הייתה מפריעה), אבל הצלחת עם הדייסה שהיא מגישה לי לא נעמדת בשולחן על ידה אלא נטרקת. למה? זה כבר לא מגיע לי בהחלט. היה אולי רצוי בשקט להעיר לה על כך על־ידי מישוהו מכס. ממני זה יוצר אצלה מין דווקא. כנראה שמישהו מלמד אותה איך להתנהג, איזו דודה טובה שלה כנראה, היא לא הייתה כזאת עד לאחרונה. זה מאוד קשה לי. בלאו הכי

לא קל לי. ממבט שני אני חושבת כי אולי אני טועה. לכל אדם ישנם כל מיני מצבים ואכזבות. לאדם צעיר עוד יותר ממבוגר, כי הוא פוחד על כל יום שעובר ולא מביא משהו רצוי לו כמחשבותיו, וגם הזמן החולף על-ידי בלי תועלת זה זמן אבוד. היא לא משתפת אותי בהלכי רוחה. הרי אנו שני אנשים שונים בכול, מבחינת הגיל בטוח, וגם המוצא, המנטליות, בכול. אני רואה כי היא סובלת ואין בידי להושיע, והיא עצבנית לכול. זה מכביד עלי מאוד ואין לזה עצה, ואין לי ברירה אלא לא להגיב. לאט לאט לתת לזה לעבור אצלה. נראה. כשאני, אחרי כמה פניות אל אלה, באמת מאבדת סבלנות ופונה בתוקף, היא מתחילה ממש לצעוק ושום חפץ ממה שביקשתי אינה מגישה בשקט או שזורקת או שטורקת בכעס – התנהגות שכבר גובלת בחוצפה. היא יותר מדי מרגישה בעלות אצלי, ומה יש לי לעשות? לא קל. לתת למצבי רוח לחלוף.

אני יושבת על יד השולחן. מה שהיה עליי לעשות בשעות אלו כבר עשיתי. העברתי בראשי כמעט את כל זיכרונותי מהעבר, את כל האנשים שהכרתי, דיברתי, חיבבתי ולא חיבבתי. משפחתיים יותר קרובים, פחות קרובים, את מי שרק זכרתי, ואני מספיק זקנה כדי שיהיו גם כאלו שכבר אינם בסביבה, ומה לעשות עם עצמי? והעיניים אינן רואות טוב, בכדי לקרוא ספר לא נמצאים אצלי משקפיים מתקופה אחרונה וכמובן שאיני מסוגלת עכשיו לדאוג לכך. זה ראשית כול כבר לא כדאי וגם בלתי אפשרי. בשביל זה נחוץ לנסוע למרפאה, בזמן שאיני מסוגלת לצעוד חצי צעד. אבוד לי ועגום. ויש את המעט שקיים, שעם זה נחוץ להמשיך כמה שניתן.

מאוד רוצה לדעת מה נשמע אצל כולכם. צלצלו אפילו שאין לכם זמן, ולי זה צורך חיים.

עודד סיפר כי נועם שלומד בכיתה א' נבחר על-ידי ילדי הכיתה בתור ראש הכיתה וזה מאוד משמח אותי. חמודי נועם, מאוד משמח שילדי הכיתה מעריכים אותו. מזל טוב. זה אומר שאתה באמת ילד טוב וחמוד. אני ידעתי את זה כל הזמן. כמו כן עודד סיפר שיובל מתחילה ללמוד בלט. כל טוב לכולכם, יעל ודודו. שימחו! בבריאות ובנחת, הנחת היא גם שלי. וכל טוב!

סבתא נחמה, נתניה, 14.11.2002

אתמול דוד סיפר שהוא קצת חולה ושוכב. יש לו שלשול וחום. אני כל הבוקר שוכבת ערה. אני מתעוררת מוקדם ובכלל יורדת הרבה פעמים במשך הלילה. מאוד רוצה לדעת איך ומה אצלכם, אבל מפחדת להעיר אתכם מהשינה. אולי אתם עדיין

ישנים. אם אתם יכולים לשמוע את כתיבתי ומרימים אליי טלפון, הייתם עושים אתי חסד. אחכה עוד מעט. בטח לא אתאפק מלהפריע לכם. היו בריאים. דוד'קה תודה לך שצלצלת ואמרת כי אתה מרגיש בסדר. תבין כמה אני רוצה בכך. אתם – בניי ומשפחותיכם, הרי אתם הדבר החשוב והעיקרי שיש לי בחיי. אני מבינה כי ישנן כל מיני תקלות לפעמים, ויש לעבור אותן ולשוב לנורמה. לכל אחד בעיות. אלזה לא מספרת לי אודות בעיותיה ואני רואה שהיא מאוד סובלת ממשוהו. היא דיברה עם מישהו לפני שהיא יצאה לקניית עיתון ועוד משהו ובכתה. כנראה שהיה לה צורך לבכות, וחבל לי. ייתכן, אם הייתה דווקא מספרת לי, אני אוזן קשובה ומבינה כל מיני בעיות, גם של אנשים צעירים. עוד לא שכחתי כי פעם הייתי צעירה בבעיות. השנים אמנם עברו ובעיות חבויות אצלי ללא מענה עד היום. הן כבר לא ימצאו שום פתרון, רק בשכחה עולמית, כשיחדלו חיי יימצא הפתרון. זה גם יגיע בדרך הטבע. שיהיה לכולכם טוב.

נחמה, 15.11.2002

ראיוס ביקרו אצלי נכדתי החמודה יעל עם דודו, נועם ויובל. תודה יקירי. זה שימח אותי מאוד!

סבתא נחמה, 16.11.2002

בוקר טוב. קמתי מלילה חסר שינה ומנוחה. חיכיתי לבוקר. טרטרתי את אלזה והגישה מכשיר אינהלציה, רחצה אותי, הגישה ארוחת בוקר לפני שיצאה ליום מנוחתה, אבל לחן שנמצאת אתי לא היה היום קל אתי. יש לי כל מיני כאבים שהיא מאוד משתדלת להקל עליי, ועוד מעט היום עובר והלילה מאיים עליי. נחכה ונראה. בלילה קר, כאבים לא סובלים קור, ועצם הפחד מהם גורם לכאבים לחזור. קראתי מה שכתבתי ולועגת מעצמי עד כמה כושרי הכללי הלך. נדהמתי כמה פעמים בשורות בודדות אני חוזרת על אותם ביטויים. מוטב כלל לא לרשום, זה במילא עוד מעט לא יתאפשר לי, אין לי יציבות בידיים. שמחתי, עודד עושה בדיקות כלליות לאיזה צורך ואמרו לו כי אצלו הכול בסדר. הלואי גם להבא. היו בריאים כל בני משפחתי. משמח אותי.

אמא, 17.11.2002

בוקר טוב. עבר לילה, לא חשוב איך, חשוב מה הלאה, זאת אומרת – איך? מזג אוויר יבש היה זה נמשך. אני בטוחה שלא טוב לכולם, ולי זה ממש מציק, כי

מהיובש יש לי גירוי בכל הגוף ואני מתקשה להתאפק מלגרד וגם קשה לי לגרד. מתחננת, מייחלת לגשם, ללחות באוויר. מי יכול לספק את זה? נחוץ הרבה סבלנות, לכול, גם לסובב. הגם שאיני מקבלת ידיעות מדויקות, פיסות מהרדיו ואני מרגישה כי לא טוב בכל הסובב ואני צועקת בקרבי: עד מתיי רודנים ישלטו, עד מתיי לא יקום בכל זה איזה מרד רצוי לדעתי. אלף סוסים מושכים לכיוונים שונים ותוקף אותי פחד, לאן נגיע בסוף? איני צעירה. לעצמי אין שום דבר, אני יודעת, אבל איזו חשיבות יש לזה. מה עם כולם, איך, מתיי ייצאו מהתסבוכות, והאם ייצאו אי־פעם? או שבאמת הכול שחור או שאיזה מצב רוח נורא קפץ לי לראש? אבל בינתיים, איך אומרים, אני לא רואה אור בקצה המנהרה. תגידו לי, כי איני יודעת לחשוב נכון, כי מוחי הזקן (וזה הרי נכון) נשחק, ונחוצים לי משקפיים אחרות? הרי אתם לעומתי מאוד צעירים – אין לכם משהו מנחם להגיד לי?

נחמה, 18.11.2002

אלזה בזמן האחרון מאוד קשובה וטובה, ואני מאוד מרוצה מהתנהגותה. אולי לא קל אתי שאיני מסוגלת בעצמי לשום פעולה מינימלית ותלויה בכל דבר קטן לעזרה ממנה, בוודאי לא קל לה אתי, אבל זה המצב ואין לי ברירה אחרת.

היום לפני הצהריים ביקרו אצלי עודד ועופרה. אלו אצלי באמת שעות חג. ביקורים של יקירי. אני אמנם איני מעניינת, מה כבר אפשר לצפות מאדם מבוגר כמוני, יושבת בית תמיד. להקשיב אני תמיד מוכנה ואני נהנית מביקורם אצלי. תודה. הם כמובן נסעו. ומדוד אני מחכה לטלפון. אלו בעיקר הנאותי מהחיים, שיהיה אצלם הכול בסדר, יהיה לי טוב.

וגם שיהיה מעט לחות באוויר ואפסיק להתגרד. כי היובש מייבש גם את מוחי ומעקצץ לי מאוד. עוד סיבה לאנחות, אבל לא עוזר לי. ואני נאנחת ומתגרדת, שיחה כתובה מעניינת, לא? זה מה שיש.

19.11.2002

בוקר טוב. קמתי אחרי ליל סיזמים, מלילה כזה אפשר להשתגע. ללא שינה, בגירויים קשים בכל הגוף בלי הרף. גם עכשיו איני יודעת במה להרגיע. יושבת על יד השולחן ואיני יודעת מה לעשות עם עצמי.

קמתי הבוקר בסיפוק על גמר הלילה, הגם שאיני יודעת מה מחכה לי היום. אני מרוצה שזמן עובר. מזג האוויר גם לרעתי, יבש ושורף לי את מעט הלחות שנמצאת אצלי. העור היבש מגרד וגורם לי סבל. אלזה רחצה אותי, מרחח לי קרם על העור

להרגיע, אבל זה חוזר. שכבתי אחרי הרחצה ועכשיו קמתי לארוחת צהריים, ואני נקלעתי למשהו טיפשי במצבי – נשארתי בלי כסף בבית. בסך הכול יש לי בבית 200₪ ואין לי פנקס צ'קים להוציא אגורה בבנק אם אפילו ישנה. דוד דיבר לבנק, אמרו לו שאוכל לקבל פנקס צ'קים רק ביום שני בשבוע הבא. ובכן, מה בינתיים? בשבת אני זקוקה לתת לאלזה 150 שקלים ועוד 70, אולי להוצאות לדברי בית אסתדר בכמה שנמצא ולתת לאלזה בשבת בערב אין לי ומוחי הקטן כבר דואג איך להסתדר. גם כן דאגה, עבורי זה מספיק. אני יודעת שעודד סובל ביובש האוויר כמוני. מאוד הייתי רוצה לדעת איך עבר עליו הלילה והיום, שעוד לא נגמר. עכשיו רבע ל-2 בצהריים. אני יושבת אחרי האוכל ואני הולכת לשכב.

קמתי ממנוחת צהריים. בינתיים אותו יובש באוויר. עשיתי אינהלציה, שתיתי כוס קפה וצנים ואני מחכה לבאות. נעשה לי קשה לרשום. מה יהיה אתי עד סופי, מתי?

נחמה, 20.11.2002

קמתי כרגיל בזמן האחרון. חיכיתי ממש לרגע שאוכל לקבל כוס קפה, הגם שטיילתי בלילה לחלון במטבח. הלכתי בשקט, כדי לא להפריע לאלזה, אבל בשעה 07:00 בבוקר ניגשתי על יד השולחן וחיכיתי בשקט, אבל אלזה הרגישה. היא קמה על צד שמאל ומהבוקר עושה את המוטל עליה, הכול בכעס ורוגז שאינו מגיע לי. אני העבודה שלה, לא בחסד ולא ברוגזה. כל אחד בתפקידו ואין מה לעשות. אבל זה מכביד עליי את מצבי הלא קל במילא. אני לא יכולה לספק מה שחסר לה, ולו היא אדם עם קצת הבנה, לדעתי צריכה לנהוג אחרת.

בדף הקודם כתבתי כאילו אודות אדם שונה. עכשיו לשמחתי הרבה ממש, אני למזלי אשכב, ואקווה לאלזה חמודה מאוד, מדברת, מספרת במצב רוח נוח וטוב, אבל צר לי שהיא מרגישה לא טוב בבריאות. אני מאוד מקווה שזה יעבור אצלה. לילה טוב, אלזה.

22.11.2002

בוקר טוב. עברתי את הלילה. קשה לי להגיד איך אני מרגישה. זה סימן שלא כל כך טוב, ומה? כואבות הידיים, ואחרי שאלזה, שהיום בעצמה לא מרגישה טוב, רחצה אותי, הגישה אוכל, שכבתי, נרדמתי ונראה היה כי הוטב לי. עוד לא הספקתי באמת להירגע, צלצלה הילדה כי היא רוצה להיכנס אליי, ואני לא הייתי מסוגלת לנהל אתה שום שיחה. צריך להבין כי ישנם גם מצבים כאלו. ואמרתי.

נרדמתי שוב, ישנתי, ואלזה סיפרה כי הילדה, ברגליה הכואבות, בכל זאת הגיעה, אבל אני לא שמעתי. היא הלכה. מתארת לעצמי כי לא היה לה טוב, ואני כותל הדמעות שלה שאיני תמיד מסוגלת למלא תפקיד זה. אלזה לא העירה אותי אבל בתת-הכרה מנוחתי הופרעה. אני חושבת כי לא מתבונה לחשוב כי הנני מי שהייתי, וכול-יכולה, כי באמת לא פעם הקשבתי לה וניחמתי. והפעם מצטערת אפילו לעצמי, כי איני מסוגלת, וצריך להבין!

עכשיו אני יושבת בשולחן. אלזה עושה למעני הכול מה שנחוץ. אני מקבלת את עזרתה בצער רב, כי היא מרגישה לא טוב וזקוקה לעזרה, שכמובן איני יכולה לעשות למענה, וזה גורם לי הרבה עגמת נפש. טוב שמחר יום ראשון ותבוא חן, כדי שאלזה תוכל אולי לקבל עזרה רפואית. איני יודעת אם יש לה מישהי מחברותיה שתוכל אולי לעזור לה, מה שאין באפשרותי לעשות. פעם דיברה אתה פה דודה שלה, אולי תוכל מחר לטפל בה. איני...

23.11.2002

אחרי לילה קשה, חכייתי כבר לבוקר שיגיע, והוא בכל זאת הגיע. הרגשתי לא שופרה. איני מוצאת לי מקום. שוכבת ואיני יכולה לשכב. אני קמה ואני רוצה לשכב, וככה איני מוצאת לי מה לעשות עם עצמי. כואבות לי הידיים ואין לי איך להרגיען. לנשימה אלזה הגישה מכשיר אינהלציה, עשיתי, ועכשיו אני יושבת על יד השולחן. אלזה שכבה עוד קצת. היא גם לא מרגישה טוב, אבל עושה מה שמוטל עליה בהגינות, ולי נוסף על כל הכאבים, יש גם ייסורי מצפון כלפיה. אני מעט שמחה שהיום יום ראשון וכן עוד מעט תחליף אותה.

ואכן חן הגיעה, לשמחתי. אלזה הלכה לדירתה שזה כאילו ביתה ואתי נמצאת חן, שכשמה כן היא. עוד מעט תהיה חליפת משמרות ואני מקווה לטוב. וגם היום עבר. רואים מה שיש לי לכתוב: יום עובר, לילה עובר, הכול עובר. החשוב הוא איך עובר. בחוץ מעונן, ירד קצת גשם. מעט מדי, לא מספיק, אין לנו שליטה על זה. כנראה שאין אנו כול-יכולים. אנו בארץ חיים במלחמה מתמדת שאין רואים את קצה. מה יהיה? מי יכול להשיב על זה? אבל השאלה קיימת.

24.11.2002

אני מרגישה לא טוב, את כל 92 שנותיי על גבי. שכבתי מעט וחשבתי: הנה זה בא, ובלי צחוק, מאוד רציתי בכך. כי יש לי באמת מספיק, ואין לי כוח ליותר. אבל

כנראה זה לא לפי מה שאני רוצה או מה שזה יקרה, הרי איני מאמינה בכוח עליון, אבל בטבע אנחנו עוד לא יודעים את כל כלליו. שכבתי ודימיתי כי לא אוכל לקום, והנה קמתי בכל זאת, אפילו אכלתי דייסה ואני רושמת. עד מתיי איני יכולה להתחייב, אבל עובדה, אולי אפילו יש לי מחר, נגד כל הרגשותיי. אם אני שמחה? לא כך ולא אחרת. אני אדישה. לא אכוון בעצמי את קורותיי, מה ואיך שיקרה, זה יהיה. ואפילו ברגעים שנדמה לי כי הם האחרונים, אני חושבת עליכם ואוהבת אתכם ורוצה בטובתכם, אתי או בלעדיי, כל טוב לכם. איני עוזבת את העולם בחוסר כול, עבודי אתם בכל האנוכיות עולם ומלואו. חיו בשלום ביניכם בלי שנאה וקנאה ביניכם, קחו את הנאות החיים מה שניתן, ואני גאה בכם משפחתי היקרה והענפה. כולכם ביחד וכל אחד לחוד. בנים, כלות, נכדים ונינים. יש לי רכוש גדול. לא לחינם יש לי עד כה חיים ארוכים. משהו רכשתי. בכל אהבתי לכולכם, 25.11.2002, סבתא נחמה,

בוקר טוב. אתמול רחצתי במים לא מספיק חמים והיה לי מאוד קר. כפי הנראה מעט הצטננתי. קמתי בנשימה אטומה. הערתי את אלזה והיא הגישה לי לעשות אינהלציה והוקל מעט. גם שתיתי חם ועכשיו אני יושבת ומנסה לרשום כהרגלי את הרגשותיי, ולא קל עם הידיים שלי שאינן נשמעות לי. אלזה אמרה כי עוד מעט אצלה חגים ואיני יודעת מי יוכל להחליף אותה, ואני חסרת אונים. שוב עול גדול עליכם. ומאוד חבל לי וקשה ואין לי עצה. מה שאני רוצה ומה שיש במציאות אלו דברים שונים. אבל מה שיש יש. ואין לי תשובה.

ישנם ימים שאני נוהגת בהם בחוסר שכל, ויש לי עדיין ההבנה אחר כך לראות את שגיאותיי בהתנהלות. היום החל אצלי כרגיל, כל הדברים הנחוצים, אוכל, שתייה, רחצה, ולא הספקתי לנוח אחרי זה, וכל דבר מעייף אותי מאוד. והנה הגיעה אליי חנה מ"טופ". ניגשתי לשולחן ודיברנו אודות כל מיני דברים, כנראה לא חשובים, כי איני זוכרת את שיחתנו. הא ודא, היה די נחמד. כשהלכה, שכבתי במיטה לנוח לפי כוחי הדל. ובאותו רגע צלצל ליאור, רוצה בהזדמנות שהוא בנתניה להיכנס לראות אותי, ואני הייתי כבר כל כך עייפה, שביקשתי לשכב ולא יכולתי לפגוש אותו, ואני רוצה לציין כי יש לי זיכרונות וקשר מיוחד לליאור. זוכרת אני כשגרנו בכפר נטר והוא ילד, אני חושבת, בן 4, התארח אצלנו ולצערי חלה. רופא בכפר נטר לא היה אז. השכן לצקי נסע והביא אלינו רופא מבית יהושע, והוא כנראה לא ידע מה יש לילד. הזעקתי את עודד שגר אז בירושלים. הוא הגיע ונסענו עם הילד לבית חולים. ואני זוכרת אחות, טרם שבדקו אותו, שאלה מה שמה של

הילדה. כל כך היה יפה וחשבה כי יופי כזה מגיע רק לילדה. טוב, לא זה העיקר. רק לציין שבמחלתו מאוד התקשרתי אליו, משהו חזק והוא נשאר שתול בלבי, והיום לא התגברתי על חוסר כוחי לפגוש בו. ואחרי זה כבר לא יכולתי לנוח ולסלוח לעצמי כי לא פגשתי בו. אני באמת מאוד מצטערת, ליאור יקירי. אין לי הטלפון שלך כדי, לכל הפחות, לדבר אתך. מתגעגעת, סבתא, שכנראה לא תמיד במאה אחוז שולטת במעשיה.

אוהבת את משפחתך אסנת, שחף, איל וארד. מקווה שלא בלבתי את שמות הילדים.

סבתא נחמה, 27.11.2002

בוקר טוב לכולם.

אני עברתי לילה מאוד קשה, בכאבים קשים בלי לדעת איך להרגיעם. וכבר קיבלתי את הבוקר בברכה, מבלי שהכאבים חלפו. מאוד איחלתי לעצמי מרגוע סופי, שלגילי באמת מגיע לי, אבל אין באפשרותי לצוות על הטבע, והוא נוהג כפי שהוא נוהג ואיני יודעת מתי יגיע הסוף ולא קל לי. יחד עם זה עדיין אני רוצה לדעת מה קורה בחוץ, לא האטמוספרי, יורד גשם שמחכים לו, אבל איך נוהגים האנשים בשנאה ההדדית, וחבל שאף אחד לא חושב מה יביא מחר, וצריך לחיות את היום כי הוא עובר בלי לשוב. על כולם, והאנשים זורקים את חייהם בלי לחשוב, שלא יביאו להם שום דבר. דברי הבל ובורות שמחכה להם תגמול בסוף דרכם.

נחמה, 29.11.2002

בוקר טוב.

קמתי ותמיד אני יודעת בבוקר כי עבר עוד יום, ומחכה יום נוסף. אני יודעת איך אצלי אבל אין לי שום מושג איך בארץ, והכי חשוב לי איך במשפחתי שלי. תמיד אדם קרוב לעצמו. אם מישהו יגיד אחרת, הוא אינו כן, במקרה הטוב. אני מקווה כי עוד מעט דוד שלי יבוא כפי שאמר. אני שמעתי כי היום חנוכה. זה לא מדבר אליי. זה רק סימון דרך. קשה לי לכתוב ואני מפסיקה. אולי עוד מעט אתאושש.

והנה היום היו לי אורחים יקרים, דוד שלי עם נועה, ושמחתי בחברתם כמה שעות.

עכשיו אשכב לישון שנת אחרי צהריים. מרוצה, אחרי בדידות, מחברתם של נועה ודוד. תודה יקירי!

נחמה, 30.11.2002

בוקר טוב, וטוב שכבר בוקר, עד כמה שכוחי הפיזי יאפשר לי אני רוצה לספר לכם על הרגשתי בשעות אלו. זה אולי לא כל כך חשוב אבל זה אצלי הרגל. ובכן, עבר אצלי לילה מאוד קשה, בחוסר שינה, בכאבים חזקים בידיים, ובאור בוקר ניגשתי לשולחן. אלזה הכינה לי כוס קפה ואינהלציה, ואני רושמת.

אתמול בערב צלצל אליי עודד. הם, זאת אומרת עופרה, עודד ונועם, נמצאים במחווה לנועם במצפה־רמון לכמה ימים. שיהיה לכם בהנאה. אתמול ביקרו אצלי נועה ודוד ושמחתי מאוד. כמו כן צלצל אלון, שנמצא כמה ימים בבית מהצבא, ושמחתי גם לדבר כמה מילים עם תמרי חמודתי. אני הרי מאוד שוכחת תאריכים, איני יודעת מתי, אבל גם אורן ולימור ביקרו אותי, ואני שמחה עם כולם. היו כולכם בריאים, שיהיה לכולכם טוב.

סבתא נחמה, 2.12.2002

בוקר טוב. לא מאמינה לעובדה שקמתי! אבל אם אני לאט לאט רושמת, סימן שאני עדיין קיימת. כמעט אפשר לחתום על מה שכתבתי אתמול שיהיה אותו דבר, ואולי לא צריך בכלל לכתוב. אבל אם אין שינוי במצב אצלי, זה בכל זאת אינו אותו תאריך ובזה השינוי. אתם לפי כתב היד שלי תרגישו בו וזה מה שיש. אולי מי שמכיר אותי, איך הייתי, לא ילעג לי בהיותי בת 92, ועוד מעיזה להזכיר לכם כי אני פה. וכוחי בהתאם.

אלזה לוקחת אותי להתרחץ. אני זוכרת בלבי את כולכם. איני כותבת שמות כי אם לא אנקוב בכולם נכון, זה בגלל מוחי הזקן ולא בלבי. זוכרת את כולכם, אחד אחד. הנה עודד צלצל כי הם חוזרים הביתה מטיוול מתנה לנועם ליום הולדתו. מזל טוב לכולכם. כל טוב.

סבתא נחמה, 3.12.2002

קודם דיבר אתי דוד. אלזה לקחה אותי להתרחץ. ישנתי מעט. עכשיו היא הלכה לבנק להוציא מעט כסף להוצאות, ואני יושבת, ואני מודעת לחוסר האונים שלי עד כאב, כי בקצה השולחן מונח ספר ואני מתקשה להגיע אליו, כי אני לבדי. אם אקום ממקומי לא אוכל לשבת בחזרה, ואיני מאחלת לאף אחד את הרגשת חוסר האונים הזו. וכתובה של מילה עולה לי במאמץ, כאילו אני כותבת ספר. אני יודעת את גילי ועדיין מרוצה מזה שאני בכלל לאט לאט רושמת. אבל המודעות הזאת של הקושי גורמת לי ייסורים וכדאי לי להפסיק, כדי שלא אכתוב שטויות, כדי שלא יהיה עליכם להתבייש בי. ובאמת אני זקנה מאוד, ואני יודעת וגם כותבת שגוי, אבל זה

מה שיש. מאחלת לכם למרות הכול אריכות שנים ובבריאות, כי זה העיקר. אז היו לי בריאים באמת באמת.

אני אוהבת את כולכם. עוברת בזיכרון את כל הרגעים בגידולכם ומאשרת בזיכרוני אותם, ואת כל אחד ואחד מכם לחוד, וכולם ביחד.

אמא, סבתא נחמה, 5.12.2002

בוקר טוב לכולם.

אני כולי פליאה שזאת עדיין אני שקמתי מלילה או שדמיינתי שאני חלמתי או הרגשתי סופניות כזאת והנה אני אפילו לאט רושמת את בוקרי. כבר שתיתי, אכלתי, עשיתי אינהלציה. רק איני יודעת איך עבר הלילה אצל כולכם בארץ? אם אמשיך, אדע. והלוואי שלא אירעו דברים רעים כלשהם, שיותר טוב שלא יקרו. בעוד כמה ימים ימלאו לי 92 שנים, מספיק ארוכות, שהכילו את כל האירועים שקרו בם, בארץ ובעולם, טובים ולא טובים כל כך. בחיים תמיד יש כל מיני דברים ואיננו יכולים לשנותם. אולי כן, אבל נחוץ שיימצאו בעלי מרץ לכך. אנשים שלא יראו תמיד רק את עצמם אלא גם טובת הזולת.

לצערי, תמיד אדם רואה קודם כול את עצמו, וכך זה נראה. אני יכולה רק לכאוב אבל לא לשנות. מאוחר עבורי. אפשר לחשוב כאילו פעם כן עשיתי, זו גם התפארות בעלמא. אני ככל אדם אחר עשיתי כל מיני טעויות ושגיאות, כאמור, ככל אדם. וכמה שיותר לי אני רוצה לראותכם בטוב לכם, מה שאתם מאחלים לעצמכם. קודם כול היו בריאים.

כתמיד אוהבת, נחמה, 6.12.2002

היום בבוקר ביקרו אצלי עודד ועופרה. שמחתי לדבר מעט אתם ולשמוע אותם מדברים אליי. אני רוב הזמן נמצאת בחברת אלזה, שחמודה לעצמה, אבל אין לנו משהו משותף לדבר עליו. אנו שני אנשים משני קצוות עולם, וגם הגיל לא מתחבר לשום שותפות שיח. כן הבוקר גם הייתה אצלי לאה אבל לה היה זמן מוגבל, אבא שלה חולה והיא הלכה לבקרו.

אכלתי ארוחת צהריים ואני רושמת את יומי כהרגלי עד עכשיו. עוד מעט אשכב במיטה עד מחר בבוקר, אם יגיע. איך שיהיה, זה בסדר. אני עוד מקווה לדבר היום עם דוד'קה שלי יחד עם נועה.

כל פעם שאני מחזיקה עט בידי באים לי כל מיני זיכרונות, חוויות שהייתי בהן.

ייתכן כי אני חוזרת אל אותם דברים גם פעמיים. והנה נזכרתי עכשיו, כי עודד עד גיל שנה, הראש שלו נוטה היה לצד אחד, ואני אכלתי את נשמתי בדאגה, שמא יגדל בפגימה כלשהי, ילדי הראשון והאהוב תמיד. התייעצתי עם כל מיני מומחים, מה לעשות, וכל אחד אמר משהו אחר ולא ידעתי למי להישמע. היו אפילו רופאים מסוימים שיעצו כי אצלו תפוס בצוואר איזה וריד ונחוצו לעשות "פיק" קטן והכול יחזור למקומו. למזלי הוריי הגיעו ארצה כשעודד היה בן חודש, ופה אבא שלי ז"ל התעקש בכל כוחו לא לעשות שום דבר, לתת לילד לגדול, ובהמשך נראה. אני בכיתי בייאוש שילדי לא יסבול משום פגם. וחזקתו של אבי גברה, ועודד חמודי בינתיים גדול והנו מה שהוא, בראש ישר על כתפיו, ואני מאושרת על עיקשותו של אבא שלי, ועל עודד כמו שהוא!

נחמה, 7.12.2002

בוקר טוב.

עבר עוד לילה. אני סופרת את לילותיי כמו מישהו שסופר את הפנינים על צווארו, ומקבלת אותם כמו שהם.

בוקר טוב! לכל יקיריי, למשפחתי וכול אוהביי, אני מודה לכולכם על איחוליכם הכנים ליום הולדתי ה־92. אני שומעת אותם מרחוק, מרגישה אותם מבלי שהובעו ואני יודעת את ערכם, ואני מאחלת לכולכם כל טוב מעומק לבי.

אמא וסבתא נחמה, 10.11.2002

בוקר טוב יקיריי.

עברתי עוד יממה. אני מול התמונה של משפחתי הענפה ואני ראש השבט ומתברכת בכם ומאושרת שאתם קיימים. היו ברוכים. אני בקושי רושמת ותבינו בלי מילים מה אני מרגישה כלפיכם, והלוואי שיקוים בכם כל מה שאני מאחלת לכולכם, ותודה, תודה.

סבתא רבא. לכל ניני, נכדיי ובני משפחתי. זוכרת את כולכם ואוהבת אתכם, נחמה.

11.12.2002

קמתי בבוקר, שתיתי, אכלתי, כמו כל האנשים הקיימים, למי שיש מה לאכול. רחצתי במים חמים ושוב שכבתי ונרדמתי, וחלמתי כל מיני דברים שאיני זוכרת.

רק דבר אחד ברור ולא מש ממני, והוא כי משה ברנשטיין נפטר, והוא בן דודי. כל אדם נולד ומת בהגיע זמנו, ולא כל כך צער מדבר ממני, כי בסופו של דבר זה סופו של כל מי שנולד, אבל מעניין לי אם זה רק חלום או זאת הודעה מתוך חלום. אני, במקרה וזה חלום, מאחלת לו חיים, כמה שיועדו לו, אפילו עד מאה ועשרים.

אני יושבת על יד השולחן מול פרחים למעני ליום הולדתי, מול שעון קיר גם בגלל שחייתי כל כך הרבה ואהבת משפחתי מחממת אותי בלי גבול. תודה, תודה.

סבתא נחמה, 12.12.2002

אחרי ארוחת בוקר שכבתי כהרגלי עוד קצת לנוח ונרדמתי ואיני זוכרת מזמן הרגשה נוחה ורוגע כאלו. אני מאוד מקווה כי אצלכם, כולכם, הכול בסדר, וזה היסוד להרגשתי הטובה. היו לי בריאים ושיהיה לכם טוב, ואני אדם בגיל 92 מאחלת לכם אריכות שנים, עם כל הטוב שבכל זאת קיימים גם בימי סגריר. הרי אתם לעומתי המבוגרים והצעירים במשפחתי, כולכם צעירים מאוד, ואני בכל זאת כדרך העולם עוד מעט אגיד לכם לכולכם שלום, אבל בנחת, ואשרי כי זכיתי בכם. אלזה יוצאת לקניות למען הבית ובתוכם חומרים לרצפה, ואני מבקשת לא לקנות שום חומרים, ולא מתוך חסכנות, אני מסבירה כי רצפה מבריקה, חלקה היא סכנה עבורי. היא ממש התכעסה. "אני עושה ניקיון, איני יכולה רק במים", ואין לי יכולת למנוע ממנה את רצונה. איני יודעת מה לעשות בנדון. אל תקחו ללב, אשתדל לנהוג יתר זהירות. איני רוצה להביאה לרוגזה.

בוקר טוב לכולכם. קמתי משנת לילה, או מתוך חלום, או מהכרה מגילי העמוק באמת, ואני נפרדת בלילה מכולכם כאילו זה יומי האחרון. אולי לא בדיוק, אבל אם לא היום אז מחר. לא משנה כל כך. אבל זה מגיע. וזה אמנם מגיע לי. אין חיים ללא סוף, אבל אני מרוצה מהבוקר שאני בהכרה מלאה יכולה להגיד לכם שלום, ומתברכת בכם, וזוכרת את כולכם בשמותיכם, ואוהבת את כולכם בלי גבול. תודה לכם שאתם קיימים. בהרבה בריאות ונחת ותתמידו. אני מתברכת על שזכיתי בבנים, כלות, נכדים ונינים. לא בחוסר כול אני עוזבת אלא ברכוש רב, מחבקת את כולכם ומאחלת שתגדלו את המשפחות בנחת ובשלום בין כולכם. בהרבה בריאות, מקרב לב.

אמא, סבתא נחמה, 16.12.2002

בוקר טוב.

אין לי משהו חדש היום אלא אני רושמת למען תדעו שאני עדיין ביניכם, ואולי זה חדש, כי בשנתי ראיתי את עצמי אחרי הכול. מרגיז אותי למה המחשבה מקדימה את המעשה או יותר נכון, מה שצריך לבוא ויגיע במילא, שיגיע וסוף פסוק. אני אוהבת את משחק החתול והעכבר. אני זוכרת שלפני הרבה שנים ראיתי בפועל את המשחק הזה, האכזרי, ומאסתי בו, אפילו בהיותי עדיין צעירה אז. עכשיו אני כועסת על עצמי למה אני רושמת את זה. צריך לתת לזמן לזרום במסלולו הטבעי. הזמן במילא עושה את זה, ונגד זה, או יותר נכון למען משהו אחר, אין לי יכולת לפעול ואני לא עוזבת שטח ריק. אני כל רגע מודעת, מודה לנסיבות שאני משאירה אחריי משפחה גדולה וחמה, ואהובה ואוהבת, מאחלת לכולכם יקירי כל טוב. שתנצלו כל רגע מוצלח וטוב שנמצא בכל זאת בקיום, באחוה ביניכם, בלי שום קנאה אחד בשני. אני מרגישה שאני כותבת בשגיאות כתיב, לא רעיונית, רק מילולית. מצטערת, גם את זה שכחתי. אני חושבת שתבינו אותי נכון, לא תצחקו לי ששכחתי מה שידעתי. זיקנה לא מאפשרת דיוק, ואני זקנת. הרי אין אפשרות להשיל את השנים, יש לקבלם איך שהם, על הטוב ועל הלא כל כך טוב, זה מה שנמצא. אני לא שכחתי לאהוב את כולכם ומאחלת לכם בכל רגע קיומי את כל הטוב שישנו, ומה שאתם יכולים לקבל וליהנות מהם, נצלו כל אפשרות.

אמא, סבתא וסבתא רבא, נחמה, בת 92, 17.12.2002

בוקר טוב על כולם.

איני מרגישה טוב, אבל לגילי זה, שאני מרגישה את קיומי, תראו כי אני עדיין לא מטושטשת עד הסוף. איני יודעת מתי יגיע, אבל יגיע במסלול טבעי, ואיני מצטערת על הזמן העובר. אני אפילו מברכת, לכל התחלה יש גם סוף, בייחוד שאני באמת זקנה ואין לי כבר שום אפשרות לפעול ולעשות משהו. היו בריאים וחזקים. לכם עוד תימצא תעסוקה ועניין בכל דבר ותזכו להרבה שנים טובות בבריאות טובה לכל משפחתי, ובנחת מכולם!

עודד סיפר לי כי יעל חולה באנגינה. מצער אותי. זה יעבור ותהיי בריאה חמודה. אני את רגשותיי ואיחוליי יכולה רק לכתוב במחברת. אולי יזדמן לך לקרוא ותדעי כמה אני אוהבת את כולכם, ומאחלת לכם כל טוב בבריאות טובה,

סבתא נחמה, 18.12.2002

בוקר טוב שיהיה לכולכם!

אני רושמת מילים בודדות, רק שתדעו כי אני עדיין זוכרת את כולכם, ביום או הלילה, בקומי ובשנתי. מחשבתי עסוקה בכם. שיהיה לכם לכולכם טוב. בעיקר היו בריאים.

נזכרתי כי לפני שנים, נדמה לי כשמשפחתו של דוד נסעה לאמריקה, ואני רציתי להצמיח כנפיים – הלוך וחזור לבוא לראותם. עכשיו אני מסוגלת אפילו לחלום. אני מתאוננת. לכל קיים מגיע סוף ועליי עברו הרבה שנים. שיהיו לכם טובות. אמא.

אני יושבת על יד השולחן. קיבלתי אוכל, עשיתי אינהלציה, אבל אני לא יודעת מה יהיה, כי אלזה ככל אדם לפעמים מרגישה לא טוב גם היא. אני ממש אובדת עצות כי אני יודעת משום דבר סביבי, אפילו תאריך של היום אני יודעת. יושבת על יד השולחן כמו גולם, מודעת לאפסותי, ואני יודעת איך לצאת מזה. אלזה שכבה קצת וקמה, מתוך רגש חובה, ואני לחוצה כי רגש אנושי עוד מוכר לי, רק שום אפשרות לתפקד, ומוחי מתפוצץ. גם מחוץ פינתי מגיעות ידיעות בין ידידים, כמו הילדה שזקוקה לניתוח בברכיים וזקוקה לשלוש מנות דם. היא סיפרה לי בידיעה שאני אינני יכולה לעזור לה בזה. תצטרך להשיג עזרה במקורות אחרים. ישנו בן מבוגר "מוצלח" נשוי, מגורש, שמחפש עזרה אצלה חוץ מזה ששני ילדיו גדלים אצלה. קשה בזמן צורך להיעזר בבן יחיד כזה, אני יודעת מה לייעץ לה, במצבים אבסורדיים...

בוקר טוב לכם כל יקירי.

צר לי, לא נעים לי להגיד איך אני מרגישה. ייתכן כי לא הייתי אומרת כלום אם לא הייתי חושבת שאלו דבריי האחרונים. אני רוצה לצער אתכם אבל באין ברירה אני מוכרחה להגיד את האמת, ואין להצטער, כי שנותיי מלאו. רק מצער אותי כי אם לא עוד כמה ימים, אגמור במזג אוויר גרוע, ויהיה מסוכן עבורכם ללוות אותי בדרך כל העולם. לכן אני מייחלת לעוד כמה ימי חסד, עד שמזג האוויר ישתפר ולא יהווה סכנה למענכם. אהבתי אליכם ממלאה את כל חושיי. היו בריאים, שימרו על עצמכם חזק ולו יתקיימו למענכם כל מה שבאמת אני מקווה. כל טוב לכל משפחתי היקרה. סבתא, אמא נחמה. לצערי אני יודעת מה התאריך היום ולא משנה בדיוק, כל יום טוב לאהוב אתכם.

שאלתי וידעתי. היום 21.12.2002

הזשעה עכשיו עשר דקות אחרי אחת, צהרי יום, מזג האוויר השתפר. אני מתגעגעת לשמוע את קולותיכם עד הערב. דיברו אודות סערה בחוץ. אני יודעת אם זה כבר אחרי זה או שעוד תגיע. מה שיגיע יהיה טוב. בבית אינה מורגשת במיוחד. שקט ודי חם, כי כל היום דולק תנור חימום. אני הולכת לשנת צהריים, כרגיל כל יום.

ישנתי מעט ונכנסה אלי לאה, ידידה שלי, שכנה טובה. אני מתברכת בה כי היא עדיין צעירה לעומתי בהרבה ובכל זאת היחידה בבית שמבקרת אצלי ומדברת אתי. אני מקווה מאוד כי עדיין לא ירדתי לגמרי מתבונה כלשהי וביקורת על דבריי. משתדלת מאוד, באין לי מה להגיד, לשתוק מבלי להגיד שטויות מוחלטות. מקווה, מחוץ שגיאות כתיב בטח, אין לי ברירה אחרת. אני מתכחשת לגילי. הוא עבר עליי בגדול!

נחמה, 21.12.2002

בוקר טוב! לא סבלתי מנדודי שינה, דווקא ישנתי בין התעוררויות ושוב נרדמתי, כך אפשר להגיד כי ישנתי בערך טוב, ובכל זאת השעה כבר 08:00 בבוקר. אכלתי, עשיתי אינהלציה והיום אני מחכה לבני עודד. הוא אמור להגיע היום עד שעת הצהריים. בינתיים אלזה גם תרחץ אותי ואתרענן. בושה לי כי הכול נעשה בידיים של מישור, אבל אין לשנות את הטבע, ולפי גילי אולי זה כבר גם לא בושה. הרי כל שנה נוטלת את חלקה, ואם אני יודעת מעט שבמעט חשבון, שירתתי את עצמי באופן עצמאי כמעט רוב ימי, וזה הרבה זמן, כי הגעתי לזיקנה מופלגת, ומקווה לא הרבה עוד להטריד. השתדלתי על כלות כוחותיי. תודה תודה לכל מי שעזר לי בקיומי בכבוד ובאהבה. שלום וכל טוב עד כמה שניתן להשיג, בריאות טובה ועיקר אחד ממה שאני מאחלת ורוצה למען משפחתי יותר מכול – בריאות ואחדות ביניכם. החזיקו את קשר משפחתכם ושימרו עליו. כל טוב לכולכם, בכל אהבתי מהלב.

סבתא, אמא נחמה, 23.12.2002

הנערות ממלאות את משימותיהן עד קצה הדיוק, כאילו חיי תלויים בזה, מה שלמען האמת מצחיק אותי. אני בכלל אינני מחשיבה את כל זה ברצינות תהומית, שיעבור מהר, אני לא מרגישה את מזג האוויר הטוב שנראה דרך החלון. עד עשר וחצי אכלתי משהו ואני שוב אשכב לישון, שיעבור מה שיותר מהר הזמן. אבל למענן אני מקטינה את ערך מסירותן. הן עושות בכל הלב שירגישו חשובות. בעיקר הן מטרטרות אותך דוד'קה. אני רוצה שתדע, זה הכול מיוזמתן. אני

מבקשת שום דבר. יש לי הכול ותודה, חוץ ממה שלא ניתן להשיג ואל תכעס, אני מקבלת הכול באהבה, ומעוניינת כל כמה שניתן לראות בטוב עליכם, חמודי, יקירי, כולכם.

אמא נחמה, 27.12.2002

היום עבר עליי בנעימים. ביקרו אצלי עודד ועופרה. הם גמרו חשבון משכורתה של המטפלת בי, ואני במיוחד נהייתי מחברתם, בהזכרת נשכחות מעבר משותף שהייתי עדיין יותר צעירה ושיתפתי פעולה וגידלתי את בני בעצמי בתנאים כלכליים קשים, בעיקר במסירות ובהנאה ממה ששאבתי מעצם קיומם. בטח שלא יכולנו לעשות למענם הכול מה שרצינו והיה צורך להסתדר במה שהתאפשר לנו. זה היה מעט מדי, בגלל מצב כללי ואולי בגלל מעט מדי יוזמה מצדנו, אבל מיותר להכות על חטא בדברים שאין לתקנם כעבור זמן. אבל הזכרנו, ובכל זאת נהניתי מהזכרת תקופה, שדבר אחד טוב היה, אני גם הייתי יותר צעירה. עכשיו אני נהנית מחכמות הנכדים, שעופרה מספרת עליהם. כל תקופה והנאותיה. וכך צריך להיות. דיברתי הערב עם דוד'קה. מעצמי יש לי רק עגמה נפשית. איני זוכרת את דבריי. משתדלת מה שפחות להגיד כדי לעמוד במעט המודעות שנמצא לי. אין במה להתגאות. אמירה כללית, כי זיקנה אינה משמחת אפילו שמחכים לה ושואפים לבואה.

עכשיו התאריך זו וכבר 29.12. גם אני זיתי הרבה בהרגשה אבל לא מספיק בשביל לסיים את הפרק הזה. לא כולם עוברים בקלות בדרך האחרונה, עוד מחכה חבילת ייסורים ואיני יודעת כמה זמן. הלוואי למען כולם מה שפחות. אני אומרת את זה מכל הלב. גם למענכם. וכי איזה נחת גורמת כתיבתי זאת? אולי מותר וכדאי לשתוק, אבל כשלאדם כואב עם כל שכלו והבנתו בזמן כאב, הוא צועק אוי! ואתם בהבנתכם תסלחו לי, והעיקר איני יודעת מתי זה ייגמר. ובכל זאת ייגמר. דיברתי כרגע עם עודד. שמחתי לקול יקר. כל היום הייתי בחברת חן. אני מכירה אותה ומכבדת, אבל כמובן עודד זה עודד ואין לחזור. זה הרי מובן. כרגע גם דוד, ואני יכולה לשכב לישון, כי אין לי למי לחכות שישמח אותי. אני מקווה כי יש גם מחר. ובכן לילה טוב. שיהיה טוב לכל יקירי!

29.12.2002

[נחמה קפלן נפטרה יום לאחר כתיבת הקטע הנ"ל – בלילה בין 30.12.02 ל-31.12.02 – עודד קפלן]

פרדוקס!

אני אוהבת בובות!
בכל הרצינות
בלי צחוק!
אני בגילי, "גיל הזהב"
שלא הייתה לי ילדות.
לא משחקים
אפילו לא בובה מסמרטוטים.
כי כל סמרטוט היה לו ערך,
אפשר לעשות ממנו
טלאי על בגד – בגב, במרפק או בברך.
לא, לא שיחקתי בכלל
בשום משחקים!
לא היה לי זמן,
הלכתי בשדות שלף
ללקט שיבולים
אני ואחותי, ילדות קטנות
בלי ילדות.
המלחמה גזלה אותה ממני
ורק זאת לימדה אותנו
כי לחם אין קונים בחנות.
והשנים עברו! חלפו!
רק המלחמות חוזרות ונשנות
ואני אוהבת בובות!
ולשבריר של שנייה
לעצום העיניים
לשחק, לצחוק, ולבכות
ככל הילדות!

נחמה קפלן, נתניה, 26.2.89

"נאילו זה יומי האחרון", יומנה האישי של נחמה קפלן הוא מסמך חשוב וייחודי. כשמלאו לה 90 הורעה בריאותה, היא הוגבלה בהליכתה ומיעטה לצאת מהבית אפילו בליווי הסייעת שטיפלה בה. נחמה קפלן, שמאז ומעולם פעם בה יצר הכתיבה, החלה בכתיבת יומן אישי. היא עשתה זאת במשך שנתיים, ממש עד יומה האחרון. התוצאה הוא מסמך מדויק וצלול, שנכתב על ידי אשה שברגועיה הקשים ביותר היתה ערונית לכל הנעשה סביבה והגיבה בחיוניות, כביקורתיות, באמפתיה, בהומור ובעצב. זהו ספר חובה לכל העוסקים בזיקה ולכל מי שעובדים ומסייעים לאנשים זקנים. נחמה קפלן העניקה לנו הזדמנות נדירה להיכנס לעולמה הפנימי של אשה המתמודדת בתבונה, כפיכחון ובגבורה עם מצבה הגופני והנפשי, ומתוך מודעות היא מכינה את בני משפחתה וסביבתה הקרובה וכמובן את עצמה – לימיה האחרונים.